

S. GORTER

LETTERKUNDIGE STUDIËN

HAARLEMSCHE
BINDWERK-
FABRIEK

Haverman

LETTERKUNDIGE STUDIËN.

SIMON GORTER'S

LETTERKUNDIGE

STUDIËN

ARCACHON — EEN TENTOONSTELLING VAN OUDE KUNST —
BILDERDIJK — OVER BEELDSPRAAK —
EEN PRAATJE

TWEEDE DRUK

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN EN ZOON
1881

Stoomdrukkerij van Roeloffzen & Hübner, Amsterdam.

AAN DEN LEZER.

Tien jaren zijn er bijkans verloopen, sedert ik den bundel van GORTERS Letterkundige Studiën *bij het publiek inleidde. Wat ik destijds voorzag is gebeurd. Met het oog op zijn toen nog hier en daar verspreide stukken schreef ik: „weinige schrijvers hebben, in zóó korten tijd als hij, de ingenomenheid, de liefde van allen veroverd, die hem leerden kennen. Geen wonder: zijn geschriften ademen denzelfden geest van beminnelijkheid, als die onweerstaanbaar boeide in zijn omgang. Wie dan ook zal ze niet gaarne nog eens ter hand nemen? wie niet goedkeuren, dat de voornaamsten tot een bundel verzameld zijne gedachtenis onder ons blijven verlevendigen?"*

Inderdaad, de bundel was niet alleen welkom aan velen, die hem van den aanvang zijner ontwikkeling af gevolgd waren, maar de kring zijner lezers breidde zich zóó ver uit, dat er dezer dagen een herdruk noodig werd, om in de voortdurende aanvraag te voorzien.

Enkele stukken, die al te duidelijk verrieden in welk jaar en door welke bijzondere aanleiding ze ontstaan waren, zijn nu uit deze verzameling weggelaten. Wij leven onder zoo snel afwisselende indrukken, dat menigeen onzer moeite zou hebben zich tien jaren achteruit te verplaatsen, om ze naar behooren te kunnen genieten. Een ander

geslacht is reeds opgestaan, dat gereed zou zijn met zijn oordeel: uit den tijd en verouderd! Ten einde dit verwijt te ontgaan, nam de uitgever ze in dezen bundel niet op. Maar andere opstellen, die altijd jong en altijd tijdig blijven, omdat ze toestanden schetsen, die nog steeds voortduren, of onderwerpen waarin de belangstelling nog levendig is, ontbreken hier niet.

Mogen ze GORTERS *vrienden en tijdgenooten nog eens hetzelfde genot als vroeger bereiden en een jonger geslacht leeren hulde te brengen aan zijn rijke opmerkingsgave, zijn diep gevoel, zijn talent van mededeeling, — bovenal aan het edel gemoed, dat hem onvergetelijk doet zijn voor den kring, waarin hij verkeerde.*

Maart 1881. DE HOOP SCHEFFER.

INHOUD.

ARCACHON.

(UIT BRIEVEN.)

Arcachon, Dec. 1864.

— — — Gij vraagt een reisverhaal? Maar om eene reis te verhalen dient men haar wel gedaan te hebben en wij reisden niet, wij vlogen. Het is een eigenaardig genot, in een sneltrein gezeten, uren lang voort te stuiven, landstreken en provinciën door; steden en dorpen, waar de huizen door den tocht van uwen vliegenden trein een halven slag schijnen rond te draaien, voorbij; over dalen heen, in wier groene diepten de ploegende mannen en grazende kudden tot eene andere wereld schijnen te behooren; door heuvelen en rotsen, die „doorboord een open heirbaan laten.″ 't Is een genot, in het rammelend stooten van den trein den maatslag te hooren van een wilden marsch; en als in den donkeren nacht nu en dan een grillig verlichte rookkolom uw raam voorbijdwarrelt en gij in de verte den rossen gloed ontwaart van fabriek of ijzeroven, u te verbeelden dat een snuivend spookpaard op die muziek met u voortgaloppeert door de wolken. Aan dat genot paart zich het gemak, dat de trein u biedt. Gij hebt ruimte voor uwe knieën, eene plaats voor uwen hoed; allerlei uitwassen in het bekleedsel van den wagen geven steun aan rug, zijde en ellebogen en, mits uw reisgenoot en buurman niet tot die menschen behoort wier omvang alle berekening in verlegenheid brengt, ruimte genoeg. Maar dit gemak en dat genot geven nog niet de bouwstoffen voor een reisverhaal. Aan uwe reisgenooten in den trein, dit komt er bij, hebt gij in den regel niet veel.

De gezelligheid gaat de wereld uit, mijn waarde! Stoomgefluit en raderknarsen hebben dezen goeden engel verschrikt. Ontvingt gij in vroeger dagen een vriend, dan had hij zoolang ter wille van uwe vriendschap in trekschuit of hortende diligence gezeten; hem stonden bij zijn vertrek zoovele uren van onbekende verveling en ontbering te wachten, dat zijn hart door het brengen van offers, het uwe door erkentelijkheid reeds bij voorbaat verteederd en voor het kweeken van de gevoelens der edelste vriendschap bereid was. Zij voelde zich in een veilige haven. Recht gemakkelijk liet gij u samen neder. Gij wist niet beter of gij zoudt eenige dagen voor gezelligheid en vriendschap leven met uw gansche hart. Over heengaan spreken, eer uw vriend met u een zak zout gegeten had — gij zoudt het een slag in het aangezicht uwer huisgoden geacht hebben.

Kom daar nu eens om! Een telegram meldt u, dat een uwer kennissen — wie heeft nog tijd om vrienden te winnen? — u bezoeken zal. Hij komt met boot of trein van 12.21, meldt zijn bericht. Het eerste nu dat deze koude boodschap doet is u berooven van een recht: het recht op het genot van een vriend te verwachten. Vroeger kwamen zij op als rozige morgenwolken en het genoegen hen te zien naderen was bijna zoo groot als dat van hun bezit; thans vallen zij uit de lucht als dondersteenen. Het tweede is, dat zij uwe vrouw in ontsteltenis, het huisbestuur in de war, keuken en kamer vol van haastige toebereidselen maken — waarvoor? voor niets; voor wien? voor een vlegel, een ondankbare. Nauwelijks is hij binnen de muren, of de weekeling klaagt, dat de trein 3 minuten te laat was of dat het woei. Nauwelijks is hij gezeten, of hij haalt zijn uurwerk uit en vraagt of de eerstvolgende boot niet te 3 uur dertien gaat en geeft een onbeleefden twijfel te kennen omtrent de juistheid van den tijd op uwe pendule. Uit oude gewoonte doet gij uwe interessante vragen omtrent den overtocht, die zoo geleidelijk een gesprek opzetten; maar wat ligt er in het „goed!" dat gij tot antwoord krijgt, anders dan eene wereld van verwondering over uwe naieveteit, om nog te vragen naar de merkwaardigheden, bezwaren en gevaren door een klok bij haar dagelijkschen loop ontmoet! Uw vrouw is op het hooren van het „3 uur dertien,"

de schrik om het hart geslagen; zij had gerekend op drie uur voor het middagmaal, waarvoor de extra-orders juist begonnen uitgevoerd te worden; zij had reeds het bed voor den gast gespreid... daar komt dat onbeschaamde trein-uur 3 dertien al hare gastvrijheid bespotten. Aan blijven kan uw gast niet denken! — Weet gij dan niet, dat de zonen van dit geslacht als machines werken? zóó veel slagen per minuut; ieder uur stilstand kost zóó veel aan arbeidsloon, zóó veel aan onderhoud, zoo veel en een half aan renteverlies... Neen, uw gast moet weg. Klaassen wacht hem met het diner; Roberts wil hij nog spreken over Dinges en met den trein van achten moet hij nog naar den Haag. De rampzalige! Meent hij het, als hij bij het heengaan, na een half uur lang met u over den tijd getwist en tot opstaan gedreven te hebben, u dankt voor de aangename uren? Meent gij het, als gij iets dergelijks mompelt? In het eene geval zijt gij botterikken, in het andere huichelaars.

Maar ik sla door. Aan uwe reisgenooten op den trein, zeide ik geloof ik, hebt gij in den regel niet veel. Wat heeft het stukgoed met het stukgoed te doen? Ligt het aan mij, of is er eenige grond voor de bewering dat er een spoorweg-reizigerstype bestaat, dat door laatdunkendheid, geblaseerd stilzwijgen, koude onverschilligheid en winderige onbeschaamdheid den gezelligsten praatvaâr noodzaakt zijne voelhorens verschrikt in te trekken? Een feit is toch, dat er trekschuit-aardigheden hebben gebloeid, — al was het dan ook maar de bloei van een niet zeer edele plant, — maar wie hoorde ooit van spoorweggeestigheid? Wie waagt zich dan ook aan de hachelijke kans om, na eerst een welwillend luisteraar gevonden, daarna op kunstig-ongedwongen wijze het terrein voor zijne vertelling geëffend en de baan gebroken te hebben, zijn hoorder bij een of ander stationnetje te verliezen juist op het oogenblik, dat de klap van den vuurpijl komen moet?

En wat het landschap betreft, gij ziet er iets van uit de raampjes van uwen wagen, het is waar, doch juist zoo veel om u nieuwsgierig en belangstellend te maken en niet meer. De donkere lanen, in wier schaduwrijke diepte u één blik gegund werd; dat dal waarin gij zoudt willen mijmeren; gindsche heuvelenrij die tot klimmen uitlokt, tot klimmen en

rusten; het kerkje, de bouwval, de schuimende beek, — — alles lacht u toe, maar even als een schooljongen de rijkgeladen appelboom in meesters tuin. Een reisverhaal dus — — maar gij weet ook te goed, dat wie met en om eene zwakke borst naar het Zuiden vloog, tijd noch permisse om te reizen had, hoe groot de lust mocht zijn. Toch wil ik u niet teleurstellen. Ik kan niet helpen, dat ik mijne oogen openhield op den snellen tocht en keek. Wat ik opving, geef ik u. Wie schrijft nog boeken? Wij leven in de eeuw van het al spelend bloempjes en steentjes garen langs den weg. „Wij snappen een en ander op" kon wel de leuze van onzen tijd heeten. Laat mij het ook eens doen. Echter niet, eer ik door een gerusten slaap krachten gegaard heb voor een nieuwe epistel. De diepe philosophie in dezen heeft mij buiten adem gebracht.

Arcachon, Dec. 1864.

Rotterdam, Antwerpen, Brussel, Parijs — ziedaar reeds eenige speldeprikken op de kaart. Zal ik u Rotterdam beschrijven, of onzen tocht in de ruime spoorboot, door het ijs naar den Moerdijk of den rit van daar naar Antwerpen? Maar uw vaderland kent gij en het is een even nutteloos als ondankbaar werk het bekende te vertellen. Laat mij u echter dit nog mogen zeggen: kijk er het groene gras, dat zich in de breede vlakte voor uwe woningen uren ver uitbreidt en de blanke gladde koeien; kijk er de flinke schuren onzer landbouwers, de roode daken onzer dorpen, de netbeschilderde, met wit, groen of rood afgezette deuren en vensterluiken met de heldere gordijnen van de woningen onzer werklieden; kijk er vooral de fijnbesneden frissche gezigtjes onzer boerinnen nog eens op aan, en denk er bij, dat gij ze over de grenzen van uw vaderland niet zoo zult wedervinden! In zwartlakensche mantels, die tot de hielen neêrhingen, met een dito kap in den nek, zaten of waggelden op de markt te Antwerpen eenige landelijke Ceressen uit den omtrek en verkochten boter, kaas, eieren, gevogelte en huisbakken brood. Wij bleven vol verbazing staan. Hoe kan eene vrouw zoo grofgebeend, zoo log wezen? Goedhartig schenen zij te zijn; als het een glimlach na veel tijd en moeite eindelijk

gelukt was de vleeschklompen aan wangen en kin te bezielen en de bruine rimpels te ontplooien, als in vervolg van tijd de vroolijke stemming tot aan borst en schouders doorgedrongen deze deed horten en schudden — dan was het onmogelijk niet mede uit te schateren! Het zweemde naar een landschap, waarop de zon schijnt. Maar toch kwam de vraag bij u op: of ooit een verrukte minnaar in den dreunenden stap dezer gespijkerde zolen den zwevenden tred der liefde had kunnen herkennen? gij zoudt willen weten of hij haar ooit lieve naampjes had kunnen geven? gij dacht met schrik aan de gevaren van zulk eene omhelzing! — —

Antwerpen heeft veel Hollandsch. De trapgeveltjes, de houten luifels, de ruitjes in het lood die gij hier en daar nog aantreft, spreken tot uw hart. Als er iets nationaals in uw bloed tintelt, dan voelt gij u niet vreemd aan den geest, die gindsche bruine houten gevels timmerde en uitbeitelde. De Meyreplaats, half plein, half straat, doet u goed, even als de breede kade aan de Schelde. Brussels stadhuis roept u de dagen voor den geest, toen de energie van een Nederlandsch geslacht in schoone vormen zich wist te openbaren en geene schuts zocht bij eentonige kolossaalheid. Maar voor het overige, zosdra gij de grenzen van uw land overgegaan zijt, komt gij in eene wereld van grijzen steen en pleisterkalk. Eere en bewondering voor de prachtige bouwwerken van het buitenland, maar vergeet het niet! een gezicht als langs Heeren- en Keizersgracht de baksteenen huizen opleveren, voor een deel, ik erken het, smakeloos opgetrokken en getopt, maar voor een ander zeer aanzienlijk deel door smaakvolle gevels gekroond; die huizen elk aan zijn eigen bezitter behoorende en zijn karakter uitdrukkende, van elkander verschillende door bouwtrant en ordening en prijkende met breede vensters en spiegelglas, waarachter in een lijst van fraaie, blinkende gordijnen een mand met keurige bloemen haar kleurenrijkdom ten toon spreidt, zulk een gezicht vindt gij nergens weder. In plaats daarvan rust uw oog op woningen, langs wier eentonige grijze muren een onophoudelijke menschenstroom schuurt, op deuren, kozijnen en zonneblinden vaal of verveloos, op gevangenisachtige traliën vóór aan de straat, op gordijnen wier twijfelach-

tig wit met het stoffige grijs der muren ineensmelt, op binnenplaatsen waar het vuil is, trappen waar het tocht, op slordige, eenvormige, eindelooze menschenpakhuizen. . . .

Brussel is eene fraaie stad. Zoo ik mijne krachtigste uitroepingen niet wijselijk bespaarde voor Parijs, zoudt gij mij reeds in hooggestemde lofkreten hooren losbarsten. Welk een licht en luchtigheid stroomen door de wijde straten, de ruime pleinen! Hoe bruist er het leven der moderne maatschappij in de galerij St. Hubert en langs de breede parken! Welk een voordeel voor de schoonheid van eene stad zoo zij, gelijk Brussel, op een hellend terrein gebouwd is! Hoe moet het tot bouwen uitlokken, dat de natuur reeds bij voorbaat het effect waarborgt van 't geen waarlijk schoon is. Daar staat gij voor de Ste. Gudule, de groote kerk. Hoog, hoog in de fijne lucht heffen zich hare beide torens op, met spitsbogen, nissen en beelden overladen en als kant opengewerkt; — maar tot den voet van deze torens geven eerst een vijftigtal trappen van het hellend plein toegang. Stel u eens voor, dat het paleis op den Dam van de natuur zulk een piedestal ontvangen had!. . . Brussel was zoo fraai, dat ik mij boos gemaakt heb. Was mijn bloed reeds misschien „aan het zingen geraakt" gelijk bij den Schoolmeester dat van Barend den Schutter, toen ik te Antwerpen den sierlijken, wel wat fatterigen Rubens zag staan tegenover de trotsche cathedraal, die met zijne „Kruisiging" en „Kruisafneming" prijkt, en aan de dikke kuiten en gebogen schouders van den boer op de Botermarkt dacht — in Brussel raakte het aan 't koken. Als België aan zijne in '30 gevallen zonen een soort van grafkelder uit marmer weet te beitelen, waar treurende betrekkingen, vrienden en vereerders hunne immortellenkransen nederleggen en telkens vernieuwen, waarom Nederland niet voor de zijnen? Na een klim van vele minuten komt gij in Brussel op een plein, Het is de Place du Congrès. Daar, waar de gansche stad aan uwe voeten ligt in den fijnen blauwen winternevel, heft door twee sierlijke leeuwen bewaakt eene gedenkzuil hare slanke, bronzen schacht hoog in de lucht en draagt een bronzen Leopold, die zijn land rustig overziet. Ter herinnering van den welgelukten opstand, maar alleen door vreemde hulp welgelukt, richt

België een kunstwerk op — wij hebben als gedenkteeken van grooteren moed en taaier volharding... wat?... iets op den Dam. Iets uit zerksteen, aan den volksgeest van die dagen gewijd. Iets, dat gedrukt wordt door de buurschap van het grootsch paleis, dat door dienders bewaakt moet worden, zeker omdat het anders weg zou loopen, verlegen met de figuur die het maakt. Wie is de gele dame op den top? Welke geest? welke genius? Maar: de volksgeest, die eenige levenskracht heeft en levensteekenen geeft, verpersoonlijkt zich. Stelt dan Prins Frederik of den Kroonprins zijn broeder op een slanke zuil, die wat naar boven en wat ver boven de Jan-Saliesche alledaagschheid streeft. Of anders, plaatst er Barend den Schutter boven op, dan hebt gij een lichaam voor uwen „volksgeest." Ach, volksgeest, wat zijt gij nog flauw en traag op het gebied van kunst! Denkt eens op de Place du Congrès te Brussel aan dien hond op het monument van uwen Dam, die een palmtak tot staart heeft, een palmtak, zoo als de engelen des vredes door de wolken heeten te dragen; denkt eens aan die leeuwenkoppen, die als het feest is, water mogen spuwen (onder opzicht van een diender en tot vermaak van de Israëlietische schoenenpoetsers) in den breeden bak vóór hen en die even benepen droevig voor zich uitkijken, als hun broêr op de nieuwe bankbiljetten het weemoedig-vroolijk doet; denkt eens aan die hopeloos leelijke engeltjes op de muntbiljetten vechtende om een krans; aan het beeld van Z. M. op Z. Majesteits postzegels bezig met in nevelen te vloeien — en gij bijt op uwe nagels van ergernis.

Er kwam een nieuwe reden tot ongeduld bij. België heeft zijne monumenten voor elke groote gebeurtenis uit zijne arme historie. Een Godfried van Bouillon, eens markgraaf van Antwerpen en hertog van Lotharingen, zit fier op zijn steigerend ros op een van Brussels pleinen; een verdienstelijk prefect uit den Franschen tijd heeft er zijn beeld; — waar zijn op onze pleinen en in onze straten de blijken, dat wij een zoo grootsch en rijk verleden achter ons hebben? Hoevele groote mannen — gij hebt hunne namen maar voor 't grijpen — wachten er op? Op den dag van ons verblijf in Brussel, in de bittere kou, had de burgemeester een tweelings-standbeeld van Egmond en

Hoorne onthuld. Recht broederlijk, spiksplinternieuw uit de gieterij, zonder dat nog de glimmende bronzen kleeren door regen of wind waren dof geworden, stonden zij op het plein waar hun bloed heeft gevloeid. Gij vraagt, wat wij ons zelven afvraagden: waartoe werd voor deze mannen door dit volk een eereteeken opgericht? Egmond en Hoorne vielen eigenlijk niet voor de zaak der vrijheid, want deze hadden zij reeds verlaten; zij vielen, omdat hunne bekeering de wrok uit het trouwelooze hart van Filips niet had kunnen wegvagen, als offers van zijne haatdragendheid. Het heilige zaad der vrijheid kwam in geen geval bij de Zuidelijke Nederlanders tot rijpheid, maar in de noordelijke provinciën schoot het onder bloed en tranen op. In zooverre staat voor Brussels stadhuis de bronzen groep als een treffend zinnebeeld van houding en lot der Zuidelijke Nederlanden. Even als die edelen keerden zij onder het gezag van den Spaanschen Koning terug, en niet minder zwaar dan op hen, drukte de ijzeren hand van den achterdochtigen dweper in het Escuriaal op de rampzalige, ontvolkte gewesten. — — Maar laat er half zoo veel kunstliefde in ons volk komen — en onze jongens leeren de vaderlandsche historie op onze pleinen en straten...

Arcachon, Dec. 1864.

Op Zondag vóór kerktijd kwamen wij te Parijs aan. Door een lachend landschap, heuvelen en dalen, dorpjes in geboomte verscholen, stadjes tegen heuvelen aangeworpen, rijen van hoogopgaande populieren die de velden afperken, akkers en steengroeven door een vroolijk winterzonnelicht overgoten, naderden wij de groote stad in haren ring van forten gevat, en door dicht bebouwde voorsteden lang vooruit aangekondigd. En hoe zal ik het nu aanleggen om u den indruk, dien mijn geest van Parijs bewaart, over te doen? Mij is eene zoo lange en zoo bonte rij van groote en grootsche, pikante en smaakvolle, belachelijke en verrassende dingen voorbijgevlogen, dat ik nog niet genoeg tijd en rust heb gevonden om hunne afdrukken en indrukken behoorlijk in de magazijnen van 't geheugen weg te leggen. Intusschen, om alvast iets te zeggen: Parijs is bedwelmend. Wanneer gij veilig en wel in den trein, die u door

bosschen en velden verder draagt, gezeten zijt, dan hebt gij een gevoel, dat gij als knaap kendet, wanneer gij in een mallemolen hadt rondgedraaid; sneller, sneller, altoos sneller, bij de gillende tonen van het orgel en de slagen waarmede eene opgeschikte kermisdeern op trom en bekkens beukte... In bonte, gele en groene mengeling zijn u boomen, menschen, paarden, pleinen, beelden, huizen en soldaten voorbijgedwarreld. Het groote en grootsche overvleugelde ons reeds terstond bij onze aankomst. Wij stappen uit den wagen en ziedaar! boven ons hoofd, hoog, hoog boven ons hoofd, welft zich een boog van glas en ijzer, door slanke kolommen aan de zijden geschraagd en aan het eene einde gesloten door het prachtige front van het station du Nord. Wij staan verbluft. Onze trein die nog staat te dampen is niet meer dan een visschersschuitje in eene oorlogshaven, een kinderwagentje onder een kerkportaal. Er is ruimte genoeg voor nog een dozijn zulke kleinigheden als onze trein; wellicht zouden zij krijgertje kunnen spelen op al de rails die zich hier kruisen, zoo zij maar durfden en zoo ze geen stipte, ordelijke, zoete, politie-reglementair-opgevoede fransche treinen waren! —

't Is merkwaardig, hoe dit volk van zes en dertig millioen levendige Franschen met zwarte oogen en vurig bloed zich laat leiden door de politie. Niet, dat overal zoo'n mooie man met blanke sabel, borstelachtige snor, gefronste wenkbrauwen en een graat in de keel staat te commandeeren; zij zijn wel allen mooi, met blauwe rokken, bandelieren, steken, zwaarden, snorren en wat niet al uitgedost, maar ze zijn alles behalve pedant en commandeerend, integendeel de vriendelijkheid en beleefdheid zelve en schijnen alleen rond te wandelen om door hun mooiigheid wat kleur en afwisseling aan het tooneel bij te zetten. Het volk zelf is door en door van politiegeest doortrokken. Nergens ziet gij een standje, nergens geschreeuw of verwarring. Gij komt aan een stationsgebouw, en indien gij al niet opgejaagd en gedrongen wordt, hebt gij toch zelf zoo veel haast, dat gij het anderen wilt doen — maar de geesten van vriendelijkheid en orde zijn u te machtig: noch het een, noch het ander gebeurt. Gij verlaat den trein en zijt al half van plan als Hollander en omdat gij haast hebt tegen den eersten

den besten man met gegalonneerde pet dien gij ziet, te gaan schreeuwen om uw goed, maar iedereen is hier zoo stil en schijnt zoo tevreden, dat gij u tot makheid voegt. Gij wordt gelaten in eene kolossale ruimte, waarin gij permissie krijgt rond te wandelen, tot dat — en dit duurt soms een klein kwartier — al de koffers, doozen en pakken op eene reusachtige toonbank zijn uitgestald. Dan eerst wordt gij met uw bewijs van eigendom toegelaten. Gij wacht met heeren en dames, juffrouwen, matrozen, arbeiders en soldaten, maar terwijl uw reisgenoot de Engelschman en gij zelf reeds herhaaldelijk trappelend zijt op en neer geloopen en tusschen uwe tanden allerlei woorden van ongeduld hebt gesist, is de glimlach van tevreden berusting niet geweken van het gelaat uwer beminnelijke gastheeren, de Franschen. Gij verlangt een rijtuigje om u naar uw hôtel te brengen; terstond zijn er eenige mannen gereed, niet om u eerst aan uwe kleederen te plukken, daarna omver te loopen en eindelijk bij weigering af te snauwen of bij aanneming af te zetten, maar om u een kaartje aan te bieden, met het nummer van hun rijtuig en de politiebepalingen die hunne rechten, plichten en het naar den afstand berekende vrachtloon regelen. Hunne rijtuigen zijn net geverfd, goed onderhouden en vrij van den stank van tabaksrook; hunne paarden allen goed in staat. Waar zijn in Parijs die knollen, aan wier uitstekende knoken, stramme leden en afgebeulde houding onze smaak en ons medelijden zich stooten bij zoo menig station en op zoo menig plein in ons vaderland? Wij hebben de gissing gewaagd, dat de Parijzenaars ze opeten in den vorm van, wie weet welken geestigen *fricassé à la* — —, maar eten zij dan ook alle gemeene kerels op? Want waarlijk, ik mag niet gelooven dat de Franschen zonder uitzondering vol zitten van blanken zielenadel, wij weten ook wel beter; maar er liggen hier over het gansche leven zulk een waas en glans van opgeruimde gemakkelijkheid en tevreden inschikkelijkheid, dat gij geneigd zoudt zijn het te denken. Gezien heb ik ze niet, die haveloozen met onbeschaamde trekken en manieren, die op zoo menigen steiger in ons land u omzwerven en aanvallen als een troep hongerige wolven. Zeker is het, dat iedereen beleefd is en dat de Fransche beleefdheid een andere kleur draagt dan

wij ons vaak voorstellen. De lui omdartelen u hier niet met springende buigingen; ze bedwelmen u niet met hunne vleierijen en doen uw hoofd niet duizelen van 't geen wij gemeenlijk voor Franschen wind houden. Hunne voorkomendheid en hulpvaardigheid zijn alles behalve karakterloos. Ik had het ongeluk tot tweemalen toe uit zonderlinge gedachteloosheid en onoplettendheid mijne parapluie te verliezen, en tot tweemalen toe raapte dezelfde *ouvrier* haar op. Maar het was alsof ik den goeden man een grooten dienst bewezen had, in plaats van hij mij; naar de blijde verukking te oordeelen, waarmee de brave den tweeden keer mijn eigendom mij overhandigde, moet hij dien nacht in zalige droomen legioenen van achtelooze reizigers gezien hebben, die hij allen mocht helpen. Vraag een der weinige mannen die gij ziet rooken om vuur voor uwe sigaar, en in plaats van u zonder een woord te spreken het vurig kooltje toe te duwen, geeft hij in overweging of een lucifer niet beter aan het oogmerk zal voldoen? Met beleefden drang stelt hij u voor naar gindsch luw en beschut plekje te wijken, haalt lucifer of vuurslag voor den dag en zoodra hij u rooken ziet, schijnt weer zijn zielevrede voor een dag verzekerd te zijn. — —

Op het Bastilleplein, rondom de bronzen, door een verguld beeld gekroonde zuil voor de gevallenen in de Juli-revolutie opgericht, beweegt zich eene bonte menigte. Daar biedt eene tanige oude vrouw haar waarzeggende planeten aan, daar vertoont een goochelaar zijne toeren met eenige blikken bekers, daar lokt een kijkkast de nieuwsgierigen door de getrouwe voorstelling van een veldslag, een brand of een schipbreuk, daar dwaalt in de genoegelijkste stemming en de volmaaktste orde, zonder geschreeuw, gedrang, brutaalheid of twist, eene menigte mannen en vrouwen uit de arbeidende klassen rond. Vele jonge soldaten in allerlei uniform — en deze zijn hier even talrijk en verscheiden als de lentebloemen — zien met gapende belangstelling al deze wonderen aan, waarvan zij achter den ploeg niet droomden. Eene groote schare is verzameld rondom een forsch gebouwden Israëliet. Op eene hooge stellaadje gezeten, met honderden bonte veêren, glinsterende koralenstrengen, loovertjes, blinkende borst- en armplaten, een

schitterenden gordel, de noodige ponjaarden en een vuurrooden mantel uitgedost, vertoont hij zich aan uwe bewonderende blikken als het gevreesde Indianenopperhoofd, genaamd de Witte Valk, of Edelhart, of de grauwe Beer. Deze krijgsheld houdt zich onder het ademloos zwijgen der menigte sinds de laatste tien minuten bezig met — door middel van zijn alom gevreesd slagzwaard de hoekjes af te snijden van een velletje postpapier. Gij begrijpt wel dat hoe vreedzamer de bezigheid is, waartoe de geduchte zich voor het oogenblik nederbuigt, zijn toorn, als die eens losbarst, des te ontzettender zal zijn. Wij wachten dus als ieder ander met zwijgende aandacht. Nog is de vreeselijke in zijn onschuldig werk verdiept — maar daar stuift hij eensklaps op. Hij opent den mond en spreekt... helaas! wij zijn te ver af om de welsprekende taal des helds te verstaan. Wij willen naderen, maar de menigte is te dicht. Welnu, dan zullen wij als Hollanders den toegang koopen. Mijn vriend haalt zijn koker uit en biedt den eersten den besten kieleman eene sigaar voor zijne plaats. — Non Monsieur! zegt de Franschman met een goedig, maar onbeschrijfelijk fijn lachje.

Wat is toch, vraag ik mij zelven, al bijtende op de pen, wat is toch dat eigenaardige in Parijs, dat meer doet dan u treffen, in verbazing, opgetogenheid en bewondering zetten, dat u als een bedwelmende geur naar het hoofd stijgt? Is het misschien 't groote en grootsche der paleizen, de indrukwekkende schoonheid van sommige kerken, het ruime aantal monumenten op de uitgestrekte pleinen; zijn het die breede boulevards, is het een rue Rivoli met hare boomenrijen, haren dichten stroom van rijtuigen in het midden, hare menschenmassa's op de ruime trottoirs, hare grootsche magazijnen, prachtige koffiehuizen en restaurants? Maar ik stel mij voor, dat gij ook in eene andere wereldstad voor eene verzameling van paleizen als Louvre en Tuileriën zult staan en verstomd staan: dat gij elders op even grootsche pleinen, even indrukwekkende kunstwerken in bewondering verzonken, staren zult; Parijs is toch de eenige stad niet, wier ruime onafzienbare straten, met rijtuigen, omnibussen, karren en menschen gevuld, schitteren van het licht, glas en goud harer magazijnen en winkels. De Notre-Dame is groot en verheven, hoewel ik te veel lofredenen

op de schoonheid van haren bouw gelezen had om zoo verrukt te kunnen zijn, als wellicht billijk ware geweest; het Pantheon, dat door bouwtrant, naam noch opschrift — (het is door *la patrie réconnaissante* aan hare groote zonen, Napoleon I en zijnen stoet, gewijd, welke wonderlijke heiligen in het frontispies zeer fraai gebeiteld staan) — tot het christendom en de kerk behoort voor wier dienst het is ingericht, boezemt ontzag in door de stoute welving zijner ruime bogen, waarin een echt heidensch licht met eene echt menschelijke kracht zich vereenigt — maar noch Notre-Dame, noch Pantheon zijn onovertroffen. Er zijn nog wel stoutere bruggen gespannen over breedere rivieren dan te Parijs het geval is. Wij brachten den Zondagmiddag door met in ons huurrijtuig den stroom van rijtuigen, ruiters en voetgangers te volgen, die door de luchtige Champs-Elysées en de sierlijke Avenue Eugénie ons naar het Bois de Boulogne voerde. Wij hadden het niet beter kunnen treffen. De uitgelezen winterdag — 't had 's nachts een weinig gevroren en de zon scheen met vroolijke pracht van den wolkeloozen hemel — had al wat op wielen rollen en op beenen loopen kan naar het Bosch gelokt. Daar klopte voor eenige uren het hart der groote stad. U een denkbeeld te geven van de beweging en de levendigheid van het onvergetelijke tooneel is ondoenlijk. Op een paar honderd rijtuigen meer of minder kwam het niet aan. Van het eenvoudigste, met één paard bespannen huurrijtuig af, gelijk er een onze kleinheden bevatte, tot aan de prachtige door schitterend gemonteerde gardes omstuwde equipage van den Prince Impérial — die er in 't voorbijgaan gezegd, als een ferme jongen uitzag — waren er alle klassen der rijtuigen- en equipagenwereld vereenigd. Daar sprongen op vurige rossen en sukkelden op huurpaarden, wie dandy's waren of daarvoor wilden doorgaan. Daar wandelde de fijne pelsjas naast de blouse. Daar werd van de kostelijke gelegenheid, die de uitgezochte winter-Zondag-middag bood, een gretig gebruik gemaakt, tot het ten toon spreiden en luchten van al wat de weelde voor kostbaars en rijks op het stuk van kleeding en sieraad had uitgedacht. Ik verzeker u dat wij gelegenheid hadden het op te merken. Half met opzet, half gedwongen geraakte onze karos in de *file*.

In eene laan van het Bosch was de menigte rijtuigen zoo groot, dat zij aan elkander gesloten en op vier rijen geschaard, de geheele beschikbare ruimte vulden. Twee van deze rijen bewogen zich, stapvoets natuurlijk, in de eene, twee in de tegenovergestelde richting. Een kwartier lang van alle kanten bezet, voor dat het onze koetsier gelukte een zijpad af te slaan, zagen wij eene gansche maatschappij voor onze oogen voorbijschuiven en veel prachtigs en verblindends trof ons. Bij de cascade, een kunstig rots- en waterwerk te midden van een sierlijken aanleg, scheen wel al wat Parijs meest elegant en sierlijk bezit vereenigd te zijn: waarlijk een tooneel zoo boeiend denk ik niet dikwijls meer te zullen aanschouwen. — —

Maar, om den draad van ons praatje weder op te vatten, zouden zulke tafereelen ook niet elders u kunnen voorkomen? Misschien niet, misschien ook wel. Het bosch van het Bois de Boulogne is nog maar een bosch in den knop. Het is nog maar eene belofte. Als het eens een bosch is, zal het prachtig wezen, — nu is het lief. Ik heb geene enkele boompartij gezien, waarbij u, gelijk in den Haarlemmerhout, eene huivering van ontzag door de leden kan varen, terwijl uw oog langs stammen als zuilen en takken als reuzenarmen opklimt om zich in de groene schemering van den top te verliezen. Wij maakten meermalen de opmerking, dat onze hoofdstad in pracht en smaak (natuurlijk niet in aantal) harer equipages waarlijk niet voor die van het Keizerrijk behoeft onder te doen. Was het dan de rijkdom en weelde der toiletten, waarin de *beau-monde* van Parijs op dien winter-Zondagmiddag boven alle andere *beau-mondes* uitmuntte? *Que voulez-vous?* Wij loopen nu eenmaal, wat onze kleeding betreft, aan den leiband van wellicht den winderigsten fat met het leêgste hoofd uit deze stad en onze dames haasten zich om de kostbaarste en grilligste bevelen van misschien de meest schaamtelooze en brutale *lorrette* gehoorzaam uit te voeren. Tusschen haar uiterlijk en dat harer volgsters is geen groot verschil — wat winter-toiletten betreft, indien eene lofspraak uit mijne pen zonder naam of gezag eenige waarde kon hebben, zou ik zeggen, dat onze Hollandsche dames een zeer fijnen smaak in hare keuze van stof en kleur plegen aan den dag te leggen. — Doch, al was ook

elders evenveel indrukwekkends en groots, sierlijks en prachtigs, verbazing- en bewonderingwekkends vereenigd te aanschouwen, er zou toch *iets* overblijven, dunkt mij, dat Parijs alleen bezit...

Wat is dat *iets*? Weer bijt ik op mijne pen, even als zoo even. Ik weet het niet, maar geloof, dat *le cachet Parisien*, het onbeschrijfelijke, ontastbare en ook in het overige Frankrijk naar ik merk onnavolgbare, het best aangeduid zou worden door een woord, dat de beteekenissen van genot, fatsoen en smaak in zich vereenigde. Het is de kunst om het aardsche leven zoo schoon mogelijk te versieren en zoo aangenaam mogelijk door te brengen. Het moderne Babylon, door u verfoeid en onder uw anathema verpletterd, o zedeleeraren! moge dien naam verdienen; de literatuur van het tweede Keizerrijk moge afzichtelijke diepten in het leven dezer stad openleggen, deze afgronden — om een oud beeld nog eens uit zijne nis te halen — zijn met schoone bloemen bedekt. Het *savoir-vivre* van dit volk zou geene wetenschap zijn, indien het niets meer ware dan losbandigheid en ruw zingenot. Gij loopt geen gevaar uwe gevoelige schenen te stooten tegen kantige hoeken; al wat ruw was is gladgeschaafd en alle hoeken zijn afgerond. Uwe fijne reukzenuwen, uw teeder gevoel zal niet gekwetst worden — hier is zorgvuldig uit den weg geruimd of bedekt wat het zou kunnen. Zelfs de lompen die gij ziet, schijnen in de ordening van het geheel op hare plaats. De „gamin" met smalle, bleeke maar fijne trekken, die in gindschen eenzamen deurpost zijn eindje sigaar staat te rooken, ziet er schilderachtig in zijne haveloosheid uit. Alle geluiden schijnen in deze atmosfeer harmonisch saam te smelten. Welvaart, rijkdom en gemak omringen u. Of het ook meer dan schijn is weet ik niet, maar het schijnt dat de armoede niemand wrevelig en de rijkdom niemand stijf maakt. Welk eene voorkomendheid, algemeene welwillendheid en ongedwongen vroolijkheid, welk eene fijnheid en tinteling van levendigen geest. En welk een smaak! Neen, de Parijsche elegantie ligt niet in snede of stoffaadje, maar in de gratie, waarmede alles gedragen en gehanteerd wordt. De mode heerscht niet over het dametje dat voor ons uittrippelt, maar deze heerscht over de mode. Overal is de smaak doorge-

drongen. Op den hoek van gindsche straat staan schoenenpoetsers: maar let eens op de elegante werktuigen voor hun bedrijf. In een magazijn van manufacturen, voor de breede ruiten allerlei stoffen van velerhande kleur en glans bevallig te drapeeren, schijnt nog zoo moeielijk niet. In een winkel van galanteriën eene kleine tentoonstelling van kunst te ordenen is zeker geen heksenwerk. De juwelier heeft geene moeite gehad om iets schoons achter zijne welverzekerde ramen uit te stallen. Gindsche wisselaar die in achtelooze wanorde het goud en de banknoten uit alle deelen der aarde achter zijn spiegelglas strooide, had geen ondankbare taak, toen hij u den indruk wilde geven, dat men bij hem met de schatten der wereld speelt. Maar volg mij eens naar de uitgestrekte *Halles*, onlangs uit glas en ijzer opgetrokken, let eens op die heuvelen van groente, die terrassen van fruit, en bewonder de stoutheid waarmede deze kunstenaars en kunstenaressen der markt hunne soms vorm- en kleurlooze waren ordenen, naar tint en schakeering schikken, licht en bruin verdeelen, deze partij in de schaduw laten, opdat op gene het volle licht en de aandacht vallen zullen. Ik moet erkennen geen winkel van stokvisch gezien te hebben, maar houd mij in gemoede overtuigd, dat de Parijsche winkelier, die uitsluitend in dit Noordsche product handelt, het zoo zal weten aan te leggen, dat zijn magazijn een blik waard is en zijn droge waar doet watertanden. Zoo veel is zeker, dat het brood door den bakker in deze stad uitgestald er dubbel smakelijk uitziet... De slagerswinkel is een kunstkabinet. Daar hangen allerlei stukken en stukjes van de doode beesten aan blinkende kettingen of liggen schilderachtig in 't verschiet verspreid; daar schijnen de varkenskoppen met een wijsgeerigen glimlach den dood te zegenen, die hen zoo gladgeschoren en zoo blank tot een sieraad voor de straat gemaakt heeft; daar kijken de schapenbouten, het roode vleesch en 't witte vet bevallig afgezet, zoo snoeperig uit hunne hulsels van uitgeknipt en smetteloos papier, als kraamkindjes op een doopmaal. Plaats u met mij voor de ramen van den gindschen restaurateur: — is het niet of die vruchten zich hebben laten plukken, die snoek en karper vangen, die hazen schieten en lijsters strikken, alleen maar om het plezier te hebben van zich in gezelschap

van natuur- en dischgenooten hier te laten kijken en bewonderen? — — —

Arcachon, Jan. 1865.

Dat blinkende, lachende leven van Parijs heeft echter zijne schaduwen en diepten en tranen... In het *maison de famille*, waar ik gelogeerd ben, heb ik kennis gemaakt met — doch laat mij ter wille van geleidelijkheid en goede orde u eerst een en ander vertellen van 't geen zich onder het voorbijvliegen op de reis hierheen op het netvlies van mijn geheugen afteekende.

Over Orleans, Tours, Poitiers, Angoulême en Bordeaux vervolgde ik mijn weg. Welk een overgang van het schitterende groote Parijs op het doodsche Orleans, dat, met zijne vuile straten, zijne twee of drie mislukte standbeelden van Jeanne d'Arc en ondanks zijne fraaie hoofdkerk, het niet verder schijnt te kunnen brengen, dan dat het zich op den oever der Loire ligt te vervelen. Of speelt mij hier mijne eigene verbeelding parten? Breng ik de verveling, die na het zien van de hoofdstad deze verzameling van ledige pleinen en kleinsteedsche straten in mij wekt, op haar zelve over? Hier kan ik den schrik en de spottende minachting voelen die de Parijzenaar legt in zijn: *la province! Ça sent la province!* — Hoe gelukkig dat ook in dorre streken beken vloeien, rozen bloeien, dat ook in de vlakke velden der verveling nu en dan het fluitje van de locomotief weerklinkt. Fluit, fluit, trouw stoompaard! en ren met onzen volgzamen trein naar lachender streken. Want een lachend landschap is het, waarover gij het oog laat weiden, wanneer gij voortspoedt langs den rechteroever dier Loire wier kalmen loop gij het thans niet zoudt aanzien, dat zij soms zulke vernielende uitstapjes buiten hare bedding maken kan. Glooiende heuvelrijen met groene wijngaarden beplant loopen aan weerskanten van u voort. Hier en daar kijkt een wit kasteel tusschen het geboomte uit; een toren waagt zich op den rand eener rots; een dorpje is tegen een steenachtige

helling aangeworpen. De natuur is in dit gedeelte van *la belle France* nimmer indrukwekkend, majestueus, wild of grootsch, zelden trotsch, maar doorgaans lachend en liefelijk schoon. Hier en daar steekt de rotsachtige ondergrond zijne gladde zijden of zijn bruinen rug door den bodem heen; ginds houwt men den blank-gelen bouwsteen uit de groeve — maar bijna overal heeft een milde natuur alle hoeken afgerond en verborgen onder struikgewas, gras of aarde, en elke voet gronds is zorgvuldig bebouwd. Plotseling, bij het stilhouden van den trein, ziet gij in eene plooi van de grauwe rots twee reuzen: een enorm kasteel, dat op één kolossalen vierkanten toren gelijkt, en eene oude kerk. Twee reuzen! Hoe kalm staan zij daar in hunne grijze majesteit. Zij schijnen een deel van het rotsgevaarte te wezen, dat hen omringt, en even onbewogen, met een stillen glimlach in de verweerde rimpels van hun gelaat, neder te zien op het woelen en jagen van die dwergen van menschen, waarvan het eene geslacht vóór en het andere na zich aan hun voet verdringt. Dat kasteel — eens de residentie van koningen en het tooneel van menige gruweldaad, die oude kerk en die nieuwe blinkende woningen zijn Blois. Maar weer fluit de locomotief, die tot mijmeren tijd en lust heeft noch laat, en weer gaat het door lachende heuvelen en dalen verder.

Doch wie te Tours kwam, zou wenschen, dat het maar niet, maar nimmer weer „verder" ging. Hier zou de pelgrim zijn staf willen neerleggen. In dit liefelijke oord zou hij den vrede wenschen in te ademen, waarvan de ruischende stroom en het groene dal vertellen. Onder deze wijngaarden zou hij begeeren te sterven. Na eene wandeling bergopwaarts, door eene luchtige, breede straat, langs huizen waaruit eene ongemeene zindelijkheid uw Hollandsch oog weldadig tegenblinkt, komt gij op een breed plein, hier met bloemperken, ginds met schaduwrijke boomen beplant, en houdt voor een gedenkteeken stil. Gij hadt minder liefelijk oord voor uwe standbeeldenmijmeringen kunnen uitkiezen, René Descartes! Het leven is zeer zoet, o wijsgeer. Het is zoo zoet, dat wij, gewone stervelingen, ons in gemoede overtuigd houden: gij moet wel van den beginne af geweten hebben, dat gij al de liefelijke realiteiten, door u ter

voordeur uitgeworpen, door een achterpoortje weer zoudt kunnen binnenhalen, eer gij het waagdet aan alles te twijfelen en niets over te houden dan uw *ik*. Het leven is zoo zoet, dat wij, met het warme bloed in onze aderen nog bruisende, met een liedje op de lippen, met een ongeloofelijken trek om onder scherts en lach op de schoone aarde te huppelen, die ons nog draagt, en met goeden eetlust elken middag, weinig sympathie kunnen gevoelen voor uw roemrijk standbeelden-bestaan. Het lacht ons niet toe — al maakt het een behoorlijken indruk op onze gevoelige zielen — dag en nacht, jaar uit, jaar in, gelijk gij, terwijl de regen een groene streep vuil naast uw neus trekt, de steenen vuist met mannelijke kloekheid tegen de steenen borst te drukken en op de steenen lippen een onveranderlijk woord te dragen, al is het ook zoo grootsch en beroemd als uw: *Cogito, ergo sum* (Ik denk, zoo ben ik dan). Maar zoo ergens uw lot ons benijdbaar schijnen kon, het zou hier zijn. Gij staat in de zuivere zachte lucht, te midden van heesters en planten die de wintermaand nog niet geheel heeft kunnen berooven van tooi en bloei, of die reeds tot nieuwen bladerenrijkdom en nieuwe kleurenpracht zich toerusten. Aan uw voet wemelt het van wandelaars. Gij ziet den grijsaard rusten en mijmeren; gij luistert de verliefde beuzelpraat af van de minnende paren, die hier bij voorkeur moeten dwalen; om u heen speelt een altoos jong en blij geslacht van bloeiende kinderen. Van uw verheven standplaats ziet gij over het muurtje heen, dat plein en wandelplaats en kade omzoomt, neer in de Loire, die diep, zeer diep beneden u de blanke wateren in hare bedding voortjaagt. De jongens leunen over de borstwering, gelijk gij het hunne vaders en grootvaders in hunne jeugd hebt zien doen, en werpen, even als zij, de steentjes en schelpjes in den stroom. Waschvrouwen in hare schuiten spoelen met roode armen het blanke linnen uit. Als uw steenen oog lang genoeg op de frissche, rustelooze wateren gestaard heeft, dan moet het nimmer moede worden den anderen oever op te klimmen en ver, zeer ver te volgen. Met altoos nieuw genot moet het rusten op de blanke huisjes en villa's, die op de heuvelenterassen tegenover u uit boom en wijngaard kijken. Met onverminderden lust moet het de wegen en voetpaden volgen,

die door het geboomte slingeren, en als het voor de duizendste maal verrukt is over het wijd verschiet van zoo veel schoons, eene golvende zee van liefelijkheid en vruchtbaarheid, dan moet in uw steenen hoofd wel de dankbare gedachte rijpen, hoe goed het is, dat er nog iets anders bestaat dan *ego*, *ik*. —

Poitiers is eene oude stad. Daar had ik met onzen vriend, den kenner en hoogschatter van kerkelijke oudheden, willen wandelen, overgelukkig als ik aan zijne zijde de rol van leerling en hoorder vervullen mocht. Nu schoot mij niets anders over, dan, de oogen van het lichaam en de vensterluiken van natuurlijk verstand en smaak zoo wijd mogelijk openzettende, rond te dolen. Er was eene hoofdkerk, waarvan de diepe portalen vol gothisch beeldhouwwerk even zoo veel kunstzalen schenen te zijn. Er stond eene andere op de markt, die van den grond af tot aan den top over de geheele breedte van den gevel met figuren en beeldjes was bedekt. Tegen de helling der rots hing eene derde, half boven, half onder den grond, wie men het aanzag, dat voor hare muren en gewelven ten minste drie geslachten van geloovigen hunne steenen, hunnen smaak en hunne begrippen hadden aangedragen. — Hier rees een vlakke, hechte muur, zonder versierselen of nissen, in puriteinsche strengheid op; gindsche afdeeling toonde in spichtige spitsbogen den kleurenrijkdom van haar geschilderd glaswerk. Het meest trok mij het oudste gedeelte aan, in byzantijnschen stijl opgetrokken. Welk eene zuiverheid in de ruime, wijde rondingen der uitgebouwde torens, met ruitvormig metselwerk gedekt. Is dit dan het christendom, waarin Hij alleen een welbehagen heeft, dat de mensch in de mystieke schemering der gothische bogen rondwaart; ademt het ook niet in de ruimte en het licht? — klimt de ziel dan enkel langs de stammen van het woud, langs de takken en hunne honderdvoudige twijgen op naar Boven? voelt zij zich ook niet en vooral in de nabijheid van den Oneindige, als zij met éénen blik het ruim gewelf der hemelen tracht te omvatten? — Te Poitiers is het moeielijk, wat u in het overige Frankrijk zeer gemakkelijk valt, u voor te stellen dat gij u in het vaderland van Voltaire bevindt. Daar schijnt in de stille kerken, in haar statige voorportalen waar oude vrouwen bedelen of u met hare koopwaar

van rozenkransen, heiligenbeeldjes en waskaarsen omzwermen, geen gerucht uit de moderne wereld door te dringen. Daar fluisteren nog de geesten der middeleeuwen. Daar knarsen geen vliegende raderen onzer industrieele beschaving — en het fluiten van den trein, die aan den voet dezer stad voorbijsuist, schijnt wel uit eene andere wereld te komen.

Niet minder schoon gelegen, maar van een geheel ander voorkomen, is Angoulême. Langs den rijweg zig-zagsgewijs naar boven gestegen, was 't mij een genot de oude, nu ten deele in wandelwegen veranderde bolwerken rond te wandelen, die om rug en zijden dezer grijze, maar vroolijke stad op den uitersten rand der steile rots zijn aangelegd. Ik leunde over den half verweerden muur en keek in de diepte waar de Charente schuimt; ik liet mijne oogen weiden over de heerlijke vallei waarin zij stroomt en genoot vergezichten, waarop gij wenschen zoudt den ganschen langen dag te staren. Maar toen ook verzocht ik, en werd mij met echt Fransche voorkomendheid van den eigenaar de vergunning gegeven, om eene der papierfabrieken te bezichtigen, die de voorname bron zijn van het nieuwe, vroolijke leven, dat door de straten van het welvarende stadje bruist. Netheid, werkzaamheid, drukte omringden mij. Ik was te midden der zonen van onze eeuw, die te kerk gaat, maar ook fabrieken bouwt en stoommachines drijft. Ik kon niet nalaten, die zwermen luie, onzindelijke en onbeschaamde vrouwspersonen aan de kerkportalen van het doodsche Poitiers, terende op de milddadigheid der vromen, in mijne verbeelding naast het werkvolk van de fabriek der Heeren Roche Frères te plaatsen. Hoe vrij en ongedwongen was de lach, die er over al de aangezichten gleed, als de patroon met den vreemdeling eene werkplaats of zolder binnentrad. Welk een blos op de wangen, welk een glans van tevredenheid, en hoe wedijverden die scharen van vrouwen en meisjes in reinheid en netheid met het blanke postpapier, dat zij door hare vlugge vingeren lieten glijden. Ik behoef u niet te zeggen, naar welke zijde de schaal van mijn oordeel overhelde.

De verrassing, die ik ondervond toen in het koffijhuis op de markt de eigenaar en houder mij in het Hollandsch toesprak — (de man had met echt speurhonden-instinct, dat hij

in een Haagsch hôtel tot een hoogen graad van fijnheid scheen ontwikkeld te hebben, mijn landaard ontdekt) — was groot, maar grooter was mijne verwondering, die tot verbazing klom, toen ik op een van Angoulêmes pleinen een bruidstoet tegenkwam. Voorop ging aan de hand van haren bruidegom de bruid in wit mousseline gekleed, met ontbloote armen, zonder mantel of shawl en zonder eenig ander deksel op de zwarte hairen dan een krans van bloemen. Haar volgden de speelnooten in het wit of rose, met vele bloemen en strikken uitgedost, maar door hoed noch mantel beschermd. Wij hadden toen den 21sten December, en in het lieve vaderland deed men zijn best om de bloemen van de ruiten te stooten.

Van Bordeaux, het ruime en breedgebouwde Bordeaux, met zijne trotsche bruggen, met zijne drukke kaden langs de van schepen en stoombooten wemelende Garonne, met zijne uitgestrekte pleinen, zijne weêrgalooze *Quinconces* en zijn prachtigen publieken tuin in het midden zijner stoffige bedrijvigheid, met zijn beroemd theater en fraaie winkels — (waaronder men echter niet, dan na lang zoeken, een *boek*winkel aantreft) — van Bordeaux gaat de reis naar Arcachon door een eentonig landschap. Gedurende de anderhalf uur, die gij voor het raam van uwen spoorwagen zit uit te kijken, dwaalt uw oog van somber dennenbosch naar heidevlakte, van het ver verschiet der bruine hei naar donker dennenwoud. Een enkel klein dorpje geeft slechts nu en dan eenige afwisseling aan het tooneel en gij zijt blijde, wanneer gij eene kudde schapen ontwaart, door een der herders van de Landes, in een schapenvacht gekleed en op hooge stelten voortstappende, gehoed. Maar vooral zijt gij het, wanneer gij, na het vale, platte en naargeestige la Teste voorbij- en de laatste rij van heuvelen en dennen doorgespoord te zijn, afstapt in het nette stationsgebouw van Arcachon.

Maar nu gij mij met geduld zóó ver gevolgd zijt, wordt gij beloond met de beloofde vertelling.

Arcachon, Januari 1864.

Ik begon mijn vorigen, niet waar? met de opmerking, dat

het blinkende, lachende leven van Parijs zijne schaduwen, zijne diepten en tranen heeft. In het *maison de famille*, waar ik nu sinds eenigen tijd gelogeerd ben, heb ik kennis gemaakt met Monsieur en Madame M***, Parijzenaars. Monsieur is *homme de lettres*, heeft een paar bundels novellen uitgegeven, waaruit een wilde fantasie en een hart vol bitterheid en wrevel spreekt, maar voor het overige is hij een beschaafd, vroolijk en beminnelijk mensch en doet hij zijn best om in de correspondentie, die hij voor een dagblad schrijft, van niets iets te maken en bij volslagen gebrek aan stof niet al te vervelend in den vorm te zijn. Aanvallen van asthma hebben hem — en niet te vergeefs — bij de dennenwouden van Arcachon ruimte en verlichting doen zoeken. Madame is jong, nog al mooi, levendig, geestig, opgeruimd, zonder een zweem van dien kouden, trotschen spot, die op het gelaat van de meeste vrouwen in deze streken zetelt, en zeer goedhartig. Zij is bewegelijk, dartel en eenvoudig als een kind. Is zij het waarlijk? *Son petit Henry* — *mon petit, petit Henry* noemt zij haar man, terwijl zij hem bij den baard trekt — schijnt haar zoo te beschouwen en te behandelen. Ik heb nooit geld, heeft zij mij reeds verteld; mijn Henry vindt mij niet *assez raisonnable pour avoir de l'argent*, „maar *ik* vind, voegt zij er bij, dat dit de manier niet is om het mij te maken." Het arme vrouwtje! zij is nu sinds vele dagen alleen. *Le petit Henry* heeft haar op een mooien middag meegedeeld, dat hij een toertje in Spanje ging doen en vóór den avond vertrok. Was dat plan zoo plotseling opgekomen? Och neen! het had reeds veertien dagen vastgestaan; alleen, *le petit Henry* had niet noodig geoordeeld zijne wederhelft op de hoogte zijner ontwerpen te houden. Zondag zou hij terugkomen. En *le petit Henry* vertrok. De dagbladpers is eene gevreesde en gevleide macht, vooral in Frankrijk. Alle ondernemingen, die de gunst van het groote publiek noodig hebben om wel te slagen, hangen voor een deel van hare uitspraken af. Schouwburgdirectiën en uitgevers weten het, en een *homme de lettres* die met de periodieke pers in betrekking staat, heeft maar te kikken, en — de kaartjes en de boeken die hij verlangt worden hem allleronderdanigst t'huis gebracht. Er zijn er onder deze letterkundige heeren,

die niet meer vragen, naar bevelen, en door een onbeschaamd gebruik van den invloed der pers zich meer dan de helft van hun inkomen weten te verzekeren. *Le petit Henry* was er zeker de man niet naar om onbescheiden te zijn, maar ook hem bekroop de lust, om wat van de Pyreneeën en Spanje te zien, en de directeuren van de spoorweg-maatschappijen du Midi et de l'Espagne hadden zich op verzoek van de Redactie der krant voor welke hij werkte, gehaast eene doorloopende vrijkaart op hare lijnen te zijner beschikking te stellen. En alzoo is hij heengegaan en heeft een treurend wijfje achtergelaten. Des nachts doet zij geen oog toe van angst. Als de wind door de toppen der wuivende dennen vaart met droefgeestig suizen, of de storm op de hooge schoorsteenen buldert, dan ligt zij wakker en vol vrees te luisteren. Overdag sluit zij zich op met een boek, dat haar niet meer boeien kan, of staart in het vuur. Zij roert geen spijs meer aan. En nu is de Zondag, waarop zij vele dagen lang als op eene vuurbaak had gestaard, voorbijgegaan zonder *le petit Henry* te brengen. Maandag en Dinsdag zijn gekomen en ten einde gekropen; thans is het Zaterdag, en nog is er van den reizenden echtgenoot taal noch teeken, zelfs geen brief! „*Mais je suis très mécontente, Monsieur! Je vais bouder*"... „Ik ben zeer nieuwsgierig om u dat te zien doen, Madame!" — „Ach! 't Is waar ook, ik kan toch niet boos zijn op mijn Henry."

Welnu, hoe het kwam weet ik niet.... of liever ik weet het zeer wel. Wij zaten, na het diner, elk aan een kant van het vuur in de glimmende kolen te staren en hadden onze eigene gedachten. De mijne zwierven weg, weg over land en stroom, naar vrouw en kroost in het verre vaderland, en toefden daar met weemoed. Daarvan kwam het dat ik Madame vraagde: of zij ook kinderen had? — Kinderen? — gij hadt het zonnelicht moeten zien, dat bij dit woord op Madame's gelaat door de wolken brak. Tot nu toe was zij het meisje geweest, dat om den afwezigen minnaar treurt, — daar sprong de moeder voor den dag. — Kinderen? zij had er twee. Had Monsieur, die er nog zoo jeugdig uitzag, dan misschien ook reeds kinderen? — Monsieur had er twee. — Ongeloofelijk!

Meisjes, Monsieur? — Neen, jongens, Madame! — en ik heb twee meisjes, Monsieur! — *Eh bien Madame!* — 't was de eerste aardigheid, die ik in het Fransch waagde — *voilà deux romans!*

Madame is verrukt over de ontdekking. En houdt Monsieur van zijne jongens, heel, heel veel van zijne jongens? — Inderdaad, Madame! Ik behoefde, gij weet het, mijn waarde! niet te veinzen, om aan mijn trots en mijn blijdschap vurige, gevleugelde woorden te geven. Onze vaderliefde neemt zoo gaarne den vorm van ingenomenheid met onze bengels aan. Ik verhaalde dus en sloeg door — maar wenchte al ras dat ik maar gezwegen had. Er welde een traan in Madame's oog op en biggelde langzaam over hare wang. Haar man hield niet van kinderen. Haar man kon geen kinderen uitstaan. O! wat had ze om die kinderen wel niet geleden! Welk een zwaren strijd had ze om hare meisjes gestreden, eer ze 't gewonnen gaf. Hare oudste had zij, op dringend verzoek van Mama, zelve verzorgd en gevoed, maar die moederweelde met hare rust en haren vrede moeten koopen. Zestien maanden lang had zij een hel in huis geleden. *Le petit Henry* was furieus geweest, omdat zij haar kind, zoo als hij meende, boven hem koos. Toch had zij volhard — maar bij de komst van het tweede wicht was zij bezweken. „Kies" had haar man gezegd, „tusschen mij en dat kind. Wilt gij uw kind behouden, het is „mij wel. Ik zal mij trachten bezig te houden en te troosten. „Ik heb mijne vrienden en mijne uitspanningen en mijn werk. „Maar stelt gij er prijs op uwen man te bezitten, dan...." Zij had haren man gekozen. Daar zat zij voor den haard in de kolen te kijken; zij at niet, zij dronk niet, zij sliep niet van heimwee naar den man, die maar niet weerkwam en zelfs niet schreef. Straks als hij teruggekeerd is, zal zij aan en om hem hangen: zij zal voor hem kruipen als zijne slavin. En ondertusschen zijn hare kinderen ergens op een dorp besteed, — wel verzorgd, maar verre van vader en moeder. De jongste is twee jaar oud. Ziet zij er lief uit? Madame weet het niet. Toen het wicht drie dagen oud was, is het weggebracht en sedert heeft Madame het niet gezien. Verlangt zij niet met een wanhopig-droevig verlangen? Zij kan het niet zeggen. Zij heeft

geen slag om met haar kinderen om te gaan. Als zij haar oudste bij zich heeft, ziet zij onophoudelijk uit naar het oogenblik, dat een ander het kind zal nemen. Zij verveelt zich met het kind en dit verveelt zich bij moeder. Van het laatste bezoek heeft het zulk een afschrik gekregen, dat het nergens banger voor is, dan voor de bedreiging, dat men haar naar Mama zal brengen....

Ik zal moeite hebben om *le petit Henry*, *ce petit tyran*, met een goed oog aan te zien als hij terugkeert. En toch is deze man geen windbuil, geen fat of bluffer; hij schijnt een verstandig mensch, een man van smaak en gevoel. Hij houdt van zijne vrouw.... Maar welke zeden! welke beginselen die voor zulk een vertrapping van de natuur, van de heilige door God gewijde natuur, plaats laten!

Arcachon, Februari 1865.

Van de monding der Gironde af tot bijna aan Spanje toe volgt de Fransche kust dezelfde ongebrokene rechte lijn, als in ons vaderland die van den Helder tot aan den Hoek van Holland en verder op langs Zeelands en Vlaanderens strand. Geen wonder! dezelfde oorzaak heeft zoowel hier als daar dezelfde gevolgen. De Fransche kust langs de golf van Biscaye is een duinstreek even als die van Nederland en van gelijke breedte. Er is echter één belangrijk verschil. Wie van een der vaderlandsche duinen den blik in het rond slaat, ontwaart eene zandzee, waarvan de geelwitte golven als door een tooverslag plotseling gestremd en verstijfd schijnen. Minder indrukwekkend, maar liefelijker is het tooneel om mij heen, wanneer ik een der duinen van Arcachon beklim. Hier is alles groen. Wat men aan onze kust, naar ik meen, beproeft, maar om het ruwer klimaat bezwaarlijk zal zien gelukken, is in deze duinen ten volle geslaagd. Men heeft in het laatst der vorige eeuw, onder leiding en opzicht van den ingenieur Brémentier, deze altoos levende heuvelen, deze altoos verhuizende kudden tot rust en stilstand gebracht door de aanplan-

ting van dennen. Zoo ver mijn oog van den hoogsten duintop reiken kan, rijst en daalt de blik over heuvelen en dalen van altijd groene dennenkruinen, en zoo gaat het rijzen en dalen, het golven en slingeren van de donkergroene vlakte uren breed en dagreizen ver. Al de grillige vormen der duinen zijn bewaard gebleven — maar zij zijn voor goed vastgelegd en in de luwte der ruischende boomen onder een zachte laag van bruine dennennaalden toegedekt. —

In dit groene duin heeft de oceaan een wijde kom gegraven, die vele uren in omtrek heeft. Waarschijnlijker nog is het, dat een der meren, waarvan deze streek er niet weinig heeft aan te wijzen, door het breken van den tusschenliggenden dam van zand zich met den Oceaan vereenigende, de bekoorlijke golf deed ontstaan waarlangs ik dagelijks wandel. Aan de binnenzijde dezer kom, bijna tegenover hare nauwe monding, ligt Arcachon.

Arcachon heeft eene stad in de duinen, de *ville d'hiver*, en eene stad op het strand en de vlakte, de *ville d'été*. Voor korten tijd — laat ons stellen, vijftien of twintig jaren — stonden hier slechts eenige visschershutten op het strand. Er was eene kleine, eenvoudige, van binnen bont beschilderde kapel, waarin een beeld van Notre-Dame d'Arcachon stond, dat volgens de legende, in een donkeren, stormachtigen nacht op het gebed van eenige in doodsnood verkeerende zeelieden was begonnen te lichten en zoo door zijn wonderglans den armen schipbreukelingen tot baak had gestrekt; slechts een enkel wandelaar, die van la Tesse uit — de spoorweg van Bordeaux naar dit plaatsje was, naar ik meen, de eerste in Frankrijk, maar de laatste niet waarop in deze buurt de goede actie-houders verloren — zich waagde in het uitgestrekte bosch en door de mulle zandwegen waadde; maar deze dan ook bleef, op den laatsten duinenkam gekomen, verrukt stilstaan bij het zien van het tooverachtig liefelijk tafereel aan zijn voet. Langzamerhand werd het dorpje bekend. Men begon zijn zachtglooiend strand en zilte, door veel strooming, maar geringen golfslag bewogen wateren uitnemend geschikt te achten voor het gebruik van baden. Een logement verrees en maakte goede zaken. Meer en meer kwam de jeugdige badplaats in trek en thans telt zij

eene vaste bevolking van ruim drieduizend zielen, terwijl een acht- of tienduizendtal gasten zich in het badseizoen op hare stranden verdringt. In eene lange rij van een half uur gaans staan, dichtaaneengesloten met terrasvormige tuintjes naar zee toe, de huizen en huisjes, de villa's van den rijken Bordelees, het kasteel van den door de hars rijk geworden Heer Deganne, de licht en luchtig opgetrokken huurhuisjes van den speculant. Dit met de huizen en winkels aan de overzij is de *Boulevard de la plage* en Arcachons hoofdstraat. Daar waar de voorste duinenreeks, terugwijkende, een wijden boog vormt op het strand, ziet gij echter nog eenige zijstraten, de markt en de *mairie*. Op dit oogenblik, en voor hoevele maanden nog? nu de *beau-monde* zich in salon en schouwburg, in bal en concertzaal der drukke steden verdringt en rillen zou bij het denkbeeld (indien het ooit opkwam) van een bad, is dit gedeelte van Arcachon vrij eenzaam. Ik ken geen naargeestiger gezicht, dan zomerverblijven in den winter. Zoo zou Jan Klaassen op eene begrafenis er uitzien. Zoo staan, op elkaâr gedrongen, met hangende natte staarten, zwijgend en ten doode toe wanhopig, uwe kippen in den regen. Zoo ziet er, in het bleeke morgenlicht, de verlaten feestzaal uit. De prieëltjes zijn ontbladerd; hun latwerk doet u aan geraamten denken. Klagend huilt de zeewind door de ledige veranda's. Die levendig gekleurde villa's met hare balcons, coquette torentjes en vergulde windwijzers, maar gesloten deuren en vensterluiken, hebben een voorkomen van grenzelooze verveling. Het ijzeren hekwerk verveelt zich: de ledige tuin, waarin nog maar nu en dan een poes wandelt, verveelt zich; uit verveling begint de regen baldadig te worden en vuile groene strepen op de witte muren te trekken; de pomp schijnt te vragen: wat doe ik op de wereld? en aan zelfmoord te denken, en eene enkele maandroos, eene achterblijfster, beurt haar bleek hoofdje met zulk een droevigen glimlach op te midden van zooveel ontmoedigends, dat gij er medelijden meê krijgt. Let eens op die winkeliers, hoe zij over hunne toonbanken hangen of tegen hunnen deurpost geleund het behaarde aangezicht in de ledige straat laten kijken — gij ziet het hun aan, al was het niet om honderd andere redenen, zij zouden toch al uit verveling den vreemdeling wenschen te villen.

Arcachon, Maart 65 — April 66.

De *ville d'hiver* is in het boschachtig duin, of wilt gij, in het duinachtig bosch gelegen en houdt de benedenstad in een wijden boog omvat. Zij is van nog zeer jongen datum en eigenlijk nog onvoltooid. Voor drie of vier jaren vatte de spoorwegmaatschappij *du Midi* — of laat mij liever zeggen — vatte de Heer Emile Pereire, die daarvan het hoofd en de ziel is — *mon entrepreneur*, zegt de Keizer — het denkbeeld op, om van Arcachon, dat reeds als zeebadplaats naam begon te krijgen, tevens een gezondheidsoord, een winterverblijf voor borstlijders uit het Noorden te maken. Het denkbeeld was niet nieuw, want reeds begaven zich zwakken en kranken naar deze stranden; onze Scheveningsche badarts, Dr. Mess, had reeds in '56 op het zacht en heilzaam klimaat van Arcachon met grooten nadruk de aandacht gevestigd. Maar toen waren wel het strand en de vlakte tusschen strand en duin, maar was niet het duin zelf met woningen en villa's bezet. De Compagnie dan vatte de zaak met kracht aan. Of de actiehouders, die voor eene spoorwegonderneming geteekend hadden, volkomen vrede hadden met het plan om voor eenige millioenen van hun geld eene huisjesmelkerij in het groot aan te leggen, wordt niet gemeld. Men wist hun ongetwijfeld te beduiden — den directeur van het Credit Mobilier is dit wel toevertrouwd — dat, nu men eenmaal een spoorweg tot aan Arcachon getrokken had, men ook moest zorgen dat er zoo veel mogelijk reizigers en goederen voor de treinen konden zijn. Hoe het zij, de stichting van de *ville d'hiver* werd op groote schaal ondernomen en met eene degelijkheid en onbekrompenheid doorgezet, die ons — wij eigenen ons immers wel eens het monopolie van degelijkheid toe? — verbaasd en beschaamd konden doen staan. Van den Staat had de Compagnie eene breede strook duin achter de stad en langs het strand kunnen koopen, en nu begonnen de werkzaamheden. In, over, door en langs de fraaie duinen werden wegen aangelegd; breede met grint bedekte rijwegen, die zich over eene breede uitgestrektheid in vele sierlijke wendingen buigen en het golvend terrein in

een Engelschen aanleg herscheppen. In de onmiddellijke nabijheid van het sierlijke stationsgebouw verrees een buffet — restauratie en koffijhuis — in zonderlingen Chineeschen smaak of wansmaak opgetrokken en met de bekende bontgeschilderde of vergulde drakenbeelden rijkelijk getooid of ontsierd. Achter en boven de stad, tegenover de mairie, ving de bouw van het Casino aan, dat bestemd werd tot pronk- en glanspunt van het kleine stadje en tot het middelpunt en verzamelingsoord van de *beau-monde*. Op het hooge duinen-plateau, dat met eene steile helling naar de benedenstad afdaalt, en dicht bij den rand zou het staan. Een uitgestrekt park werd er afgepaald, van overtollig geboomte ontdaan, met eene laag klei, ter dikte van een voet, bedekt en met grasperken en bloembedden tot een lusttuin vervormd. In het midden prijkt het gebouw. Gij staat verwonderd, wanneer gij het den eersten keer ziet en weet niet hoe gij 't moet vinden. Al uwe begrippen van het schoone, die op de lijst van statigheid geschoeid zijn, dient gij als overtollig weg te werpen. Hier is alles licht, luchtig, bont en grillig. Drie breede trappen voeren u boven koffie- en biljartkamers naar een met balustraden omheind terras. Omringd door eene warande, op slanke pilaren rustende, rijst het hoofdgebouw met zijne beide vleugels voor u op. Het eerste is door twee groote, de beide laatste zijn door eenige kleinere minarets van geel en rood glas gedekt. Maar treed nu eens de zaal binnen, die als concertzaal en schouwburg dienst kan doen. Gij staat verbijsterd door de pracht die u omgeeft. Een tooverachtig licht valt door de glazen koepels naar beneden: wanneer 's avonds de dichte kring van gaslampen langs den binnenrand dier koepels ontstoken is, dan denkt gij in een der paleizen uit de Duizend en één Nacht verplaatst te zijn. Werkelijk is dan ook het Casino van Arcachon, in Moorschen stijl opgetrokken, bestemd om de gedachte aan de Alhambra te wekken. Welk eene vreemde mengeling van kleuren! Welk eene stoute, brutale, maar nimmer schreeuwende samenvoeging van rood en geel, blauw, oranje en zwart; welk een kwistige overvloed van verguldsel op pilastertjes en halve maantjes; hoe goed is in die vreemde kwasten en de zonderlinge patronen dier zware satijnen gordijnen het karakter van het grillige

geheel volgehouden! Met bewondering heeft men mij verhaald van het talent en de vlugheid der Parijsche werklieden, die de wanden en plafonds dezer zalen met fantastische sterren en figuren uit de hand hebben beschilderd. Of ik dit gebouw nu schoon vind? vraagt gij — — ongetwijfeld is het verblindend en als middelpunt van het vroolijke, luchtige leven eener badplaats had men niets beters kunnen bouwen; maar is het ook een merkteeken van de overbeschaving eener geblaseerde wereld, die nog een laatsten, nieuwen prikkel zoekt in de — *chinoiserie*?

Middelerwijl stonden de overige werkzaamheden niet stil. Op het terrein, door tal van wegen verdeeld en doorslingerd, op den top der duinen geplant, tegen hunne hellingen aan genesteld, voor een groot deel in het luwe en bochtige dal achter de eerste keten van heuvelen gelegerd, verrezen langzamerhand de villa's der Compagnie. Zij bouwden er veertig. Daar staan zij op korten afstand van elkander onder de wuivende dennen, de kleine en bescheidene, die kleine familiën zullen huren, onder de groote en trotsche voor groote lui en talrijke gezinnen of ook voor *boarding-houses* bestemd. Alle zijn zij in den bevalligsten trant van steen opgetrokken, met levendige kleuren beschilderd, met overhangende daken, balcons, torentjes en fijn en smaakvol uitgesneden lijstwerk versierd. Geene enkele, of zij heeft haren eigenen vorm. Hier valt uw oog op een muur, waarin een laag zandsteen afwisselt met een laag metselwerk; daarop een gebouw uit een harden, verblindend witten steen opgetrokken. De muur van dit huisje is als in een netwerk van kruiselings getimmerd houtwerk gevat; ginds heeft een smaakvol werkman een toren gebouwd van 't geen hij mozaïekwerk noemt: ruwe, onbehouwen brokken graniet metselde hij op elkander, zoodat zij een effen muurvlak vormen, waar de blauwaangestreken voegen als aderen zich over vertakken. Kortom, *le génie français* heeft hier vrij spel gehad en in gelukkige wanorde veel aardigs en sierlijks, elegants en prachtigs over het golvend terrein weten te strooien. Karakteristiek voor datzelfde *génie français* is intusschen het feit, dat hier en daar de inhoud aan den schoonen vorm is opgeofferd. De verdeeling der vertrekken is niet overal ge-

lukkig. In een der villa's, die door haar sierlijk uiterlijk u bijzonder aantrekt, heeft men meer dan eens de trap verplaatst, omdat de bouwmeester blijkbaar niet of maar half op een trap gerekend had. In eene andere zou u de elegantie der bouworde hierop te staan komen, dat gij u dagelijks in eene lage, kelderachtige *salle à manger*, zonder stookplaats en met een paar kajuitraampjes, moest behelpen. In eene andere had de bedachtzame bouwheer een paar kamertjes aangebracht, die bleken geen licht te kunnen krijgen dan door de deur. Ik zou u een der sierlijkste en grootste dezer smaakvolle woningen kunnen wijzen, en die nog wel als *maison de famille* bestemd was om bij kamers verhuurd te worden, waar men vergeten had op de bovenste verdieping vuurhaarden aan te brengen. Zoo bouwde de Compagnie menige villa, die op den top of tegen de helling van het duin schilderachtig gelegen is en een heerlijk uitzicht biedt, maar aan het fluiten van den Noordewind, die nu en dan in Februari en Maart nog al scherp zijn kan, te veel blootgesteld is, om ook maar eenigszins voor woning van een borstlijder geschikt te wezen [1]). Evenwel, al zijn de villa's der Compagnie niet volmaakt, zij bieden toch den krauke de luwste plekjes, de zachtste lucht, de meest beschutte wandelingen en de grootste gemakken aan. Zij zijn smaakvol, degelijk en volledig gemeubeld. Elke villa heeft haar eigen tuintje, dat van wege de Maatschappij onderhouden wordt en bovendien, — wat een groot gemak is, — haar eigen waterkraan. Een groot bezwaar bij het bouwen dezer stad was gebrek aan water. Wat uit het duin in de

[1]) Wie dan ook besluiten mocht ter wille zijner zwakke gezondheid een winter in dit heerlijk oord te gaan doorbrengen, wordt ten dringendste geraden zijne woning te kiezen in het dal, dat achter de eerste duinenreeks ligt en daardoor tegen N. en N. W. winden beschut is. Gelukkig dat men bij zijn aankomst zich niet behoeft te haasten, maar gelegenheid heeft in *hôtel* of *maison de famille* voor eenige dagen zijn intrek te nemen en uit te zien. Een onzer landgenooten, de Heer A. Verhagen, heeft dezen winter, 66--67, op een der schoonste punten der *Ville d'hiver*, in de *villa Buffon* eene dergelijke inrichting geopend, waar men zich -- wij twijfelen er niet aan -- t'huis zal kunnen gevoelen.

putten welt, is — ten gevolge van de wortels der dennen, zegt de twijfelachtige wijsheid der wijzen — bruin en onbruikbaar. Wat nu? *Le génie français* sloeg weer een stouten slag en tastte door, waar wij, mijne zeer geliefde landgenooten! onder een pijp, de zaak voorloopig nog wat zouden hebben aangezien. Er moest een waterleiding zijn, die door een artesischen put zou gevoed worden. Met kracht wordt de zaak aangepakt. Maanden lang gaat aan den voet der hoogte het eentonige en langzame werk van het boren voort, terwijl men middelerwijl, als ware men zeker van den goeden uitslag, op den top van het hoogste duin twee kolossale bakken metselt, die de buizen zullen voeden. Hebt gij nooit zulk boren gezien? Luister dan. Zoo gij een ijzeren buis van een voet of tien lengte en ruim een voet in doorsnede op den grond plaatstet en gij wist de aarde waarop zij staat van binnen uit te graven, zoudt gij haar langzamerhand zien zakken. Zoo gij met dit uitgraven voort kondet gaan, nadat gij een tweede, een derde en een vierde buis op de eerste hadt geschroefd of geklonken, zoudt gij een put verkrijgen, die wel nauw, maar tegen instorten volkomen gewaarborgd was en die gij bijna even gemakkelijk tot eene diepte van honderd als van tachtig, van honderdtwintig als van honderd voet zoudt kunnen brengen. Maar welk een werkman kunt gij in de buis plaatsen die de aarde uitgraven zal, en hoe dezen weg te ruimen? Gij zendt een werkman van ijzer in de buis; die heeft weinig ruimte noodig, wordt niet vermoeid en loopt geen gevaar van stikken. Die werkman is een andere buis, maar nauwer, korter en uitloopend in eene stevige ijzeren stang, die door aanzetstukken verlengd kan worden. In de monding, beneden, midden in, is een mes of tongetje bevestigd, dat een weinig uitsteekt. Laat nu door middel van een hijschtoestel, dien gij boven uwen put opgericht hebt, uw werkman even als een heiblok in de wijdere buis nedervallen, terwijl gij hem tevens eene draaiende beweging geeft en het is duidelijk dat hij de aarde op den bodem loswoelen zal. Even duidelijk is het, dat dit losse, weeke slijk door de opening dringen en de binnenholte eindelijk geheel vullen moet. Welnu, hijsch uwen arbeider op en ontlast hem van

zijn meegenomen voorraad. — „Neen!" zegt gij, „hoe zou ik dat kunnen? eer mijn buis boven is, heeft zij al het slijk dat in haar gedrongen was, door haar benedenopening laten vallen." — Uwe schranderheid heeft juist gezien! Doch luister. In uwe buis, boven haren tong, is een rand aangebracht. Op dezen ligt een ijzeren kogel. Onder het schokken, stampen en stooten danst deze kogel, die slechts den binnenrand behoeft te sluiten en dus in de buis zelve speelruimte genoeg heeft, met het binnendringende zand en slijk op en neer. Maar onder het nedervallen, dank zij zijner zwaarte, is hij vlugger dan slijk, zandkorrels en steentjes en heeft reeds den uitgang afgesloten eer zij aankomen. Hij laat wel in, maar niet uit, even als de leeuw in de fabel. Bij het ophijschen gebeurt dus niets van 't geen uwe scherpzinnige bezorgdheid duchtte.

Langzaam vorderden de werkzaamheden. De eene kolom voor, de andere na verdween in de donkere diepte; het eene verlengstuk voor, het andere na, werd aangezet; de weken volgden elkander op en groeiden tot maanden aan; men bracht zand, leem, klei naar boven; men werkte door eene rotslaag heen; men telde honderd, tweehonderd voet diepte — driehonderd — en nog altoos ging het eentonig stampen, stooten, loswoelen en ophijschen zijn gang. Eindelijk, daar komt water — maar het wordt niet voldoende gekeurd! Dieper, dieper! Eindelijk dan! Uit een diepte van honderd zes en twintig Ned. el welt de Godsgave op en stijgt parelend en koel tot vier voet boven den beganen grond in de buis. Men heeft wat men zocht in rijken overvloed en voortreffelijke hoedanigheid. Aan eene nauwere ijzeren buis wordt weder verlengstuk op verlengstuk gezet en alzoo een tweede koker in den reeds bestaanden neergelaten, de tusschenruimte tusschen beide met beton opgevuld en ziedaar de artisische put gereed. Reeds is in zijne onmiddellijke nabijheid een gebouw voor eene kleine stoommachine opgericht; — straks wordt onder de geregelde slagen van zuig- en perspompen het heldere nat uit de koele diepte naar het hooge duin gestuwd, van waar het nederdaalt om in uwe villa op uwen wenk te dienen. Klim op een heeten Julidag, terwijl alles schijnt te verschroeien en de wolken sedert lang geen droppelen gaven, het dorre duin op. Op het

hoog plateau rondom het Casino is alles groen en welig. Geen bloem, geen heester die de bladeren kwijnend laat hangen. De breede grasperken zijn zoo groen en malsch, als uwe weide na een regen in April. Hoe is dat mogelijk? Let eens op die metalen toestelletjes hier en daar verspreid. Dat zijn de kranen van de waterleiding onder den grond; op deze schroeven de tuinlieden hunne brandspuitslangen vast en daar bruist het koele, levenwekkende nat over plant en kruid!

— Maar wat moet dat een geld kosten! zegt de bewoner van zeker landje in het Noorden.

Arcachon, April 65 — April 66.

De lente is gekomen.

Ik heb u nog niet geschreven hoe 't klimaat van Arcachon nu toch is; thans wil ik het doen.

Wij hebben een tamelijk langen winter gehad. De winter in deze heuvelen is zacht en liefelijk. Dat wil niet zeggen, dat gij hier onder palmen en oranjeboomen wandelen kunt. 't Is, meen ik, in Frankrijk enkel Nice, dat op eenige palmen bogen mag. Hier — ik wil niet met botanici twisten of door eene overstoute bewering mij de minachting van een der leerlingen eener hoogere burgerschool in ons vaderland op den hals halen. Ik weet niet of bijv. de stramonium, die hier als onkruid langs de wegen groeit, of de *arbousse*, die lieve heester met wasachtige bloemkelkjes in November en de op aardbeziën gelijkende vruchten, die bijna een jaar noodig hebben om rijp te worden, ook in ons vaderland voorkomen. De kurkeik met zijne zonderlinge bast doet het wel niet. Maar voor het overige heeft de natuur hetzelfde voorkomen als bij ons. De platanen zijn hier zoo talrijk en welig als knotwilgen in Nederland, maar ook daar zien wij toch en bewonderen wij hunne geplekte, gladde stammen en sierlijk gevormde bladeren. Gij hebt er geen denkbeeld van, welk een jaar-schot een acaciatak, in het naakte duinzand gestoken, onder dezen hemel maakt, en welk een rijkdom van bloemtrossen die boom langs de wegen ten toon spreidt; maar toch ook op onzen bodem tiert deze stekelige fijngebladerde gast. Zelfs onder onze grauwe lucht komen er vijgen in de tuinen tot rijpheid. Neen! de over-

gang uit ons winterlandschap naar deze beemde moet ontmoedigend en teleurstellend zijn voor ieder, die denkt uit zijn knollentuin in eene oranjerie te treden. Ook hier zijn de boomen kaal en de straten modderig door den overvloedigen regen. Ook hier kàn de wind huilen en de plasregen kletteren. Het kan treffen, dat in Februari en Maart de noordenwind de overhand heeft en hij, die zich aan zijne ongenade blootstelt, herkent hem wel spoedig voor een bloedverwant van den aan borstlijders zoo wel bekenden vijand uit het vaderland, die zoo veel op zijne verantwoording heeft en van zoo veel meer nog de schuld moet dragen. — Stel u eens een Hollandschen winter voor. Trek er de sneeuw af — die men hier weinig meer dan bij name kent. In den vorigen winter zagen wij zelfs geen wit laagje op den bodem, toen in Pau, ja in Spanje, de zachte vlokken tot een voet hoogte opgestapeld lagen. Trek er alle vorst, verstijving en fellen oostenwind met fonkelenden winterhemel af — of neen! niet alle vorst, want ook gedurende een dag of vier kan de winterkoning zijn schepter op deze duinen zwaaien. Wat houdt gij over? een zachten winter. Maak nu dezen zachten winter veel, veel zachter, hoewel gij hem een groot deel van zijne vochtigheid kunt laten behouden. Maak hem zoo zacht, dat gij van zwoele dagen spreekt en in Januari al denkt in Mei te wezen. Neem er bij, dat de zon op de heldere dagen en uren — en ook de regenachtigste dag schijnt het gewetenszaak te achten een paar uren ten gerieve der kranken droog wandelweer te geven, — de zon tweemaal zoo veel kracht heeft als bij u, zoodat gij in dien zonneschijn gerust buiten durft gaan zitten. Plaats dien winter in een land, dat vele dagen van windstilte geeft en als het waait u de gelegenheid biedt den vijand hoog boven uw hoofd in de dennentoppen te laten razen, terwijl gij zelf op het zachte bed van bruine naalden in volkomen windstilte wandelt — en gij hebt een denkbeeld van den winter in Arcachon. Van sommige dagen, waarop de thermometer tot over de zestig graden F. stijgt en de lucht zoo lauw is dat zij uwe wangen streelt als een kinderhandje, zoudt gij alleen door eigen ervaring een denkbeeld kunnen krijgen.

Maar nu is het lente. Daar stond zij in een oogenblik onaan-

gemeld vóór ons in al haar tooi. Gisteren nog vonden wij noodig een weinig vuur in den haard te laten aanleggen; heden wierpen wij vensters en breede tuindeuren open zoo ver de scharnieren het gedoogen, om de lieve gast te ontvangen. Weg bouffante en overjas, teeken onzer slavernij! Lente heeft ons ontboeid en wij zoeken onzen strooboed op. Heden naar buiten, naar bosch en strand: Gods schoone jonge natuur aan ons en wij aan haar!

Welken weg? Geen weg! ten minste geen weg door menschenhand in het bosch gehouwen en daarna zorgvuldig bevloerd, tochtgaten in de luwte dezer stammen, kerven in het ongerepte gelaat van dit woud. Maar eerst eene algemeene richting vastgesteld en dan dwars van huis en recht toe, recht aan, langs een der honderden sporen, door houthakker of harsrijder getrokken of, liever nog, langs het pad van onbezorgden luim en zwerfzieken gril. Dat is genot! Hoe zacht is dat bruine dennennaalden-bed onder onzen voet! Hoe gezellig is het in de eenzaamheid dezer millioenen stammen! Waarvan zouden de windjes zoo geheimzinnig fluisteren boven ons hoofd? Eentonig, meent gij, is zulk een tocht door het bosch van dennen en duin, duin en dennen, uren, uren lang. Een *ouvrier*, die zich bij mij beklaagde dat er in het stedeke concerten noch comedies waren, sprak inderdaad met onbeschrijfelijke minachting van *ces pins! du sable et des pins, oui! des pins par-ci, des pins par-là, toujours des pins, bah!* Maar hij voor wien *café*'s en hun aanhang nog geene levensbehoeften zijn; die oog en hart heeft voor Natuur, wien zij soms als eene moeder tot slaap en rust kan sussen, hij vindt het niet eentonig te midden van zand en dennen. Welke kunststukken hebben zee en wind uit deze korrels gewrocht! Hier eene breede glooiende vlakte; daar een rond of kegelvormig heuveltje. Ginds trokken zij een heuvelkam, zoo steil dat gij dien met moeite beklimt. Wij hebben een top bereikt en ziet, een kom, een kratervormig dal opent zijne groene ongestoorde diepte voor ons. Hoe coquet grillig slingert zich dit dal, waarin nog nooit een menschenvoet zijn afdruk schijnt te hebben gelaten. Hoe onwederstaanbaar lokt deze zonnige, warmgestoofde helling tot liggen uit, liggen in den lauwen zonneschijn, zoo lang als gij

gewassen zijt, terwijl waarlijk reeds een hagedisje zijn vriendelijk en schrander kopje vragend en nieuwsgierig naar u opsteekt. Wat geluid is dat, als van ver verwijderd geklep, eentonig maar welluidend? 't Zijn de bellen der koeien die een herder in een schapenvacht, wellicht op stelten, laat weiden in het bosch, waar zij van de kruiden en heestertjes, door de zilte zeelucht gevoed, dien rinschen smaak eten, dien gij aan hare krachtige melk kunt proeven. En welke geur is het, die mij telkens doet omzien, of er ergens een lusthof bloeit? Het bosch bloeit. Dit gansche ongemeten bosch bloeit; deze millioenen bij millioenen boomen bloeien. Hunne knoppen zijn in de laatste weken al dikker en dikker geworden en, tot den omvang van een halven vuist gegroeid, nu op lente's tooverstaf opengesprongen. Ja, snuif dien geur maar op, terwijl gij nederligt. Zulk een lentedag geniet gij niet licht weder. Met elk koeltje dat er suist, voeren de wolken van stuifmeel, dat op uwe kleederen nedervalt als fijne zwavel, een geur u toe, waartoe de resida en de roos hare beste gaven schijnen te hebben afgestaan ter wille van u.

Langs het strand keeren wij terug. Wij waren er eer wij 't wisten. Wij volgden de golving van dit dal, totdat deze helling ons tot klimmen verlokte -- en ziedaar! lag het blinkende bassin voor ons. Ginds in de verte steigeren de witte rossen der branding van den oceaan, door geen storm maar als door inwendige onrust gezweept. Op twee voet van het met de eb terugtrekkende water is het zand in den regel hard en vast genoeg voor een gemakkelijk wandelpad. Wien viel ooit aan den oever der groote wateren de tijd lang? Wie werd ooit moede het rusteloos spel der golven aan te zien? Op dezen lentedag ligt er een wonderbaar vriendelijke rust over het tooneel vóór ons. Die kloeke visschers, die met het uitgevierde net een wijden boog op het strand beschrijven en voorts den verderfelijken omtrek steeds vernauwen; de Dominicaner monniken uit het naburige klooster, die in hunne witte pij den arbeid hunner werkzamer broederen aanzien; het scheepje dat ginds ter vischvangst naar den oceaan glijdt; het water links van ons en het hooge bosch aan onze rechterhand, het neveltje dat alle omtrekken verzacht zonder ze uit te wisschen; —

alles ademt zulk een vrede, als wilde het zeggen: wij hebben, wat wij verlangden, de lente. De zee scheen voor het overige in den afgeloopen winter hier alles behalve rustig en tevreden. Het is alsof zij nu en dan aan deze duinen, hare kinderen, wil doen gevoelen, dat zij aan haar tucht niet ontwassen zijn. al hebben zij zich tegen den wind door hun bekleedsel van dennen beschut. Onophoudelijk knaagt zij aan deze kust; onophoudelijk wijzigt zij de lijn van dit strand. Ginds stond voor eenige jaren nog een heuvel met geboomte gekroond; thans is zij nog maar voor de helft over en eene kale steile helling toont welke slagen zij ontving. Van de andere helft schuilt nog een overschot als zandbank onder het water, altijd geschuurd door den stroom met boosaardige wieling. Staart maar niet zoo trotsch om u heen van uw verheven voetstuk, een zestig voet hoog boven ons, slanke zonen des wouds! Nog staat gij vast in het duin, dat gij kroont, maar reeds behoort gij tot de opgeschrevenen ten doode. Nog één nacht van storm en hoogen vloed en elke golfslag zal aan uwen voet een kuil graven, dien een hoogere zandlaag weer aanvullen moet — en reeds zullen sommige uwer wortelen de lange armen uitsteken in de ijle lucht. Laat ze nog één nacht hare onmeedoogende woede toonen, en de zee zal al het volgzame en verraderlijke zand, dat u droeg, hebben weggerukt en, van steun beroofd, valt gij uwe onverbiddelijke vijandin in de armen. Merkwaardig is het te zien, hoeveel van die strijders het duin op het slagveld laat na elken kamp met de zee, en hoe hulpeloos zijne gevallenen nederliggen. 't Was alsof de grillige zee aan den directeur van het *Credit Mobilier* hare macht met bijzonderen nadruk had willen doen gevoelen. De Heer Pereire had over de geheele breedte van zijn park langs het strand eene nette planken schoeiing laten zetten, ter hoogte van tien of twaalf voet. Op deze schoeiing stond een net beschilderd hekwerk als balustrade voor een wandelweg, die zich terrasvormig langs de zee uitstrekte. Van daar zou men hare schoonheid eerst recht goed kunnen genieten — alleen niet zonder protest van de ongetemde schoone zelve. In één nacht is zij het hooge strand opgeklommen, heeft hier die fraai beschilderde schutting, die net betimmerde schoeiing ontzet, losgewoeld en ondermijnd, op zij

gebogen, gebroken, onkenbaar gemaakt, ginds in speelschen luim onder het zand bedolven, waarvan zij waarlijk reeds eenige allerliefste miniatuur-duintjes op het schulpenpad opwierp. De menschelijke mieren trekken terstond aan tot herstelling en arbeiden met onuitputtelijk geduld, maar nauwelijks hebben zij hun werk op de vorige hoogte gebracht, of een andere stormnacht bespot hun welgemeenden ijver en werpt met grillige vernielzucht alles dooréén.

Met het *Parc Pereire*, waartoe de toegang gemakkelijk te krijgen is, besluiten wij onze wandeling. *Last, not least.* Op een schoon terras, van bloem- en grasperken omringd, rijst eene prachtige villa in den rijken en smaakvollen stijl der Zwitsersche chalets en ziet, als met een coquetten glimlach over hare eigene bekoorlijkheid, op de zee neder. Het park is sierlijk aangelegd. Vertrouw het gerust den Franschen toe, van een heuvelachtig terrein voor iets verrassends en boeiends partij te trekken. Volg eens met mij dit voetpad, dat de kunstenaar langs den rand der steile duinen, die tot voormuur tegen den zeewind strekken, heeft laten kronkelen door eiken kreupelhout en boschjes van altoos groene *arbousses*. Links, als een zilveren spiegel in ebbenhouten lijst, de blinkende vlakte van het in donkere bosschen gevatte bekken, waarop het oog steeds met genoegen rust, en aan uwen voet in den ruimen boog der duinen de stad met haar vroolijke huisjes uit het groen glurende en haar slanke witte torenspits. Rechts diep beneden u, in eene vallei van groen, de toppen der boomen die den zoeten geur van hun bloesems u tegenademen; verder op een rijzen en dalen tot in een nevelig, droomerig verschiet. Wat ontbreekt er nog in dit verrukkelijk plekje?

Iets ontbreekt er. Wat gij in het wilde bosch niet mist, mist gij op deze buitenplaats. Hier ontbreekt water. Ons oog zoekt naar eene grazige weide, door beek en vijver besproeid, door breede beuken omzoomd, door rund en huppelend hert verlevendigd — en het zoekt te vergeefs. Voorts, de natuur is hier stom. Geen vogeltje roert zich of zingt zijn lied. Een halven dag kunt gij wandelen tusschen stammen en struiken zonder één hunner gevleugelde bewoners te zien. Dan hebt

ge eerst een gevoel alsof er iets niet in den haak is om u heen; en later, als uwe aandacht op dit gemis, deze doodschheid valt, dan beangstigt u deze begrafenisstilte. De schrale zandige bodem en het soort van boomen dat hier groeit zijn wellicht de voorname oorzaken dezer eenzaamheid. Maar ook elders in deze streken, wàar weide en akker vruchtbaar zijn en elkander afwisselende boomsoorten gevonden worden, heerscht ditzelfde zwijgen. Onbarmhartig, en ziedaar de hoofdoorzaak, vervolgt men de schuldelooze zangers der natuur. Hier is iedereen jager en alles wild wat geen huisdier is. Hier schiet men neder al wat voor den loop van het geweer komt en door geene wet beschermd is. O! adeldom van ons geslacht! Wat zijn wij groot, wij moordenaren! In den hartstocht voor de jacht onder dit volk is tweeërlei element te onderscheiden. Het eerste is een dierlijke baldadigheid, die den mensch het gevoel van eigen macht en grootheid geeft bij het vernielen en ten onderbrengen van 't geen hem tegenstaat; die in den moed van het slagveld tot een zekeren adel kan klimmen, maar in de jacht op weerlooze hazen en vogelen al zeer laag zinkt. Het andere is ijdelheid. De jacht geeft eene welkome gelegenheid om met fraaie laarzen, een fluweelen buis en gewerkte knoopen, een jagermuts, weitasch, geweer en hond en eene heldhaftige pose te pronken — ten koste van arme meezen en leeuwerikken.

Arcachon, April 1865.

Geene vraag komt bij een zoo edelaardig, zoo onbaatzuchtig en zoo onergdenkend wezen als de mensch is, eerder op dan deze: waarvan leeft mijn buurman toch? Hoe minder *wij* het ons kunnen begrijpen, — om de waarheid te zeggen, hoe raadselachtiger het *ons* voorkomt — des te belangstellender wordt deze verhevene weetgierigheid. Welnu, waarvan leeft deze bevolking, op een land dat kool noch slaplant voortbrengt? — Om te beginnen, in spijs en drank zijn hier de menschen niet onmatig. Het toilet van Madame de vrouw van den boschwachter, van Madame de groenvrouw moge nog

al een en ander eischen, om op de hoogte van Parijs te blijven — de wijn is goedkoop, en deze, met brood en de onmisbare potage, neemt een belangrijke plaats bij den maaltijd in. Let eens op den voorraad, dien Madame *** huismoeder, op de markt in haar hengselmandje verzamelt, en gij kunt nauwelijks een glimlach onderdrukken. Daar schikken zich langzamerhand naast elkaâr twee uien, twee wortelen, eene raap, een stukje boter op een papier, een cotelet, drie mosselen, een snede van een pompoen, een handje vol garnalen en vijf aardappelen — en ziedaar de grondstoffen waaruit Madame door allerlei kunststukken „genoeg" zal weten op te bouwen. Voor het overige, Arcachon heeft zijn bassin en op korten afstand den Oceaan. De groote visschersvloot behoort te la Teste 't huis, maar ook Arcachon trekt van de visch zijne voordeelen. De visch is hier keurig; maar de meeste soorten hebben de vette onderhuid van zalm, elft of paling. Tong is bijzonder lekker en overvloedig; de kroon spant echter een klein vischje, de *royan*, zoo groot als onze spiering, keurig malsch en fijn. Ook de oesters uit het bassin mogen met eere genoemd worden. Door eene bijzondere bewerking weet men er eene zekere groene tint aan te geven, waarop men hier extra gesteld is; met baard en al gegeten, hebben zij een eigenaardigen geurigen smaak. Jammer dat oesters en visch hier schreeuwend duur zijn. Parijs, de groote slokop, regelt ook hier de markt. De hoofdstad is ver verwijderd, maar oester, schol of tong, die zich des namiddags op den trein laten brengen, kan toch zeker zijn den volgenden morgen in de hoofdstad uitgestald en gevent te worden.

Een andere tak van bestaan is de hars. Met het voorjaar zijn de werkzaamheden der harswinning weder aangevangen. 't Gaat al heel eenvoudig toe. Een werkman hakt een reep bast en hout ter breedte van een hand uit den aangewezen dennenstam en, zoodra de warmte komt, begint de getroffen boom uit zijne wonde te bloeden. Het opgevangen vocht, grijs en helder in den aanvang, verdikt zich spoedig en wordt ondoorschijnend; het is de grondstof van terpentijn en hars. De taak van den *resinier* is, om de maand den voorraad op te zamelen en nu en dan de wonde in den boom te vergrooten

door eene nieuwe uithakking. Hij maakt de eerste insnijding onder aan den stam en verlengt vijf jaren lang deze wonde naar boven toe. Sterft de boom niet gauw? vraagt gij. Menig een kwijnt en sterft, het is waar, vooral indien hij te jong wordt aangetast. Maar ik heb er ook gezien — oudvaders van het woud, die hun kruin reeds hoog in den zeewind wiegden, eer Brémontier zijne aanplanting begon — die in twintig litteekens de merken toonden van een honderdjarigen dienst. De dapperen! nog hielden zij den kamp voor het leven vol, maar het was hun aan te zien, dat zij eindelijk 't niet langer zouden kunnen uithouden met aan den slimmen, hebzuchtigen mensch hun hartebloed te geven, en moeten sterven. In de laatste jaren heeft de harscultuur eene ongemeene uitbreiding erlangd. Vóór het uitbreken van den burgeroorlog in Amerika was de fransche hars weinig in tel en kon onmogelijk met die uit de Zuidelijke Staten concurreeren. Maar zij rees plotseling op de markt, toen de havens dier Staten en onder die Wilmington, de voorname plaats van uitvoer van dit artikel, geblokkeerd waren. Uitgestrekte boschvlakten — hoewel nog maar een klein brokje van het geheele woud — werden in exploitatie gebracht; menschen die, schoon eigenaars van eenige bunders boschgrond, nog arm waren, werden plotseling rijk; de *resine* zelve verbeterde door eene nieuwe wijze van winning, *le système Hugues*. — Schrik niet! niets is minder ingewikkeld dan dit „système.″ Met even veel recht mag een „stelsel″ heeten, dat ik mijne hand ophef om eene vlieg van mijn neus te jagen. Met meer recht zoudt gij het *„le système Mère de famille″* noemen, om het buis, dat Piet te klein werd, voor Jaap zijn jongeren broêr te bestemmen, of 's avonds, als het kleine volkje van den vloer is, boterhammen te snijden en te smeren voor den volgenden ochtend. Als er eens een kostbaar vocht uit mijn boom komt te druipen, wat doe ik dan om het op de veiligste manier te vergaren? — „Gij hangt er een potje onder!″ — Precies! welnu, dat is *„le système Hugues!″* En welk potje? — „Wel, om iets te noemen, een bloempot, indien zij maar geen gaten in den bodem had, zou uitstekend dienst doen.″ — Juist! maar tot het „système″ behoort ook het aanhangen van bloempotjes

zonder gaten in den bodem. En als ik nu het geregelde en zindelijke indruipen wil bevorderen? — „Dan geeft gij bijv. een overdwarsche kerf in den boom boven het potje, steekt daarin een spaander of een blaadje zink, en gij zult een gootje gemaakt hebben." — Uitstekend! *mais voilà donc le système Hugues tout complet!* Ik reken er op, zoo ooit Monsieur Hugues een standbeeld hebben moet, dat gij voor eene ruime bijdrage teekenen zult. Vóór de komst van dezen redder liet men de *resine* druipen in een kuiltje aan den voet van den stam, of in een ruwen, uit een blok hout gehouwen bak op den grond, waar zij zich met zand en allerlei vuil vermengde. — Voor het overige is het met dit woord *système* even als met het niet minder klinkende *philosophe*. Deze of gene Mijnheer vertelt u, dat hij *philosophe* is, en gij zet u reeds schrap. Gij denkt al aan een reuzengeest, die in afgronden is neergedaald en tot de sterren opgeklommen; die een gansch heelal in elkaâr en uit elkaâr zet als een Neurenberger doos. Maak u niet ongerust. Deze reus is zoo erg groot niet. Hij komt niet te kerk. Van de biecht en de priesters praat hij met een grijns. Maar waarin of 't'em dan bestaat? Nu hij laat het niet geheel en al in het midden, maar hij vertelt u zoo iets, dat hij gelooft in een *Etre Suprême*, en dat men den naaste moet doen, wat men wil dat hij ons zal doen, en, en ... hier volgt een welsprekend gebaar van onzen philosophe, waarmede hij zijn *"enfin, vous savez ... et tout ça"* verzegelt. Met een zelfden zwaai van zijn arm, in de richting van het Noorden, zal hij over de ligging van uw vaderland beslissen. Het schemert hem een weinig, maar dit hindert hem niets. »*Amsterdam, oui! oui! c'est le Nord! la Belgique, le Danemark, la capitale de Suède — — oui oui!*" en nu volgt de veelbeteekenende zwaai — *par là*.

Et voilà donc le philosophe! — ik zeg niet V. Cousin of A. Comte — maar *le philosophe des rues et des bois*.

De voorname bron van bestaan echter voor de inwoners van het stadje is het bezoek der vreemdelingen. Daarvan leeft de talrijke neringdoende stand in den zomer; daarop teert hij in den winter. Gij hebt als Hollander eenige moeite om u aan sommige eigenaardigheden dezer lieden te gewennen. Gij komt

hier uit een land, waar de blanke oprechtheid voorwaar niet zonder smetten is — maar dat zij zóó beduimeld kan zijn! — Gij bemerkt tot uwe ergernis en schade al zeer spoedig, dat gij onder den rook van het oude Gascogne zijt . . . Deze werkman heeft u beloofd u zóó en zóó laat te zullen helpen; dat koopmannetje heeft u een bepaald uur toegezegd; gij hebt nog wel uitdrukkelijk op de vervulling der belofte aangedrongen, aangeboden een anderen dag, een ander uur te stellen, indien hun dat beter mocht voegen — o! neen! *non, non, mon cher Monsieur! on* — de Franschman speelt gaarne met dit woordeke — *on y sera.* — Meent gij nu echter dat gij veel kans hebt, dat „men" op den bepaalden tijd er zijn zal? Inderdaad gij meent het: en dat is dan ook de reden waarom gij uwe vingers zoudt willen opeten van ergernis, wanneer „men" doodbedaard eenige uren later of in het geheel niet komt. Mettertijd leert gij uwe eischen en verwachtingen inkrimpen en u naar de omstandigheden voegen. O waarheid! hoe snel zult gij moeten loopen om, naar den eisch dien het spreekwoord u stelt, de logens te achterhalen van den *Compagnie* die de *ville d'hiver* heeft gesticht? Dat de pers eene macht was, had de *Compagnie* natuurlijk niet behoeven te leeren. Nauwelijks was zij dan ook met hare werkzaamheden een klein eind weegs gevorderd, of voort vlogen naar alle oorden van Europa de dagbladadvertentiën, die aan een verbaasde wereld verkondigden, hoe op de oevers van den Oceaan, door den tooverslag van het genie der nieuwere tijden, een bekoorlijk lustoord was ontstaan; hoe zacht en heerlijk het klimaat was: hoe veel gemakken, nergens elders te vinden, de *ville d'hiver* aanbood; welke druk bezochte uitspanningen er waren en hoe vele vreemde familiën, vooral Engelschen, zich iederen winter in de gezelligste drukte daar kwamen verdringen. Mij zijn de teleurstellingen en verbitteringen verhaald van die Engelsche familie die, als het eerste vischje aan den haak, zich had laten verlokken om eene villa te huren in het duin. Zij zat daar in een pasgebouwd huis, te midden van halfgebaande wegen, den ganschen winter alleen. Van de vele zich verdringende familiën harer landgenooten geen spoor. De gezellige avonden in de zalen van het Casino, onder dans, zang en conversatie ge-

sleten, bleken droombeelden te zijn der Heeren Directeuren. De bibliotheek van zooveel duizend nommers uitgezochte boekwerken kwam eerst een volgenden winter tot stand. Het sprak van zelf, dat van zoo'n heerlijk en druk bezocht oord eene geïllustreerde beschrijving verschijnen moest. Een letterkundige wordt opgeschommeld en geeft dan ook een *Guide* uit, met plaatjes. Een dezer laatste stelt een door boomen overschaduwd hol voor in eene rots, waarheen een heer en eene dame met een parasol de schreden schijnen te richten. Het onderschrift luidt: *la grotte de Giselle.* In den tekst deelt de auteur mede, dat men van Arcachon een aangenaam tochtje maken kan naar dit interressante plekje, waaromtrent hij nog wel eene aardige legende verhaalt. Die *grotte de Giselle* bestaat niet in den omtrek. Zij behoort met hare legenden in de Alpen thuis — maar de uitgever van den *Guide* scheen het houtsneetje te hebben, en de eerlijke letterkundige dischte den schotel op. Ik zou meer van dien aard kunnen verhalen.

Arcachon, Augustus '65.

Wij zijn thans in het midden van al de beweging en drukte van het badseizoen. Arcachon raakt vol. Elke trein brengt nieuwe vroolijke gasten. De straten en het strand, bosch en Casino wemelen van menschen in licht en luchtig zomerkleed, mannen en vrouwen met parasols tegen de brandende zonnestralen gewapend. — Gij moest de zondagsgezichten eens kunnen zien dier winkeliers, voor wie de oogsttijd is aangebroken. Gij moest dien glans van vriendelijke vergenoegdheid kunnen gadeslaan, die zich over het gelaat der thans met de wereld verzoende verhuurders van apartementen verspreidt! Maar niets haalt bij de uitdrukking van gewicht waarmede restaurateurs en koks u aanstaren. Een man van dezen stand is in Frankrijk een man van gewicht, van gezag en zonder twijfel niet zelden van talent. Tot *chef de cuisine* op te klimmen is het droombeeld van menig jongeling, wien de maarschalkstaf niet in de oogen blinkt. Daar, voor aanrechtbank en oven, geen schotel met eigene blanke handen aan te raken, maar be-

vel te voeren over eene schare van vlugge jongens en voor zich te bewaren den laatsten toets, den laatsten greep, dat onbeschrijfelijke „een weinig meer of een weinig minder" der Italianen, waaraan het genie zijne onsterfelijkheid dankt — ziedaar het toppunt zijner wenschen. Merk eens op, met welk een ernstige zorg, alsof het de hoogste belangen des menschdoms geldt, al wat eetbaar en drinkbaar is in dit land behandeld wordt. Ook op de vaderlandsche tentoonstelling van kunst en nijverheid nemen de karaffen met olie en likeur, de flesschen en blikjes met geconserveerde levensmiddelen eene niet onaanzienlijke plaats in, maar op die van Bordeaux, dit jaar gehouden, vullen de doppers, bieten, augurken, uien en wie weet wat niet al? eene overgroote afdeeling. Een koffijhuishouder of restaurateur weet zijn visch en wild, zijne groenten en fruit zoo verleidelijk te midden zijner bezoekers uit te stallen, dat deze naar *dejeuner* of *diner* moeten watertanden. Ook moet ik zeggen — zou men verantwoord zijn met wel in Frankrijk vertoefd en geen oordeel over Fransche kookkunst gevormd te hebben? — dat deze natie slag heeft om de fijngevoeligheid van 's menschen tong en verhemelte door duizenden prikkels uit het wijde gebied der eetbare schepping te kittelen. Wat zou het zijn, indien zij eens een weinig minder zwak hadden voor ui en knoflook, een weinig minder vrees voor zout — wat zou het kunnen worden, zoo zij eens beschikten over vaderlandsche groenten en vaderlandschen boter?

Gij verwondert u, dat het badseizoen zoo laat een aanvang neemt in dit warme land. Met April kwam de zomer reeds, met wolkeloozen hemel en warmen zonneschijn. De volgende maanden brachten reeds hitte aan. O! hoe schoon waren zij. Hier geniet men het weer volop. Hier is het ademhalen op zich zelf een genot. Hier zoudt gij een ganschen dag niets willen doen dan „lekker zijn" in deze droge, zachte atmosfeer. Zelfs de hitte is hier niet drukkend. Zelfs al klimt zij tot 95 graden Fahr., zij heeft toch in dit klimaat niet dien verdoovenden, slaapwekkenden invloed, dien zij in ons land op het gestel oefent. Hier zit gij u zelven nooit in den weg, zijt gij u zelven nooit tot last, maar hebt altoos lust om op te staan en iets aan te vatten. Er komt bij, dat op warme dagen avon-

den volgen waar de zachtheid... niet van beschreven kan worden. Welnu, gedurende deze maanden blijft Arcachon ledig en onbevolkt. De *beau monde* — gelijk hij vertrekt juist wanneer de October-maand een scheutje koelheid en een weinig schaduw mengen zal in de zomerhitte — bracht ook den verrukkelijken voorzomer in zijne stoffige steden door. Als de felste hitte komt, als het eerste frissche groen onder eene grijze laag stof verdwenen is, als reeds de natuur het voorkomen heeft van onder het zonnevuur lijdelijk, zonder tegenweer te willen bukken, dan eerst laat de mode hare dienaren van woud en strand en buitenlucht genieten. Wat behelpen zij zich, die fijne heeren en dames, op deze zandige zeekust! Er staan langs den oever vele goede, zelfs vele uitstekend ingerichte woningen te huur, maar wie niet zoo goed bij kas is, als zekere aanzienlijke dame dezen zomer, die voor twee naast elkander gelegene villa's 3600 francs huur in de maand betaalde, hij moet zich met minder vergenoegen. Welnu, een speculant helpt hem gaarne. Hij heeft op speculatie eene lange loods gebouwd — dat is, hij heeft een raam van hout laten opslaan, de tusschenruimten aangevuld met een metselwerk van tegels op den kant, die netjes overgepleisterd er uitzien als een muur van ongeveer twee vingers dikte. Hij heeft dwarsmuren van dezelfde zwaarte gebouwd, en na wat stukadoor- en behangselwerk zijn zijne apartementen gereed. Een gang is er niet. De deur dient voor raam en komt uit op eene veranda, die langs de loods in hare lengte zich uitstrekt. De kamers met ledekant, bedtafeltje en stoel zijn slaapkamers; die met buffet, tafel en stoelen zijn eetkamers; die met een zweem van ameublement heeten salons. Maar wat gaat het ons aan, of men zijne honderden francs per maand wil neertellen voor hokken, die Monsieur de palfrenier in stad versmaden zou?

't Is een genot dit ongedwongen, vroolijke, fransche leven gade te slaan. Kom eens met mij aan het strand. In de schaduw van een vooruitspringend gebouw tegen de felle zonnestralen beschut, zit eene schare van menschen op het gele zand. Hier is van allerlei, heeren en tengere dametjes, juffrouwen met kinderen, visschersvrouwen en roeiers. Men beweegt zich dooreen met gemakkelijkheid zonder familiariteit,

beleefdheid zonder stijfheid, luidruchtige vroolijkheid zonder geschreeuw. Hier zit een mama op het strand en houdt een oogje op een ziekelijk knaapje, dat in het lauwe zand ongekende krachten zal opdoen. Ginds werpen *monsieur le marin* en *madame la bourgeoise*, zoo als zij elkander betitelen, elkander onschuldige aardigheden naar het hoofd. Een eenzaam heer staat met opgestoken parasol en bloote beenen als een reiger in het water. Een troepje jongens met kleine schoppen bouwt schansen en forten van zand. Hoera! welk een gejuich als een golfje uit het voorste gelid van den opkomenden vloed aankabbelt en den kleinen vestingbouwkundige om de voeten plast. Welk een vergeefsche ijver om de ondermijnde wallen te behouden! — Middelerwijl stappen een vader en zijn zoontje door de menigte heen de zee in en dompelen zich onder en mama staat in vol toilet naar dat geplas en geploeter te kijken. Een paar dames volgen eenige schreden verder op het voorbeeld, dansen en stoeien en werpen elkander met water. Minnen en moeders stappen met hare kleinen in het lauwe nat en laten ze spartelen. Vaardige zwemmers vertoonen hunne kunsten of klemmen zich aan het roer van een voorbijzeilend schuitje met een vroolijk gezelschap gevuld. Op het strand is een aanhoudende stroom van wandelaars te voet en te paard.

— En gaat dat zóó maar?

Ja, mijn vriend! dat gaat zoo maar. Er zijn hier maar twee badkoetsjes bekend en van deze is maar één dezen zomer voor een korten tijd in gebruik geweest. Het was toen de doorluchtige hertogin van — — begeerde te baden en voor haar bad een uur had vastgesteld. De heeren en dames van haar gevolg trachtten haar onder het oog te brengen, dat er in haar badwater tweemaal daags, naar steeds verspringende uren, iets gebeurde, dat men ebbe en vloed noemt, dat men, om een overvloedig en frisch badwater te hebben, diende te wachten, totdat de vloed het bassin gevuld had — zoo niet, dat hare Hoogheid het ongelukkig zou kunnen treffen... Het baatte niet. Hare Hoogheid liet zich geene wetten stellen en bleef bij haar uur. Dan zou, dan wilde zij baden. En zij baadde dan ook. Maar het viel wel eens zoo uit, dat zij geen water kon vinden dan op vrij grooten afstand in eene geul. Bij zulk eene gelegen-

heid deed het koetsje grooten dienst. — Intusschen, de Fransche badgasten kunnen er buiten. Op de terrassen der villa's en langs het strand staan kleine gebouwtjes als schilderhuisjes. In deze verwisselt men zijne kleeren tegen een flanellen pak, korten pantalon en vest of iets dergelijks, zet een stroohoed op tegen de zonnestralen, indien dit noodig is, geeft den sleutel aan een vertrouwd persoon en springt te water. *Hony soit qui mal y pense.*

Ondertusschen staat het op de wegen, door het bosch en op het strand niet stil van rijtuigen en ruiters. In allerlei niet altoos bevallige of kiesche, maar altoos gemakkelijke houdingen liggen de dames en heeren in lage, lichte, sierlijke wagentjes, waarvan aan Amerika de eer der uitvinding toekomt. Maar grooter genot schijnt het paardrijden te verschaffen. Uit de omliggende dorpen brengen de boeren en boerinnen des morgens hunne paarden naar Arcachon, waar zij den ganschen dag gezadeld te huur staan tegen 1 franc in het uur. Deze paarden zijn niet fraai, maar klein van stuk, tamelijk fijn gebouwd en taai. Onze dieren zouden reeds onder de helft van het lijden bezwijken, dat deze beestjes te verduren hebben, terwijl ze er nog even leelijk en fleurig uitzien. Reeds des morgens te 7 uur hooren wij de cavalcades in vroolijke troepjes uitrijden en te middernacht kan nog de echo van een galop het stille woud wakker schrikken. Komt de Zondag de heeren en dames uit de manufactuurwinkels van Bordeaux ontslaan van den boei, dan is de marteling dezer schepsels op het hevigst. Of hunne ruiters of berijdsters rijden kunnen? vraagt gij. Zij kunnen ten minste te paard klimmen, vallen er niet af, kennen geene vrees, geven met zweep of wandelstok hunne gewillige dieren een stomp, en voort gaat het, in galop, duin op en duin af, door zand en boomen, langs den harden weg of het mulle strand in den onbarmhartigen zonneschijn.

Als het badsaizoen voorbij is, zenden de eigenaars ze naar hun *station medicale*. „Koetsier, wat doen die beesten daar?" vroeg ik eens aan den man, die ons voerde voorbij eene door den vloed overstroomde weide, waar een honderdtal paarden tot over de hoeven in het water plassende een hier en daar uitstekend bosje gras zochten af te knauwen. „Dat is eene ge-

nezingskuur, Mijnheer!" antwoordde hij. „Wij sturen de paarden, die door het harde werk van den zomer dikke pooten hebben gekregen, 's winters hierheen. In het water worden hunne hoeven gezond en hunne beenen slank."

Zou er geen kans zijn om menig heethoofd, die in politiek of theologie zich vergaloppeerde, eene zelfde kuur te laten ondergaan?

In het Casino en het park stroomt het af en aan. Over dag trekken u het meest de kinderen aan. Zij zijn een jolig volkje overal, maar hier hebben zij iets eigenaardigs. Hoe smaakvol weten de mama's de kleêren van haar kleintjes te kiezen, en hoe ongedwongen sluiten zich deze bij elkander aan. Het is mij een genot, in het rustieke kindertheater, dat in een hoek van het park opgeslagen is, die fijne en geestige gezichtjes te zien glanzen en die zwarte oogjes te zien flonkeren bij de potsen van Polichinelle, hun Jan Klaassen. Doch 's avonds is het Casino ten toppunt van pracht. 't Is waar, ook het meest boeiende wordt eentonig. Hoe iemand het uithoudt een ganschen zomer door te brengen met voor zijn genoegen te baden, te wandelen, te rijden en 's avonds de concerten en bals in dezen schoonen tuin en in de zaal bij te wonen, vat ik niet. Avond aan avond eene onveranderlijk lichte en luchtige muziek aan te hooren, zonder daarbij een gevoel te krijgen, alsof ziel en lichaam uit uitgeblazen eierschalen bestaan, dit acht ik een zwaar stuk. Maar een enkele avond hier gesleten blijft onvergetelijk. Om het malsche gras, tusschen de slanke bruine stammen, te midden van bloemperken, zit halvemaansgewijze de *beau monde* voor een Moorsch orkest-koepeltje aan tafeltjes of wandelt heen en weer. Hier kunt gij uwe oogen over pracht en weelde laten gaan. Bedenk en bereken eens hoeveel de *robe* van gindsche oude dame, de kanten *shawl* van dit juffertje, de hoed van deze pasgehuwde moeten — — — „gekost hebben? Foei! winkelier uit het land der koffieveilingen!" Ja! gekost hebben. 't Is waar, men moest wat schoon is niet naar geldswaarde beoordeelen. Doch welken anderen maatstaf geeft de onbeschaamde omvang dezer kleederen, deze bluffende uitstalling van manufacturen aan de hand? „Maar dit is geen compliment aan den smaak dezer —" Hoor eens, mijn vriend!

Wat smaak betreft... doch laat mij u eerst bij den knoop van uwen rok buiten den kring trekken. Laten we op deze bank gaan zitten en hier uit de verte naar de bonte groepen kijken, waarover het orkest zijne golvende melodieën uitgiet. Van hier gezien is er iets schoons, iets zeer schilderachtigs in de groepeering, in licht en bruin, in levendige kleurenmengeling dezer rijkgekleede, zorgelooze, gracieuse Franschen. Doch wat smaak betreft, waren smaak — vooreerst wij zijn hier niet in Parijs. En dan nog, de ware smaak, heb ik bevonden, is in *la belle France* al even zeldzaam als elders. Er is hier veel elegantie en deze ligt over al wat door anderen gezien en gehoord kan worden; men heeft een tact om van niets iets te maken, die verbazend is; een gevoel voor kleur en teekening, dat zich in alles openbaart en in den mond van menige vrouw de taal tot muziek en een onbeduidend gesprek tot eene levende schilderij maakt; men verstaat de kunst van groepeeren en poseeren in de hoogste mate. — Maar ook hier vindt ge niet zelden een hinderlijke samenkoppeling van tegenstrijdige kleuren, ook hier gebrek aan fijnheid. Terwijl ge de onevenredigheid dezer fladderende, opgeschikte, vertoonmakende vrouwenkleeren ziet, terwijl gij ze gadeslaat, die onbeschaamde naar achter geschoven kapsels, waardoor de van nature reeds niet zachte gelaatstrekken dezer dames een uitdrukking van uitdagende brutaliteit krijgen — denk er eens bij aan 't geen tot uw ideaal van schoonheid behoort: evenredigheid, rust, adel door eenvoud, rijkdom in het uitgelezene spaarzaam aangebracht, vrouwelijkheid, natuur, en dan keert gij u met toorn af. — Welke leegten heeft deze wereld toch te bedekken, welke overprikkelde behoeften te voldoen, wat zoekt zij toch in haar koortsachtig jagen naar excentriciteit?

En ga nu met mij mede. Wij houden het voetpad langs den bochtigen rand der steilte. Dat hoorn, trompet en klarinet door den afstand eenigszins verzacht tot ons komen, kan niet dan goed doen aan 't genot van het schouwspel vóór ons. De zon gaat onder in den Oceaan en overgiet den westelijken hemel met vloeibaar goud. De lucht is onbewogen. Zelfs de dennentoppen hebben hun fluisteren gestaakt en schijnen met de gansche schepping mede te luisteren; — waarnaar? — te

wachten, waarop? Er ligt als een sabbatsrust in de natuur: 't is als glimlacht zij met een glans van zaligen vrede. Aan onzen voet de stad, waaruit nu en dan het blaffen van een hond en het geroep van spelende jongens welluidend zacht naar boven klinken. Verderop het bassin in een ring van dennenbosschen, waarover een fijne blauwe sluier hangt, besloten. Ongerimpeld weêrkaatst het den hemel en den westergloed, het karmozijn van de kim, het blanke zeil dat slap langs den mast nederhangt. En welk een hemel en welk een gloed! Wie hield wel niet eens de stoute kleuren, waarmede ons de hemel en het landschap van Italië worden voorgesteld, voor ongeloofelijk, onwaar, onmogelijk? Op dezen avond word ik van mijn ongeloof genezen. Met het oog op het blauw fluweel van dezen hemel, den wonderbaren lichtglans die mij omgeeft, de als bovennatuurlijke klaarheid en scherpte van lijnen en omtrekken; met deze verheerlijkte natuur vóór mij, geloof ik in Italië! „Dit gezicht herinnert mij altijd de golf van Napels,” verzekerde mij eene Engelsche dame, en thans begrijp ik haar. Hier zoudt gij uren, uren lang wenschen te staren, totdat in de vale duisternis van den nacht de laatste glans van den hemel vredig wegsterft....

Doch laat ons nu reeds gaan. Men begint het park te illumineeren met lampions en gaspit. Op het terras zal men electrisch licht ontsteken en de blauwachtige stralen, op de boomtoppen en het tegenoverliggend *Grand Hôtel* weêrkaatsende, zullen dezen als in de lucht doen zweven. Het gezicht zal tooverachtig zijn, *vraiment féerique*, maar laat ons de herinnering van onzen schoonen avond ongeschonden bewaren tot den tijd, dat ons alle herinnering begeeft.

Arcachon, October '65.

De *Courrier d' Arcachon*, het zeer onafhankelijke orgaan van de *Compagnie des Chemins de fer du Midi*, verkeert in een staat van lyrische opgewondenheid. De cholera, zegt het blad, richt overal zijne geduchte verwoestingen aan en sluipt rond om hare offers in het donker te vellen. Alleen Arcachon,

het heerlijke, gezonde, bevoorrechte Arcachon is als altoos, ook nu weder van de vreeselijke ziekte verschoond. Wat wonder, dat men naar dit gezegend strand zijne toevlucht neemt? Van Parijs, Lyon, Marseille, ja van waar niet? stroomen de vreemdelingen aan, die zich met hunne dierbaren in een rustig, welbeveiligd hoekje wenschen te verbergen. Reeds stort men zich op de *maisons de famille* (voortreffelijke inrichtingen, voorzien van al wat weelde en goede smaak voor het gemak van reizigers en familiën kunnen uitdenken), maar zij zijn reeds eivol. Men betwist elkander de villa's van de *Compagnie du Midi* in *de ville d'hiver* (lusthof, door den tooverstaf van het genie uit den schoot der golven opgeroepen); leg een matras in het bosch neder — morgen zal hij verhuurd zijn.

De waarheid is, dat van de gevreesde ziekte niet enkel Arcachon, maar ook al de dorpen en steden in een omtrek van wel zestig uren verschoond gebleven zijn; dat er geen vreemdelingen naar Arcachon stroomen, maar een zwartgelokte Spaansche familie zich hier uit vrees voor cholera heeft neergezet; dat in dezen slappen tijd, na het vertrek der badgasten en vóór de aankomst der vreemdelingen voor het winterseizoen, de verhuurders der *maisons de famille* lusteloos en werkeloos naar menschen uitkijken, en dat van de villa's der *Compagnie* wel vijftien en nog wel van de grootste en ruimste, onbezet zijn.

Arcachon, Februari '66.

Hij, die uit wrok of misschien om geestig te wezen, de ongemakken van het reizen buiten 's lands nagenoeg in deze orde optelde: men vindt er stof, onreinheid, taai rundvleesch, ongedierte en Engelschen — kende de Engelschen toch zeker niet van naderbij, dan dat hij met hen in éene boot gereisd en aan éene tafel gegeten had. Wij hebben ze thans ook in onze duinen, die Engelschen; maar ik zou hun naam toch niet gaarne op 't allerhoogste van den climax der aardsche ongemakken plaatsen; integendeel —

Daar kwamen zij met den winter opzetten, de trekvogels

van nature; op grooten afstand en zonder moeite herkenbaar aan... aan iets onuitwischbaars, iets dat onmiskenbaar Engelsch is. Let eens op die kloeke opgeschoten mannen door *sport* ontwikkeld; op die vrouwen, slank, kaarsrecht, rosachtig-blond, blauwoogig, blank; merk eens op hoe hemelsbreed die stappende tred van den gracieusen trippelgang der Françaises verschilt; kijk eens naar die witte lange tanden, fijne neuzen en lange kinnen; vestig uwe aandacht eens op de zonderlinge mengeling van onverschilligheid, ongemanierde verachting voor alle vreemde gewoonten en gebruiken, en naieve onhandigheid; laat uwe oogen gaan over die reisbenoodigdheden, mantels, plaids, hoeden, koffers, laarzen met lastige soliditeit en hinderlijke gemakkelijkheid ingericht — eindelijk, luister naar dat Fransch! Vele Engelschen steken naar het vaste land over, zonder iets van de talen te kennen, die men daar spreekt; van eene familie bij ons in de buurt is er niet één, die een woord Fransch kan zeggen of zich met lectuur weet bezig te houden; geen wonder, dat ze door verveling worden gekweld, getergd, rampzalig gemaakt. Daar ook de Franschen niet overbereid zijn tot het aanleeren van vreemde talen, hebben wij nog al eens gelegenheid tot het afluisteren van koddige samenspraken. De meeste Engelschen intusschen kennen Fransch — maar wat voor een Fransch! Welke vreemde klemtonen en neusklanken worden als nagels in deze taal gedreven! hoe veel klokkentonen moeten zij zich laten welgevallen in een onnoozel: *Bongjour Mongsieur! beau tomps, n'es ce pos?* welk eene klankverarming in een: *Medem, fous êtes bian effeble!* Sommige eigenaardigheden dezer eilanders zijn wel eens hinderlijk. Ongenaakbare stijfheid is er een van en onbescheidene nieuwsgierigheid eene andere. *Podsnapperij* — gij kent toch Dickens' *Our Mutual Friend?* — opgeblazen volkstrots en voor den vreemdeling beleedigende minachting van al wat niet Engelsch is, behooren niet enkel tot het gebied der verdichting. Met dat al, het karakter der Engelschen komt meer met het onze overeen, dan het Fransche. Hunne wijze van denken en gevoelen, hunne levensbeschouwing en levensrichting toonen trekken van verwantschap met de onze. Ik stel mij voor dat ik onder Franschen vele kennissen zou opdoen en onder Engelschen een

vriend winnen. Let ook maar eens op hunne taal: staat zij niet in tal van woorden, in woordschikking, zinnenbouw en wijze van uitdrukking met de onze op denzelfden bodem? Met welk een genot sprak ik nu weder in dezelfde of bijna dezelfde klanken, als ik, toen ik een jongen was, met de boerenjongens in Friesland gebruikte. Let ook eens op hunne geschiedenis, hunne opvoeding onder de tucht van het Protestantisme, die zij met ons gemeen hebben. 't Is waar, de overeenkomst mag het verschil niet doen voorbijzien. Wij hebben de revolutie van '89 doorleefd, die Engeland voorbijgevaren is. Wij hebben een Napoleon gehad, die onzen Augias-stal van oude gewoonten, instellingen, provinciale, stedelijke en dorps-rechten en onrechten, gebruiken en misbruiken heeft gereinigd; Engeland niet. De gevolgen zijn merkbaar, zoowel hier als daar. Gij weet uit Engelsche boeken, welk een doolhof hunne rechtspleging is, een doolhof, waartoe eeuwen lang ieder geslacht zijn gangetje, zijn muurtje, zijn kronkelpaadje heeft aangebracht. Hoevele Engelsche romans zouden ongeschreven of onbelangrijk zijn, indien men aan de overzijde van het Kanaal het burgerlijk huwelijk had met zijne strenge eenvormigheid, in plaats van die kerkelijke plechtigheid met hare achterdeurtjes en middelen tot ontduiking. En waarlijk, de mannen met twee vrouwen, of drie, de Lady's Audley komen niet enkel op het veld der romanliteratuur voor; de rechtbanken, zie er de dagelijksche verslagen in *the Times* maar op na, hebben niet zelden met deze heeren en dames af te rekenen. Eene dame, die ik hier leerde kennen, verhaalde mij van een proces van echtscheiding, dat voor weinige jaren het Vereenigd Koninkrijk in rep en roer gebracht heeft. Een jonge Lord, een karakterloos mensch, een losbol, had de liefde van een beeldschoon en talentvol meisje gewonnen. Het paar was gehuwd en wel tweemaal: eerst in Schotland, waar een huwelijk reeds wettig voltrokken schijnt te zijn, zoodra een man in tegenwoordigheid van getuigen verklaart: ik neem dit meisje tot vrouw; daarna in Ierland, voor en door een R. C. priester. Na een korte poos wordt de jonge man zijne vrouw moede, wil haar verlaten en beweert dat hij niet met haar gehuwd is. Een proces volgt; het hof in Edinburgh bevestigt de wettigheid van den echt;

dat in Dublin evenzeer; brieven tusschen de echtgenooten gewisseld worden overgelegd ten bewijze dat de vrouw steeds als vrouw door den man is erkend; als hare brieven worden voorgelezen, de welsprekende uitstortingen van den kuischen hartstocht eener reine vrouwenziel, dan kan men in de stampvolle gerechtszaal nauwelijks de geestdrift bedwingen en in het gansche land gordt al wat man is en het ridderlijk hart op de rechte plaats heeft, zich vol opgetogenheid aan voor de arme vrouw, genoodzaakt hare eer in het openbaar te verdedigen. Het mag niet baten. Zijn rang geeft den lafhartige aanspraak op het oordeel der Pairs en het Hoogerhuis ontbindt het huwelijk. Men had een achterdeurtje ontdekt. De fraaie wet verklaarde elk huwelijk door een R. C. priester gesloten voor onwettig, indien bewezen worden kon, gelijk bewezen werd in het geval dat ik verhaal, dat de jonkman een jaar vóór het sluiten van de plechtigheid nog tot de Protestantsche kerk behoord had. Na de uitspraak der nietig-verklaring wierp zelfs een blad van zooveel gezag als de *Saturday-Review* de arme vrouw met slijk. Het is niet te ontkennen, dat er in dit vasthouden en vereeren van middeleeuwsche gebruiken veel farizeïsme steekt. Hoe vast het Engelsche volk zich aan zijne oude, omslachtige gebruiken houdt, daarvan verhaalde mij mijn tegenwoordige buurman een merkwaardig staaltje. Hij was bij de rechtspraktijk geweest, en was het nog, indien hij gezond mocht zijn. Zoo ik hem wel begrepen heb, dan had hij zich zijn leven lang met een werk afgegeven, dat bij onze eenvoudiger wetgeving onbekend is, of door notaris en registratiekantoor zonder veel omslag verricht wordt: „Meen niet,” zeide hij, „dat koop en verkoop van huizen en landerijen bij „ons even gemakkelijk gaan als bij u. Nadat de betrokken „personen het over den prijs eens geworden zijn, brengt de „verkooper bij mij den *title* van zijn goed en nu is het mijne „taak een *extract of the title* te maken. Dat wil zeggen, ik „ben gehouden uit al de stukken, die in den loop van eeuwen „over het goed in quaestie gewisseld zijn en waaronder zich „bevinden koopacten, testamenten, bepalingen omtrent lijfrente, „erfpacht en wie weet wat niet al? een volledig uittreksel te „maken, dat voor een groot deel uit een afschrift bestaat. Zulk

„een *extract* vult niet zelden een stapel foliobladen ter hoogte „van eene handbreed. Ben ik met mijn arbeid gereed, dan „zend ik het stuk naar mijn *sollicitor* in Londen. Deze ziet „het na, schrijft zijne aanmerkingen en aanvullingen op den „rand en stuurt mij een en ander terug. De rechtsgeleerde „(zaakwaarnemer) van de andere partij heeft intusschen ook „ruim zijn werk gehad, en eerst wanneer alles in bijzonder-„heden van weerskanten nagezien en goedgekeurd is, gaat het „goed wettig over. Het fraaiste van de zaak,″ zoo ging hij voort, „is echter dit. Voor een dertig jaar heeft de toenmalige „minister Lord Brougham eene wet weten tot stand te brengen, „die aan al dien omslag een einde zou maken, indien ons volk „een ander karakter had. Volgens die wet kan een eigenaar „den *title* van zijne goederen bij het kanselarijhof te Londen „indienen. Keurt dit zijne stukken goed, dan ontvangt hij „ééne acte, die voortaan bij alle transactiën zijn eigendomsrecht „voldoende staaft. Welnu, in mijn veeljarige praktijk is het „mij nooit voorgekomen, dat iemand van deze wet gebruik „gemaakt heeft.″

Dit conservativisme, dat bij al zijn reusachtigen vooruitgang het Engelsche volk tot in merg en been zit, maakt dat wij, geesteskinderen toch ook van de revolutie, niet in alles met een zoon van het grootsche eiland kunnen sympathiseeren. Er zijn hier eenige *clergymen* met wie ik bekend ben geraakt. De jongeren dragen den baard zoo als de vrije aanwas van al wat op het mannenaangezicht wassen wil dit meebrengt; het oudere geslacht vertoont nog altijd het onberispelijk gladge-schoren gelaat. Ik heb eerbiedwaardige mannen onder hen leeren kennen, vol van geloof en praktischen ijver, mannen van overtuiging. Niet licht zal ik vergeten welk een blik vol deernis en wanhoop Reverend W.... eerst op mij en toen ten hemel sloeg, toen ik hem bekende, welk een groot ketter ik was op het stuk van geloof in het plaatsbekleedend lijden van Christus. Ik zag dat hij uit den grond van een diepbedroefd hart sprak, toen hij mij zeide: „dan zijt gij verloren! Maar ik zal voor u bidden.″ Niet licht zal ik den innig vromen toon, den oprechten eerbied vergeten, die de Engelsche godsdienst-oefeningen, in de kapel, door de Hervormde gemeente van Bor-

deaux te Arcachon gesticht, zoo plechtig en indrukwekkend doet zijn. Maar evenmin kan ik ze uit mijn hoofd zetten, de dorre toepraken zonder geest en leven, aaneengeregen teksten, die als preeken de formuliergebeden en vaste liederen vergezelden; de afgodische vereering, die deze Protestantsche leeraren koesterden voor al wat tot den van oudsher vastgestelden kerkedienst behoort; hunne kinderachtige vrees voor al wat naar onafhankelijk onderzoek zweemt, slechts geëvenaard door hunne naïeve onkunde omtrent dingen die sinds vijftig jaar onder ons volkomene zekerheid hebben. Een dezer heeren gaf mij ten blijke zijner liberaliteit grootmoedig toe, dat, ja, een mensch oprecht zou kunnen bidden, al knielde hij in zijn gebed niet neder en al was het dan ook een zware misgreep niet te bidden in de houding, die de biddende Jezus naar alle waarschijnlijkheid placht aan te nemen. Een ander deelde mij een gemoedstwijfel mede. Hij ook had somtijds gevraagd, of de apostel Paulus wel altoos juist en gelukkig was in zijne uitlegging van het oude Verbond? — Maar er waren zoovele raadselen in hemel en op aarde en hij twijfelde niet of er zou een tijd aanbreken, waarin de mensch, losgemaakt van de boeien des stofs, ook deze schijnbare ongerijmdheden zou erkennen als heerlijke waarheid en harmonie. Dit alles doet intusschen geen afbreuk aan mijn bewering, dat er eene natuurlijke overeenstemming in denken en gevoelen is tusschen de Engelschen en ons. Daar hebt gij die goede Mistress G * *. Moederliefde zal in haar grond en wezen wel overal dezelfde wezen, onder een negerstam en in een salon van Parijs of in een Tartaren-kamp. Maar hoe verschillend uit zij zich! als ik denk aan Madame M * * * en ik plaats haar naast Mistress G * * — — Ik haalde deze voor eenigen tijd van den trein af; zij kwam uit het verre Ierland om hare dochter op te passen, een meisje van 20 jaar dat den winter hier doorbrengt, maar voor een poos eer achteruit dan vooruit scheen te gaan. Eene fransche Mama zou in hartstochtelijke onrust de handen gewrongen en den eersten keer, dat zij haar krank kind ontmoette, eene kleine scène met omhelzing, tranen, uitroepingen opgevoerd hebben. Zelfs in het gewone, dagelijksche leven, rondom de tafel in de vreedzame woonkamer, kunt gij in een Fransch gezin allerlei

uitroepingen en ontboezemingen van teederheid hooren, die welgemeend zijn, maar op ons den indruk van theater-aandoeningen maken. Het moedertje dat ik naar hare dochter bracht, was alles behalve kwistig met de uitingen van haar gevoel. Zij was eerder strak en stil en ging haar eigen weg. Maar toen ik haar stille en onuitputtelijke zorg, haar onverpoosde en nauw hoorbare bedrijvigheid zag, hoe onvermoeid ze Miss G * * oppaste, die wel eens wat van een stout kind en kleine dwingeland kon hebben; toen ik al de voorzorgsmaatregelen opmerkte waarmede zij hare dochter als het ware omheinde, maar vooral toen ik een kijkje kreeg van al de versterkende middelen, die op vaste uren aan de kranke werden toegediend, uit schoteltjes, potjes en glazen, den bouillon, de melk en het vleeschextract — toen stond mij plotseling het beeld van eene Hollandsche moeder voor den geest, met taaie volharding en onwrikbare nauwgezetheid hare zwakke kinderen vervolgende en tot stikkens toe overladende met de tastbare bewijzen harer teederheid — en ik dacht: gij zijt van één geslacht.

Zulk een zwaar voedingssysteem echter als deze eilanders, zouden zelfs onze goede moeders niet kunnen toepassen. Niets koddigers dan de verbazing onzer uien etende en potage slorpende Franschen over de hoeveelheden vleesch, brood, groente en wijn door hunne gasten van de overzijde des Kanaals verorberd. Ook hierin komt de Britsche voorliefde voor soliditeit aan het licht. Lucht, veel lucht; voedsel, veel voedsel en beweging, maar sterke beweging, daarvan wachten zij heil en kracht. Over het geheel genomen rechtvaardigt het kloeke voorkomen der gezonden dezen stelregel. Maar de kranken? Tot de degelijkheid van het diëet achten zij ook dat het gebruik van wijn en sterken drank behoort. Eene bezorgde moeder die hier voor haren zoon, een wandelend geraamte toen hij aankwam, maar nu reeds winnende, hulp en kracht van de dennen kwam vragen, vroeg mij in allen ernst: of ik 's morgens wel rum gebruikte? — „Neen, Mevrouw!" zeg ik met de huivering die een rechtgeaard Hollandsch borstlijder voor alcohol gevoelt. „O! precies! maar dan drinkt u cognac of brandy!" Toen ik nogmaals ontkennend antwoorden moest,

kwam er een „hoe is dat mogelijk?" gevolgd door zulk een aanprijzend dringen, om toch in het rijk der prikkelende dranken mijn behoud te zoeken, dat het mij verlegen maakte. *Zij* gaf haar zoon ook geen melk meer, dat was niet pittig genoeg, maar room. Een jongman uit Londen zocht in deze streken rust en afleiding voor eene ernstige oogziekte. Werd echter de pijn hevig, dan dronk hij champagne; dat versterkte, dacht hij. Toen eindelijk de geneesheer geroepen werd en bij wijze van hooge gunst toestond het gebruik van één deel rooden wijn met twee deelen water, werd de patiënt verontwaardigd. „Water water? maar daar zit immers geen pit in!"

Een eigenaardig leven is die krankensamenleving. Daar wandelen zij langs bosch en strand, de mannen met ingevallen borst en gebogen schouders, bleeke neuzen, magere handen, flauwe oogen, — de opgeschoten jongelingen met witte lippen en roode plekjes op de wangen, — de meisjes met doorschijnende gelaatskleur, overhelderen glans in het oog en korte ademhaling, — de hoesters, de kortademigen, de zwakken, de aamborstigen. Daar zoeken zij de zonnigste plekjes op, of wagen zich plotseling, in den overmoed van ingebeelde kracht, op een kouden dag in den schralen wind; sommigen blijven angstvallig t'huis, maar anderen klauteren, of zij gezond en sterk waren, de steile duinen op; er zijn klagers en waaghalzen, benepen harten en zieltjes zonder zorg onder ons. Geen grooter comedie dan onze conversatie! Gelukkig, dat verreweg het grootste deel der lijders, die dezen winter naar Arcachon trokken, verlichting en versterking gevonden heeft — maar nu moest gij ons hooren! Altijd is die aan het woord is, zeer gezond. Hoe maakt hij het? — „Best, perfect wel. Hij heeft „nog wel zijn hoest, maar het weer heeft in de laatste dagen „ook niet meegewerkt en *zijn* hoest heeft een onschuldig ka„rakter. Zijne krachten wilde hij wel wat sterker zien toene„men, maar hij voelt zich toch zeer sterk en men kan niet „alles op eens verlangen!" — Heeft hij die koortsen nog? — „Koortsen zijn het eigenlijk niet geweest, het waren maar bin„nenkoortsen, uit gevatte kou ontstaan; het weer, ziet u? van „de vorige week. Maar koorts, neen! die heeft hij volstrekt

„niet meer. Alleen gister nog een klein tikje. Maar nu is hij „zeer wel, perfect wel! bij hem is eigenlijk ook de borst niet „aangetast, weet u? 't is enkel maar, zegt de doctor, eene „aandoening; *het* komt bij *hem* uit heel andere oorzaken voort. „Dat maakt een groot verschil, uit welke oorzaken, vindt u „niet?" enz. Maar nu nadert de comedie tot de grenzen van het farizeïsme — „Hoe vindt u Miss Die en Mr. deze? — „Ach! wat hebben wij over die arme menschen een zwaar „hoofd. — Als dat maar goed gaat!" — „Kijk die kleur ook „maar eens!" — „Hoor dien hoest dan ook!" — „Bij die komt het dan nu wel uit verkeerde oorzaken." — „Zouden zij het zelven wel zoo inzien?" — „Och! weet u wat *ik* zeg, Mrs. So and So? een ieder moet zelf weten wat hij doen kan en mag. Maar of het voorzichtig is, met zulk weer uit te gaan en zulke wandelingen te doen?" — „En zij gaan uit toeren alsof het zomer is!" — Maar je moet dan ook geen punch drinken," enz., enz. Middelerwijl houden wellicht Miss Die en Mr. Deze een gesprek over ons, dat in aard en strekking van het onze niet veel verschilt.

Maar er is nog eene andere geestesrichting. Ik deed misschien beter met van een geestesziekte te spreken. Want gelijk er eene hospitaalsziekte is, zoo bestaat er ook eene ongesteldheid, die den voor zijne gezondheid naar warmer lucht geëmigreerden lijder, buiten zijne eigenlijke krankheid om, overvalt. Lach niet; de zaak is ernstig genoeg en iedereen, die ooit in de noodzakelijkheid komt om op de badplaats of *station medicale* een deel van zijn leven te slijten, zij gewaarschuwd. De genezingskuur, ja de genezing zelve ontaardt in ziekte. Gij gaat voor uwe gezondheid buitenslands en wilt nu uwen tijd wel niet in ledigheid doorbrengen; gij vat ook wel een of ander werk van studie of liefhebberij aan, maar gij durft toch geen oogenblik van den dag vergeten, dat uw levensdoel, uwe taak is: beter worden. Ziedaar de wortel des kwaads. Gij moest de kuur kunnen ondergaan, zonder er zelf iets van te weten, dat gij patiënt zijt. Nu weet gij het. Nu is het werk van den dag: beter worden, — de zorg van den dag: beter worden, — de gedachte van morgen en avond: beter worden. Gij zijt nu kranke van professie; al uw doen en laten draagt den

stempel van dit uw ambt. O! rampzalig zemelknoopen, o kleingeestig gortentellen, dat thans een aanvang neemt. Gij let den ganschen dag op u zelven; gij maakt u zelven tot het verheven voorwerp van onafgebroken opmerkzaamheid; gij leert de onzalige kunst, om met het horloge vóór u, de slagen van uwen pols te tellen. Gij vraagt: zou ik koorts hebben of niet? Even als die Hooggeleerde Heer, dien ik in de Koninkl. Acad. van Wetenschappen aan zijne medeleden hoorde vragen, twee jaren nadat die doorluchtige vergadering zekere merkteekenen had laten stellen, waarop de late naneef wellicht de verzakking onzer vaderlandsche kust zou kunnen aflezen; indien het namelijk geene dwaasheid mocht blijken aan eene verzakking te gelooven; even als die Hooggel. Heer vroeg: „Hoe staat het toch „met de verzakking van Zeeland? Ik merk daar zoo niets van" — zoudt gij elken dag uwen vooruitgang willen opteekenen. Gij vergelijkt heden met gisteren, gisteren met eergisteren en komt onvermijdelijk tot naargeestige gevolgtrekkingen. „Geen vooruitgang," zegt ge tot u zelven, „een stilstand is achteruitgang, dat weten wij." Allengs wordt uw geweten aangetast. Uw doel en werk, uw taak en roeping, uw heilige plicht is: beterschap, zorg voor uw lichaam; met nauwgezetheid wijdt gij u daaraan en bemerkt niet dat gij over de grenzen der nauwgezetheid heen reeds in de kronkelpaden der benepenheid zijt gedwaald. Zoudt gij heden wel uitgaan? De zon schijnt, maar er is nog al wat wind. Zijt gij gisteren ook te laat uitgebleven? 't Was kwart over vier, en gij hoest van daag meer dan een paar dagen geleden. Zoudt gij die verre wandeling wel aandurven? Zoudt gij wel verantwoord zijn met na de wandeling van dezen morgen nog eens uit te gaan? 't is in elk geval zekerder maar thuis te blijven. Ziet gij niet wat bleek? het komt u voor, dat gij u wat slap gevoelt. Gaat gij wel dik genoeg gekleed? Zoudt gij voor alle zekerheid nog maar niet eene boufante omslaan? Zoo gij eens melk gebruiktet? zoo gij eens geen melk gebruiktet? bouillon? geen bouillon? wijn? geen wijn? een middagslaapje? geen middagslaapje? Arme kranken aan meer dan éene kwaal — indien gij uw geweten van spinrag wist te reinigen, zoudt gij in blijmoedige onbekrompene voorzichtigheid voortgaan op den

weg der genezing; nu koestert en kweekt gij uwe krankheid als een kraamkindje. De hemel beware u voor u zelven! ik zou lust hebben om boos op u te worden en u de ooren te wasschen, maar ik heb een te diep medelijden met u. Welk een lot, geen grooter vreugd te kennen dan met een wauwelaar, even angstig en bekrompen als gij zelf, uwe wederzijdsche kwalen en haar geschiedenis te beleuteren!

Van Huis, April '66

Oost, West, t'huis best. Ik acht het ondenkbaar, dat iemand zoo grooten afkeer van versleten uitdrukkingen hebben kan, dat hij bij terugkeer in het oude Nederland, zijn vaderland, nalaat met verruimde borst uit te roepen: Oost, West, t'huis best. Gegroet, mijn vaderland! Weer woon ik in het midden mijns volks, Mijne voeten staan in uwe poorten, o onze oude, schilderachtige steden! zij drukken uw mollig grastapijt, o welige Nederlandsche weiden! Toen gij, blonde duinen! uit den schoot der zilten golven oprijzende, voor het eerst het starend oog kwaamt treffen, toen voer er een rilling door het hart, dat in zijn vaderland alleen vrede vindt. Zal ik zeggen, o mijn vaderland! dat het oog, aan andere tafereelen gewend, op uwe straten en pleinen getroffen wordt door zekere halfslachtigheid, zekere achterlijkheid, zekere sporen van onwillig volgen? Zal ik er op letten, dat zoo weinigen uwer mannen een vluggen, veerkrachtigen tred, een kloek gebouwd lichaam toonen, terwijl zoo velen gebogen, bleek en krachteloos zich schijnen voort te sleepen? Maar ik denk aan andere dingen. Dankbaar voor het vele goede op vreemden bodem genoten; voor eene gezondheid door den te warmen zomer niet te diep geschokt, en door twee onbeschrijfelijk heerlijke winters krachtig opgericht, is het mij behoefte en genot, mijn vriend, vrienden in het trouwe Hollandsche oog te staren, den welsprekenden handdruk van vrienden te vertrouwen, in het midden van vrienden mij t'huis te gevoelen. Vaarwel!

EENE TENTOONSTELLING VAN OUDE KUNST.

(NALEZING EN NABETRACHTING.)

Wie naar de wereldtentoonstelling te Parijs wel had willen, maar niet had kunnen reizen; wie haar bezocht, maar in eene met moeite uitgespaarde en te zuinig berekende vacantie van weinige dagen in den „grooten gashouder" weinig anders opgedaan had dan verbijstering en bedwelming; wie t'huis gebleven gehoopt had door zijne gelukkiger vrienden omtrent de wonderen op het *Champ de Mars* ingelicht te worden, maar uit een opgewonden: „o! o! zoo mooi! en verbeeld je, Chine„zen met staarten! en Arabieren op kameelen, zoo maar! je „weet het zoo niet! en wij zijn ook boven op het gebouw ge„weest!" niet veel wijzer geworden was; eindelijk, wie den Olympischen wedkamp der natiën opgenomen, maar, bedroefd en geërgerd over den mageren driehoek — een vijfde deel van dien van België — dien zijn vaderland met weinig uitstekends had gevuld, naar huis gekeerd was, hij kon dezen zomer in eene andere hoofdstad en op eene andere tentoonstelling vinden, al naar hij noodig mocht hebben, afleiding, troost, vergoeding of een zalig vergeten zijner grieven.

Zonderling en veelbeteekenend genoeg! Terwijl Parijs de schatten der nieuwe wetenschappen en kunsten op den oever der Seine uitstalt, opent te Amsterdam, zonder ophef of krantengerucht, eene particuliere maatschappij eene tentoonstelling van Oud-Hollandsche schilderkunst in hare zalen. Terwijl Nederland dáár zich met moeite staande kan houden in de rij der

zusternatiën: „uit flauwheid, armoê en armzaligheid", zegt de een; „omdat wij geen slag van tentoonstellen hebben en niet „alles laten kijken, wat wij kunnen", bromt de ander; „tot „onze schande", zuchten allen, — handhaaft het hier zijn ouden roem. Het lokt de vreemdelingen bij scharen voor de werken zijner oude meesters, laat hen opgetogen over den eenigen glans hunner kunst en biedt hun in de kleiner, maar uitgelezen verzameling die het samenbracht, ten minste dit voordeel boven de reuzen-uitstalling daarginder, dat zij kalm en rustig kunnen genieten, overzien wat er te bewonderen valt en in de magazijnen des geheugens, in plaats van verbijstering, eenige schoone, welbegrensde herinneringen wegleggen. Dit laatste bezit is zeldzamer dan gij misschien wel denkt, mijne vrienden, die dezen zomer Parijs hebt bezocht. Als sommigen uwer op de soupers, waarop wij in de volgende winters het genoegen zullen hebben u te ontmoeten, ons met geestdrift zult weten te verhalen van.... de Chineezen, de kameelen en Friesche buffet-meisjes die gij er zaagt, zult gij ons noodzaken tot de volgende wijsgeerige bespiegeling. Het is niet genoeg, dat alle volkeren der aarde de wonderen van hun vernuft en vaardigheid ter wille van Jantje samendragen. Jantje zelf dient een hoofd mede te brengen dat ze waardeeren kan. Is dat hoofdje daarvoor wat zwak of wat klein, de volkeren der aarde kunnen het niet helpen, maar hunne moeite is verloren. Al hadden zij dubbel zooveel verzameld van tienmaal schitterender kunst, dat hoofdje zou er niet meer van genieten, dan het nu eenmaal bevatten kan. Al sta ik op een strand waar de wereldzee mij tegenbruist, ik schep in dit dames-reukfleschje niet meer dan het bergt. En ik giet er geen droppel meer uit.

Maar viel dan wellicht de tentoonstelling van oude kunst, die de Maatschappij *Arti et Amicitiae* gedurende den voorzomer van '67 in hare zalen samenbracht; viel dan die geheel eenige verzameling, waartoe Ed. Achtbare Heeren en Regenten van gestichten en godshuizen zoowel als particulieren het schoonste van wat onder hen berustte, hadden afgestaan, eene verzameling zoo rijk en veelzijdig als wellicht in geene halve eeuw, misschien nimmer weer bijeengebracht zal kunnen worden, wel onder het bevattings- en waardeeringsvermogen van Jantje of...

van u, mijn waarde penneman? vraagt een spottend stemmetje. Zegt de commissie van kunstkenners, die zich met het samenbrengen dier kunstwerken belastte, niet met recht in haar catalogus, dat haar de woorden te kort zouden schieten, om de haar toevertrouwde kunstschatten naar eisch te waardeeren, indien zij het al wilde? Is het niet onmogelijk om al dat schoone in woorden weêr te geven? Het is moeilijk op zulke vragen te antwoorden, zonder verwaand te schijnen of onzin te zeggen. Antwoordt onze pen, dat zij het niet onmogelijk acht, dan wrijft zich de tegenpartij met een lachje van blijde verwachting in de handen en zegt: „mooi! heel mooi! doe het dan nu maar eens! ga je gang!" Zegt ze dat het onmogelijk is, dan heet het met vaderlijke waardigheid: „maar mijn lieve kind, waarom beproef je 't dan? Ik heb het je immers wel gezegd."

In deze moeielijkheid spreekt zij aldus:

Wat beteekent de bewering: onmogelijk onder woorden te brengen! niet uit te spreken! Moet dit beduiden, dat Jantje niet in staat is met zijne woorden te doen, wat de schilder vermocht met kleuren en lijnen, de toondichter met klank en maat? Maar dit wordt van zijne zwakheid evenmin gevergd als dat hij met de woorden zijns monds een paleis of een domkerk bouwen zal. De taal is, met verlof, niet bestemd om de natuur buiten ons, maar om aandoeningen, indrukken en begrippen in ons aan anderen over te doen. Nu is de taal een rijk besnaard instrument. Onze moederspraak in het bijzonder onder de handen van Bilderdijk, Beets, ten Kate, nu eens een stormwind en straks een suizend koeltje, nu een smedig klompje was en straks een flikkerend rapier, is een speeltuig met talloos vele tonen. Geen schilder heeft zooveel kleuren op zijn palet, als de man des volks klanken in de taal, die zijne moeder hem leerde. Laat Jantje en gij dit wel overwegen, eer gij praat van „onuitsprekelijk." Toegegeven voor een oogenblik, dat uw eindige geest, met het oneindige in aanraking gekomen, in stomme bewondering sprakeloos blijven kan. Op eene tentoonstelling van schilderijen zijt gij ten minste te midden van menschenwerk. Menschen zijn het, die voor u hebben gewerkt; menschengedachten hebben zij voor u belichaamd; vaak

geven zij niet anders dan den indruk weêr, dien hun oog van de natuur ontving. Indien Jantje en gij geen woorden hebt om te zeggen wat gij gezien en onder het zien gevoeld en genoten hebt, dan moet òf de kunst bovenmenschelijk, dat is, aan den anderen kant der grenzen van het menschelijk-schoone zijn geweest — òf uwe aandoeningen waren de verbijstering en de verwarring zelve. Dan moet er aan u iets haperen. Dan is uw „o! zoo mooi! neen! maar onuitsprekelijk mooi!" geene lofspraak op de kunst, maar welbeschouwd eene belijdenis van eigene zwakhoofdigheid. Misschien wel, dat uwe traagheid er achter steekt en zich met dat woord op eene goedkoope wijze van de moeite afmaken wil, om te begrijpen en te waardeeren. In elk geval, wat gij niet onder woorden brengen kunt, dat moet u nog schemeren; het is een dood kapitaal in u, gewaande rijkdom, schijngenot! Voorts — zoo slaat zij door — indien gij het maar eens beproeven wildet. Indien gij maar eens het *divide et impera*, en het beginsel van verdeeling van den arbeid in toepassing brengende, eene tentoonstelling als die in Arti gingt bestudeeren, na haar bezocht te hebben. Indien gij eens u zelven dwongt u rekenschap te geven van elk uwer indrukken afzonderlijk, ze één voor één uit te spreken en hun vollen eisch te geven — gij zoudt eens zien of dat „onuitsprekelijk" niet genoodzaakt zou worden den sluier van voor het geheimzinnig gelaat te laten vallen. Foei, als uw voorgeslacht, zonen van Nederland, wel in staat was, die schoone dingen te scheppen, zou het u of aan smaak of aan takt of aan historische kennis, of aan de taal der beschaving ontbreken, om het minste te doen waartoe gij tegenover die groote kunst al verplicht kunt zijn: haar te waardeeren?

Zoo pleit onze pen, onbewust naar het schijnt, dat zij in haar ijver de taak, voor die haar voert, al zwaarder heeft gemaakt! Gelukkig herinnert zij hem juist van pas, dat niemand in onze eeuw van subjectiviteit het recht heeft meer dan persoonlijke opmerkingen van hem te eischen of deze aan een algemeen geldigen maatstaf van waar of schoon — „die immers zoek is" fluistert zij — te toetsen, en hierdoor bemoedigd, grijpt hij den haak en stuwt met één stoot zijn bootje in het midden van den stroom zijner indrukken.

U treft bij het binnentreden van Arti's zalen de goede staat waarin zich al dit schilderwerk bevindt. Een enkel doek moge in den loop van een paar eeuwen wat donker geworden zijn; driehonderd vijftig jaren mogen over de slimme gelaatstrekken van Quentyn Metsys' kooplieden eenige overlangsche strepen hebben getrokken, die intusschen reeds op korten afstand den gloed dezer verwen niet meer bederven, bijna zonder uitzondering maken deze kostbare stukken den indruk alsof zij eerst gisteren de werkplaats hunner meesters verlieten. Welk een frischheid van kleuren, welk een gloed! welk een stille pracht omringt u! Die wijnglazen en roemers — zij zijn tamelijk ruim vertegenwoordigd! — moeten nog even doorzichtig en glimmend, die vruchten en bloemen nog even frisch, die veeren — denk maar eens aan de Hondecoeter's doode duif met haar blanke vlerk — nog even rijk van kleur, de schrandere oogen die u van alle kanten uit de donkere lijsten aankijken, nog even blinkend en vol leven zijn, als toen zij pas geschilderd, of zoo dat woord u misschien te materieel klinkt, als getooverd werden. Eene tentoonstelling van oude kunst maakt een anderen indruk dan eene van nieuwe werken, zelfs vóór gij stuk voor stuk onderzocht hebt. Ligt het hieraan, dat gij op de eerste u in tegenwoordigheid van dooden bevindt? Het rumoer en de hartstochten van hunnen tijd zijn verstomd; rondom hen heeft zich de stilte gelegerd, die zich ook aan u mededeelt; zij zijn niet gejaagd, maar wachten op u met kalmen, vriendelijken, hartstochteloozen ernst. Wellicht dat het zoo is. Maar er is toch ook eene meer materieele reden voor, indien ik juist heb gezien. De ouden werkten in een anderen toon. Zij werkten minder met oranje en minder met rozerood. Daardoor was hun toon forscher. Het bruin in Hobbema's landschappen moge u en dan wat somber worden; gij moogt in het prachtige „maanlicht" van Van der Neer evenveel bedenking hebben tegen de al te bruine kleur der huizen die gij er ziet, als gij bewondering voelt voor het blauw des hemels en de zilvertint der wolken daarboven — merkt toch eens op welk een kracht en bepaaldheid dit geeft. Ik deel niet in die soort van vereering voor de oude kunst, die een voornamen steun ontleent aan hare minachting voor de nieuwe meesters. Om één enkelen

greep te doen, waarom zou Roelofs in zijn landschap zooveel minder stout en krachtig moeten heeten dan onze ouden? Het zou uiterst licht vallen vele andere, goede namen te noemen. Toch is het waar, dat gij voor menige moderne schilderij kunt staan met eene gewaarwording, alsof er een grijze nevel over het tafereel hangt; alsof het niet, naar de gelukkige uitdrukking der Franschen, *baigné d'atmosfère*, maar in mist gehuld was; alsof die handen en aangezichten even als de mooie meneeren en jufvrouwen uit een kapperswinkel, van was geboetseerd en met *poudre de riz* bestrooid waren. Gij zoudt soms zeggen, dat die mannen en vrouwen aan een of andere uitputtende ziekte moeten lijden. Op deze tentoonstelling reeds kunt gij de verzwakking die bij ons geslacht zooveel quinine en staal noodzakelijk maakt, in de kunst zien beginnen. Ziet bij van der Helst, bij Maes in vele zijner stukken, bij de Keyzer, Bol, Flink, Rembrandt vooral, die gezonde, krachtige tint, dat bepaalde, dat u geen oogenblik in twijfel laat waar de massieve voorwerpen eindigen en de ijle lucht begint, en gaat dan, niet tot uwen troost, naar Troost. Troost leefde tot 1750. Zijn portretstuk van Inspectoren van het *collegium medicum*, in 1724 gemaakt, is ongetwijfeld een kapitaal stuk, met zorg en vaste hand bewerkt. Toch ook vraagt gij bij het zien van deze welgedane heeren met *rose* onderkinnen, reeds met verwondering, wat gij straks bij het aanschouwen van Troost en Liotard's pastelteekeningen vraagt met ontzetting: wat is er in de laatste eeuw met het menschdom gebeurd? Is het geslacht verbasterd? Heeft het bessenat in de aren in plaats van bloed? Of is er wat van het poeder uit de pruiken, waarmede naar Troost's eigen afbeeldsel ook deze kunstenaar zijn korte broek, zijn pandenjas en bloemzoet gelaat kroonde, op het schilderspalet gestoven, dat sedert nog niet geheel verwijderd is?

De tentoonstelling in Arti's kunstzalen was een tentoonstelling van Oud-Hollandsche kunst. Zij was dat niet maar ondanks, maar zelfs door de stukken van andere scholen, die gij er kondt aanschouwen. Er was een twintigtal tafereelen uit de Oud-Italiaansche school; Rubens was er, van Dijck en Teniers.

Jordaens trok aller opmerkzaamheid en won van iedereen een glimlach door zijn met meesterlijke hand gepenseelden nar; Claude Lorrain had er een fantastisch strandgezichtje, en Holbein kwam er met een paar tafereelen voor zijn vaderland op. Maar deze vreemde scholen waren vooreerst, in vergelijking met de onze, zeer onvolledig en dan tamelijk zwak vertegenwoordigd. Het stukje van Lorrain, hoe meesterlijk, was onaanzienlijk klein; van Dijck toonde wel zijn eigen penseel en toets, maar op zijne twee kleine paneelen niet zijn rijkdom van kleur en meesterschap: de Italianen waren eene verzameling van onbekenden, die, voor een kunsthistoricus de studie wellicht overwaard, hier slechts dienen konden om het eigenaardige karakter onzer vaderlandsche kunst te helderder te doen uitkomen. — Ziet maar eens! Hier in de kleine voorzaal, links, zijt gij in de wereld des geloofs. Op een paar uitzonderingen na — de beide naakte vrouwenbeelden van Giordano en het tafereel der schaking eener jonge vrouw door een oud man, behooren niet bepaald tot de gewijde onderwerpen! — schilderden deze onbekenden *ecce homo*'s en madonna's, tafereelen uit het leven van Christus, heiligen en martelaars, uit Bijbelsche of kerkelijke geschiedenis — figuren levensgroot met eene uitdrukking van droomerige meditatie op het gelaat, treffend schoon nu en dan, ja! maar die blijkbaar niet behoorden tot de wereld, waarin de kunstenaars zelven aten en dronken, weenden en lachten, leden en streden, die even zoo goed in deze als in elke andere eeuw konden geschilderd zijn en... die dan ook maar al te dikwijls niets anders waren dan een voorwendsel om naakte boezems, ronde armen en schoone vormen voor te stellen. In de groote zalen, waar de meesters uit het nevelachtige Noorden schitteren, ziet gij juist het omgekeerde. Een paar heidensch-mythologische en drie of vier Bijbelsche voorstellingen uitgenomen, en die dan nog een Hollandsche tint hebben, spreekt hier het leven, het werkelijke, tastbare, het — wij willen nu voor een oogenblik deze uitdrukking eens zonder protest laten voorbijgaan — het platte, nuchtere leven u toe. In dien kring, te midden van de voorwerpen, de menschen, de toestanden, voor een deel ook in het landschap daar afgebeeld, leefden deze schilders. Dat zagen zij, dat bestudeer-

den zij. Kannen, roemers en bekers, vaten die afgetapt worden, tafels die gedekt staan. *Wein, Weib und Gesang.* Paarden, koeien, varkens en kippen, zooals ze er loopen in de wei of liggen in hun kot of drentelen over het erf, bloemen zóó van den stengel gesneden, visch zóó gevangen of reeds toegemaakt. Met de meeste uitvoerigheid worden u door Kerck, voor het overige een onbekende, een barbierswinkel en barbiersfamilie voorgesteld. Het bedrijf is in vollen gang en het eerwaardige hoofd des gezins oefent het hoogere deel der kunst, de chirurgie uit, terwijl hij met al de deftigheid van zijnen stand eene aderlating verricht. Jan Steen, natuurlijk, stelt een anderen geleerde van 't zelfde vak voor, die een schreeuwenden boer verbindt. Kroegen zijn er in overvloed, boerenbruiloften en kermissen, gij hebt maar voor 't kiezen. Niet de meest edele toestanden worden ons voor oogen getooverd. Jan Steen's boeren vechten als doggen; die van van Ostade zitten te rooken en te drinken en bergen onder hunne groote hoeden met slappe randen wellicht zekere sluwheid op de penning, maar stellig weinig adel van ontwikkeling; die geestige wijven van Egbert van Heemskerk, die met flikkerende oogen in een kring van rookende drinkebroêrs nieuwtjes vertellen, lasteren of dubbelzinnigheden verkoopen, zijn alles behalve het ideaal van onze vrouwen en dochters. Het dansen op dat gladde stuk van Dusart, waar een vedelaar met een kous op het hoofd de uitgelatenheid schijnt aan te steken, en voor het bovenraam van de herberg de geestelijke van het dorp met zijne vrienden zich te goed doet, het dansen dier boeren en boerinnen is geenszins fijn en alles behalve „zichtbare muziek." Camphuizen schilderde een stal, waarin achter de koeien een geestige Damon bezig is om zijne schaterlachende Phyllis met haren stoel achterover te trekken — grappig voorzeker — maar nog wat verder en gij wordt bang van deze scherts. Philip Wouwerman schenkt ons een meesterstuk. Een gezadeld rijpaard, een schimmel, geen pronkpaard, maar dat alle dagen werkt en de sporen draagt, niet overfijn, maar van fraaien kloeken bouw en met een schranderen goeden kop, staat op een heuvel. Een boerenjongen houdt den teugel vast, hoezeer het trouwe beest, dat bovendien reeds een tamelijk verren tocht heeft afgelegd, zeker te

verstandig wezen zou om te vluchten, indien het losgelaten werd. Een aardige jongen in zijn oud-vaderlandsch kostuum! Hem verdriet het wachten. In de struiken naast hem heeft hij een hagedisje of een veldmuis ontdekt en hij zou o! zoo gaarne het groote beest loslaten, om het kleine te vervolgen! Aardige jongen! Gij ziet zijn evenbeeld nog op onze dorpen. Gij zoudt wenschen te weten wat er later, nadat de ruiter opgestegen is en hem zijn fooitje voor den spaarpot gegeven heeft, van hem mag geworden zijn! Alles is leven en beweging; de natuur is hier betrapt. Maar nu — gij kent immers, in plaat ten minste, Rembrandt's Ganymedes, dien koddigen dikkert op den ongewonen tocht door de lucht schreeuwende, slaande, trappende enz. van angst? ja? dan begrijpt gij mij wel! — maar nu, waarom maakt Wouwerman op het stuk dat ik noemde, voel- en tastbaar juist die éene uit de vele redenen, waarom een ruiter afstijgen kan? In een heuvelachtig landschap van zijn leermeester Wijnants, dat hij stoffeert met een gezelschap te paard, draagt hij met dezelfde overgroote nauwgezetheid zorg dat wij niet onkundig blijven van de zeer natuurlijke reden die een der ruiters tot afstijgen noopte. Hij is op deze tentoonstelling de eenige niet met dezelfde overgedienstigheid bezield.

Het realisme onzer oude school, zou men kunnen zeggen, is tot een spreekwoord geworden en tot oververzadiging toe besproken. Toch — op het gevaar af van oude koeien in haar vochtig doodsbed uit de rust te wekken, moet ik het ter spraak brengen. Het springt u op de tentoonstelling, waarop wij ronddwalen, dan ook weêr zoo herhaaldelijk in het oog, dat het niet onopgemerkt of onbesproken blijven kan. En — welbeschouwd hangt van het wèlverstaan van dit realisme het oordeel over de Hollandsche school niet enkel, over de gansche beeldende kunst af.

Let eens, om een voorbeeld te noemen, op het menschenbeeld. Hoe weinig vertegenwoordigt op deze oude tafereelen de vrouw het ideaal van schoonheid! Ik durf staande te houden, dat gij er geen enkele waarlijk schoone vrouw aantreffen zult! Het „Meisje in de nis" van Dou trok terecht aller aandacht. Naar eene, bij dezen schilder niet ongewone dispositie, buigt

zich een jong meisje uit een venster-nis. Met de rechterhand slaat zij een gordijn op zij, met de linker reikt zij een hengselmandje aan. Op den voorgrond, links, staat een ouderwetsche, gebeeldhouwde vaas van rood aardewerk, met eene spichtige bloem; op den achtergrond, diep in het huis — ik weet niet meer wat — waarschijnlijk drinkers. Voor dit schilderstukje kondt gij oude heeren, sekure liefhebbers met den loup voor het oog zien staan. Zij telden de ruitjes in het weefsel van de zware gordijn en stelden de volmaakte nauwkeurigheid, waarmede het vlechtwerk der mand was gepenseeld, op den toets. Zij keken door het vergrootglas naar den bloempot; een stuk was uit den rand gebroken, maar de breuk was reeds oud en in de groeven en holten van het beeldhouwwerk had zich stof en vuil vastgezet! Onbegrijpelijk juist! Het spreekt van zelf, dat op zulk een stuk het meisjeskopje niet slecht geschilderd kon zijn. De wangen van de vroolijke deern glimmen, hare oogen schitteren, hare tanden blinken — maar als gij haar eene vroolijke, gezonde meid genoemd hebt, hebt gij ook alles van haar gezegd. Frans van Mieris heeft hier een viool-les; een aardig en guitig tafereeltje, fijn gepenseeld; de kunstenaar schijnt zijne leerlinge wel geen onderricht te kunnen geven dan onder het genot van een glas wijn. Gabriel Metsu prijkt er o. a. met eene „Dame voor haar toilet-tafel": een meesterstukje in zijn soort! Uw oog dwaalt met bewondering van het rijke Smyrnasche tapijt met zijne schitterende kleuren op de tafel, naar de zijden en satijnen met goud borduursel opgelegde kleederen van de dame daarvoor en weet niet waaraan de voorkeur te geven! Het beroemde „Kaartspelend gezelschap" van Terburgh verrukt u door eene aristocratische fijnheid van toon en teekening: in houding en kleedij der zittende dames en van den heer die, staande, zeer beleefd een der dames schijnt terecht te helpen, herkent gij den meester. Jan Steen moet veel tijd gehad hebben en voortreffelijk in zijn humeur geweest zijn, toen hij op zijn „Oesters etend meisje" die frissche, natte schelpdieren schilderde, waarnaar wel menig ander dan het vroolijke meisje zelf mocht watertanden. Eindelijk, om hiermeê onze lijst van voorbeelden te sluiten, Pieter de Hooch geeft ons een kijkje in een binnenvertrek, waar eene deftige huis-

vrouw het blanke doek uit de heilige linnenkast „uitkrijgt" en er hare dienstmaagd mede belaadt. Deze schilder, voorwaar! behoefde, evenmin als een der anderen, uit gebrek aan kunstvaardigheid zijner hand onbevallig te laten, wat zijn hoofd schoon en liefelijk had gedroomd. Hoe zeer is hij meester van zijn penseel! Hoe vast zijn de lijnen zijner beide vrouwelijke figuurtjes; over welke kleuren wist hij bij 't schilderen der openstaande linnenkast te beschikken! Nogtans geene van deze vrouwen of meisjes, dames of dienstmaagden heeft iets meer dan wat mijn buurman noemt een knap gezichtje. Er straalt uit hare oogen een zekere levenslust, eene zekere vroolijke schalkheid — maar ook niets meer — een zeker koud, nuchter verstand, maar ook niets hoogers. De lente des levens scheen toen, indien wij onze oude meesters gelooven mogen, die haar zoo dikwijls voorstelden, weinig van dat onbeschrijfelijk liefelijke, dat waas van blijde, argelooze onschuld meê te brengen. Zachtheid, goedheid, levenspoëzij — blonken zij toen der schuldelooze jeugd de oogen niet uit? Drukte een andere geest het merk eener andere uitdrukking op het gelaat van elken mensch, die geboren werd? Was het dan met de menschen als met de paarden, thans ook anders van stel en bouw, dan die waarop Wouwerman's en van Huchtenburg's ruiters zoo woedend rondsprongen in den slag? Of ligt het aan den veranderden smaak des schilders? — Ik hoop om u, dat gij u het doek van J. Israëls herinnert, dat, meen ik, onder den naam van „Rêverie" bekend is. Een visschersmeisje, een der kinderen van de zee, staat op bloote voetjes in de deur te breien, of liever, het breiwerk hangt achteloos langs hare rechterzijde neêr en zij ziet u aan: dat is alles! Maar indien u dat zoete kind van zestien jaren nog voor oogen staat, is uwe ziel met een liefelijke herinnering te meer bevolkt. Gij zijt er naar den inwendigen mensch te rijker om. Er is maar één doek op Arti's tentoonstelling, dat met dit bekoorlijk beeld eener reine jeugd, dit ongerepte rozenknopje van eene vrouw, in de verte wedijveren kan, en dat is dat van N. Maas: „Het melkmeisje." Een melkmeisje heeft aan een kloosterachtig gesticht in eene eenzame straat hare waar gebracht; de koperen kan waaruit en het roodaarden potje waarin zij die schonk, staan

op den grond en zij ontvangt van een der jeugdige bewoneressen des huizes haar geld. Er ligt waarlijk over deze twee eenvoudige, zedige kinderen met hare blanke mutsen op en omslagdoeken om, wat de Franschen noemen *„un charme infini"*, maar dit stuk is dan ook maar één. Nog eens: wat is er toch gebeurd? zijn de menschen veranderd en zien die u met oogen aan, waaruit een hoogere gedachte spreekt, of wat is er in hoofd en hart der schilders omgegaan van den tijd af, dat onze oude school de vrouwelijke jeugd zoo nuchter, zoo onverantwoordelijk prozaïsch malen kon, tot den dag dat Israëls, zonder natuur en waarheid met onmogelijke fantasiën samen te koppelen, dat lieve kind tegen de deurpost deed leunen, aan 't welk gij niet zonder vreugde denken kunt?

Geen treffender openbaring van dit Oud-Hollandsche realisme ondertusschen, dan Metsu's Allegorie. Metsu, de meester, met Dou, Terburgh en zoo vele anderen in de kleine tafereeltjes, heeft zich een enkele maal aan levensgroote figuren gewaagd. 't Is eene allegorie, die hij voorstellen wil. Geldzucht en drinkzucht (catalogus-stijl), het goud en de beker zullen tegenover de liefde geplaatst worden en deze zal, natuurlijk! hare goddelijke meerderheid schitterend handhaven. Wat zal het zijn? Eene voorstelling waarin wij engelen en wolken, veel vleesch, naakte armen, ontbloote halzen en onmogelijke kleederen te zien zullen krijgen? Eene schoone, fiere maagd misschien, tredende op den nek van aterlingen, die krimpen onder haar voet? of eene lichtende gedaante in gulden, fladderend gewaad en met een star op het voorhoofd, voor wier blik een paar monsters met beker en geldbuidel huilend in den afgrond stormen? In elk geval iets schoons toch! een jongeling en eene jonge maagd in wier oog een zacht vuurtje gloeit, aan wier stralend gelaat gij ziet, dat daarbinnen de lentezon der liefde opgegaan is en duizenden bloemknoppen opengesprongen zijn! Kom nu eens mede naar No. 110. Een woekeraar met grijzen stoppelbaard, vraatzuchtige, wolfachtige tanden, een rooden dikken neus, loerende, stekende oogen, in een pelsjas gehuld en met een gevoerde muts op het hoofd, zit aan eene tafel. Hij heeft

een buidel in de hand en er ligt goud vóór hem. Is hij een wellusteling ook wellicht en heeft hij de onschuld willen koopen? Dit is niet duidelijk. Aan den anderen kant van de tafel staat een jonkman met een roemer wijn in de hand. Deze twee figuren zijn met wonderbare stoutheid gepenseeld. In dien vrek heeft werkelijk de geldzucht den mensch ten onder gebracht, om er het slimme roofdier over te laten. Dien jongen man met zijne beloopen waterige oogen, halfwijzen glimlach en rooden neus, ziet gij haast met nog meer medelijden over zijne ellendige slavernij dan verontwaardiging over zijne verlaging aan. Maar nu de liefde! Een jongeling en het meisje dat hij half omvat houdt, wenden zich met minachting en in het besef van hun beteren rijkdom èn van het goud èn van den wijn af. De schilder schijnt echter op marktdag, op Pinkster-drie wellicht, een paartje uit Waterland in zijn atelier geroepen en voor zijne allegorie geschetst te hebben. De jongen is een visschersknaap, zoo als gij er nog aan den Buitenkant te Amsterdam kunt zien wandelen, en een bewijs, dat de Hollandsche type niet verbasterd is. Zijn ruige muts, een weinig op zij geschoven, laat echt Friesch, kortgeknipt, zilverglanzig haar zien. Hij lacht, maar in dien lach is, helaas, iets bots en niets wat naar fierheid of toornige verontwaardiging zweemt. Een goede jongen voor het overige, wien gij wel wat knapper deern had toegewenscht. Zij is leelijk. Zij heeft een groven neus, grove lippen, een breeden mond, hoekige kaakbeenderen. Roode groote handen, zonder eenige bevalligheid neêrhangende, steken uit de bruine met rood baai gevoerde mouwen van haar jak en schijnen zeer bereid den ouden vrek een gevoeligen klap te geven. Werkelijk is er in de soort van minachting, waarmede zij den ouden man aanziet en in de wijze, waarop zij de hoeken van haren mond neêrtrekt, zoo iets dreigends en hardhandig ruws tegelijk, dat hij wel op zijne hoede mag zijn. Van teederheid is er in dat gelaat geen zweem, van het hemelvuur der min geen vonk, geen straal, geen gloor. Pas op, jongeling, die eens haar man zult zijn! gij zijt goedig en nog wat onervaren, pas op, vooral in de eerste dagen van het huwelijk, die, naar men zegt, zoo veel beslissen. Jongens! die eens haar „moeder" noemen zult, past op! Gij zult het goed bij haar hebben; zij zal u eten

geven en drinken; zij zal u wanschen, dat gij meent geboend te zijn en u de ooren gloeien — maar loopt haar niet in den weg en komt niet met natte beenen t'huis!

Onder deze Oud-Hollandsche meesters is ten minste één Roomsch-Catholiek. Deze Catholiek laat gaarne „gedachte" spelen in zijne tafereelen, „zedelijke gedachte." Hij is bovendien een man van genie. Zoo ik prijzen had uit te deelen — (het is maar goed, dat het niet zoo is); — zoo er aan mijn ongeoefend oordeel eenig gewicht kon gehecht worden; zoo het niet van radeloosheid om onder zooveel uitstekends aan het uitnemendste de palm toe te kennen, in elkander krimpen moest; zoo Rembrandt niet tegenover dien andere hing, dien ik bedoel en dan nog haast — — zou ik hem den krans op het hoofd kunnen drukken. Hij ten minste, denkt gij, zal iets geven van die traditie, die geloofsopvatting zijner kerk, die in Italië aan heiligen- en madonna-beelden zulk eene bovenaardsche schoonheid leende — — —

Die Roomsch-Catholïek is de schilder van „De verloren zoon," is Jan Steen!

Deze beschouwingen zouden een mensch van den vasten grond zeer licht op glad ijs kunnen brengen, waarop inderdaad reeds menig kritikus en kunstbeschouwer uitgegleden is. In den hof der kunst liggen voetangels en klemmen en menigeen raakte er in vast. Wilt gij een ander beeld? Er is eene vraag, die zich, zoo gij over kunst schrijft, denkt of maar een buurpraatje houdt, voor u opent als de fuik voor het argelooze vischje. Die vraag is deze: wat is de kunst? Geen verraderlijk vischtuig in den vliet kan er onschuldiger uitzien, dan zij. Gelijk het vischje langs een der breede vleugels, in volle vrijheid immers! de wijde monding van het trouwelooze net inzwemt en half gedrongen, half gelokt wordt om voort te gaan, totdat in de enge kub geen terugkeeren mogelijk is, zoo pakt gij met een luchtig hart uw vraagstuk aan; gij haalt uw hart op aan „het schoone", wel te verstaan het „ware" schoone; gij weidt tot uwe eigene voldoening uit over „harmonie van kleuren, lijnen, toon en maat", gij laat u verleiden tot eene bespiegeling over

„idee en vorm" en bemerkt dan tot uwen schrik, dat gij tusschen twee brieschende heeren in de klem geraakt zijt, die u van weêrskanten met vragen bestormen en elk naar zijnen kant willen trekken. Van deze heeren is de een idealist, de ander realist op het gebied der kunst. De een vraagt u, „of er „absurder eisch aan de beeldende kunst gesteld kan worden, „dan die om ideeën af te beelden, die, hoe verhevener zij zijn, „te minder voor *afbeelding* vatbaar blijken te wezen; of er „aan een *schilder* met beter bedoelingen, ooit dubbelzinniger „lofspraak is geschonken dan toen hij genoemd werd: *le peintre „des âmes?*"

De ander, met een medelijdend schouderophalen, smaalt van: nuchterheid en platheid. „Moet daarvoor," zegt hij, „een „mensch zijne levensdagen door tobben en slaven, zijn talent „inspannen, oog en hand oefenen, teleurstelling op teleurstel„ling zich getroosten, opdat hij ten slotte als kunstenaar op „doek en paneel met bedriegelijke gelijkenis mij afbeelde .... „wat ik door het raam mijner woning òf veel mooier zien kan, „òf tot mijne ergernis alle dagen even plat en leelijk zien „moet? Moet die man een kunstenaar heeten, die zijn tijd tot „het schilderen, en ik een kunstkenner, een Maecenas, die „mijn geld geef tot het koopen van een — ja, waarom niet? „van een met akelige juistheid geschilderden mesthoop? Neen, „Mijnheer! de kunstenaar moet zijn een priester van het „schoone. Hij moet mijne ziel geven, wat ik in deze saaie, ver„velende, onreine werkelijkheid, waar altijd iets aan ontbreekt „of een steekje los is, niet vinden kan: het ideaal, — hij mag mij „dat geven onder welken vorm hij verkiest, daarin laat ik „hem volkomen vrij, indien maar uit de hooge wereld der „eeuwige, volmaakte gedachten een straal, hetzij van waarheid, „van schoonheid of gerechtigheid mij van zijn paneel tegen„blinkt."

Deze beide heeren zijn het zoozeer oneens, dat er voorshands aan geen verbroederen te denken valt. Staan blijven gaat ook niet, modderen en bemiddelen nog veel minder; dus ge kiest — — een duwtje, en gij zet een uwer buren aan een kant, waar gij hem voorloopig laat wachten. Welken? Mijnheer den idealist. En dat om eene duchtige reden. Hij vraagt zoo

veel, hij overvraagt en is onverdraagzaam. Heeft *hij* gelijk, dan vallen de kronen onzen Gerard Dou en Gabriel Metsu, van Ostade, Brouwer, Dirk Hals, Heemskerk en vele anderen van het hoofd : wat is platter en meer alledaagsch dan drinkebroêrs, vechtende boeren, toegerichte tafels, roemers en kruiken? welk ideaal vertegenwoordigen de oesters en schelpen, de kreeften, porseleinen borden en karaffen van A. Cuyp en Mignon, de bloemen van Rachel Ruysch? Maar dan vindt, welbeschouwd, de kunst bij geen dezer groote meesters der 17e eeuw een toevluchtsoord. Al deze mannen drukken op hunne werken den stempel der meest tastbare werkelijkheid. Geen stralenkransen blinken hier, geen Grieksche gewaden fladderen om mythologische gestalten; bij enkele landschapschilders slechts vindt gij onvaderlandsche rotsen, ruïnen en verlaten tempels; maar deze hadden dan ook Italië bezocht, als van Berchem en de broeders Both, of waren als Aldert van Everdingen in Noorwegen verzeild geraakt. Voor het overige schilderen zij, met meer of minder poëtisch gevoel — dit is eene andere vraag — de natuur als zij is. En zoudt gij nu op deze tentoonstelling durven geweest zijn en heengaande smalen : ja, maar ik heb nu toch geen kunst gezien?

Laat ons stout zijn en bij plechtige formule het ideaal van onze definitie der beeldende kunsten buitensluiten. De beeldende kunst is het vermogen om de zichtbare werkelijkheid af te beelden. Nu moge een zinnelijk, tastbaar voorwerp afgebeeld worden, of een, dat nooit gezien, alleen in de verbeelding des schilders bestaat, een oester of een engel, een bos wortelen bij een bezem en een geschuurde koperen ketel of een draak — vooreerst, de schilder kan zich geen draak of engel voorstellen, dan als een zichtbaar voorwerp in bekenden vorm, bijv. dien van een mensch of in eene grillige samenkoppeling van bekende, werkelijk bestaande vormen, bijv. een mensch met vleugelen; en dan: de *kunst* bestaat hierin, dat hij die voorwerpen afbeelde. Nu moge het onzichtbare door het zichtbare henenblinken, de ziel van een goed mensch uit zijne oogen spreken; de schilder heeft niet anders af te beelden dan wat hij ziet en zijn meesterschap zal moeten blijken in de volkomene

trouw, waarmede hij bijv. het eigenaardige blinken, de eigenaardige diepte in de oogen van een goed mensch weêrgeeft in lijn en kleur. Hij moge zich nu dien mensch zoo goed denken eerst en voorstellen vervolgens, als hij met eigen oogen zijn leven nimmer zag; hij moge niet alleen zijne kunst verstaan, maar bovendien een man van smaak, gevoelvol mensch, historiekenner, humorist, wijsgeer of christen zijn, dit heeft tot voordeel van ons wellicht een gunstigen invloed op de keuze van de onderwerpen zijner kunst, — haar zelve verandert het niet. De eerste kunstenaar was alzoo die wilde, die onder het verbaasde staren zijner makkers, met een stuk krijt of een brokje houtskool uit den haard, op den leemen wand zijner hut teekende: een knikker met twee stippen, een overlangsche streep daartusschen en daaronder een overdwarsche, het hoofd! aan een paar streepjes aan den knikker hing een grootere bol, de romp! aan dezen bol bevestigd twee harken ter wederzij van boven, de armen! twee harken onderaan, de beenen! en die toen een paar stappen achteruit trad om zijn werk, den mensch, te beschouwen. 't Was de kunst in hare kindschheid, maar toch reeds de kunst, en welke Rafaël zou niet met zulke teekeningen in zijn schoolboek begonnen zijn? Men kon de kunst ontwikkelen, maar aan haar wezen zou men niet zonder schade mogen veranderen. Op het Museum Fodor hangt het prachtig tafereel van A. Scheffer: *Christus Consolator*, en daarnaast, links, een oud vrouwtje, met een neepjesmuts als lijst om een blijmoedig gelaat en een witten gesteven doek over de borst gespeld, bezig met, naar ik meen, een vogel te plukken. Beide stukken zijn bewonderenswaard. Maar ware het nu, dat *le peintre des âmes* eene gebrekkige teekening had aangebracht of een fletsch koloriet, dat hij in grijze onnatuurlijkheid vervallen ware of een valsch licht over zijne groepen had verspreid — hij zou misschien als dichter, als mensch en christen-denker groot blijven, als kunstenaar zou hij achterstaan bij zijn buurman, die over zijn „oud vrouwtje" zulk een prachtig zonlicht wist uit te gieten.

„Maar is dan een kunstenaar niet meer dan een knap werkman?" Ons antwoord is de wedervraag: waarom zou een knap

werkman geen kunstenaar mogen heeten? Uw aardig, guitig dochtertje van negen jaar zou zeggen: „maar pa! als een werkman nu eens heel, heel, neen! maar weet u? héél knap was?" Gij hebt misschien wel eens in een der straten, die Amstels grachten doorsnijden, boven een komenij-kelder een uithangbord gezien, voorstellende volgens het opschrift: eene „leggende hen". Ik zal niet zeggen, dat het beest de vergelijking zou kunnen doorstaan met dien prachtigen haan op de Hondecoeter's meesterstuk, die zoo pas zijne veeren schijnt te hebben losgeschud, of met die gans met hare donzige borst, die aan den kant der sloot zoo zelfbehagelijk schijnt te kijken naar het veertje, dat de meester zoo gaarne op het water liet drijven. Maar ook zij is met talent in verf gebracht en de uitdrukking van ernstige zorg, waarmede zij uit haar nest en over haar werk u zit aan te kijken, is even waar als koddig. Waarom den Mr. schilder en glazenmaker, die dit uithangbord leverde, een werkman genoemd en den ander een kunstenaar? Waarom mag de knappe man, die mijn houten schoorsteenmantel een zoo bedriegelijken schijn van marmer weet bij te zetten, dat de luî er tegen aantikken om te weten of ik hout heb of steen, niet even goed op kunstvermogen aanspraak maken als Rachel Ruysch, die hare huisjesslakken over marmeren plinten liet kruipen? als de gansche bent der schilders van zoogenaamde stillevens? In elk geval is hier slechts sprake van een meer of een minder. — —

„Maar dan zinkt de kunst tot handigheid, tot het uitvoeren van kunststukken met het penseel?" Met uw verlof, zij *zinkt* daartoe niet, maar zij kan klimmen tot veel hoogers. In vertrouwen wil ik u wel mededeelen, dat, een gansch leven lang niet anders te schilderen dan juffrouwen met blauwe of parelgrijze satijnen kleederen, met of zonder hondje, voor een toilet-spiegel of niet, met een brief in de hand of een guitaar, of zijne dagen te besteden aan het vermenigvuldigen van zoogenaamde stillevens, mij een weinig verheven levensdoel schijnt. Dwalende langs de met de kunstschatten der verloopen eeuwen behangen wanden van Arti's zalen, moet mij de bekentenis van het hart: velen onzer oud-vaderlandsche meesters waren arm aan poëzij, gedachte en gevoel, wanhopig nuchter en plat. Velen hunner wijdden hunne verwonderlijke kunst en taai geduld

aan weinig, dat verheft en bezielt. Zij stelden haar in dienst van het proza, soms van het alledaagsche proza. Zij vlogen verwonderlijk vlug en met meesterlijken zwaai, maar laag bij den grond. Als gij de mooten gesneden visch, die Beeldemaker deed leven, had ik haast gezegd, die omgeworpen mand, waaruit Jacob Gellig zijne baarzen deed stroomen, en voorts die menigte karaffen, oesters, vruchten, bloemen, die onophoudelijke drinkpartijen, die onbeteekenende menschen, in onbelangrijke toestanden hebt gezien, dan bewondert gij wellicht, maar in deze bewondering zijn vele deelen verwondering en verbazing vermengd met weinig eerbied, verheffing, geestdrift. Gij hebt van aangezicht tot aangezicht gestaan tegenover eene werkelijkheid, maar die u evenmin verschrikken en overweldigen, als bekoren en in verrukking brengen kon. Hier en daar, als bij voorbeeld voor dat wellustige tafereeltje van Adriaan Brouwer, wendt gij u met tegenzin af en neemt van Troost het onschoone woord over: wanhebbelijk!

Doch na deze afrekening met onzen smaak en ons geweten, leggen wij te grooteren nadruk op de volgende opmerkingen. Evenmin als bij het blijspel, het bruilofts- en het gezelschapslied uit de groote eeuw onzer historie, hebben wij het recht bij de beeldende kunst *onze* eischen van smaak, onze begrippen van zedelijkheid en kieschheid te doen gelden. Velen onzer groote kunstenaars uit die dagen verhieven zich inderdaad boven de nuchtere en prozaïsche werkelijkheid zeer hoog. In het belang van kunst en kunstgenot past het ons voorzichtig te zijn, eer wij met een zweem van minachting op de werkelijkheid en op het vermogen om haar voor te stellen nederzien!

Want, om hiermede het oog weder naar het oude schilderwerk te richten, gij ziet hier niet dan de werkelijkheid. Maar bedenk eens, hoe rijk en heerlijk die werkelijkheid, die door God geschapen wereld is, die in natuur en geschiedenis u aan allen kant omringt — hoe veel het inheeft, ook maar een klein brokje daarvan op een stukje plat doek of een plankje met lijnen en verven nauwkeurig weêr te geven! Laat ons zien of wij uwe ideeën later wellicht recht kunnen doen en bepalen wij ons eens tot de platte werkelijkheid. Paulus Potter

heeft op onze tentoonstelling o. a. twee stukken met varkens. Aelbert Cuyp prijkt er met een stilleven — een roode kreeft, een porseleinen schotel, een wijnglas en perziken op eene langwerpige tafel verspreid — en een koeienstal. Dit stuk is niet zoo fraai als wel andere in hetzelfde genre van dezen veelzijdigen kunstenaar, niet zoo fraai bijv. als dat edele rund van zijne hand in van der Hoop's Museum, doch in elk geval zijn meester waard. Twee koeien staan op stal, waarin door de openstaande deur de avondzon schijnt; een duifje zit op den drempel. De werkelijkheid voor te stellen eischt om te beginnen, dat de kleur der dingen worde weêrgegeven: en welk een kleur wist Cuyp te leggen in zijn rooden kreeft, welk een dons op zijne perziken, welk een malschheid in het wit en blauw van zijn porseleinen schotel. Ziet er maar eens al die stukken, die gij bij een weinig naloopen van museums en tentoonstellingen onder de oogen krijgt en waarvan de kleur zoo hard, of zoo stroef, zoo koud, fletsch en droevig, of zoo groezig en zoo onnatuurlijk opgelegd of aangehangen is, op aan, om dat éêne ware, dat juiste bij de goede meesters te waardeeren! Die varkens, om voort te gaan, moesten bespied, in hunnen bouw, in houding en eigenaardigheden gekend en dan voorgesteld worden, zoodat de beesten niet op een stuk doek geverfd, maar levend schenen in de lucht! Dat dit bij die van Potter bereikt is — maar kijkt dit huishoudentje van tweeën maar eens aan: de een ligt, de ander heft, over zijn makker heen, het lijf half op de voorpooten op en staart met koddigen ernst den bezoeker aan. Gij lacht? ziedaar dan een triomf der kunst. In Cuyp's koestal goot door de openstaande deur de avondzon een geelachtig, vredig licht naar binnen. Licht! laat mij er maar dadelijk ruimte en lucht bij noemen. Licht, ruimte en lucht — bij elke streek met zijn penseel moet de kunstenaar met dit drietal rekenen. Denk er eens aan wat het is, op het platte doek afstand en diepte te brengen; het schijnbaar grillige, maar aan vaste wetten gebondene, het ontastbare en vluchtige, maar nergens onverschillige, het spelende licht, dat u hier door de vingers glipt om daar in duizend andere schakeeringen te schitteren, door middel van een kwastje in taaie verf gedoopt te vatten en te kluisteren! In de wer-

kelijkheid worden wij, gelukkig, niet als bordpapieren platen tegen een muur heen en weêr geschoven, maar bewegen ons vrij in de lucht — welnu, dan willen en eischen wij, dat wij op des kunstenaars tafereel ook van lucht omringd zullen zijn! Maar welk een eisch, dien wij nu aan deze arme mannen stellen!

Het komt mij voor, dat onze oude school aan haar meesterschap in de eerste eischen der kunst een groot deel van hare blijvende aantrekkelijkheid en onverminderde betoovering dankt. Juistheid van teekening, natuurlijkheid in de opvatting, eene verwonderlijke gave van opmerking en een niet minder verbazingwekkende takt om de natuur in dat éene oogenblik te betrappen, waarin zij als in leven, in actie en belangwekkend is; treffende waarheid in de kleur, kracht en eenheid van toon en fijnheid van toets, diepte van perspectief — licht, ruimte, lucht overal en dit alles aangebracht vaak met de eenvoudigste middelen — ik ben waarlijk verlegen, wat ik tot voorbeeld of opheldering kiezen zal. Wat teekening betreft, gij moogt gaan van de groote stukken naar die van een voet in het vierkant; van Van der Helst, Rembrandt en F. Hals naar Dou, van Ostade, Brouwer; van de groote meesters naar de onbekende namen, bijna overal vindt gij die correct. Die schutter die, links op het groote doelenstuk van eerstgenoemde, recht als een kaars, in zijn volle lengte zich voor u plant, met het voorkomen van een salonjonker, schijnt met eenige weinige, nimmer feilende streken van 's meesters hand daar neêrgezet te zijn, een mensch als gij, aan wien niets bijzonders te zien valt, eenvoudig omdat hij volmaakt juist geteekend is. En omgekeerd, de figuurtjes van weinige duimen op de kleine stukken zijn zoo volledig, zoo volwassen, dat zij veel grooter schijnen dan zij in waarheid zijn. Zij zitten aan tafel of te paard, eten en drinken, vedelen, stoeien en vechten, alsof het lieve gezonde leven hun nog door de aderen bruiste. Opmerkelijk is het, dat zij zoo zelden den indruk maken, alsof zij voor den kunstenaar geposeerd hebben. Zij plaatsen zich niet, in de bewustheid dat er menschen naar hen kijken zullen, in edele of belangwekkende houdingen, om zich ten slotte belachelijk te maken, maar zijn en blijven in hun gewone doen, onbewust dat zij

op eene schilderij staan. Vandaar dan ook dat deze tafereeltjes, juist door dat zij zoo waar en gewoon zijn, u dikwijls minder bij den eersten aanblik treffen, maar winnen met den tijd en langduriger beschouwing. — Men heeft gezegd, dat het teekenen der menschelijke hand een der zwaarste proefstukken voor den kunstenaar is. Ik geloof gaarne, wat men verhaalt, dat A. Scheffer lang heeft gearbeid, geschetst, afgekeurd, beproefd en verworpen eer hij tot voldoening van zijn kunstenaarsoog de handen van Augustinus en Monica in elkander had gelegd. Nu, op onze tentoonstelling ontbreekt het aan handen niet! Wij zijn nog niet, schijnt het, in den tijd der fraaie, blanke, lange, mollige handjes, die van was geboetseerd, geen been of knook schijnen te verbergen en waarmeê men op oude portretten de heeren en dames uit een later tijdvak zoo dikwijls ziet pronken. De eenige die het op deze tentoonstelling doet is Mr. Adriaan Doublet, in een rijken kamerjapon door Verkolje afgebeeld, ten jare 1687. De overige menschenhanden zijn gespierd en gebeend, kloek en ferm gebeiteld. Er zit karakter in die handen; zij drukken even goed als iets anders den tijd der kracht uit, die zijnen zonen het zwaard en de roerpen zoowel als de ganzenveder hanteeren leerde. Op deze tafereelen zijn ze dan ook, gij twijfelt er niet aan, iets massiefs, dat met voelbaar gewicht op uwen schouder neêrkomen kon, gezonde ledematen, aan het lichaam niet aangehecht, maar vastgegroeid.

Hebt gij oog voor kleur? Uit eene verbijsterende menigte slechts een paar voorbeelden! Als gij uw hart opgehaald hebt aan hetgeen in Jan Steen's tafereeltjes het eerst en meest aantrekt, het geestige, het levendige, den humor of de uitgelatenheid der toestanden, let dan eens, bid ik u, op zijne verven, op dat gordijn, dat op zijn „Verloren zoon" nederhangt, op den mantel, door den dwazen jongeling afgeworpen. Jan Steen gebruikte kleuren, die een ander zelden ongestraft aanwendde; hij had een eigenaardig groen en vele tinten van bruin; hoe frisch blinken zij na zooveel jaren u nog toe! welk een *relief* geven zij aan die kleederen! Maar meer nog in hem te bewonderen is de harmonie, de eenheid in de keuze der kleuren, die aan zijn afgewerkte stukken zulk een stille na-

tuurlijkheid verleent! En nu naar Bartholomeus van der Helst. Of de harmonie der kleuren niet soms aan den rijkdom is opgeofferd; of hij niet wel genoodzaakt is geweest aan al de prachtige plunje en al de ijdelheid der schutters haar eisch te geven, meer dan wellicht zijn kunstenaarssmaak anders zou gedoogd hebben dat geschiedde; of niet misschien dit schuttersstuk wat bont is, hoewel dan geenszins schreeuwend? gij begrijpt, voor deze indrukwekkende schilderij, in tegenwoordigheid dezer twee en dertig welgewapende, levensgroote mannen en één poedel, wagen wij het niet deze vraag anders dan fluisterend te stellen. Gij zijt onder een machtigen indruk, stil; gij laat met telkens nieuwe verwondering uw oog dwalen van rechts naar links: de rijkdom der prachtige kleederen, van leer, satijn of fluweel, der hoeden, laarzen, vederen en kanten, die deze weelderige mannen dragen en waartusschen de deftige heer in 't zwart met zijn dikken buik wel eenigszins de koddige figuur maakt van een raaf onder de duiven — dit alles verbijstert en verblindt u. Gij weet niet waar het oog te laten rusten. Laat het hier zijn, op het kuras van dezen schutter. Hier viel voor Van der Helst geen zilveren drinkhoorn met gebeeldhouwden St. George te schilderen, als op den „Schuttersmaaltijd" den toeschouwer in verrukking brengt en, dunkt mij, den kunstbroeder tot wanhoop voeren moet. Toch ook hier viel metaalglans te schilderen, en — — dáár weêrspiegelt het tooverachtige licht op het gepolijste staal van den burger-krijgsman. Dat is geen schilderen meer! De banier van het vendel werd door den vaandrig opgenomen en hangt ten deele over zijn arm. Vele ellen van het blanke dundoek mogen hier op ééne plaats te zamen komen en op elkander liggen. Verwonderlijk! is eens uwe aandacht er op gevallen, hoe dun en losjes de luchtige plooien opeengetast zijn, gij kunt er haar niet van terugroepen. De schutter met het borstharnas is op een ledig biervat, met „de Haan" op den boôm, neêrgevallen. Hij schijnt, terwijl hij u met grappige vrijmoedigheid aanziet, met de lippen nabetrachting te houden over het bier, dat hij pas gedronken heeft, en laat achteloos het ledige glas bij den voet in zijne rechterhand neêrhangen. Deze roemer is van groen glas; de kelk is fijn en dun, de voet is dik, zwaar en knobbelig. Zonderling! maar het stuk is vol-

bracht: die blinkende roemer *is* van glas en zweeft vrij tusschen u en den achterstaanden schutter in! — Aan het andere eind der zaal hangt een schilderijtje, even klein van afmeting als dat van Van der Helst groot is. Het is C. Fabritius' Goudvink, die intusschen een putter schijnt te wezen. Haast u — het diertje mocht eens niet stil willen zitten — de kleurenpracht te bewonderen, waarmeê natuur haar rijk maakte! —

Gij spraakt van licht. Ik breng u niet voor een van Rembrandt's werken, zijn eigen portret b. v. Hem te roemen om zijn licht zegt nog niet veel voor onze geheele oude school. De zon was zijne bijzondere vriendin en deed in het donker van zijne tafereelen hier een zilveren straal en daar een gouden vonk en ginds een onverwachten gloed schitteren, die het geheel bezielde en verwarmde. Voor zijn werk staat gij den eersten en den laatsten keer even diep getroffen stil. Hij heerscht waar hij zich vertoont. — Maar wij staan voor eene kerk van Immanuel de Witte. Gij raadt hoe laat het is op den dag, De oude, magere man, met het kalotje op het hoofd, die voor ons half achter een pilaar verscholen staat te preeken, houdt een achtermiddagbeurt. Die heer, die vrouw, die jongen en die hond, die achter de hooge ruggen der banken, buiten den kring der hoorders staan, droomen op het galmend geluid van 's predikers stem en gij zoudt meê willen doen. Waarom denkt gij aan eene achtermiddagbeurt? Om dien warmen zonnestraal, die door 't hooge venster, buiten de schilderij naar binnen vallend, daar op den massieven pilaar valt, hier den rooden mantel van den jongen op den voorgrond doet schitteren, dan nog eens leven wekt op een plekje verderaf, maar de rest van het gebouw in zulk eene warme, droomerige schemering laat, dat gij meent er een vliegje in te hooren gonzen. — Jan van der Heiden biedt ons een gezicht op den Dam, het Stadhuis en de Nieuwe Kerk. Dat is een man van fijnen, klassieken smaak! Hij kende de kracht der soberheid, de betoovering van den eenvoud! Het ruime plein is buitengewoon ledig en met groote spaarzaamheid gestoffeerd. De volle opmerkzaamheid trekken de trotsche gebouwen. Zij zijn in een stillen, parelgrijzen toon uitgevoerd. Geen schitterende partijen steken er bij donkere schaduwen af, maar een vriendelijk

licht is over alles uitgegoten, en het gevolg is dat gij u op de plaats zelve tegenwoordig waant en door den indruk harer stille grootheid wordt aangedaan. — L. Boursse is een schilder uit den grooten tijd, maar heeft het ongeluk gehad dat slechts weinige zijner schilderijen onder zijn eigen naam bekend zijn. — Vele zijner werken werden met den naam van P. de Hooch gemerkt en gingen voor die van dezen zijnen meester door. Te meer is dan ook het eenige stuk van Boursse, dat onze tentoonstelling siert, te waardeeren. Een binnenhuis is droevig verlicht. Rechts op den achtergrond, in eene kribbe, een kind onder een wollen deken, ziek naar het schijnt; rechts voor den haard een tenger vrouwtje op een stoel. Ook zij is in donker gewaad gehuld en ziet er somber uit. Wellicht tobt zij over de kleine. Deze vrouw draagt eene witte muts. Zonderling, dit hoofddeksel trekt onophoudelijk uw oog. Dat kleine plekje wit geeft aan de schilderij haar karakter. 't Is als de zon, die deze droevige kamer verlicht.

Wij hadden het over de lucht. Wij hebben twee oogen, op zekeren afstand van elkander geplaatst, en zien derhalve de voorwerpen in deze uwe kamer uit twee oogpunten tegelijk. Zij verkrijgen alzoo eene zekere ronding; wij zien als om de dingen heen. De stereoscoop brengt twee photographische beelden van hetzelfde tafereel voor de beide lenzen van den toestel; uw gezichtsorgaan vereenigt ze tot één beeld en het zelfde effect wordt bereikt — hoewel maar zelden zóó, dat niet de diepte onnatuurlijk is en de menschen die zich daarin bevinden als dooden schijnen. Dit huismiddeltje mist de schilder. Toch mag hij zich niet laten ontmoedigen. De werkelijkheid omvat ook die ijle lucht, de ruimte waarin de tastbare dingen bestaan. Welnu, wat ook in dezen de kunst vermag, wordt op deze onze verzameling van oude meesters openbaar. De Delftsche Van der Meer geeft ons een binnenhuis te aanschouwen, waar wij door deur of venster van een donkere voorkamer in eene helder verlichte binnenplaats of achterkamer een paar figuurtjes ontwaren — intusschen, het recept voor dit treffende effect van lucht en perspectief is nog misschien zoo ingewikkeld niet of moeielijk uit te voeren, als het wel schijnt. Iets anders is het, als P. de Hooch een binnenvertrek zonder

doorzicht met warme lucht en licht vult; iets anders — ik kan niet lang buiten mijn lievelingsstukje — als Jan Steen zijn „Verloren zoon" schildert met een donkeren muur tot achtergrond. Hoe verschillend zijn de gaven! Om Jan Steen te waardeeren, dient gij nog eens voor een oogenblik naar Van der Helst, om, op zijn verblindend schuttersstuk starende, de opmerking te maken, hoe zeer daar diepte en lucht ontbreken — zoo dit woord te sterk is, voor kleur en teekening verwaarloosd worden. De *Schuttersmaaltijd* tegenover de *Nachtwacht* op het Trippenhuis, biedt dezelfde vergelijking aan en leidt tot dezelfde slotsom: het talent doet onder voor het genie, dat ook op Jan Steen's arbeid zijn merk heeft geplaatst. Tusschen u en den muur van de kroeg op den achtergrond is koele, frissche ruimte, circuleert de lucht. Tusschen die heeren en dames en muziekanten door, zou een vliegje kunnen zweven.

En nu een stap verder. Wij zijn nog altoos te midden der werkelijkheid, maar klimmen hooger. De werkelijkheid is de schepping Gods, deze Zijne schoone aarde, Zijne ruischende zee, Zijn zwijgend woud en wijde bruine hei; de waterval, de rivier en de groene beemde, de blauwe hemel en de duizendvormige schepen der lucht, het grazende vee en het spelende kind. Tot de werkelijkheid behoort ook, Goddank! het oog waarmede de mensch die natuur aanschouwt. Er bestaat een band tusschen hem en haar; wij zijn aan onze moeder innig verbonden; wij leven met haar mede. De stormwind kan ons verschrikken, gelijk de groote eenzaamheid der wateren ons eerbiedig maken, de mist ons nederdrukken, de zonneschijn ons vervroolijken kan. Dan spreken wij van een vroolijken dag, een lachend landschap, een somber tafereel, een indrukwekkend verhevene natuur! Is er dan waarlijk iets van 't geen wij gevoelen in de schepping om ons heen, of hebben wij deze spreekwijzen enkel op het zonderlinge spel onzer aandoeningen te verhalen? De zielkundigen mogen het uitmaken. Zeker is het, dat er uren zijn waarin ons de natuur plat, eentonig, geesteloos, onbeteekenend en verve-

lend voorkomt. Even zeker ook, dat er oogenblikken komen, waarin zij zich aan ons voordoet als bezield, en een woord tot ons spreekt in geen klank weder te geven; dat zij met een bepaalden trek op het gelaat ons tegemoet treedt. Heil den kunstenaar, die dit eene oogenblik mede doorleeft, wien het gelukt dezen trek weêr te geven. Kunstenaars met de pen gelukt het maar hoogst zelden; hoevele wegen, wouden en bergen werden ons beschreven in romans en reisverhalen, zonder dat wij er een beeld van overhielden op het netvlies onzes geheugens! Maar de kunstenaars met het penseel? Die eenzame, wat droevige wouden van Hobbema, onbetwist domein van den dwalenden herder, het haas en het eekhorentje; die watermolens, watervallen en zandwegen van Jacob Ruysdaal geven iets van dat ongenoemde weder. Er is eenheid in die compositiën en soms denkt gij, dat gij ook iets voelt van 't geen de schilder voelde. Maar om de waarheid te zeggen, onder de landschapschilders hebben noch deze twee, hoe rijk en prachtig ook vertegenwoordigd, noch J. en A. Both, noch van Berchem mij het meest getroffen. Wie met de meeste poëzij de natuur weêrgaf, komt mij voor te zijn Adriaan van de Velde. Hij heeft er twee eigene stukken en een waartoe hij de stoffeering leende. Dit is een landschap van Moucheron, frisch en sappig, waar achter een boomrijken, rotsachtigen voorgrond over een ver verschiet van heuvelen en boschjes een heerlijk licht is uitgegoten. De figuurtjes door van de Velde, op den tweeden grond neergeplant, zijn keurig fijn. Zijn eigen landschap is met uitgelezen zorg voor teekening en kleur behandeld en draagt het merk van volkomen afgewerkt te zijn, zonder in kleingeestigheid te vervallen. Een roode koe met volle uiers die er staat te drinken, kan veilig naast die van Potter, stellig naast die van A. Cuyp geplaatst worden. Maar nu zijn meesterstuk. Op een doek van maar 37 ned. duim bij 28, geeft hij ons de groote zee; haar zelve! Niets eenvoudiger. Een holle weg loopt over of door den top van het laatste duin. Links eene visschershut met een paar figuurtjes er voor, rechts eenige masten van visschersschuiten boven het duin uitstekende en voorts: de zee en de hemel. Maar welk eene zee! De golven rollen naar u toe; het eene gelid van witgepluimde strijders voor,

het andere na, komt naar u opzetten; 't is of zij in afgemeten golving zijn; gij tuurt en tuurt, er komt geen einde aan de schuimende rijen — en over deze oneindigheid hangt de eindelooze hemel! De oceaan spreekt van zijne stille majesteit tot u! — En welk een eenvoud! Den indruk dier zee heeft de kunstenaar bij u gewekt door weinige middelen. Een weinig geel, het duin, een weinig parelgrijs, de blonde zee, wat wit, de schuimende golven — een klein aantal tinten daartusschen in en, zoudt ge zeggen, een half uur tijd, met enkele vluchtige penseelstreken zijn voldoende geweest om dit wonder der kunst in 't aanzijn te roepen! Volkomen juist! Op elk gebied bestaat eene zekere aristocratie des geestes. Zij kenmerkt zich het allereerst door eenvoud en ingehouden kracht. „*In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister.*"

Hooger, hooger nog. Wij hebben de werkelijkheid nog op verre na niet uitgeput. Wij hebben, om ideeën uit te drukken, nog geene behoefte aan wolken of altaren, stralenkransen of vleugelen, aan mannen en vrouwen met vreemde kleederen aan, voor zoover zij niet naakt zijn en die ons eene hoogere gedachtenwereld moeten vertegenwoordigen; er is niet veel kans, dat wij ooit aan deze theatertoestellen der kunst behoefte zullen krijgen. Want de werkelijkheid omvat ook den mensch — dat wil zeggen: al wat er van zijn onzienlijk bestaan, wetenschap, vernuft, heldenmoed, geduld, goedheid, liefde en godsvrucht in gelaat of houding, handeling of toestand zichtbaar wordt, valt onder het bereik der beeldende kunst. En de werkelijkheid omvat ook de historie, dat is: al wat de gedenkboeken van ons geslacht ons mededeelen dat eens op aarde *gezien* is, gruwelen en heldendaden, lijden en zegepraal of ondergang, stelt zich bereidwillig den kunstenaar ten dienste. En de werkelijkheid reikt op één tijdstip der historie ten minste de hand aan het ideaal. Het ideaal is werkelijkheid geweest toen de Volmaakte Mensch „etende en drinkende", aan geen der smarten en vreugden der menschen vreemd, hier „rondging predikende

en goeddoende" en trouw aan God, aan zijn plicht en aan degenen die hij beloofd had vrij te zullen maken, met een gruwelijken marteldood zijne liefde voor de menschen boette. Wat klagen de kunstenaars, zoolang de Christus des menschdoms, de Heilige Mensch, hunner hoogste kunst als hoogste voorwerp nog gelaten is?

De mensch. 't Is waar, hij vertoont op de tafereelen dezer oude kunstenaars lang niet altijd den adel zijner natuur. Bij voorkeur, zouden wij haast zeggen, zijne alledaagschheid, en als hij niet dronken is, zijne nuchterheid. Doch wij mogen niet onbillijk zijn. Eén klein beeldje van Metsu kan met zijne poëzij vele onbeteekenende platheden goedmaken. Het is een oud vrouwtje met een boek op den schoot waarin zij leest. Dit stukje is niet alleen een juweeltje van kunst, bewonderenswaardig van teekening en toon; de handen en de rimpels om den mond en de plooien in den bruinen hals zijn niet enkel, zooals maar alleen de school der vaderen ze penseelen kan, maar er is nog iets anders, iets ontastbaars in dit meesterstukje. Een stille vrede en een lieflijkheid, de bekoorlijkheden van den ouderdom omzweven deze grijze vrouw. Zij is niet schoon. Zij is niet een dier bevoorrechten, die na den middag des levens nog eens weder als in eene tweede lente van schoonheid opluiken. Haar gelaat heeft iets hoekigs en daardoor bij den eersten aanblik iets stroefs. Maar de kroon der weldoorleefde jaren siert haar, en geen jong mensch zal dat ernstig, vriendelijk en goed gelaat zonder eerbied aanzien.

En zulke trekken zijn er meer.

Op het einde der eene kunstzaal had de Directie van Arti een dier vernuftige sofa's geplaatst, die aan alle kanten den vermoeiden toeschouwer — niets vermoeiender dan schilderijen zien! — eene lokkende rustplaats bieden. Zij was niet zonder opzet juist dáár geplaatst. De Commissie, die zich van oordeelen en aanprijzen onthield, had toch te kennen willen geven, dat daar het glanspunt van al het schitterende te vinden was. Wat al schatten kondt gij er ook van uwe zitplaats opnemen: B. v. d. Helst met zijn reusachtig stuk, F. Hals, Wouwermans, A. v. d. Velde, Jan Steen — waartoe meer? waar wij Rembrandt noemen kunnen! Rembrandt is op de expositie vertegen-

voordigd door niet minder dan 7 stukken, een groot getal, in aanmerking genomen de betrekkelijk weinige werken, die het vaderland van zijn schildervorst binnen zijne grenzen gehouden heeft. Op één studiekop na, een oud man met wit haar en baard, waarover een gulden gloed als van de avondzon speelt, zijn al deze stukken portretten. Niet allen treffen u evenzeer. Een der „Oude vrouwen" bijv. is wel even treffend van uitdrukking als frisch van verf, maar heeft geen dier toetsen, dier tooverachtige spelingen des lichts, waaraan men terstond den eenigen meester herkent. „De Officier" met zijn rooden neus kan bijna naast zijn krijgsmakker van het Mauritshuis staan, maar toch niet dan in zijne schaduw. In zijne volle kracht ziet gij Rembrandt in zijn eigen portret en in die van den Heer en Mevrouw Daay. Indien gij volstrekt eene voorkeur moest te kennen geven — op het gebied van kunst, waar het schoone zich op zoo velerlei wijze openbaart, eene wreede en onredelijke eisch! — zoudt gij niet weten waaraan den prijs toe te kennen, aan het eerste of het laatste. De Heer Daay zou aller aandacht boeien, indien hij alleen hing. Zooals hij, in een deftig gewaad, gereed om uit te gaan, uit de vestibule die hij doorwandelt u aanziet, een echt fatsoenlijk man, baardeloos, wel geconserveerd, in den bloei des levens, beleefd, welwillend en goedhartig, zult gij hem niet licht vergeten. Maar kijkt nu dien ander eens in de oogen, die u uit de lijst, ver uit de lijst aanblikt: dien man in de kracht des levens evenzeer, bovenlip of kin evenmin door een baard verborgen, even wèl — en zoo gij op dien omgeslagen halsboord en blooten hals let, zelfs met een weinig behaagzucht gekleed! Welk een blik uit die volle, donkere oogen, die uwen kleinen persoon schijnen te omvademen! De neus van dezen man is forsch, wat breed zelfs; wang en kin zijn massief, vierkant; de mond en aan de hoeken neergetrokken lippen vastbesloten — wat wilt gij beter commentaar bij Rembrandt's werken, dan dit zijn beeld? Dat is een man. Uit die trekken spreekt een wil. Die man kan niet volgen, maar moet voorgaan. Hij weet, dat hij het kan. Hij heeft zijne roeping gevonden en nu weet hij genoeg, want al de kloekheid en onafhankelijkheid van zijn geest spreken uit oogen en gesloten mond: wat dunkt u van de „werkelijk-

heid" van zulk een mensch? — En wat had die man een fijn en kiesch gevoel! Photografen! op uwe knieën voor het portret van Mevr. Daay. Rijkaarts! die de kunst laat bedelen, omdat gij, liever dan haar werk te geven, bij een der vele kundige chemisten en knappe werklieden in twee minuten uw portret laat maken, voor 20 gl. met de zwarte lijst meê — doet boete voor de kunst! Gij gelijkt, ja! sprekend! uwe nichtjes roepen het uit: beelderig! uwe oude meid, terwijl zij eerst de handen met haar boezelaar afveegt voor zij uw lijst aanvatten durft, roept het uit: heere-mijn tijd Meneer! bent uwe dat nou? En inderdaad, uwe bent dat: uwe handen zijn wel, als de knieën waarop zij rusten, wat gezwollen, onevenredig groot en bol, maar uw gelaat is sprekend gelijkend. Dat wil zeggen, gelijk gij toevallig in die halve minuut, die gij voor het starend oog van den toestel, in doodsche, gespannen stilte uit uwe oogen gekeken hebt, saai of knorrig, of erger nog, pedant en met de ijdele gedachte, dat gij nu eens een ferm gezicht moet zetten, onnoozel, met fletsche en toegeknepen oogen of met een uitdagenden glimlach. Stel u eens even voor Mevrouw Daay gephotographeerd! Mevrouw Daay mocht op geene de minste schoonheid aanspraak maken. Zij was eene Hollandsche met Joodsche type, zonder eene van hare bekoorlijkheden. Zij verkeerde in een staat, die de moeder niet bekoorlijker maakt. Haar figuur was weg, hare oogleden waren rood, neus en lippen sterk geteekend; er was iets blauws en bleeks, iets magers en vermoeids in haar voorkomen, tot zelfs in het teedere wit harer nederhangende hand, een juweel van kunst op zich zelve. De toestel zou van haar eene onuitstaanbaar leelijke vrouw gemaakt hebben, zonder eenig tegenwicht tegen hare onbevalligheid te kunnen bieden. — Rembrandt heeft geene enkele dier minder schoone trekken weggenomen: hij heeft die vrouw niet geflatteerd! Maar terwijl hij haar levensgroot beeld met treffende realiteit maalde, behandelde hij het met zooveel kieschheid, zulk eene teedere voorliefde, dat hij haar belangwekkend maakte. Hij gaf haar een eigenaardige zachtheid mede, die uw blik aan haar gelaat boeit; hij deed de schrandere vrouw uit hare trekken spreken, en omringde haar met de heilige eerwaardigheid van moeder.

Het eigenaardige op deze tentoonstelling is het portret. Onze vaderen lieten zich portretteeren alleen of in gezelschap: regenten en doelenstukken waren niet anders dan een aantal portretten in ééne lijst. Het staat niet aan ons om te bepalen, hoeveel ijdelheid onder deze algemeene mode moge verscholen zijn geweest — maar zeker is het, dat deze portretten, in één opzicht ten minste treffender dan eenige pen het kan doen, de geschiedenis van ons volk verhalen.

Ziedaar eene andere realiteit: een volk komt tot besef van zijne kracht. Het wikkelt zich los uit de windselen van zijne forsche, doch van zijn kracht maar halfbewuste jeugd, en in een strijd op leven en dood om de hoogste goederen des menschen groeit het zelfstandig op. Het wordt machtig, rijk en gevreesd; zijne vloten bedekken de zeeën, zijne kooplieden, zijn vorsten, zijne kunsten, wetenschappen, vrijheid en welvaart wekken de verwondering en de afgunst der natiën — in de heftigheid zijner bloedige burgertwisten is nog het droevige bewijs te zien van het krachtige leven, dat in zijne aderen bruischt. Dat volk heeft, het spreekt van zelf, van dien heerlijken tijd op menig gebied de sporen nagelaten: maar hier en daar, en niet het minst in de kunst, in die burgerlijke, voor de behoeften van den vrijen, rijkgeworden burger werkende kunst, heeft het zijn eigen beeld afgedrukt. Heil ons, dat het zoo is. Eene, ook maar half volledige geschiedenis uit eene tentoonstelling als die van Arti op te willen maken, zou onzin zijn, maar hier een veelbeteekenend woord, daar een geheelen volzin, ginds eene strijd- of krijgsleuze te mogen lezen, is al reeds veel.

Merkwaardig hoe het ontwaken van ons volk in deze portretten-stukken verzinnelijkt wordt. De Gemeente van Amsterdam stond, behalve het Collegium Medicum van Troost en eenige portretten, niet minder dan zes kapitale doelenstukken af. Het oudste is van 1557. Een onbekende heeft, met even groote trouw als zuinigheid, op eene kleine ruimte zoovele portretten geschilderd als mogelijk was. Van groepeeren geen sprake, behalve dat de officieren wel onderaan bij de tafel zullen zitten. Voorts zijn de koppen op rijen naast en deze rijen boven elkander geplaatst. De kunst is wel niet meer in hare kindsheid, gelijk

bijv. in dat kleine portret met doodshoofd, aan Lucas van Leyden toegeschreven, maar nog zeer onbeholpen. Zij is zich nog niet de helft harer vermogens bewust. Zij is even stroef en onhandelbaar als trouw en rechtvaardig. Als de kunst is, zijn deze mannen. Hunne kleedij is van eenvoudige snede en donkere kleur. Zij dragen een soort van platte baret en kleine halskragen. Geen pracht van wapenen, vaandels en sjerpen. Let eens op de uitdrukking hunner gelaatstrekken en herinner u het jaartal, dat ik afschreef. Amsterdam zal lang behoudend aan de Spaansche zijde blijven; gij ziet het dezen stroeven mannen met bruin roode gelaatskleur, kortgeknipte haren en rossen, in tweeën gescheiden baard aan. Zulk een ernst, zulk eene nauwgezette, vrome, gemoedelijke eerlijkheid spreekt er uit die vastbesloten trekken! Een zekere strakke, halsstarrige bekrompenheid intusschen is evenmin te miskennen. Die mannen gaan nog onder de vrees voor het naderend onweêr en den druk der onheilzwangere tijden gebukt. De nieuwe wereld ging voor hen nog niet op. Maar zij zal wel komen! In hetzelfde voorportaal, waarin wij ons bevinden, hangt een ander schuttersstuk, zonder datum, maar dat ten minste een 40 of 50 jaren jonger zal zijn. Het is van dien Paulus Moreelse, die het krachtige, frissche, maar een weinig koude portret van die jonge dame schilderde, die zich door een grooten gouden keten een eigenaardig voorkomen gaf. Dit portret is van 1622. De meester stierf in 1638, maar het komt mij voor, dat hij zijn schuttersstuk op vroegeren leeftijd, vóór het genoemde portret, moet hebben vervaardigd. Een en twintig schutters zijn hier afgebeeld. Het kader is aanmerkelijk uitgebreid. De schilder beschikt over meer ruimte. Hij schikt en groepeert reeds, al blijft zijne schilderij eigenlijk eene verzameling van borstbeelden. Hij gebiedt over veel meer tonen en kleuren dan zijn voorganger — ziet eens wat eene andere tint hij aan de menschelijke huid weet te geven! En gelijk de kunst is vooruitgegaan, zoo ook de mensch. Er schijnt een nevel van de voorhoofden dezer mannen weggevaagd. Ernst blijft de grondtoon van hun wezen, maar de vrijheid heeft met haar levenwekkenden adem over hunne somberheid heengeblazen. In kleedij, in wapening en versiering reeds een stre-

ven naar rijkdom en weelde. Maar nu naar de doelenstukken van Theod. de Keyzer van 1632, van F. Hals van 1637, van B. v. der Helst nogmaals, dat in '39 geschilderd werd. Kapitale stukken! schoon ik moet erkennen, dat vooral de Keyzer mij grooter toeschijnt in het kleine beeldje van dien magistraatspersoon met zijne eene hand tusschen de bladen van een boek, die op het Mauritshuis den beschouwer nauwelijks toelaat van hem, voor anderen, afscheid te nemen. — Wat is er in den tijd, sinds de onbekende van 1557, sinds Moreelse schilderde, veel veranderd! Men schroomt niet meer twee en dertig beelden te schilderen op doeken, 8 ned. el lang en $2^{1}/_{2}$ el hoog, en men schildert ze ten voeten uit! En die mannen zitten niet meer om zich te laten kijken. Zij vormen geene uitstallingen van portretten, als die voortreffelijke groepen waarin onze photografen zooveel smaak ten toon spreiden. Men neemt nu een oogenblik dat zij aan tafel zitten, dat zij in bevallige wanorde, al pratende en onder het grillige spel der zonnestralen, hun Doelen verlaten en het vaandel ontplooien; dat zij op hun marsch een oogenblik halt houden om een vaatje bier te ledigen. Van der Helst vereeuwigt een goedigen poedel mede. Even als op Rembrandt's „Nachtwacht" schieten ook hier zijne schutters doodbedaard hunne lontgeweren te midden hunner wapenbroeders af. Welk een pracht van kleederen — „kostumes" was haast mijne pen ontgleden — spreiden die mannen ten toon! Die van van der Helst dankten zeker aan zijn penseel een nieuwen glans van rijkdom, maar gij behoeft slechts uwe oogen over die van Hals te laten gaan, om u te verwonderen over de uitgelezen weelde die zij in allerlei kleur en vorm en stof, in het korte bestek van de hielen hunner laarzen tot de pluimen op hunne hoeden, in den letterlijken zin des woords aan den man wisten te brengen. Als op Rembrandt's meesterstuk prijkt er zelfs een man uit het vendel van Roelof Bicker met een zwarten knecht! En het is er verre van af, dat zij der weelde bedorven kinderen zouden zijn! Kloek gebouwd zijn zij, breedgeschouderd en met eene neiging, zoodra zij wat ouder worden, tot zwaarlijvigheid, die de bierkan in hunne gespierde vuist evenmin tot eene onwaarschijnlijkheid maakt, als de blozende kleur op

hunne kaken tot ongerijmdheid. En welk eene uitdrukking op die gezonde, door lucht en zon gebruinde aangezichten! Daar is meer dan kracht: overmoed; iets anders reeds dan kloeke ernst: uitdagende stoutheid; daar tintelt in die oogen, daar speelt met dartelen spot om die lippen een levenslust, waarvan bij quinine-pil en staal-flikje, met al zijne pedante bedachtzaamheid, ons geslacht geen denkbeeld heeft. De schutter met zijn blauwen sjerp en lange beenen van Hals; die met zijn borstharnas en geel satijnen wambuis, dien van der Helst op het ledige vaatje deed neêrvallen; die ander, met zijn wijde laarzen en grijs lederen pakje, dien hij in den hoek plantte als een pilaar — o! wat was dat Holland jong en wat was dat jonge Holland krachtig! Reeds de jongen van 12 jaar oud met zijn sluike blonde haren, die waarlijk ook al een plaats bij Bicker's vendel schijnt te hebben, heeft meer wereldwijsheid dan zijn grootvader op het stuk van den onbekende: hij is ook reeds, in eigen houding en schatting, een telg van de koningin der zee! Maar wat wonder ook, van der Helst! dat gij een stuk geschiedenis in de uitgelaten fierheid uwer schutters hebt geschilderd! Wij schrijven 1639. Maarten Harpertzoon Tromp is met zeventien schepen de Spaansche vloot van zeven en zestig zeilen aangevlogen en heeft haar naar Engeland gejaagd. In de haven van Duins houdt hij haar ingesloten. Het vaderland doet in vier weken tijds zijn smaldeel aangroeien tot eene vloot van zes en negentig oorlogschepen met elf branders, en al vaster wordt de greep van Hollands admiraal. Koning Karel wil geen gevecht op eenige reede zijns koninkrijks dulden, en openlijk den Spanjaard genegen, zendt hij eene vloot om dat te beletten — maar Tromp's halsstarrige waakzaamheid verdubbelt. Zoo niet op de ree, laat de vijand komen in 't ruime sop. — „Gaarne, maar — d'Oquendo heeft helaas! geen masten en stengen genoeg". Zoo dat het bezwaar is — Tromp laat ze halen en bij zijn tegenstander bezorgen. — „d'Oquendo heeft gebrek aan kruit". — Geen nood, Tromp's krijgsraad besluit dat het hem gezonden zal worden! — Komt hij, door zooveel beleefdheid ongeroerd, nog niet te voorschijn? welnu, dan in het hol zelf hem bestookt. In het gezicht der Engelsche vloot

geschiedt de aanval. Een twintigtal der Spaansche zeekasteelen gaat in vlammen op; dertien worden genomen, en als er nog vele anderen op strand of zandbank gejaagd zijn, is er maar een tiental over, om de schrikmare van 21 October 1639 naar het schiereiland over te brengen.

In dit jaar, ja, van der Helst! *past* deze uwe schilderij!

Dan hebt gij, een buitenkansje voor een geschiedvorscher, de schare van portretten. Wij tellen ze maar enkel op. Daar hebt gij de schilders: Rembrandt noemen wij reeds — Saskia van Uilenburg, zijne eerste vrouw, door Govert Flink op eene wijze geschilderd, die den grooten invloed van ziju leermeester openbaart, is ook tegenwoordig. Ferdinand Bol zit, als eerste persoon en mederegent van het Huiszittenhuis te Amsterdam, met zijne ambtgenooten aan eene tafel; Jan Steen maalde weder eens zich zelven, bezig met als Romein een vluchtende Sabijnsche maagd te rooven: maar ik zie hem liever, zooals hij op 't Mauritshuis, in den kring der zijnen, onder het gezang van schoonvader van Goyen en het gefluit van zijn zoon, terwijl grootmoeder de kleine zoet houdt en vrouwlief een pijp stopt, met onbeschrijfelijken pret in al het rumoer zit te rooken en te lachen. Bloemaert gaf het beeld van de Hondecoeter. Frans van Mieris, de jonge, gaf zijn eigen beeld, als eene profetie, want zelden schijnen twee mannen zoo zeer op elander geleken te hebben, als deze twee, op Troost, die in meelachtig pastel, ondragelijken jas, korten broek en pruik, reeds 125 jaar bij zijn schildersezel staat te glimlachen. Volgen staatslieden en legerhoofden: Maurits van Nassau, gouverneur van Brazilië, kloek man en kloek portret door Nason; Michiel Adr. de Ruyter door Karel du Jardin geschilderd en door de Commissie, niet wegens de fraaiheid des werks, op onbereikbare hoogte gehangen; Gideon de Wilt door Maas en van denzelfden: Godard Baron van Reede van Amerongen Ginkel, den lezers van *Macaulay's History* welbekend, graaf van Athlone voor zijne stoute vermeestering der Iersche stad van dien naam. Volgen burgemeesters van Amsterdam; volgen geleerden, Hugo de Groot en Desiderius Erasmus, N. Tulp, de hoofdfiguur op „De anatomische les" en, een juweeltje van

N. Maas wederom, Gijsbrecht Voet. De schoolsche godgeleerde, de onverbiddelijke Calvinist, de strijdlustige kampioen voor kerk en leerstelling, de ijverige en innig vrome man te zelfder tijd — als hij u aanziet kunt gij niet onverschillig zijn; zelfs wie zijn naam niet weet, moet voor zijn beeld blijven staan en gevoelen dat het geen gewoon mensch is dáár tegenover hem. N. Maas heeft de al te weeke toetsen, die zijne portretten soms wat zwak maken, bij dezen man vermeden. Alles aan dit beeldje is streng en waar: het beenige, witte voorhoofd door dunne haren omlijst, het mager en bleek, maar welgevormd gelaat met den fraaien, rechten neus en de dunne vastbesloten lippen, de schoone donkere oogen, die u nog wel eens schijnen te wilden ondervragen omtrent uwe reinheid in de leer, dat alles is volkomen in overeenstemming met de strenge lijnen en donkere, bijkans zwarte schaduwen door het penseel aangebracht. — Volgen weldadige mannen en vrouwen: Haasje Klaas, stichtster van het Burgerweeshuis der hoofdstad, en, boven allen waard dat gij hem met aandacht beschouwt, die Willem van Heythuizen, dien de Heer Vosmaer uit een Haarlemsch hofje heeft „gedenicheerd" en die, na in eene andere editie — F. Hals schijnt dit portret tweemaal geschilderd te hebben — te Parijs de rijke kunstminnaars tegen elkaâr in het harnas gejaagd te hebben, op onze tentoonstelling al wat oog heeft voor de kunst, in verrukking brengt. — Daar zit — op een klein doek van nog geen halve el in het vierkant — daar zit de goede krijgsman met zijn klein rond hoofd, peper- en zoutkleurigen knevel op het roodachtig gelaat, bij een tafel. Of liever: hij is daar voor een oogenblik nedergevallen, heeft den vilten hoed op de tafel geworpen, is, terwijl hij het eene gelaarsde been over het andere slaat en spelenderwijs zijn rijzweep in de handen buigt, met zijn stoel achterover gaan wippen, en zóó — kris, kras, maar met nimmer falenden streek en verwonderlijk juisten toets, in tien minuten zoudt gij zeggen, heeft hem Hals doen leven, leven ja! — Frans Hals, ziedaar een ander kind van zijn tijd en kunstenaar, met wiens penseel die tijd zich zelven teekent! Meester en groot meester, eer Rembrandt's overheerschend genie den schepter begon te zwaaien, maar, zegt men, door diens invloed tot hooger vlucht geprikkeld, tintelt er in zijne werken een eigen-

aardige oorspronkelijkheid en een aan losbandige stoutheid grenzende moed. Hij schildert in 1623 — eenige jaren later eerst zal Rembrandt van zich doen spreken — dat vreemde: leve de Trouw! — Wat is: leve de Trouw? is het, dat getrouwheid aan vrouw, kroost, vaderland en eer mogen leven? Maar men zou deze stille deugd der standvastigheid op minder luidruchtige wijze gevoegelijker kunnen huldigen dan hier geschiedt. Is trouw „het trouwen"? — is „Trouw" eene societeit? ik weet het niet. Genoeg: een heer, levensgroot, maar te halver lijve geschilderd, met den hoed in den nek en in losse kleederdracht, heft in de rechter vuist een glas omhoog, omvangt met de linkerarm een dame, even uitgelaten als hij, die aan zijn schouder hangt, en schreeuwt van de lijst uit de zaal in: „leve de Trouw!" 't Is wel, goede vriend! laat de „Trouw" maar leven. Ons leeft in het stuk dat u voorstelt, de zelfstandige, stoute meester die u schilderde. Kris, kras, een streep rood hier, een streep rood daar, geen ander dan Hals had het durven, geen ander dan hij het ongestraft kunnen doen.

Niet alle zijden van het leven onzes volks in zijn grooten tijd intusschen — het spreekt van zelf — komen op eene tentoonstelling als die in Arti, meer met het oog op kunst, dan op historie was samengebracht, tot haar recht. Zijn rijkdom, zijn zucht naar vermaak en weelde, zijne kracht aan overmoed grenzende, deze karaktertrekken worden ruim vertegenwoordigd. Zijn gevoel voor de schoone natuur blijkt uit de treffelijke landschappen, die het oog er ontmoet; zoo vindt het, in een tijd toen de legerkampen van Maurits, Frederik Hendrik, Willem III de leerscholen van Europa's krijgskundigen waren, voor zijn krijgsmoed en volharding op het oorlogsveld betoond, waardige tolken in van Huchtenberg en Wouwermans met hunne kampen en ruitergevechten. Maar zoo ontbreekt aan den anderen kant bijna geheel onze marine. Er zijn zeestukken ja, van Backhuizen; een gezicht op het Spaarne van van Everdingen wordt zeer geroemd; in een IJgezicht geeft ons Reinier Zeeman een tooneeltje van bedrijvigheid, als hij ons het kalfateren van schepen in Amsterdam's ruime haven voorstelt, maar Willem van de Velde, de jonge, heeft er maar een paar stukken

en die dan nog tamelijk vreedzame scheepstafereelen in beeld brengen. Wie in het nieuwe museum Boymans te Rotterdam, in de zaal bijna uitsluitend aan dien meester gewijd, de wanden is langs gewandeld met zijn meesterlijke teekeningen behangen: schetsen, enkele potloodstrepen hier; kloek gebouwde scheepsmodellen daar; gansche vloten en onweerzwangere wolken van oorlogschepen, mijlen zeegebieds bedekkende, ginds; die komt tot de overtuiging, dat op onze tentoonstelling onze zeebeheerschende vaderen niet in al hunne kracht te vinden zijn.

Maar er bestaat, of — laat mij voorzichtig zijn — er schijnt eene ernstiger leemte te bestaan. Deze onze oude kunstenaars beeldden de werkelijkheid af en wij hebben er grooten vrede mede; wij zijn de eersten om te erkennen, dat zij lang niet altoos de platte, nuchtere waarheid wedergaven; dat hun penseel zeer dikwijls in dienst stond van gevoel en goeden smaak. Maar er is nog eene andere, hoogere wereld, niet minder werkelijk, en hare openbaringen in den mensch en zijn lot vallen ten volle onder het bereik der beeldende kunst. Dat is de wereld der gedachte en des gemoeds: het is het vrome, godvruchtige leven van den mensch; het is de mensch zelf, etende en drinkende, zaaiende, maaiende, lijdend en strijdend ja! maar te zelfder tijd in gemeenschap met den Onzienlijke levende, burger van een onzichtbaar Rijk. Onze „vrome vaderen" zijn tot een spreekwoord geworden. In sommiger schatting en te oordeelen zoowel naar hunne loftuitingen op de „vaderen" als naar hunne schimpschoten op de „zonen," was het Nederland van den ouden dag een Israel, een volk Gods — niet enkel omdat de Almachtige het in bijzondere bescherming genomen had, maar ook omdat het zelf deze groote gunst tegemoet kwam met een zoo innige, trouwe godsvrucht, als Israel nauwelijks kan bezeten hebben. Is dit waar? Wellicht. Maar in de kunst weerspiegelt deze vroomheid niet. Of zoo ja — dan is het een bijzonder soort van godsvrucht geweest, zeer practisch, zeer levenslustig, strijdvaardig en tuk op winst, eene vroomheid die vloten bemande en handel dreef. Die zeer weldadig was ook — ik geef het toe. De regentenstukken van wees- en oude-mannenhuizen kunnen het bewijzen. Als gij staat

voor die twee kapitale stukken van Joh. Victors, die Regenten van het Amsterdamsche diakenie-weeshuis afstonden, dan kunt gij wellicht tot uwe eigene voldoening daarin den vromen geest onzer vaderen opmerken. Gij kunt zeggen: „hier hebt gij de „werkelijke weldadigheid; dat is de weldadigheid aan het werk. „De ouderlooze kinderen op dit eerste tafereel zitten met de „gezondheid op de eenvoudige gezichtjes aan lange banken, en „worden naar het lichaam gevoed uit den omvangrijken pot „met korrelige brij op den voorgrond, naar den geest door „dien heer in het zwart, die het toezicht houdt en aanstonds „het gebed zal doen. Op het stuk, dat tot tegenhanger dient, „worden, onder toezicht van een paar dames regentessen, eenige „pas aangekomen kindertjes gewasschen, gekamd en verschoond, „eer zij in het uniforme weezenpakje gestoken worden. Dit is „wel prozaïsch, zoo gij wilt: die heer in het zwart, die pot „met brij, die familiare reinigingscène en de magere ribben „van dezen naakten stumper, zijn wel weinig poëtisch, maar „duizendmaal liever deze tafereelen, waarin ik de liefde dier „tijden in hare practische werkzaamheid voel en tast, dan, ik „weet niet welke, allegorische verheerlijking der weldadigheid, „waar engelachtige, naakte weezen door eene of andere gewiekte „of fladderende, maar stellig onredzame juffrouw, in de open „lucht, tusschen twee kolommen, met bergen in het verschiet, „worden omhelsd en geliefkoosd.” Toegegeven dat gij gelijk hebt met uwe voorkeur voor de waarlijk schoone stukken van Victors. Maar dan blijven mijne vraag en mijne bedenking nog in volle kracht. Het blijft mij voorkomen, dat er hier iets ontbreekt, hetgeen niet door een paar Bijbelsche onderwerpen: eene bleeke opwekking van Lazarus van Benjamin Cuyp, ergens in de hoogte hangende, een Hagar en Ismael van Metsu, nog minder door een in overdreven Rembrandtschen stijl door Aart de Gelder geschilderd slaapkamertooneel, getiteld: „David en Batseba”, vergoed worden kan. Kom eens mede. Dit portaal door, deze voorzaal in. Wij staan voor eene Madonna van Hans Holbein. Het stuk, zegt de catalogus, is eene reproductie van eene schilderij te Dresden. Een burgemeester van Bazel, zijne vrouw en eenige kinderen liggen voor de H. Maagd op de knieën. Nu ziet gij wel wat ik meen. Ik heb het

oog op de reine godsvrucht. de ootmoedige devotie, de innige vroomheid, de bezieling des geloofs en de blijdschap der liefde, die het penseel van Holbein over het gelaat van dezen allesbehalve zwakken of karakterloozen magistraatspersoon heeft weten te verspreiden. Evenmin als in de diepe. tragische smart van zijn bestaan heeft onze oude schilderschool den mensch in de heilige blijdschap van zijn geloofsleven begrepen. Evenmin de poëzij des lijdens als de poëzij der verlossing heeft zij weêrgegeven. De weemoed was haar onbekend; 't geen dien wekt zoowel als 't geen dien in hoogeren vrede oplost was haar een raadsel. Daarom gaat dan ook de zoon van onzen tijd deze oude kunstwerken voorbij, en ziet deze kloeke, verstandige, levenslustige mannen en vrouwen aan, vol bewondering over de kunst die hen deed leven en den tijd, die deze kunstenaars voortbracht — màar in het diepste zijns gemoeds onvoldaan. Zijne oogen zijn te gast geweest; zijn kunstgevoel en smaak zijn bevredigd en wellicht gelouterd geworden; hij heeft nieuwen eerbied voor het groot geslacht zijner vaderen zijne borst voelen doortrillen; hij heeft kunstenaars in hunne werken ontmoet, met wier ziel hij zou kunnen medeleven — maar tot den strijd des levens heeft hij noch meerder moed en bezieling, noch meerder liefde voor het ideaal, noch meerder behoefte om lief te hebben en te aanbidden opgedaan.

Toch wil ik, dat het laatste woord aan een onzer oude meesters zal blijven. Jan Steen schilderde zijn „Verloren zoon" en Mevr. de Douairière van Loon stond het kostbare stuk af. Nimmer wellicht was zijn penseel correcter, zijne kleur juister en harmonieuser gekozen, zijne nauwkeurigheid losser en natuurlijker, zijn lucht doorzichtiger en koeler, zijne opvatting minder vrij van effectbejag. Doch hierop vestig ik de aandacht niet. Nimmer ook toonde deze man van genie, hoe fijn, hoe diep hij gevoelde. Den mensch in zijn verhevensten staat, als de ziel die vrede vond met haren God, op het gelaat weêrspiegelt, weder te geven, dit lag niet op den weg van zijne gaven. Maar, en dit op het voetspoor van den grooten Teekenaar met woorden, den mensch voor te stellen in zijne

ontaarding: met fijnen, maar tot in den ziel bedroefden spot, te lachen om het schijngeluk, waaraan hij zich vergaapt, het zelfbedrog waarmede hij zijne dwaasheden bedekt; te laten voelen, terwijl hij schilderde, hoe diep hij vallen kon, hoe hoog de mensch zou kunnen stijgen; te toonen wat hij waard was door de voorstelling van de laagheid hem onwaardig — dat vermocht Jan Steen.

De verloren zoon is een rijk jong man-uit 's schilders tijd. Volkomen juist gezien. De gelijkenis is eeuwig waar en behoeft niet eerst in tulband en met sandalen bekleed onder een Oosterschen hemel afgebeeld te worden. Op eene ruime binnenplaats van kroeg of bordeel, door een afhangend gordijn van zonderlinge kleur en vol krakende kreukels gebroken, zit de verloren zoon met de „hoeren", zoo als zijn oudste broêr, met echt broederlijke liefde tot de waarheid, die dames noemen zal, aan den disch. Een aangebroken pastei, flesschen en roemers staan op tafel. Speellui staan ter zijde. De afgeworpen mantel des jongelings ligt op een bank. Arme jongen, wat zijt gij dom en dwaas! Gij zijt in die periode van dronkenschap — wij zien het aan de onachtzame wanorde uwer fraaie kleederen en den halfzaligen glimlach op uw gelaat — waarin ge de wereld een paradijs pleegt te achten, al uwe vrienden en vriendinnen engelen van onbaatzuchtigheid, uzelven den gelukkigste, den edelmoedigste, den meest beminde der stervelingen. Ziet gij dan niet, dat zij allen teren op uw zak; dat gij de onnoozelste jongen zijt, die ooit het offer werd van de onbeschaamdste klaplooperij en van hen, die hun geld te grabbel werpen, degene die er het minst genot van heeft? Een oud wijf, eene harpij, staat met gretig opgehouden hand bij u en vraagt u onder een of ander voorwendsel geld, en gij tast reeds in den zak en zult haar geven wat uw onzekere vingers maar het eerst grijpen. De vriendinnen naast en tegenover u blakeren zich als poesjes in den zonneschijn van uw goud en zijn ook als poesjes gehecht — — aan het uwe, vriend, niet aan u. Nu gij uw suizebollend hoofd afwendt — gij ziet buitendien reeds niet meer al te scherp — wenkt eene van haar een der speellui naderbij. „Komaan, oude jongen, drink gij ook eens! wat komt het er op aan?" en de

vedelaar, die op zijn ouden dag de avonden en nachten in de huizen des vermaaks moet doorbrengen om te leven — verloren zoon wellicht ook en kind van rijken huize eens — sluipt begeerig naderbij en slurpt verlekkerd van uw edelen wijn. Een uwer vrienden staat met koddige plechtigheid te buigen voor de dikke waardin, zoo dik, kleurig en glanzend op uwe kosten en op die van uws gelijken; hij kent haar wel en staat met haar op goeden voet; zulke dwazen als gij zijt, lacht hij even goed uit als zij. Een kerel klimt op een bank naar een bovenvenster en schijnt er in zijn dronkenschap door de ruitjes te willen klimmen: de waard lacht er om. Wat kan het hem schelen? voor alle schade staan zijn dubbel krijt en uw welgevulde beurs hem borg!

En in de schaduw, rechts, achteraf, bevindt zich een kot met zwijnen. 't Is goed, dat het daar is. Een mensch, vooral van uw stempel, jongman! weet nooit waar hij terecht kan komen. En de natuur is vol zinnebeelden!

Als eens op een der pleinen van de hoofdstad een gebouw verrees indrukwekkend door zijne schoonheid en schoon door zijn eenvoud, met het opschrift in gulden letters: *Ryksmuseum Willem III;* zoo eens in de ruime galerijen van dat gebouw, onder een helder, maar kalm en onpartijdig licht al de schatten konden gezien worden, die thans op het Trippenhuis in kamertjes en kamers, in gangen en op trappen zijn weggestopt; als het bevatte, naar een vast en redelijk plan gerangschikt, al wat zonder schending van dezen of genen uitersten wil daarheen kon gebracht worden uit andere musea en verzamelingen; al wat door de vaderlandsliefde en liberaliteit van gemeentebesturen, administratiën en kunstlievende particulieren in den loop des tijds zou worden afgestaan; al wat door eene — ik zeg nog niet liberale — maar verlichte en vrijgevige Regeering voor het geld van den naneef, van de groote kunst der vaderen aan opkoopers en liefhebbers kon worden ontwrongen op elke der verkoopingen, die de loop des tijds onvermijdelijk brengen zal, — *si j'étais Roi*, — als ik dan Koning was, maar een Koning zoo als men dat in too-

versprookjes en luchtkasteelen altijd is, absoluut en door geene neuswijsheid op de vingers gekeken, dan —

— Onzen Raad van Kunste — voor den vorm — gehoord, — gelet op Staatsbladen, noch artikels, wier cijfers Onze kunstenaars-zenuwen een gruwel zouden zijn, en alleen op Ons eigen souverein begrip van ware geestelijke volksopvoeding;

overwegende den treurigen toestand waarin de kennis en waardeering van kunst in het algemeen en

van vaderlandsche schilderkunst in het bijzonder zich onder de natie bevinden;

overwegende, hoe noodig het is, dat hare fierheid opsta uit haar graf,

Zouden goedvinden en verstaan als volgt:

a. door de bekwaamste — niet de goedkoopste — kunstetenaars in den lande worden naar de schoonste stukken uit het Rijksmuseum op voldoende schaal, etsen, gravures of photografiën vervaardigd — doch zóó dat het karakter en de geschiedenis der Hollandsche kunst genoegzaam tot hun recht komen;

b. van opgemelde etsen, gravures of photografiën wordt op kosten Onzer schatkist een stel afgestaan aan elke Hoogere Burgerschool in het Rijk —

c. zoo mogelijk de leeraar in vaderlandsche taal en letteren, zoo noodig een daarvoor aan elke Burgerschool afzonderlijk aangesteld onderwijzer, zal van opgemelde verzameling gebruik maken om de jeugd bekend te maken met de groote kunst van haar land en haar gevoel voor het schoone in te boezemen —

d. de uren voor dit onderwijs bestemd zullen, zoo noodig, gerustelijk verhaald mogen worden op een of ander gemors —

e. jaarlijks zullen, op kosten des Rijks, de beste leerlingen van elke school naar het Rijksmuseum voor beeldende kunst mogen reizen. Dit ter belooning van hun ijver en tot het aankweeken zoowel van schoonheids-gevoel als van vaderlandsliefde.

October '67.

BILDERDIJK.

Bloemlezing uit de dichtwerken van Mr. Willem Bilderdijk, naar tijdsorde gerangschikt en in verband gebracht met zijn leven en brieven, door Dr. J. van Vloten, Oud-Hoogleeraar te Deventer. Leiden, D. Noothoven van Goor; Deventer, A. ter Gunne. 1869.

„Eene hoogstbelangrijke vraag," zegt da Costa in zijn *Rekenschap der opvatting en uitvoering van het plan zijner uitgave van Bilderdijks Dichtwerken*, „eene hoogstbelangrijke „vraag gold de orde en verdeeling der Dichtstukken, kleine en „groote. En hier meenden wij inderdaad, dat enkele uitnemende „hoogachters van den grooten Dichter het den Uitgever en „zijne raadgevers wat al te gemakkelijk wilden maken. Van „meer dan eene zijde werd de gedachte geopperd, dat de nieuwe „Uitgaaf slechts een algemeene Herdruk moest zijn van de „Dichtstukken en Dichtbondels naar de tijdsorde waarin zij gedurende de meer dan vijftigjarige loopbaan des Dichters in „het licht traden en dat men alzoo best doen zoude van elke „verdeeling der geheele verzameling in onderscheidene vakken „of dichtsoorten af te zien."

Men weet, dat deze door „vele uitnemende hoogachters geopperde gedachte" niet verwezenlijkt is. Niet, dat er zoo veel tegen te zeggen was of werd, of dat er niet veel voor te zeggen viel: maar „het plan van de uitgave der Kompleete Dicht„werken was nu eenmaal van den beginne af een ander" en... de uitnemende hoogachters maken in de „Rekenschap" het figuur van ongeroepen raadgevers in de *antichambre*. De „Heeren" hooren hen welwillend aan, beweren geenszins dat zij ongelijk hebben, maar sluiten de deur der raadzaal glimlachend voor

hunne neuzen toe. Te vergeefs roepen de uitnemende hoogachters nog uit, dat door eene andere wijze van herdrukken „de „onderscheidene belangrijke of piquante titels, door den Dichter „aan zijne Bundels gegeven, voor den bezitter der nieuwe Uit„gaaf zouden te loor gaan;" hun wordt door een kier geantwoord, dat de Heeren meenen dit bezwaar volkomen te kunnen en te zullen opheffen: in een vijftiende deel krijgt de bezitter voornoemd al de „Titels, Inhoudsopgaven, Voorredenen en Be„richten der oorspronkelijke Editiën" en wel — want de Heeren weten op hun tijd aan bescheidene wenschen toe te geven — deze „naar de tijdsorde, waarin zij verschenen zijn."

Waartoe u ook, o uitnemenden! in andermans zaken gestoken? De heeren Kruseman en da Costa hadden „een eigen „denkbeeld van verdeeling en klassificatie" en, wel beschouwd, waren die beiden niet zulke kinderen, of het opvatten en het uitvoeren daarvan kon hun gerust worden toevertrouwd en de verantwoordelijkheid hunner daden konden zij dragen. Hun denkbeeld was, gelijk men weet, de dichtwerken van Bilderdijk te schiften, te scheiden, uit te zoeken en soort bij soort in nieuwe orde weder saam te voegen. Vier groote afdeelingen van historische, didactische, lyrische en gemengde poëzie zouden in een aantal rubrieken onderverdeeld worden en deze zoo geleidelijk mogelijk op elkander volgen. En alzoo is het geschied, gelijk de lezers in gulden letters op den rug der groene deeltjes kan nagaan, dat des dichters arbeid in bijna een twintigtal vakken — het woord is van da Costa — is weggeborgen.

Nogmaals, de Heeren waren in hun recht. En niet alleen dit, maar er viel voor hunne wijze van uitgave veel te zeggen. Er ligt iets ordelijks in, dat een gemakkelijk overzicht van 's dichters werken en denken bevordert. 't Is onbewistbaar, wat da Costa opmerkte, dat thans de lezer in de gelegenheid gesteld is, „de ontwikkeling zoo van het groote dichterlijk Genie, als „van zijn geniaal en zuiver gebruik der schoone moedertaal „regelmatig in iedere door hem beoefende dichtsoort afzonderlijk „te kunnen gadeslaan." Reeds het eerste deel, bijna geheel door Romancen en Balladen ingenomen, kan het staven. In deze dichtsoort is Bilderdijk zeker niet het gelukkigst geslaagd. Tien

tegen een, indien in deze verzameling u eene romance door iets naïfs, een trek van fijn menschelijk gevoel treft, dat zij, zoo als *Roosje* van Bürger, *Adam Gordon, des Minnaars Geest, Jonker Brand van Wijk,* uit Percy of het oud-Schotsch is overgenomen. Bilderdijk, met al zijn meesterschap over de taal, wist zelden kort te zijn, zelden uit een enkel woord een toestand te doen raden en vlocht gaarne lange alleenspraken in. Roerende trekken van menschelijk lijden en medelijden, zulke uitingen van het hart onder het staal der ridders en het „aadlijk geel" der jonkvrouwen, als, op kunstelooze wijze geopenbaard, eene romance alleen dragelijk maken; trekken als in *Adam Gordon*, dat deze verharde booswicht den aanblik niet verdragen kan van het schoone, bleeke, blonde kind, door hem uit het brandende slot op zijn speer opgevangen; of als in *Jonker Brand van Wijk* de zang van het getrapte, bedrogene meisje over haar pas geboren kind:

Shee sayd, lulla beye, mine owne deere child
Lullabye, dere child, dere;
I wold thy father were a king
Thy mother layd on a biere.

„Sus (riep zij) sus, onnoozel Wicht,
„Mijn hart zoo dier en waard!
„Ach! dat uw Vader Koning waar,
„Uw moeder onder de aard!"

zulke trekken ontbreken vooral in Bilderdijks eerste werken, evenzeer als men er die geheimzinnige schemering mist, die de echte oude romance kenmerkt. Zijn gevoel, levendig, krachtig en diep, was daar wellicht niet fijn, niet sympathetisch genoeg voor. Van daar dat het harde en afgebrokene der romance bij hem onafgerond en onverzacht is. Van daar, dat de bloedigste ballade, de ernstigste romance van Bilderdijk, een *Urzyn en Valentijn, de Heer van Landhorst,* het theologisch twistgesprek genaamd *de Marokkane, Graaf Floris de Vierde, het Wiel van Heusden,* bijna onweerstaanbaar tot lachen en parodieeren uitlokken. Van daar ook schijnt het, alsof de dichter,

voelende dat hij zich vruchteloos inspande om een voor goed gestorven dichtsoort weêr te bezielen, zich op het wanstaltig soort der komische riddervertellingen heeft geworpen, en dat zijn beter genie, met een soort van spijt, in narigheden als *Robert de Vries* en *Radagijs*, die

> vrolijk met haar Hofgezin
> Een bos radijzen at

en later „het eenzaam leger uitwipte"

> Trots de allerbeste haas,

den draak is gaan steken met zijne eigen onnatuurlijkheden. Nogtans is het waar, dat de laatste proeven in dit genre, *Rolandseck* van 1825, *Versmade Liefde* van '24, ook nog *Sint-Albaan* van '22, èn in rijkdom van taal en versmaat, èn in zaakrijke kortheid, èn in fijnheid van gedachte verre boven de eerste staan.

Een dergelijke opmerking laat zich maken bijv. bij het doorlezen der afdeeling Gewijde Poëzij. Hoe wordt daar langzamerhand, en wel inzonderheid na Bilderdijks terugkeer in het vaderland, de vorm zijner verzen vrijer, bevalliger, minder hoogdravend, minder aan onophoudelijke vragen, uit- en aanroepingen met O!'s en Ja!'s gebonden. Als hij zich ongestoord overgeeft aan den drang van zijn dichterlijk genie, met hoeveel krachtiger armslag klieft hij de golven, hoe veel dieper dompelt hij zich in den stroom der gedachten, hoe veel schooner parelen brengt hij er uit op! Daar staat echter tegenover eene verachtering, eene verarming. Met den overgang van de achttiende tot deze onze negentiende eeuw, deelt ons da Costa mede, viel eene zeer wezenlijke verandering in Bilderdijks godsdienstig bestaan samen. Reeds vroeger rechtzinnig bijbelgeloovige en gereformeerd christen, begon hij nu eerst de waarheden van het evangelie van God niet maar te doordenken en te beamen, ook te beleven. Middelpunt van zijn godsdienstig bestaan werd de gekruiste en verheerlijkte Christus. „De eenige „troost in leven en sterven Jezus Christus en die gekruisigd!

„ — het eenige uitzicht op heil voor Zijne gemeente en voor „de volken der wereld, die zelfde Heer en Koning Jezus Christus, Israël Messias en aller natiën hoop, wederkomende op „de wolken des hemels, en verwezenlijkende alle de Godsbeloften van vrede en heerlijkheid voor een in Gods gunst hersteldé aarde — gelijk aan de vloekpaal op Golgotha alle de „prophecyen des lijdens van dien eenigen en volkomen Verlosser vervuld geworden *zijn* — ziedaar nu de hoofdsom van „Bilderdijks belijdenis en getuigenis, tot op zijn dood aanhoudend herhaald en verdedigd en toegelicht.″ Dit is inderdaad de „hoofdsom:″ dit wordt inderdaad aanhoudend herhaald en toegelicht. „Priester van het zoenbloed″ noemt hij zich thans en met recht. Maar op ons maakt dit feit, het gevolg van de aangewezen verandering, geenszins een zoo verblijdenden indruk als op zijn vurigen bewonderaar en leerling. Wanneer de lezer der „Gewijde Poëzy″ de stoutheid, rijkdom en meesterlijke heerschappij over den vorm in het dichtstuk *De Dieren*, waarvan echter het hoofddenkbeeld in meer verwijderd verband tot het „zoenbloed″ staat, genoten heeft, dan wacht hem in deze afdeeling uit de poëzy van vele jaren, vermoeiing, verveling en ergernis, en slechts hier en daar wordt door een uit den vreemde overgebracht lied, een vertaald kerkgezang van den ouden tijd, of een enkele oorspronkelijke opwelling zijne afgematte aandacht verpoosd en opgebeurd. De „priester van het zoenbloed″ kent noch wil kennen, waardeert noch wil waardeeren eenige andere waarheid dan dat samenstel van Joodsche traditie en Grieksche bespiegeling, dat met verbazingwekkende naïeveteit nooit vroeg naar Jezus eigen woord en bedoeling, en het geloof in een „grimmigen″ wraak- en strafeischenden, maar door het bloed van een onschuldigen menschgeworden God verzoenden God aan verstand en geweten als eenig-zaligmakende waarheid opdringt. Hij komt er altijd op neer. Alles ligt voor hem in dat éene besloten. Hij ijvert voor die leer met verterenden gloed — en laat zijne poëzie er onder lijden. Allerlei wanstaltige woordvormingen komen in deze periode op. Allerlei stuitende beelden doen, als hare gewone volgelingen, met de mystiek der bloed-verzoeningsleer hun intocht: „overdrupte schedels op Golgotha,″ geloovigen „nat van

„'t op ons drupplend bloed," niet anders te genezen dan door droppelen van Jezus bloed in hunne „allervuilste wonden;" geloovigen die zich niet anders wenschen te denken „dan als „uitgeperste spons," of, zich zelven erkennende als „lekke „watertonnen," smeeken dat God een sprankjen uit zijn ader daarvan make. Bladzij aan bladzij, vers aan vers uit een vrij langdurig tijdperk leest gij door, en 't is wel beschouwd altijd hetzelfde, dezelfde ééne gedachte, door dezelfde weinige welbekende nevengedachten vergezeld, zelden door dichterlijken gloed verlevendigd en ten slotte in dezelfde woorden en wendingen wel eens omslachtig ingekleed. 't Kan ook niet anders. Het stelsel, dat alle openbaring Gods beperkt tot ééne daad voor 18 eeuwen op Golgotha volbracht en allen godsdienst van den mensch tot het geloof aan die ééne verzoeningsdaad, is zeer arm en maakt zeer arm. Is die ééne daad Gods alles, dan is noch in de natuur, noch in de geschiedenis der volken van alle eeuwen iets wat daarmede vergeleken, de moeite van het aanzien waard is. Is dat ééne geloof voor den mensch alles, dan zijn eigenlijk alle andere dingen, niet alleen geld, genot en ijdele eer, maar ook wetenschap, kunst, vrijheid, welwillendheid, edelmoedigheid, milddadigheid niets waard dan minachting. De periode in Bilderdijks Gewijde Poëzie, die wij bedoelen, kenmerkt zich dan ook door een onophoudelijk verdacht maken van en schimpen op deugd en mededeelzaamheid, die het ongeluk hebben den armen gewonden reiziger olie in zijne wonde te gieten en in de herberg te verzorgen, zonder vooraf bij priester en leviet een getuigschrift van rechtzinnigheid te lichten of in der haast zich zelven af te vragen: of zij 't wil doen om Christi bloed!

Welke geest, zou men wenschen te weten, kan toch wel de gewijde poëzie uit die dagen *gewijd* hebben, in welke ge te vergeefs uitziet naar het bewijs, dat deze christen het goede van zijn tijd waardeerde of een zacht oordeel had voor het gebrekkige; waarin zijn wrok tegen zijne eeuw, zijn volk, zijne tijdgenooten, tegen alles en tegen allen behalve de „priesters van het zoenbloed," oversloeg tot schelden, razen en tieren; waarin onze taal werd om- en omgekeerd, doorzocht, geplunderd en soms gepijnigd om woorden te leveren, evenredig

aan zijn woede tegen de „onzinnigen,″ „ontzinden, verbasterden en ontaarden,″ „de Filozofen en Ongodisten van razernij aan „'t gisten,″ „in opgezwollen Duivlenwaan tot opstand tegen „God overgeslagen,″ „ingebeelde wareldgoden wier ziel God- „last'rend en verwaten, verwoesting blaakt en Helvloek aâmt;″ „Godverlateren, Heilandschend'ren, Vredehateren, die juichen „door 't verpest Heelal?″ De voornaamste misdaden van dergelijke „Helsche snoden″ schijnen intusschen hierin bestaan te hebben, dat zij, Bilderdijks verzoeningsleer niet toegedaan, „Jezus bloed niet zochten,″ aan 's menschen rede mede stem gaven in zaken van geloof, het grondwettig koningschap voorstaande, den vorst „tot Hoofdbediende″ maakten en aan zekere wetten bonden; voorts dat zij hunne kinderen „de beestpokinenting″ lieten ondergaan en niet van oordeel waren, dat zij daarmede „'t onnoozel kroost in d'arm „eens Helschen Molochs″ smeten, of „Hel en Vloek door de aadren in deden zwelgen;″ eindelijk, dat zij voorstanders waren van de openbare school, waar

de domheid de arme telgen,
Aan het onderwijs vertrouwd
Van hun God onkundig houdt,
En hun 't Helgift in doet zwelgen
Dat in Batavier en Belgen
Volk- en stamäart uit moet delgen;

ja, den oorsprong aller jammeren openlijk altaren bouwt!

en waar men voorts

Kinderen vormt tot doemelingen.

Hoe kan toch, vragen wij, bij deze poëzij ooit sprake geweest zijn van wijding? Er is een geest der kwaadaardigheid, die indruk maakt, verbaast, en de menigte in den donderaar een profeet doet zien. Er is een zich vastdenken in stelsel of opvatting, en een aan oude traditiën zich vastklemmen, dat tot fanatisme geklommen, onverdraagzaam voor elken anderen dan dien éénen geliefden vorm van waarheid, gemakkelijk eer-

bied en vrees afdwingt: wie heeft geen onwillekeurige huivering van ontzag voor den man, die, in een haren mantel op onze straten optredende, ons toedondert dat *hij* Gods waarheid weet; die evenmin twijfel aan zijne eigene onfeilbaarheid duldt als hij de mogelijkheid toegeeft, dat *wij* soms een greintje waarheid konden hebben; die 't niet eens meer noodig acht zijn gezag te bewijzen, maar alvast begint met op grond er van ons te stompen, te slaan en door het slijk te sleuren? Bescheidene menschen, uit hun aard wantrouwig jegens zich zelven, denken, dat die man zich geen gezag zou aanmatigen, indien hij er geen recht toe had, en dat zij wel ongelijk zullen hebben. Maar al waren profeten soms eenzijdig, dweepziek en hardnekkig, niet iedereen die stout, onverzettelijk en onverzoenlijk de wereld in het aängezicht vliegt, is een profeet. Betooning van kracht is nog wat anders dan vertooning van kracht. Wanneer Bilderdijk soms wordt verheerlijkt als de eenzame onbegrepen profeet, die te groot voor zijn tijd en zijn volk, aan den ingang van deze eeuw zijn woestijnroep voor doove ooren heeft doen weerklinken, dan is het noodig in herinnering te brengen, dat Bilderdijk zeker volkomen begrepen is; dat het stelsel van den zondenval en het zoenbloed zeer oud en welbekend was; dat het een zekere indrukwekkende stoutheid niet aan hem maar aan zich zelf dankt; dat Bilderdijk het consequent heeft toegepast, maar niet consequenter toch dan Augustinus; eindelijk, dat het niet aangaat tot een martelaarschap het vrijwillig isolement te verheffen van een man, dien het beschaafde deel der natie wel alleen moest laten staan, wilde het niet zeer dierbare rechten prijs geven en op de baan der ontwikkeling terugkeeren. En zoo er sprake is van wijding, dan voegt het tegenover Bilderdijks-vergoding te getuigen van wijding uit den geest eens Beteren en Meerderen, even manmoedig en kloek als 't moest, maar die niet vloekte, die als hij gescholden werd niet wederschold en als hij leed niet dreigde. Wat ontbreekt er aan de onhebbelijke schimptaal van den wreveligen dichter, uit de jaren van 1808 tot '25, onder de rubriek Gewijde Poëzie vereenigd, veel van die stille harmonie, dat weldadige mededoogen, dat dragen van anderer zonde en zwakheid, dat ons, sinds Jezus leefde en leed, niet meer in Israëls vloekgezanten de toonbeelden van groot-

heid moest doen zien! Daarom is er ongetwijfeld veel waars in hetgeen Dr. van Vloten omtrent Bilderdijks rechtzinnigheid zegt, „dat zij was eene zaak van zijn hoofd, niet van zijn hart;" dat „hij er zich met zijn denkkracht in geworteld, haar al„lengs tot in haar uiterste vertakkingen in zijn brein opgeno„men" had; dat „een geest als de zijne, van alle halfheid „wars, geen stelsel ten halve kon toepassen;" maar dat „de „heelheid waarin hij zijne voldoening zocht, niet uit zijne volle „menschheid, uit zijn hoofd en hart beiden, voortkwamen." Ware dit zoo geweest, zijne harptonen zouden geen verbittering wekken, maar wat beters. Wij geven den Heer van Vloten echter niet toe, 't geen hij verder zegt: „Bilderdijk echter „had zulk een geloovig hart en gemoed niet; hij was — hij „zelf heeft het ons meêgedeeld — in de hoogste mate eigen„lievend en hoogmoedig, onmatig in zijne begeerten en onvol„daan steeds in zijne eischen." Juist dat vers, waarin Bilderdijk zijn eigen *Hoogmoed* aanklaagt, aan het strengste verhoor onderwerpt en zonder verschooning vonnist, om ten slotte van zijn Heiland de overwinning op dezen arglistigen vijand van binnen af te smeeken, zouden wij als bewijs willen aanhalen van een begeerte om goed te zijn, een zelfkennis en niets ontziende zelfvernedering, als maar zelden wassen buiten den bodem van gemoedelijke godsvrucht. Spreekt er geen geloovig gemoed in de belijdenis, juist van die eigenliefde, in de *Uitboezeming:*

O God, vergeef mij zoo ik dwaalde
  En hier Uw wijsheid niet doorzag,
Ja, wen ik U mijn dank betaalde,
  Mijns ondanks uitborst in geklag!

Ach! eischt een weeldrige Eigenliefde,
  Waaraan ik 't hart zoo noode onttrek,
Nog scherper prikkel dan haar griefde,
  Nog harder breidel voor haar nek:

Ook hierin zij Uw wil mij heilig!
  Ook hier bidde ik Uw liefde aan!
O laat, van wraakbren zelfwil veilig,
  Mijn hart aan Uwe leiding gaan!

Spreekt er geen eenvoudige vroomheid uit de *„Nachtwandeling;"* geen innige godsvrucht uit het zoowel om zijn inhoud als om den datum van zijn geboorte merkwaardige *Gebed* van 1796?

Genadig God, die in mijn boezem leest!
Ik vlied tot U, en wil maar kan niet smeeken.
Aanschouw mijn nood, mijn neergezonken geest,
En zie mijn oog van stille tranen leken!

Ik smeek om niets, hoe kwijnend, hoe bedroefd.
Gij ziet me een prooi van mijn bedwelmde zinnen:
Gij weet alleen hetgeen Uw kind behoeft,
En mint het meer, dan 't ooit zich zelf kan minnen.

Geef, Vader, geef aan Uw onwetend kroost,
Hetgeen het zelf niet durft, niet weet te vragen!
Ik buig mij neêr; ik smeek noch kruis, noch troost,
Gij, doe naar Uw ontfermend welbehagen!

a, wond of heel: verhef of druk mij neêr;
'k Aanbid Uw wil, hoe duister in mijn oogen:
Ik offer me op en zwijg, en wensch niet meer:
'k Berust in U, zie daar mijn eenigst pogen!

Ik zie op U met kinderlijk ontzag:
Met Christenhoop, noch laauw, noch ongeduldig.
Ach leer Gij mij hetgeen ik bidden mag!
Bid zelf in mij; zoo is mijn beê onschuldig.

Maar ook in Bilderdijks zwartsten tijd, tusschen de onheiligste uitbarstingen van wrevel en bitterheid door, banen zich nog wel stille berusting, vast vertrouwen en roerende dank een weg. En er komen eenige jaren, de allerlaatste van zijn leven en dichten, waarin het waar is en blijft:

Deez' eeuw zal nooit de mijne zijn,

maar waarin toch de gewijde poëzie bij anderen geest dan die van den fellen haat tegen die eeuw haar gloed en wijding zoekt; waarin met geloovlger vertrouwen Gode de toekomst wordt

bevolen, van Zijn Geest de genezing aller kwalen des tijds gewacht en den geloovigen bescheiden wachten, bidden en werken tegen de komst van Christus opgelegd; waarin zelfs een enkele maal iets, dat op erkenning van het goede in den tijdgeest gelijkt, doorbreekt en, met één woord, gemoed en hart hunne rechten meer onbelemmerd doen gelden.

Dit een en ander moge staven, dat de bezitter van de Kompleete Dichtwerken inderdaad in de daar tot stand gebrachte bijeenvoeging van het gelijksoortige aanleiding en gelegenheid vindt, om den groei en wasdom van den grooten dichter in deze of gene dichtsoort te bespieden, zoo hij wil, te bestudeeren. Maar is dit voordeel voldoende om den al of niet uitnemenden hoogachters al de bezwaren van het gemoed te nemen?

Da Costa had in de verdeeling zijner rubrieken, in de opschriften boven zijne „vakken," eene logische fout begaan; hij had onwillekeurig twee ongelijksoortige beginselen van verdeeling aangenomen en de gedichten zijns meesters nu eens naar den inhoud, dan eens naar den vorm gerangschikt. Zoo heette, om iets te noemen, ééne rubriek die der *Oden* en eene andere die der *Gewijde Poëzy;* zoo was er eene afdeeling *Gelegenheidsgedichten* en een afdeeling *Vaderlandsche en Politieke zangen.* Maar als Bilderdijk nu eens een *Ode* aan *God* had gedicht, waar moest zijn leerling die plaatsen? of waar moest een *Ode*, aan het *Vaderland* toegezongen, geborgen worden? Als bij gelegenheid van da Costa's *Israël en Nederland*, Bilderdijk een politieken *Toezang* gedicht had, behoorde die onder de *Gelegenheids-gedichten* of onder de *Politieke Zangen*? Een dichtstuk als de *Dieren* kon even goed naast den *Ondergang der eerste Wereld* onder de *Epopeën en Verhalen* opgenomen zijn als, gelijk nu, onder de *Gewijde Poëzij.* Waarom staat de *Nachtwandeling* niet onder laatstgemelde rubriek? — waarom, als er een afzonderlijk vak bestaat voor *Dichterlijke Zelfbeschrijving*, daarin geen plaats gegeven aan ongeveer de helft van 't geen er ooit gedicht is door een man, wiens hartstochtelijk zelfgevoel hem onophoudelijk in allerlei dichtvorm en maat zich zelven beschrijven deed? Da Costa vraagt dan ook

in zijn eigenaardigen gevenden en nemenden stijl: „eenige „vrijheid van opvatting" en bij de Gewijde Poëzij „meer dan „ergens (altijd evenwel behoudens de inachtneming der dag- „teekening) eene ruime vrijheid in de schakeering." Hij ziet zich gedwongen te erkennen, dat „de rubriek Oden aanmer- „kelijk beperkt is," door dat zich in „het vak van Gewijde „Poëzij uit den aart der zaak allerlei soorten van vormen „ontmoeten," ja, dat „het klein getal Oden onder den titel zel- „ven vereenigd, van eenigszins meer objectiven aard is." Wat willen intusschen deze toelichtingen en ophelderingen, deze concessies en restricties, dat uitzetten en inkrimpen met „eenige," en eenige „meerdere vrijheid" in de „schakeering," „uit den aart der zaak" „eenigzins meer objectief?" Wat willen die achteraangevoegde „Mengelingen," twee en een half boekdeel vol, waar „intusschen, meer nog dan elders, de plaat- „sing bepaald werd deels door indrukken van het oogenblik, „deels en vooral door het meer beknopte en luchtige van den „inhoud?" Zij willen verhelen, maar kunnen nauwelijks anders dan aan den dag brengen de onnatuurlijkheid en onuitvoer- baarheid van een ondernemen als dat van Bilderdijks Uitgevers. Schift, scheid en sorteer uw aanvoer koffie, de aardappelen van uwen akker en geef er uw makelaars-notitie van uit, puik, eenigszins bleek, ordinair, groenachtig, middelsoort, uitschot, maar handel niet alzoo met een mensch, met een dichter, die een zoo krachtig eigen leven had als Bilderdijk. Zijne verzen zijn met hem opgegroeid; al had ook aan vele zijne kunst- vaardigheid ruimer aandeel dan de hartesaandrang van het oogenblik, — zij zijn met zijn tranen natgemaakt, met zijn bloed gevoed, door het vuur van zijn hartstocht doorgloeid; zij hebben hem getroost, de slapelooze nachten vol pijn doorge- holpen: met breeder golven stroomende, naarmate soms het lijden hooger klom, zijn ze een uitweg geweest voor het vuur, dat hem anders zelven mocht verteerd hebben. De dichter Bilderdijk, dat is de mensch Bilderdijk, en een mensch kunt gij behandelen als een ding, maar niet ongestraft!

Of hoeveel exemplaren van de welbekende, eenigszins zwaar- moedige, groene deeltjes, bij duizenden gekocht, rekent gij wel dat er opengesneden, gelezen, hoeveel rekent gij dat als

de blauwe van Lennepjes aan neef en nicht uitgeleend zijn, totdat zij slap in de ruggen zijn geworden? Wij weten zeer goed, dat er nog vele andere oorzaken van Bilderdijks impopulariteit zijn aan te wijzen, niet alle getuigende voor de ontwikkeling van ons volk en niet alle daartegen getuigende ook. Bilderdijk is ons volk dikwijls te stout, maar hij zelf is ook dikwijls te hardhandig en hoekig. Gedichten van langen adem te lezen, waarbij de geest wordt opgeroepen om met inspanning eene gedachte te omvaâmen, vast te houden, mede te verwerken, daarvoor heeft, helaas! het tegenwoordige geslacht weinig tijd, lust en moeite over; maar Bilderdijk is vaak genoeg ook niet levendig, frisch en boeiend naar de mate dat hij lang van stof is. Zijne gedachten, zijne wendingen, zijn meesterschap over maat, melodie en uitdrukking gaan wellicht te hoog boven de bevatting der schare, dan dat zij ze recht bewonderen en hem liefhebben kan; maar ook Bilderdijks steile orthodoxie, waarin duivel, hel en geesten ruim zoo belangrijk een plaats hebben als God, is allerminst berekend, om een volk als het onze hoofd en hart te bevredigen en zelfs onder hen, die zich met een zweem van recht zijne geestverwanten kunnen noemen, wil men dat deze forsche broeder veeleer eerbiediglijk gevreesd en uit de verte bewonderd dan bemind wordt. Vergeet eindelijk niet dat Bilderdijk bijkans ten eenenmale mist die beminnelijke vroolijkheid, die fijne gulle scherts, die van oudsher de sleutel tot ons Nederlandsch hart heeft gehad: wat ging den grooten dichter ongelukkiger af dan scherts of jokkernij, onbehouwener dan puntigheid en satire? Had Bilderdijk het zijne gedaan om een halve eeuw lang het Hollandsche oor den waren dichttoon te doen hooren, na een langen tijd van miskenning heeft ons volk toch ook een heroïeke en welgemeende poging aangewend om zijn Bilderdijk te bezitten, te kennen, te waardeeren; de Uitgever der Kompleete Dichtwerken kan ten minste gewagen van een „lange en steeds aangroeiende reeks van Inteekenaren, voor „ons Vaderland misschien eenig." Aan wie de schuld, mede, voor een deel, de schuld, zoo deze schoone geestdrift doodgeloopen is in de tot veertien deelen aangroeiende afleveringen? Zonder eenigen twijfel ook aan hen, die de verzen van Bilderdijk ter wille van ingebeelde eischen van orde en symmetrie

van de plaats gerukt hadden waarop zij gewassen waren, ze voor zoo ver 't in hunne macht stond, beroovende van die eigenaardige aantrekkelijkheid die zij van den tijd, de gelegenheid, de persoonlijke omstandigheid ontleenen!

Bijvoorbeeld. Ook Bilderdijk is eens jong en een eerstbeginner geweest. Ook deze dichter is begonnen met in kinderschoenen te waggelen, met straks, toen hij grooter en door onophoudelijke oefening, in den stille volbracht, sterker werd, op krakende laarzen, met verheven zwier, onnoodige omhaal en hooge borst te stappen — hoewel van den beginne af aan de eigenaardige Bilderdijksche gang hem eigen is geweest [1]. Wat kan belangwekkender zijn dan de eerste pogingen van een grooten geest gade te slaan? Er bestaat van het jaar 1768 een vijftal bijschriften bij, of bespiegelingen over eenige kunsttafereelen; het is het oudste dat van Bilderdijk overgebleven is en heeft tot titel: *Beschouwing der vijf tafereelen van Josephs leeven, afgebeeld door den konstschilder J.. V.. D....*" De beschouwingen zijn de alledaagschheid zelve; èn wat gedachte èn wat vorm betreft, is het gewone verzenmakerij:

't Geweeten, dat zich niet laat binden,
  Erinnert hen hun boos bestaan,
Hun snood en eereloos verbinden
  Om Joseph wreed te doen vergaan;
Doch Benjamin, bedaard van zinnen
  Als niet geweken van de deugd,
  Omhelst zyn Broeder gantsch verheugd,
Hem koomt geen Euveldaad te binnen,
  Die hem bepaalt in deeze vreugd.

---

[1]) Het spreekt van zelf, dat wij met stilzwijgen voorbijgaan zeker versje, tot onderschrift dragende: 1760 *doch later beschaafd*, en tot opschrift *Gibeon*. Even als de jeugdige koning Salomo, heeft ook het „knaapje over zijnen Cats gebogen" zijn visioen, zijn heuvel Gibeon. Wat verkiest hij, goud, eer, aanzien, roem, macht? Ach! van al deze goederen kent hij het ijdele en vergankelijke reeds. 't Geen het vierjarig kind boven al van zijn Schepper smeekt is „Een teedre Gade en hem gelijkend kroost."

Toch zijn er reeds Bilderdijksche wendingen in:

Wat schreit ge o Jongeling? Wat doet gij door uw klagten
't Gebergt weergalmeu en de lucht?
Gij ziet uw Broeders, wreed, uw droef geween verachten,
Zij stoppen 't oor, wanneer gij zucht!
Is dan de Broedermin gansch uit uw hart geweken,
ô Jacobs kroost?

terwijl waarlijk reeds iets in den toon van dezen aanhef:

Geen ydle hoop van Wichelaaren,
Van Droomuitleggers, steekeblind,
Zal u, ô Faraö, dit Nagtgezigt verklaren,

de wijze doet verwachten, waarop veertig, vijftig jaar later de Filosofen en Ongodisten dezer eeuw zullen toegesproken worden. Bilderdijk was toen twaalf jaar oud. Op zijn achttiende aanvaardde zijn hand haar kunstelooze Lier,

Haar Lier, tot nog gewoon aan doffe Treurgezangen
Om, op een grootscher trant en met verheev'ner zwier,
Een blijder maatgedicht stoutmoedig aan te vangen.

Met andere woorden, hij trad met een leerdicht over den *„Invloed der Dichtkunst op het Staetsbestuur"* op en won er den prijs mede bij zekere wezens, die — aldus beschreven —

Gij, Eed'le Zielen, die, bestraald van Hemelsch licht,
Den grijzen Rijnmonarch, daar hij zijn blaauwe baaren
Voorbij den Tempel drijft, door uwe vlijt gesticht,
Geboeid houdt door den klank van uwe fiksche snaaren,

toch niet anders waren dan leden van 't Leidsche dichtgenootschap: *Kunst wordt door arbeid verkregen.* Welk een rustelooze, vermoeiende drukte in dat prijsvers; welk eene menigte van aan- en uitroepingen, welk eene opeenstapeling van beelden, waarvoor een halve wereld onderst boven gekeerd wordt — en toch ook welk een rijkdom, welk een opbruisende kracht van verbeelding en van dictie, wat schoone beloften! Wat is het een genot, hoe spant het de belangstelling en beloont het die rijkelijk, dat onbeholpene, dat gezwollene en overweelde-

rige, dat overdadige en woelige langzamerhand onder de tucht van oefening en goeden smaak tot de evenredigheid van een edeler eenvoud te zien afslijten, in dezelfde mate als ondertusschen het ware dichtvermogen en de heerschappij over den vorm toenemen!

De uitgave Kruseman—da Costa maakt dat genot nagenoeg onmogelijk. Het prijsvers uit Bilderdijks jeugd komt eerst in deel VIII en opent de rij der Oden, als niemand er aan denken kan, dat dit, het eerste, altoos merkwaardige eerste openlijke optreden van een groot dichter vertegenwoordigt. De *Beschouwing over Jozeph*, uit zijne kindsheid bewaard gebleven, door dat zij buiten zijn weten in de Vaderlandsche Letteroefeningen geplaatst werden, zijn ergens in deel XII weggestopt, bij die Mengelingen, waar alles saamgebracht werd, waar een natuurdoodend dogmatisme den uitgever verlegen meê deed zijn. In de plaats van deze wettige eerstelingen, straks in bonte, onderhoudende afwisseling gevolgd door al wat, in allerlei maat en vorm, des dichters luim, ontwikkeling, studie, verliefdheid, huwelijksheil en huwelijksonheil, ballingschap, hartstocht, wrevel, religieuse verheffing, zijn levenslust en nog grootere stervenszucht aan den dag bracht, in de plaats daarvan kreeg de inteekenaar een eerste deel, met door da Costa gerangschikte eerste gedichten. Stel u den jeugdigen inteekenaar voor — er waren vele studenten onder — die afleveringen ontving vol *Romancen en Balladen* van ridders en jonkvrouwen, voor wier snel opkomende verliefdheden en onfeilbare hereenigingen na droevige scheiding hij geen grein sympathie gevoelde, wier plotseling doodblijven hem niet het minste trof, stel u hem voor met gemoedelijk plichtbesef zijne afleveringen de eene na de andere opensnijdende en lezende, romance na romance, vertelling na vertelling — totdat een tweede deel *Ossiaan* brengt, eindeloos Ossiaan, niets dan Ossiaan! Nu komt de tijd, dat elke volgende aflevering ongeopend wordt weggezet. De belangstelling is gesmoord. Ossiaan is mooi; Bilderdijks Ossiaan wellicht mooier dan die van Macpherson; — eene onbeschrijfelijke somberheid, die het hart met weemoed vervult, spreiden deze fraaie verzen over het Noordsche landschap heen — maar, maar.... Ossiaans helden en heldinnen gelijken, even als

hunne oorlogsdaden, gevoelens en woorden, wel wat al te veel op elkander, om blijvend te boeien. Aan Bilderdijk niet de schuld der verkoeling tusschen hem en zijn jeugdigen lezer: van zijn lier ruischten in de jaren, waarin hij Ossiaan overzette, tal van andere zangen op allerlei wijs en maat; maar aan wie dan?

Wij schreven straks een roerend *Gebed* van Bilderdijk af. Het staat met recht, eenmaal het recht van da Costa's vakken toegegeven, onder de Gewijde poëzy, even als, om iets te noemen, *Aristus en Ismeene* onder de Vertellingen; niets belet den lezer in beide verzen vele schoonheden te genieten. In welk een ander licht komen ze echter te staan, zoodra men ze ter plaatse herstelt waar zij gegroeid zijn. Welk eene andere beteekenis verkrijgt de met „vijf verscheiden lijken" eindigende Vertelling, zoodra men met prof. van Vloten in de tusschen Aristus en Ismeene ontstaande verkoeling en vervreemding met „maar al te kennelijke trekken" geschilderd ziet de verwijdering tusschen Bilderdijk en zijne eerste vrouw, of met den Heer Alb. Thijm in Amine's genegenheid voor Aristus, die van Catharine Wilhelmina voor Mr. Willem? En hoe wordt het *Gebed* nog heel wat anders dan een fraai stuk poëzie, zoodra men weet, dat het dagteekent van '96, dat het alzoo gedicht is te Londen, tusschen de weelderigste uitstortingen van Bilderdijks liefde voor Catharine Wilhelmina in, en bedenkt dat het wel eens, met schrikkelijken ernst, de smartkreet naar den Hoogen zijn kon van een man „ten prooi „aan zijn bedwelmde zinnen," die „wil, maar niet kan smeeken," die nog bidt, maar nauwelijks meer worstelt tegen een verboden hartstocht, hem te geweldig!

De voorbeelden waren zonder moeite bij een dichter van Bilderdijk's karakter en levensloop met vele andere te vermeerderen, maar zijn als een protest tegen geleerde onnatuurlijkheid voldoende.

Zegt men nu, dat een groot dichter als Mr. Willem Bilderdijk toch niet buiten zijn „Kompleete Uitgave" en „Alle de Werken" kan, evenmin als de grooten der aarde bij hun leven buiten hun staatsdienaars, staatsiemaaltijden, staatsie-eer, -

genoegens en aandoeningen, en bij hun dood buiten praalrouw en praalgraf, wij hebben er vrede meê, berusten er ten minste in, als in zoo menige benauwende deftigheid op aarde. Wij willen zelfs het letterkundige praalgraf van den vorst onder de dichters beschouwen met betamelijken eerbied en met zekere voldoening daarbij denken: zoo heeft dan toch de deftigheid haar eisch, een onzer landgenooten wat hem toekomt, en is aan de vormen voldaan. Indien men ons maar toestaat in den stille den wensch te koesteren naar een beter monument, 't geen wij voor Bilderdijk in de gedachtenis, de bewondering en vereering onzer jongelingschap wenschen opgericht te hebben. Indien het ons maar vrijstaat in de *Bloemlezing uit de dichtwerken van Mr. Willem Bilderdijk, naar tijdsorde gerangschikt en in verband gebracht met zijn leven en brieven, door dr. van Vloten*, met blijdschap een werk te begroeten, dat naar wij hopen volbrengen zal en naar wij overtuigd zijn, volbrengen kan, 't geen de groote uitgave niet vermocht, maken dat Bilderdijk bekend, gelezen, begrepen, genoten, bewonderd wordt, — van Bilderdijk eene kracht doen uitgaan tot vorming, tot voortgezette hervorming van onze poëzie en van onzen goeden smaak.

Het plan dezer uitgave ligt geheel en al in den titel uitgedrukt. Het is eene bloemlezing: de veertien deelen der Kompleete Uitgave zijn tot één deel samengedrongen. Maar dat ééne deel bevat dan ook bijna zevendehalfhonderd compres, keurig net, in twee kolommen gedrukte bladzijden, en men moet zeggen, dat dr. van Vloten begrepen heeft, op welk een onbekrompen voet men, al bloemen lezende uit een Bilderdijksche gaarde, behoort te werk te gaan. Hij had het natuurlijk niet zoo kunnen maken, dat niet menigeen in zijne verzameling het eene miste en het andere wel missen wou. Toch komt het ons voor, dat hij met zuiveren smaak, groote kennis en door oefening volmaakten tact heeft gearbeid. Hiervan zal hem niemand betichten, dat hij zijn dichter schriel en kleingeestig behandelde. De *Ziekten der Geleerden* en het naar Delille gedichte *Buitenleven* worden niet dan in uitvoerige fragmenten ter beoordeeling gegeven: hiermede wordt intusschen deze stukken aller-

minst geweld aangedaan, want zij leenen zich voor zoodanige verbrokkeling uitnemend. Maar de *Ondergang der eerste wareld* is in volle uitgebreidheid opgenomen, en deelde dr. van Vloten uit den *Koning Oedipus* een paar stukken als proeven van Bilderdijks meesterlijken vertaaltrant mede, van diens latere, oorspronkelijke tooneelstukken liet hij er drie, den *Floris de V*[de], den *Willem van Holland*, den *Kormak* onverkort afdrukken. Wellicht heeft hij zich zelfs later deze al te groote vrijgevigheid een weinig beklaagd en gewenscht dat hij een of twee der treurspelen had achterwege gelaten, toen hij, aan de laatste door den uitgever beloofde afleveringen genaderd, bemerkte ruimte en plaats te kort te komen. 't Is zeer jammer, dat hij alzoo genoodzaakt is geworden zijn bloemlezing en toelichting met het jaar 1825 zoo goed als plotseling af te breken; zeer jammer, dat de uitgevers, hoewel volkomen gerechtigd om niet meer dan de toegezegde 16 afleveringen te geven, er in het belang der schoone onderneming niet wat op wisten te vinden. Uitgevers weten anders nog wel eens huismiddeltjes. 't Is zoo jammer omdat er nu aan dezen Bilderdijk iets wezenlijks ontbreekt, 't welk geen nalezing van dr. v. Vloten in de *Levensbode*, geen achteraan hinkende optelling van de verzen, die hij van plan was geweest nog op te nemen, kan vergoeden: deze uitgave moet nu helaas op dat tal van vaderlandsche torens gelijken, breed aangelegd, tot op zekere, soms zeer aanmerkelijke hoogte forsch en sierlijk opgetrokken, maar dan stomp en plat eindigende en met een nooddak als in der haast overkapt. En juist die laatste jaren van Bilderdijks leven zijn aan dichtbundels zoo rijk: *Navonkeling*, *Oprakeling*, *Nieuwe Oprakeling*, *De Voet in 't Graf*, *Naklank*, *Avondschemering*, *Vermaking*, *Nieuwe Vermaking*, *Schemerschijn*, *Nasprokkeling*, waarbij nog losse dichtstukken zouden te voegen zijn. Toen was het

Even als een oude Baker,
  Wen een piepend nachtkaars-end
In de pijp brandt op haar blaker,
  Uit langdurige gewent
Dadelijk haar knie doet trillen
Of ze een kindje had te stillen,

Daar 't intusschen stil en zoet,
Zonder schudden, zonder sussen,
Rustig voortslaapt op zijn kussen,
En in 't wiegjen niets vermoedt:

Even zoo (ik wil 't bekennen)
Is 't met mij in dezen tijd,
Wien, dien kring gewoon te rennen,
't Bloed door 't hersenstelsel rijdt.
Verzen zijn het zonder ende
Waar ik thans mijne aandacht wende,
Wat verstand of wil gebied,
Wat er in of door mag stormen,
Alles voegt zich in die vormen,
Anders denken kan ik niet.
O, die deze molenklappen
Met dat eindeloos gesuis
Slechts een oogwenk mocht ontsnappen
En eens rust had van 't gedruis!

— — — —

Schrik dus vrij, mijn Tijdgenooten,
Van de verzen zonder end,
Die, mij buiten wil ontvloden
's Drukkers pers in 't daglicht zendt.
Wijt aan die ze u mededeelen,
Niet aan mij, zoo ze eens vervelen!
'k Weet het, alles heeft zijn maat;
Maar voor paarden die, aan 't hollen,
In hun rennen suizenbollen,
Weet de voerman hier geen raad.
Bij het scheemren van zijne oogen
Dravende over struik en heg,
Blijft er niets in zijn vermogen
Dan te roepen: „Uit den weg!"
Nu dit roep ik. — — —

Hij riep het wel, maar zijne tijdgenooten behoefden nog waarlijk voor zijne bundels evenmin te schrikken als uit den weg te gaan: Bilderdijk werd oud, maar in zijne verzen was wel de oude dag het minst bemerkbaar; al kondigde hij zich ook daar door zekere matheid en herhaling aan, nu en dan flikkerde zelfs een ongewoon goedige luim door de nevelen heen

en de heerschappij over zijne rhytmische legerdrommen begaf hem niet.

Deze bloemlezing is voorts in waarheid wat de titel belooft dat zij zijn zal, naar tijdsorde gerangschikt en in verband gebracht met 's dichters leven en brieven. Dr. van Vloten begint met kortelijk Bilderdijks geboorte, afkomst, eerste levensjaren te verhalen en komt van zelf bij de eerste dichtproeven waarmee hij openlijk optrad. Deze deelt hij mede, en voegt er de kritiek van zekeren Rotterdammer kunstminnaar, Pieter Leuter, achter: „Hemel, Mijnheer! wat zijn die verzen van den „Heer Bilderdijk woest, wild, ordeloos en zonder verband! — „moest hij juist de gelijkenis in zijn eerste vers aangenomen, „waarbij hij zich met een toomeloos ros gelijk stelt, volkomen „bewaarheden? Zeker, ik kan geen vermaak vinden in zulke „woeste verzen:" een enkel woord, dat wel beter den tijd waarin Bilderdijk optrad kenschetst, dan menige lange beschrijving kon doen. Een dier juist niet geestige — want als Bilderdijk geestig en luimig wilde zijn, raakte hij meestal de klus kwijt, werden zijne aardigheden grof en zijne beelden gezocht — een dier juist niet geestige, maar toch gul-vroolijke, prettige brieven op rijm, die de twee en twintigjarige jongeling aan zijne zuster Isabella Dorothea schreef, de zorg van een aangehuwden neef in 't licht gaf en da Costa naar de Mengelingen verwees; een dier brieven geeft aanleiding tot de opmerking, door Jhr. van Breugel vroeger gemaakt, van het inderdaad treffende contrast tusschen de opgeruimdheid van heden en de zwaarmoedigheid van later, en is inderdaad voor de kennis van Bilderdijks karaktervorming allergewichtigst. Een ander berijmd episteltje aan den boekhandelaar Uylenbroek uit dezen tijd, geeft gelegenheid om op Bilderdijks vroeggevormde gezonde dichtbeginselen te wijzen, op zijn smaak

Voor die naturelijke trekken
Die tot een kenmerk van den juisten geest verstrekken,
Die aller achting moet verwekken
Om 't tedere gevoel van 't keurig onderscheid
(Waarin zoo velen niet of luttel zijn bedreven)
Dat plaats heeft tusschen woest-verheven-
En laag- en ware eenvoudigheid.

Reeds nu heeft hij zijne partij gekozen: hij oordeelt dat

Zij 't gezond verstand en alle reden honen,
Die weggesleept door d'ijdlen waan,
Om in hun dichten voor verheven door te gaan,
Met klanken zonder zin wijdmondig uit te brommen,
De wereld pogen te verstommen,
En angstig naar een zin- of woordenspeling staan,
Terwijl zij 't menschlijk hart verzuimen te onderzoeken.

Straks wordt de aandacht gevestigd op en geboeid door die overzettingen van Sophocles' *Oedipus*, waaraan zich in '79 de dichter „om roem noch naam", maar tot oefening en omdat de oudheid hem aantrok, met blijkbare liefde wijdde. Welk een gemakkelijkheid van versificatie reeds, welk een meesterschap om zich de gedachten der oudheid eigen te maken, welk een meesterschap om ze, met behoud van den klassieken tint van eenvoud, onopgesmuktheid en waarheid weêr te geven! Ook deze periode van „niet te ademen dan het oude Treurspel der Grieken," gaat intusschen voorbij; van klerk op zijns vaders bureau, 't geen hij dezen, gehoorzaam aan den ouderlijken wensch, beloofd had te zullen blijven, totdat zijne meerderjarigheid hem zijne eigene keuze gaf, was hij in 1780 te Leiden student in de rechten geworden. Nog tartten hem de ouden, gelijk zij dat hem zijn gansche leven door hebben gedaan, tot navolging, tot een wedstrijd, wat het rijkst, zuiverst en welluidendst zou zijn, het Grieksch van Bion, Moschus, Anacreon, Theocritus en het Latijn van Horatius en Tibullus, of het Hollandsch van den vertaler. Maar het was thans niet onder de ernstige Grieksche koren met de wijsheid in pacht, bewakers van de eeuwige beginselen van recht en godsvrucht, dat hij zich mengde; 't was de lichtgeschoeide, frischbekranste schaar der oude zangers van den wijn en van de liefde, die hem meetrok in den dans. *Mijn Verlustiging* van '81, de *Bloemtjes* van weinige jaren later, navolgingen en oorspronkelijke liederen, maar navolgingen in elk geval waar soms even veel eigens als vreemds in school, merken de periode, hoewel niet de eenige periode van den dichter, waarin de lauwe, zoete, bedwelmende wind uit den hoek der dartelheid waait. „Want

„waarlijk, zoo eenige hartstocht tot 's menschen geluk dienst-„baar is, gelijk zij in de daad alle zijn, 't is bij uitstek de „*Liefde*. Zij die het hart door den Hemelschen gloed verwarmt, „uitzet en met den zuiversten wellust vervult; die den geest „opheft en, of 't ware, met een veerkracht bedeelt, die zijne „vermogens versterkt, zijn ijver gaande maakt, zijne bedoelin-„gen veredelt." Deze liefde voert hier den schepter inderdaad, maar ook eene: „die vuur is en vlam, die terwijl zy de kracht „van den geest uitput, het lichaam verteert; die met zorg be-„dwongen, met kunst tegengegaan, lichter laie opbruischt, in „een hart dat zy overmeesterd, maar niet verlaagd heeft." — Maar ook deze periode, waarmede ons de Bloemlezing kennis doet maken, gaat voorbij; Bilderdijk wordt van student advocaat, wordt man en vader, en ook zijne Muze wandelt weer op andere paden: de Bloemlezing laat het ons zien. Straks komt de verandering in het staatsbestuur — Bilderdijks ballingschap, vlucht..... maar het is ons doel niet, den heer van Vloten op den voet te volgen en nogmaals een schets van Bilderdijks leven te geven. Genoeg; beurtelings en dan met kwistige hand uit den rijken voorraad verzen en fragmenten van verzen mededeelende, beurtelings zelf het woord nemende, om, in den regel met citaten uit Bilderdijks brieven, diens leven, karakter, verzen toe te lichten, leidt ons dr. van Vloten door dat felbewogen leven van den grooten dichter en door de bundels, die oirkonden van dat leven, heen. Aan het einde gekomen, hebben wij misschien onze vragen over duister gebleven punten, onze bedenkingen of klachten; wij wenschten misschien, dat de toelichtende fakkel hier of daar wat langer bij deze of gene bijzonderheid ware gehouden geworden, of dat haar licht minder eenzijdig en ten minste met vriendelijkker, verschoonender glans op de zwakke plekken ware gevallen — in elk geval wij hebben genoten. Wij hebben — en er kan na al wat over Bilderdijk geschreven werd, ten opzichte van onberekenbaar veel landgenooten gerust bijgevoegd worden voor het eerst — van aangezicht tot aangezicht gestaan met die groote, geheimzinnige, dreigende figuur, meer geprezen dan gekend, den mensch en den dichter Bilderdijk.

En wat zal de indruk zijn, dien men na de lezing der

verzen van den mensch Bilderdijk in de ziel bewaren zal? want — wij rekenen het voor uitgemaakt, zóózeer domineert in die verzen de persoon, dat elk oordeel over het werk onwillekeurig en onvermijdelijk moet uitvallen als een oordeel over den mensch.

Het oordeel van dr. van Vloten is streng. De woorden van den Heer Alb. Thijm in een karakterschets van Vondel omkeerende, zegt hij: „Bilderdijk was *wel* een genie, maar *geen* karakter. „Hij was niet rechtvaardig, noch oprecht, noch eerbaar in han„del en wandel. Hoewel *voorgevende* God lief te hebben en „zijne plichten trouw te zijn, bestreed hij zijne hartstochten „*niet*, maar gaf aan zijne driften toe. Hij stond *niet* te „hoog voor ijdelheid, noch wist ook verboden lust den toegang „te ontzeggen in zijn ziel. Gulhartigheid was maar al te zel„den het kenmerk van zijn scherp vernuft, gelijk argeloosheid „dat zijner vriendschap. Van daar, dat hij dan ook *niet* ieder„een voor zich won en dat, wie — als een Jeron. de Vries — „hem naar den eisch wist te schatten, hem tevens slechts als „een ziekelijk en bedorven *kind* beschouwen kon." 't Is bekend, hoe gansch anders de taal der vrienden en vereerders luidt; 't laatst en niet het minst lofverheffend die van den Heer Alb. Thijm, die van oordeel is: „een trouwer, oprechter, „ja eenvoudiger dienaar heeft de Hemelsche Vader nooit ge„had" en de overtuiging heeft: „dat het zaad door Bilderdijk „gestrooid, wel verre van reeds uitgebloeid te zijn, nog naauw„lijks wortel heeft gevat, en dat er boschaadjes uit groeyen „zullen waarin de vogelen des Hemels zich zullen neêrzetten, „en in wier lommer de Christenen zullen komen verademen van „de brandende hitte der woestenij, die rondom ons door het „ongeloof en de stofvergoding wordt aangericht."

Dit uiteenloopend oordeel is zoo weinig bevreemdend, dat men ter verklaring niet eens behoeft te wijzen op het verschil van standpunt en levensrichting, anders, zou men zeggen, tusschen bijv. de bijgebrachte getuigen groot genoeg om veel te verklaren. Het verschil moet zich, naar ons voorkomt, telkens weer bij iederen denkenden lezer van Bilderdijk voordoen; beurtelings moeten in hem post vatten, korter of langer standhouden, elkander verdringen nu, neutraliseeren straks, de gevoe-

lens van verontwaardiging, toorn, wrevel, medelijden, bewondering; eerbied tot ontzag, vereering bijna tot liefde klimmende. Dat het geen gewoon mensch is geweest, die deze gevoelens wist en weet te doen stormen in anderer hart, staat in elk geval wel vast.

Mannen als de Heer Alb. Thijm, wier onverzoenlijke tegenzin tegen bijna alles 't geen ons modern maatschappelijk leven kenmerkt, hen Bilderdijks bondgenootschap zoeken doet, een bondgenootschap in dit geval nog versterkt door zekere Roomsche sympathieën van den dichter, hebben het antwoord op de vraag, waarom Bilderdijks tijdgenooten het zoo slecht met hem konden vinden en hij met hen, geheel gereed. Twee oorzaken waren er van die *incompatibilité d'humeurs* : „het schijnheilig „ongeloof dier tijdgenooten en hunne wanhopige middelmatig„heid.'' Het moet toch een streelende voldoening zijn, zooveel menschenharten op zulk een afstand van tijd te kunnen doorgronden en met een paar woorden : „schijnheilig ongeloof, wan„hopige middelmatigheid'' te durven vonnissen : en welk een gerief moet deze gave van de vrijmoedige beoordeeling der geesten geven in onze dagen van verwarring! Wij kunnen den gelukkigen bezitter van zoo iets zeldzaams moeielijk voorbijgaan zonder een gelukwensch. Iets anders intusschen is het, stilzwijgend ons zijn vonnis te laten opdringen omtrent die tijdgenooten, die onze vaders en de vaders onzer vaders waren, de mannen met grijze haren, van welke wij zoo velen een eerlijk leven hebben zien kronen met eerbiedwaardigen ouderdom : van wier schijnheilig ongeloof en wanhopige middelmatigheid bijkans al wat onder de ouderen van dagen Nederland uitstekends en achtenswaardigs heeft, zijne opvoeding ontving. Wat wil men toch? Dat Bilderdijks tijdgenooten anders en beter, met name meer doortastend en mannelijk hadden kunnen wezen, schijnt bij de mannen van 't vak vast te staan : prof. Jorissen schijnt onder de omstandigheden zelfs wanhopend te worden. Maar, behalve dat zekere deftige, bedaarde halfheid, waartoe ons volkskarakter van nature neigt, volkomen te verklaren is uit de reactie die op de revolutie volgde, uit de behoefte vóór alle dingen aan rust en behoud van het bestaande, hoe dan ook — hoe hadden dan die tijdgenooten moeten zijn, indien zij niet

schijnheilig, ongeloovig en wanhopig middelmatig geweest waren? Even als Bilderdijk? of nog veel feller en met beslister stelsel tegenover hem? Even als Bilderdijk natuurlijk. Onder anderen geloovig als hij. Dat wil niet alleen zeggen: „even „duidelijk, volledig en krachtig als hij tegen het rationalisme „en naturalisme protesteerende, die nog een tijdlang met den „stijven predikantsrok gedost bleven," maar — want hierin, vernemen wij, bestond eigenlijk Bilderdijks geloof en hier, zeggen wij, komt eigenlijk het aapje uit de priestermouw — even veel instemming met de Roomsche Kerk betuigen als hij: wilden zij niet schijnheilig ongeloovig zijn, dan moesten zij, met Bilderdijk, „in het wezen der zaak alle R. Catholieke leerstuk„ken behalve alleen dat der onfeilbaarheid van den Paus" aannemen, met hem „onbewimpeld erkennen, dat zij een Kerk die „verdraagzaamheid predikt en niet eenigheid, voor geen Kerk „houden kunnen," met hem in „den tusschentoestand der zie„len na den dood," gelooven, „het gebed voor de gestorvenen, „de biecht, het gebruik van het oliesel" terugwenschen, „den „Roomschen vorm van het avondmaal goedkeuren" en „zeer „nadrukkelijk de afschaffing der kloosters beklagen." Zóó ten minste naar eisch en voorstelling van den R. Katholieken vereerder. Ook voor dezen intusschen zouden er nog wellicht wel teleurstellingen bij vriend Bilderdijk in 't zout kunnen liggen. Da Costa had zijn *Israël en Nederland* gedicht, gezongen hoe Jehova zijn Israël aan 't lauwe westerstrand, geroepen, uitgeleid, grootgemaakt, toen Jeschurun vet geworden achteruitsloeg en rebelleerde, het gekastijd en in de hand van vreemde overheerschers gegeven, maar eindelijk weer verlost had:

Zoo zag Hij ook op Holland neêr,
Hoe ze in des Aadlaars klaauwen zuchtte,
Ontfermde Zich en redde weêr. —
Het bloedig roofgedierte vluchtte.
Ja! Neêrland zij opnieuw weêr vrij.
Vrij onder Nassau's heerschappij
Van wond en wee genezen!
Maar ach!

had de dichter er bij gevoegd,

Maar ach! de ondankbre vraagt niet meer!
Zij vraagt naar de eêlste gaaf niet weêr —
  Haar Kerk is niet herrezen!

en hij had Jehova gesmeekt:

Gebied uit Nassau's heldenzaad
Een Zerubbabel voor den Staat,
  Een voedsterheer der Kerken!
Wil tot één nieuwen tempelbouw
(Dat Rome sidd'rend hem aanschouw)
  De hand der vorsten sterken!

Vooral die bede in het lied van zijn leerling, om een Nassauschen Zorobabel, die de oud-Gereformeerde staatskerk in Nederland herstellen moest, had den grijzen meester behaagd, getroffen, ontvlamd: in welk soort van vuur, zal men hooren Na de verzekering, dat de hemel da Costa's toon in duizend Englenchoren weergalmt, roept hij uit:

Hij komt de telg uit Nassau's bloed!
De Vorstenzoon vol heldenmoed,
  Wiens hoofd de lauwren dekken:
Hij leeft, hij zal de Hel ten spijt
Die knarsetandend tegenwrijt,
  Dien Zorobabel wekken.

Grijp moed, ô Zion, God verhoort,
  Gods roepstem zal hem leiden.
Welhaast en 't morgenlicht breekt voort
  Waarop wij zuchtend beiden.
Stijg, Vorst, ten zetel op; regeer,
En vel 't geweld dier woestaarts neêr,
  Die Koningscepters knotten!
Wees Koning onder God-alleen
En laat door 't uitschot van 't gemeen
  Uw rechten niet bespotten!

Wij sterven, moet het, voor Uw recht
  Als trouwe Nederlanders,
Aan God, Oranje en kerk gehecht,
  Ten vloek der tegenstanders.

Ja, keer de Heidensche outers om
En zuivren wij het Heiligdom
  In Christus heilverwachting!
Zijn Rijk verschijnt; zijn flikkerlicht
Straalt zijn verguizers in 't gezicht,
  En bliksemt bloed en slachting!

Voorzeker een bij uitstek vredestichtend geloof onder de regeering van den constitutioneelen Koning Willem I gepredikt; behoudend en zaligmakend in de hoogste mate, vooral voor degenen, die bestemd waren om aan „dat bloed en slachting bliksemen" ten doel te staan, en voor wie men natuurlijk „niet al te sentimenteel" mocht wezen; maar of er, naar de bedoeling van den profeet en den profetenzoon uit Hollands Israel, als eens de Zorababel uit Nassaus bloed het uitschot van 't gemeen, de volksvertegenwoordiging waarschijnlijk, tot rede gebracht had, en nu Koning onder God-alleen geworden, met een raad van zeventig oud-Gereformeerde predikanten en ouderlingen aan het werk toog om

(Dat Rome sidd'rend hem aanschouw)

den nieuwen tempel te bouwen, of er dan voor de outers der Moederkerk wel plaats zou blijven elders dan in het hoekje der vergetelheid en der dulding, dat is de vraag.

Het sprekend karakter der bovenaangehaalde coupletten moge eenigen klem bijzetten aan onze bewering, dat — de beschuldiging van middelmatigheid eens daargelaten — *wij* zijn ook zoo héél best — en die van schijnheilig ongeloof eens overgelaten niet aan den Heer Thijm, maar aan den Kenner der harten — dat Bilderdijks tijdgenooten bij hunne „wanhopige middelmatigheid" zeker een wanhopiger flauwheid van karakter zouden gevoegd hebben, indien zij met hem vrede hadden gehad en vrede gehouden. Van hem kan gezegd worden wat Tijl Uilenspiegel van zich zelven zeide: de menschen houden niet van mij, maar ik maak het er ook naar. Men heeft Bilderdijk in driftige overhaasting, en zonder dat het noodig was, ten lande uitgewezen, en die ballingschap was in waarheid een bitter lijden voor trouw aan beleden beginselen, maar zoo men zou wenschen, dat het nieuwe Bewind niet alzoo met hem gehan-

deld had, dan kan met nog meer recht gevraagd worden, dat Bilderdijk zich onthouden had van eene demonstratie, waarbij hij zeer duidelijke beginselen op advocatenmanier door eene ongevraagde kritiek troebel trachtte te maken, zich nog steeds door zijn eed aan Oranje verbonden verklaarde en voorts aan het landsbestuur een accoordje voorsloeg. In latere dagen, hoewel hij het toen niet zoo inzag, heeft hij zelf toegegeven, dat hij had kunnen volstaan met eenvoudig, door zijn ambt als advocaat neer te leggen en ambteloos burger te worden, de moeilijkheid van den gevorderden eed te ontwijken. Had het pasgevestigd bestuur met Mr. Bilderdijk moeten onderhandelen en elken ambtenaar, die het verkoos, tot den eed van te *berusten* in den stand van zaken, moeten toelaten?

Velen haatten Bilderdijk en gaven aan hun wrevel op zeker onedele wijze door anonyme brieven en dergelijke lucht: er stond echter tegenover, gelijk Tydeman noodig vond zijn vriend te herinneren, „de hoogachting en bewondering die (hij zelf) „algemeen inboezemde" en waarvan ook Bilderdijks echtgenoote meermalen in haar verzen gewaagt. Jeronimo de Vries, Bilderdijks nobele en trouwste vriend, die hem nooit bezweken is, sinds den dag, dat hij als *„de Onbekende Vriend"* de correspondentie met den Brunswijkschen balling opende en hem voor het vaderland herwon, was een dergenen, die van hem „en in „de politieke en in de theologische meening, verre, zeer verre „verschilde"(n). De mannen die bij Bilderdijks terugkeer met zooveel „prijzenswaardigen ijver", als da Costa verhaalt, zich moeite voor Bilderdijks vestiging gaven en later „met een brief, „vol hartelijk en edel uitgedrukt hulpbetoon hem eene aanzien„lijke som gelds aanboden," waren „in het politieke wel geen „medestanders" van hem. Zij, die bij Bilderdijks voordracht van zijn *Geestenwareld* zoo verrukt en aangedaan waren en elkander fragmenten van dat gedicht herhaaldelijk voorlazen, waren, volgens den dichter zelven, al weder tegenstanders in politiek en theologie. Wat meet men dan nu de onhebbelijkheden van onbekenden en ongenoemden hiertegen uit? — Toen er sprake was om Bilderdijk tot professor te benoemen, „dreig„den de andere professoren (lees: twee) met hun ontslag." Wij zouden bij die Heeren misschien meer moed gewenscht heb-

ben, maar in elk geval, zij speelden open en eerlijk spel en hun inzet was hoog. J. M. Kemper, dezelfde brave Kemper, wiens gedrag zoo geroemd wordt, en terecht, omdat hij bij gelegenheid van eene vergadering de eenige was onder allen, die Bilderdijk de hand gaf en zich naast hem zette, had bij eene vroegere gelegenheid zich zeer beslist verklaard tegen een professoraat van Bilderdijk in Natuur- en Staatsrecht, maar niet tegen een in de letteren. En waarom? om redenen „uit schijnheilig ongeloof" geboren, ten minste zulke waarvan de Heer Thijm ontdekt heeft, dat Kemper zich later „bekeerde"? Kemper weigerde „tot Hoogleeaar in Natuur- en Staatsrecht, „tot het vormen onzer aanstaande regenten een man aan te „bevelen," wiens „staatkundige gevoelens," schreef hij, „ik ver- „foei, omdat zij in mijne oogen alle zedelijke waarde van den „mensch als zoodanig tegelijk met alle burgerlijke vrijheid on- „dermijnen."

Wij zijn van oordeel dat dergelijke protesten nog niet uitgediend hebben.

Maar in elk geval, een man van nature zoo op zich zelven staande, in alles en tegen alles in verzet, van wien men, hij moge dan gelijk gehad, ja torenhoog boven het middelmatige hebben uitgestoken, van wien men liefelijkheden voor het grijpen heeft als de volgende, die wij ontleenen aan: *Bij het lezen van sommige lofspraken op den braven Kemper:*

— — — — Neen; rijst, geheiligd Dicht!
Rechtvaardig hem. 'k Heb moed, hem als mijn vriend te roemen,
Ik durf hem Christen, ja, en Medbelijder noemen,
Die d'Eigenhoogmoed van geen gruweleeuw aanbad, —
Die ware liefde in 't hart en 't oog op Jezus had,
Voor wien geen reukwerk op d'afgodische outers glimmen,
Geen lofgalm uit de Hel ten Hemel op moet klimmen.
Geen vloekbre Jacobijn noch laffe Liberaal
Onteer' hem als Genoot in domheids zegepraal!
Hem die met Neêrlandsch hart de Dwingelandij hielp vellen,
In Nassau's heldenvuist den Koningsschepter stellen,
En de Oppermacht vereerde in 't wettig Staatsgezag
Van Vorst als heerscher; niet verdeeld bij Volksverdrag,
Maar vrij geschonken, en door 's Vorsten wil geregeld,
Ja, door ons aller hart hem onbepaald bezegeld

Gaat, Vorstbestrijders! gaat, afvallig wangeslacht,
Dat Vaderland beroert en plicht en recht verkracht,
Draaft met uw duizenden verwaatnen en misleiden
In dronken woede voort, met gift en moord te spreiden,
Roemt, roemt uw Borgers, roemt uw Kinkers en dat soort
Dat, uwer waardig, van de Fichtsche Heltoorts gloort;
Verwaten misteelt, dat God-zelf in 't aanzicht lastert,
Uit apen voortgebroed, tot apen weer verbasterd;
Maar roemt geen Kemper. Neen: mijn Dichtlier was hem waard,
Hij was mijn Vriend. Verstomt! en rust' hij zacht in de aard!

— een man die zoo kaatste, moest den bal verwachten. Een man die in het spel zoo weinig keurig was in de dingen, waarmede hij zijn tegenstanders naar het hoofd wierp, mocht zich, evenmin als zijne vrienden voor hem, verwonderen noch beklagen, zoo sommigen, hem gelijk, met ongewenscht werptuig antwoordden en anderen, waardiger, beleedigd in hun gevoel van fatsoenlijk mensch, met wrevel en koelheid zich van hem afwendden. „In alle dichterlijke hekelingen van Bilderdijk," wordt ons voorgehouden, „is een achtergrond van goedhartige „scherts, dien men te veel heeft voorbijgezien; hij zal zich enkel in de krasse vormen verlustigen, waarin hij zijn ergernis uitspreekt: „gramschap en bitterheid zullen hem daarom nog „niet overheeren." — Onnoozele tijdgenooten, dat gij in uwe middelmatigheid niet merktet noch de goedhartigheid, noch de scherts van het „afvallig wangeslacht, dat plicht en recht ver„kracht," van het „gift en moord spreiden," het „verwaten „misteelt, dat God zelf in 't aanschijn lastert, uit apen voortge„broed, tot apen weer verbasterd" alles omtrent u gezegd! Maar wij beginnen te vermoeden, dat ook uw wrevel, toorn en tegenstand tegen Bilderdijk niets dan scherts is geweest en dus de geheele *incomptabilité d'humeurs* niets dan een goedhartige grap. Welk een ontdekking!

Het blijft intusschen opmerkelijk, hoe nog bij zoovele lezers van Bilderdijks geschriften een zelfde gevoel van wrevel zich vertoont, dat zij moeite hebben te overwinnen. De schuld ligt evenzeer bij zijne vrienden lofredenaars als bij hem zelven, Hij doet zich voor en zij geven hem uit voor een waar christen, een der weinige getrouwen in een tijd van algemeen

afval, een der weinige rechtvaardigen, die te midden van ongeloof, Godloochening, zelfvergoding, verkrachting van alle beginselen van recht en deugd, hun God hebben gekozen tot hun deel, hun Heiland tot hun één en al, wiens smaadheid zij het eene eere achten te mogen dragen. Wij, die al spoedig merken dat wij die ongeloovigen en godloochenaars zijn, wij ongeloovigen alzoo, staan in ons arme-zondaarsgevoel onder de banvloeken die van de hoogte op ons regenen verbluft en zien met een eerbiedige huivering tot dien christen op. Wij hebben nimmer kans gezien met een gerust geweten zulke christenen met zulke opinies te zijn of te blijven — wij zijn ook maar ongeloovigen, booze verleiders en arme verleiden — maar wij hebben toch een hoog denkbeeld van hetgeen een christen is. Een „geloovig" christen, een mensch die in zijne rebellie, doemwaardigheid en ellende tot de zalige zekerheid gekomen is dat God-zelf voor hem, onwaardig doemeling, van den hemeltroon gestegen, mensch geworden, vernederd, geslagen, gekruisigd is, èn dat hij, nietige worm, die genadedaad maar met geloovig hart heeft te omhelzen, om voor eeuwig geborgen, verlost, zalig te zijn boven bidden en denken, hoe heilig en gelukkig moet zulk een mensch wel zijn! Hoe moet die groote, hemel en aarde ontzettende, geheimzinnige Godsdaad, om zijnentwil volbracht, aan zijn bestaan een waarde geven; hoe moet zij hem verheffen boven al het nietige, allen schijn, alle beuzelarij, alle kleingeestigheid, alle ijdelheid in de wereld buiten èn het eigen hart daar binnen. Hoe moet die groote liefde een wedergloed van erkentelijkheid ontsteken, die alle lage hartstochten verteert, van het vredig gelaat en uit de heilige daden van den begenadigde uitstraalt met zachten gloed, die redt, vergeeft, geneest en in deze wereld van brutale zelfzucht het geloof in belanglooze liefde gemakkelijker maakt. Ons ongeloovigen is bovendien een woord ter oore gekomen, waaraan wij nog al waarde schijnen te hechten, daartoe strekkende, dat het koninkrijk Gods niet is gelegen in woorden, maar in kracht; dat het is rechtvaardigheid, vrede en blijdschap door den heiligen geest; dat de vruchten des geestes zijn dingen als liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid, matigheid. Iemand, van wiens ge-

meenschap, naar wij hooren, ons geloof ons buitensluit, maar dien wij toch hoog vereeren en voor wiens gevoelen wij diepen eerbied koesteren, moet gezegd hebben, dat hij zijne moeder, broeder en zuster achtte al wie den wil van God deed. Een christen nu, in wien rein gevoelen en rein handelen, van God verleende koningsrang en nederig zelfvergeten, adel van roeping en adel van dienende werkzaamheid één geworden zijn — komt, laat ons aan de voeten van Bilderdijk ons neerzetten!

En nu blijkt het dat deze mensch, die zulk een toon aannam tegenover anderen, verre van rein en goed was, en dat hij, verre van rein en goed, nogtans niet vermetel vond Gods vonnissen over zijne broederen te spreken met ongoddelijke bitterheid.

Het blijkt, dat deze man, wiens Heiland hem alles was, ten zeerste gehecht was aan het speelgoed van zijn aardsche afkomst en gaarne liet voelen zijne verwantschap met de Grieksche keizers, den geheimzinnigen Zwanenridder, de Orsini in Italië, de Teisterbants, de Heusdens, Witte van Haemstede. Het blijkt dat hij zijn leven lang niet afgelaten heeft bij elke gelegenheid te prediken, dat hij in zijne advocatenpractijk, en met name in het rechtsgeding van Kaat Mulder, de groote, de eenige schuts van 't wanklend recht is geweest. Het blijkt dat deze christen zoo goed als nooit met het hem opgelegde lot tevreden was; dat hij bijv., door Koning Lodewijk tot bibliothecaris benoemd, die van zijn allesbesturenden God hem aangewezen plaats om nuttig te zijn en zijn brood te winnen voor zich niet goed genoeg achtte en doodeenvoudig zijn beschermer liet weten, dat hij het niet kon en niet wilde blijven; dat hij niet goedertieren, niet zachtmoedig was, niet afkeerig van toorn, zijne driften niet bedwingende, dat hij tegen alles en allen ingenomen was en uitvoer, zoodat zijne vrienden met hem verlegen waren; met één woord, dat Bilderdijk een „wereldjen apart" eischte voor zich.

Het blijkt, dat deze man. bij wien Christus de eenige Heer en Meester heette, alles behalve vrij was van de zucht om menschen te behagen. Napoleon bij gelegenheid van zijn huwelijk met Maria Louisa, Koning Lodewijk bij allerlei gelegenheden, wijdde hij lofspraken zooals het een mensch niet geoorloofd is

aan zijn medeschepsel te wijden, en die noch de vrijheid des dichters, noch de dankbaarheid van den beweldadigde rechtvaardigt. Hij wist het zelf wel, en noemde die verzen paradeverzen, waarin de convenientie heerschte en heerschen wilde en waarover hij wel onder vrienden meesmuilde. Wij zijn dankbaar voor de verklaring. Parade was dan wel denkelijk ook die dichterlijke groet aan Willemijn, princes van Pruisen, weduwe van Prins Willem V, die hem van ouds niet lijden mocht en wier dood hij later op zijne beurt in de volgende termen eerbiediglijk aankondigde:

De moeder van den Vorst trok af:
Geen rouwklacht volgt haar na in 't graf;

parade dus dat hij haar toezong:

Van al den zwier ontbloot, die eens mijn tonen sierde,
Legt thans dit hart alleen zijn zuchten aan uw' voet,

en verzekerde:

Heel Neêrland, weêrgekeerd, en aan uw kniên gezegen,
Aanbidt de Majesteit die Uw geslacht omhult;

parade voor Koning Lodewijk misschien ook, dat hij, bij den aanval der Engelschen op Zeeland, die onbezweken tegenstanders der Fransche overheersching, onder wier vanen Oranje streed, „verachtelijk moordgespuis" noemt,

een hoop van plonderaren,
Barbaren, duizendwerf barbaarscher dan Barbaren,
Die met uw eeden, met de Godheid spot en speelt;

dat hij uitroept

en — liever slavernij
(Zoo 't lot geen keus meer liet), dan met uw bijstand vrij!

omtrent datzelfde volk, dat niet vele jaren later „'t grootmoedig Albion" zal heeten. Parade dan ook wellicht — — maar

wij dachten, dat een christenzanger eerder zijn speeltuig tegen de steenen der straat vergruizen zou, dan het te verlagen tot parade.

Het blijkt, dat deze geloovige, in het genot van een koninklijk pensioen van zesduizend gulden, zijn huis op eene wijze heeft bestierd, dat hij zijn boedel aan de kamer en zich zelven op den schrikb'ren oever der zelfvernietiging heeft gebracht.

Het blijkt, dat van alle dichters juist deze geloovige *Koekeloer* moest schrijven met die laffe, zoo smakelijke uitgewerkte beschrijving der *amours* van dezen haan, en *Ridder Sox* vertalen, dien opgeschoten gymnasiasten elkander grinnekende laten lezen. Het blijkt, dat deze wedergeboren, geestelijke mensch nooit van de liefde zong, of hij zong in de eerste plaats en het liefst en het schoonst de liefde der zinnen. Dat zijn meesterschap over de taal nooit grooter bewondering wekt, de klanken onzer moederspraak zelfs bij hem nooit tot tooverachtiger melodieën samensmelten, dan wanneer hij met voelbare voorliefde de geheimen van den bruiloftsnacht meer dan half ontsluiert. Dat de dartelheid in onze taal nooit stouter zanger heeft gehad dan hem. Dat zijne gedachten zich in deze materie verlustigd hebben niet alleen in de dagen eener bruisende jeugd: maar toen hij op zijn ouden dag in een *Bruiloftzang* klaagde

d' Armen Grijsaart (ach!) vergingen
Al die lustherinneringen

en zijn afgespeelde lier aan de dichterlijke jongelingen wilde overgeven, dat er toen aan te twijfelen viel, of die jongelingen met meer pleizier dan de grijsaard hadden kunnen en met meer stoutheid durven zingen van de

Hemelnektarsnoeperij,
't Smakkend, schroevend mondjes-tippen,
't Spartelen met tong en lippen,
't Smachtend kronkelen van de lust;
't Kitlen, stoken, streelen, stoeien,
't Aâm met adem samenvloeien,
't Blakerend, brandend zieldoorgloeien
En in laaie vlam verschroeien

Van den Minnaar en zijn bruid,
Wen zij, ziel aan ziel geklonken,
Smelten in vereende vonken,
Barstende oog en boezem uit: —

en zoo voort en zoo voort, altijd vrijer en vrijer op een trant den kenners van Bilderdijk wel bekend; maar dien wij hier niet verder mogen ontsluieren.

Maar, en dit is erger dan dartelheid van taal en verbeelding, wat te denken van den man, veertig jaren oud, echtgenoot en vader, die in heftigen liefdegloed ontstoken voor haar die spoedig zijn tweede vrouw zou heeten, een onschuldig, rein kind van achttien jaren, plaats gaf en den loop liet aan de volgende gedachten, door het hondje op haar schoot straffeloos en schaamteloos in hem opgewekt:

. . . .
Zijn dierenmuil mag uwen adem vangen!
Zijn vuile snuit, naar walglijk aas gestrekt
En 't hondsch gezicht jaagt op uw eerbre wangen
Geen schaamteblos, als gij zijn oog ontdekt!
o Ziet gij dan in die afgrijsbre blikken
De afschuwlijkheid der gruwzaamste ontucht niet;
Doet u de vlam, de vloekvlam, niet verschrikken,
Die 't geile dier uit schaamtlooze oogen schiet?
— — —
Laat andren, wien, van God en deugd vervallen,
't Ontaarde hart ontmenscht, verbeestlijkt is,
In arm en schoot met vuig gedierte brallen,
Tot mijn, tot uw, tot 's Hemels ergernis!
U lieve maagd! u voegen zuiv're bloemen...

Deze gedachten zijn afschuwelijk!

Men zal ons, bij wijze van verontschuldiging, vergoeding en tegenwicht, wijzen op de hooge waarde, de heiligheid zelfs, die Bilderdijk in zijn verzen aan den echt toekende, het verheven standpunt vanwaar zijne poëzij de „echtkoets" en het „huwelijksbed" met een rein licht overstroomde. Wij geven toe, dat het dichtstuk de *Echt* zeer schoon is, een van die leerdichten waarvan hem de stof geheel vervult en waarin niet, als in de *Geestenwareld*, bij gebrek aan meesterschap

over een hem onbekende materie, de rechte gang en gloed worden gemist. Wel mocht en mag, als hij zeide, zijn toon, als Ebals stem, in 't oor donderen van verwaten, dom en gedachteloos materialisme, dat ook het reine onrein maakt door zijn platte geldzucht en zinnendienst. 't Mag gelezen worden:

O! Eerste, ô hoogste wet die de Almacht gaf bij 't leven,
Gij, door haar vinger zelv' in 't sterflijk hart gedreven
En onuitwischbaar! Wet, die aarde en stof erkent,
En dier- en plantrijk eert, waarheen ons oog zich wendt!
Gij, zaligheid van 't stof op 't aardrijk, in de wateren,
Sints Zij 't „*Vertalrijkt u*" door lucht en zeên deed klateren
En zegen van 't bestaan! — waarvoor de worm slechts leeft
En weêrkeert tot het niet, als hij gehoorzaamd heeft!
Die 't plantjen blindlings volgt in 't telen van zijn zaden,
Bezwangerd door een lucht met bloemstofmeel beladen!
Wat zijt ge aan Adams kroost, dan 't zegel van die Echt
Die, eens voor de eeuwigheid, de harten samenhecht?
Neen, 't is de wellust niet, die op de lichte vlerken
Des Zefirs henenvliegt door hof en wandelperken,
En hier op 't roosjen aast, daar 't egelantiertjen kust,
En ginds zijn heete dorst op 't leliekelkjen bluscht.
Neen, 't is geen wufte drift, waarvan zich 't hart voelt zwoegen
Naar 't oogenbliklijk zoet van wisselziek genoegen,
Die heil, die zaligheid in 't harte stort. De wet
Der Almacht is verknocht aan 't heilig huwelijksbed.
Waar ooit de dartle knaap zich in den slijkpoel bade,
Geen lust, dan in den arm der teergeliefde Gade;
Geen kroost, geen dierbaar kroost, waarin ge u-zelv' herteelt,
Dan uit haar zuiv'ren schoot, die heel uw aanzijn deelt,
In wie-alleen gij leeft; wier lijden en genieten
Uw ramp, uw wellust maakt in 't stofloos samenvlieten;
Wier adem gij vervult, en wier gevoelig hart
Geen droppel bloeds verwarmt dan die u heilig werd.

Welk een stoute gedachte dat in den echt de eeuwigheid ligt en de overwinning op den dood:

Vergaan zij die u haten,
ô Keten, goudener dan 't fijnst gezuiverd goud,
Verband der maatschappij, en, menschdom, uw behoud!

Aan u hangt Volk en Staat; de toekomst, die 't verzwelgen
Van 't rijpe *heden* boet door nieuw ontsproten telgen,
En 't vluchtig oogenblik op dees vergankelijke aard
Tot eeuwigheden vormt, steeds uit zich zelf herbaard;
En, 't uitzicht, dat de dood braveren durft in 't woeden!
Door u is 't, dat Natuur zich d' arbeid ziet vergoeden
Van 't geen zij voortbracht en verteerd ziet, keer aan keer;
En 't *sterven*, waar gij heerscht, is geen *versterven* meer.

En hoe de poëze te wederstaan van het bekende:

Geen kunnen zijn gelijk. Hij vormde u tot gebieden,
Verheven Rijksmonarch, wiens opslag tijgers vlieden
En de Abbessijnsche leeuw met eerbied gadeslaat!
Hij prentte u d' afdruk van zijn Godheid in 't gelaat
En gaf uw arm de kracht om stier en hengst te dwingen,
Te worstlen met Natuur, en de aard uw brood te ontwringen;
En zachte aanminnigheid was 't aandeel van de Vrouw,
Wier arm uw rust, uw heil, uw hemel wezen zou.
't Ontzag was 't uwe, 't schoon haar eigendom. Haar leden,
Voor weêrstand niet gevormd, maar malsche tederheden,
Bestemmen 't argloos hart, dat in haar oogstraal lacht,
Het uwe onwetend zoekt, op uw bescherming pracht,
De nooddruft van het uwe in 't hongren zal vervullen,
Daar liefde en zedigheid haar 't minlijk aanschijn hullen.
Geen steigrend hairbosch, als uw voorhoofd overschaâuwt;
Geen ruig begroeide rand die 't glimmend oog bebraauwt,
De bliksems van den moed uit zijn spelonken slingerend;
Geen norsche en woeste baard, die, mond en kaak omwingrend,
Een borst belommert, zelv' met stopplen overdekt,
Omschanst haar teder schoon, zoo zacht als onbevlekt,
Met golvend rag gesierd, en lelien en rozen,
Waar schaamte en lust in speelt met wederkeerig blozen;
De bron der wellust in hare appels lieflijk zwelt
Van levensstroomen, uit Gods volheid opgeweld,
En 't donzig huidsatijn, tot lustgevoel geschapen,
De malsche spieren kleedt, voor 't u omtogen wapen.
Zij, Koning van 't heelal, uw edelste onderdaan,
Bidt, in uw' arm geklemd, in u haar Schepper aan
Ontfangt uw' wil, uw wet, met eerbied, met genoegen,
En stort zich uit in 't hart dat u de borst doet zwoegen.
Kent, kent ze een wareld, kent ze een zoetheid, één genot
Dan lezen n uw oog, haar wetboek en haar God?

Toch moeten en willen wij ons aan de betoovering dezer klanken ontscheuren met een ernstig verzet tegen hetgeen zij ons willen opdringen. Ons — maar wat is het oordeel van ongeloovigen, die niet eens in staat zijn in den echt „de schaduw van het geheim der Aanbiddelijke Drieëenheid" te zien? — ons is het steeds voorgekomen, dat de christen naast het voorschrift van den ongehuwden Apostel: *gij vrouwen, weest aan uwe eigene mannen onderdanig, want de man is het hoofd der vrouw*, neen, als algemeen levensbeginsel, daarboven behoorde te stellen dat andere: *want gij zijt allen kinderen Gods door het geloof in Christus Jezus. — — Daarin is noch Jood noch Griek; daarin is noch dienstbare noch vrije; daarin is geen man en vrouw, want gij allen zijt één in Christus Jezus.* Wij meenden altijd, dat er met de komst van het christendom een uur van verlossing en verheffing voor de vrouw had geslagen en zij haar hoogen rang sinds die stonde niet meer vooral dankte aan haar lichaamsbouw en voor den man wellicht zeer geriefelijken, volgzamen gemoedsaard. Wij dachten, dat men juist aan de geestelijke opvoeding, die het christendom geeft, en niet aan een onwaardig echtgenoot-als-God-aanbidding dankte dat heerlijke, eerbiedwaardige geslacht van christenmoeders, christenweduwen, kloek, eerbaar, wijs, bestiersters van haar huis, opvoedsters van krachtige zonen die haar liefhebben en ontzien, van dochteren wie hare vrouwelijkheid ten toonbeeld is. Wij meenen zeker te weten, dat menige beschaafde christenvrouw in die telkens en met zoo kenbare voorliefde door Bilderdijk opgevoerde combinatie van haar huidsatijn en de rest, met dat lezen in 's echtgenoots oog als „haar wetboek en haar God," iets bij uitstek beleedigends voor haar gevoel van vrouwelijke waardigheid vindt.

Nog hebben wij met den christendichter van *de Echt* niet afgerekend. Het schijnt ons aan geen twijfel onderhevig, dat in die poëtische bespiegeling, datgene wat sommigen Bilderdijks tot heerschen gevormde koninklijke natuur, anderen zijne bazigheid zullen noemen, ruim zooveel aandeel heeft gehad als zijne wijsgeerige dogmatiek. Er bestaat namelijk van zijne hand eene wel in verzen vervatte, maar desniettemin zeer prozaïsche toelichting op het

Spreek, wil voor mij, beveel, ik volg wat gij gebiedt,
God is uw wet, gij mijne, en meer betaamt mij niet,

door hem, naar Milton, aan elke Eva tegenover haren Adam in den mond gelegd. In het *Echtgeluk* schildert hij de voorwaarden van het huwelijksheil en stelt hij zijne eischen daartoe. Hij, van zijnen kant, wil voor zijne ega zwoegen en verzekert haar, dat zij boven woorden en gedachten van zijn hart geliefd wordt, eene verzekering door duizenden blijken onder allerlei beproevingen gestaafd: Bilderdijk heeft zijne tweede vrouw waarlijk en innig bemind: met haar dood was ook zijn kracht gebroken. Van haar verwacht hij intusschen ontzaglijk veel. Haar gade heeft de zwakheid van een mensch, zegt hij; woeste vlagen van drift, bitterheden, onredelijke wrevel en ongegronde klachten woelen ook wel door 't bestbewerktuigd brein. Hij raadt haar aan — en hoe treurig ook dat hij gegeven moet worden door den Rijksmonarch en Koning van 't heelal omtrent zich zelven, is die raad wellicht niet onpractisch — om dan niet tegen te spreken maar te buigen, een stil traantje te schreien, te zwijgen, en zoo hij haar mocht beschuldigen, die schuld, ook onverdiend, dan maar te belijden. De mogelijkheid komt intusschen in dezen aardschen God zijner vrouw niet op, dat hij zelf misschien wèl deed met tegen zijn onredelijken wrevel te strijden, zijn ondankbare drift in te toomen, en dat een christen-echtgenoote zoo edel als de zijne, eigenaardig geroepen kon zijn hem in dien strijd bij te staan. Hij heeft het alleen over hare plichten, die allen hierop neerkomen, dat zij met lijf en ziel en zinnen, humeur en gemoedsstemming, wensch en wil, zich naar hem moet schikken. Genadiglijk — niet zoozeer omdat *zij* gelijk, *hij* wel eens gruwelijk ongelijk kan hebben; niet, omdat het haar *recht* is om hem verkeerdheden onder 't oog te brengen, maar omdat —

Weigert teêrheid ooit gehoor? —

Zijne Majesteit zoo goed is, wordt haar toegestaan:

Vindt gij echter iets te wraken
Stel het onbewimpeld voor

Voor het overige luidt de huiswet, onder anderen:

Leer uw eigen wil vernederen
  Voor uw Egaâs grilligheen.
— — — — — —
Leer op kleinigheden letten,
  Waar uw Egaâs hart aan kleeft;
Stel zijn luimen u tot wetten,
Maak op alles prijs te zetten,
  Wat slechts invloed op hem heeft.
Laat u 't denkbeeld nooit bekruipen,
  Dat er beter man bestaat.
— — — — — —
Stel in uw, in zijne minne
  Al uw glorie, al uw loon,
Beter aan zijn voet slavinne,
Dan verheven Koninginne
  Op des aardrijks hoogten throon.

Hoû uw meening nimmer staande
  Tegen dien van uw Gemaal,
Die zich eens de wijste waande,
Maakt den hoogmoed in zich gaande,
  Voert weldra de hoogste taal!

Hoeden af voor Vrouwe Catharina Wilhelmina Bilderdijk! Zij heeft haar jonge leven, alles aan dezen man met zijne tirannieke eischen gegeven, en is door haar groote liefde zijn goede engel geweest. Maar zou zij er te slechter echtgenoote, te minder christen-ega om geweest zijn, indien wij niet alleen den diepen indruk bemerkten, dien de stempel van zijn krachtigen geest op haar jong gemoed, haar denkwijze en geloof, tot op haar dichttalent toe heeft gelaten, maar ook iets van den heiligenden invloed bespeurden door haar op hem geoefend? Indien zij zijne grilligheden een weinig had geknot en zijne ruwe onbeleefdheden gewijzigd? indien zij haar hand op zijn klagenden, morrenden mond had gelegd? en tot wachtster voor zijne lippen ware geweest? Indien zij den ziekelijken man van het gebruik van opium afgebracht, en in stede van met hem schrijvende, copiëerende, dichtende, het grauwe morgenlicht op het papier te laten schijnen, hem van dat lichaam- en zielver-

woestende nachtbraken genezen had? Indien zij niet enkel „fier was geweest om aan zijn zij' het aakligst lot te dragen," armoede, schande, honger, maar liever nog de bron dier ellende gestopt, orde op haar onbedreven' echtgenoots geldzaken gehouden, en in hem — 't geen da Costa zijne neiging van den *grand seigneur* wou noemen — beteugeld had? „Maar zij begreep, dat zij met een man als den haren, aan deze dingen „niet raken mocht, wilde zij ook haar huwelijksheil niet zien „te gronde gaan op de plaat van zijn heerschzuchtigen aard," zegt er een. Indien dit zoo geweest is, dan antwoorden wij met een: des te slechter voor dien man.

Het blijkt eindelijk, dat de man, wiens leer was: „zoo hecht „ik misschien meer aan de *Heiligheid van 't Huwelijk* dan „gewoonlijk bij ons geschiedt, en beschouw er eene onverbreek„baarheid in, anders dan die men gewoon is te stellen of tegen „te spreken" — eene daad heeft gepleegd daarmede zoo volkomen in strijd, dat men zich verwondert hoe hem in later tijd, bij 't nederschrijven dier regels, de pen niet uit de hand is gevallen. 't Is eene smartelijke geschiedenis, maar waarvan het misdadige hoe langer hoe minder schijnt betwist te kunnen worden. In het voorjaar van '95 vertrekt Bilderdijk over Hamburg naar Londen, balling en alleen: zijne echtgenoote toch schijnt hem niet te hebben willen vergezellen, of liever, want uit niets blijkt, dat Bilderdijk of zij dit toen gewenscht of geraden heeft geoordeeld, zij schijnt in het vervolg van tijd geweigerd te hebben zijne ballingschap te komen deelen. Deze weigering, indien zij plaats gehad heeft, verdient ongetwijfeld onbepaalde afkeuring en kan niet verontschuldigd worden, tenzij blijken mocht, dat Mevrouw Bilderdijk gemerkt hebbe, wat in Londen voorviel. Daags vóór Kersttijd '95 had Bilderdijk kennis gemaakt in het huis van den schilder Schweickhardt, onder anderen met diens dochter Katharina Wilhelmina, 18 jaren oud, naar lichaam en geest hoogstbegaafd. Zijn eerst gevoel voor haar was dat van een vader: hij „wenschte toen, dat zij zijn dochter ware" en vroeg in eene ode op haar verjaardag, waarin echter een andere gloed heerschte dan de vaderlijke teederheid, niet dan dat „een teedre, dat een vaderlijke kus de wenschen van zijn „hart bestemmen" en hij voorts met „vaderlijke zorg

„en zucht geheel voor haar leven mocht." Het jaar '96 intusschen is in 's dichters loopbaan voornamelijk ingenomen door weelderige, gloeiende minneliederen, onder allerlei namen aan zijne uitverkorene gericht, die in haar argeloosheid de

..lessen van een vader van eens minnaars lippen vroeg.

minneliederen hoe langer hoe minder vaderlijk en die da Costa doen zeggen: „niet licht is door een teder en ridderlijk gemoed „in meer uitgezocht edele vormen op meer zieldoordringende „en hartinnemende wijze het hof gemaakt."

Op 18 Mei 1797 teekent Bilderdijk in zijn huisbijbel aan: uxorem accepi: ik heb eene vrouw gekregen.

De vraag is: was Bilderdijks eerste huwelijk bij gelegenheid van die tweede verbintenis, die bij de faciliteiten door de Engelsche kerk bij 't aangaan van huwelijken geboden in beide gevallen zeer wel in alle vormen kan plaats gehad hebben, ontbonden of niet?

Da Costa en nu laatstelijk de Heer Alb. Thijm zeggen: ja. Zij beroepen zich op eene authentieke kopij van een Brunswijkschen notaris, waarbij dat huwelijk verklaard wordt in Juni '96 ontbonden te zijn.

In elk geval, dit geeft de Heer Thijm toe, is hij geneigd te gelooven, „dat de Voorzienigheid de wond (nl. de echtscheiding) „slaande, een balsem gereed hield, waarvan de zoetheid zoo „groot was, dat Bilderdijk in den geheimsten schuilhoek van „zijn hart mogelijk geoordeeld heeft, zulke leedverzachting met „deze bezoeking niet te duur gekocht te hebben." Hoe zou de Heer Thijm dit in gewone spreektaal zeggen?

Dr. van Vloten geeft op de belangrijke vraag een zeer stellig neen! tot antwoord.

Daar hij zich vooral op onuitgegeven stukken beroept, kunnen wij niet anders dan den inhoud daarvan op zijn gezag aannemen, maar wij hebben geen enkele reden, ook daar hij de bezitters dier stukken noemt, om zijne nauwkeurigheid te wantrouwen.

Op 18 Mei '97 heeft werkelijk een huwelijk plaats, maar het is dat van Schweickhardt's oudere dochter met den Heer

Rietveld Texier. Bilderdijk heeft een bruiloftsvers in zijn gewonen trant, vermenging van sensualisme met godsdienst. Is het denkbaar, indien uit het huis van schilder Schweickhardt dien dag nog een tweede bruid gegaan is aan den arm van den beroemden „*Mr. Bilderdijk advocate general of Holland*" ang reeds van de ketenen eens hatelijken echts bevrijd, maar nu van haar hand in een huwelijk, dat men voor God en menschen belijden mocht, genezing zijner wonden wachtende, is het denkbaar dat haar bruidegom, dit zijn eigen geluk bot verzwijgende, zoo kalm, zoo objectief mogelijk het echtheil van zijn zwager en schoonzuster is gaan zingen en van deze vragen:

O sterk me, als hij, een dierbaar *kind*
— — — — — — — — — —
Voor 't hart dat *Vader*liefde vraagt?

Is het denkbaar, indien op dienzelfden dag Bilderdijks liefste bede vervuld werd, dat hij zeggen zou, als nu:

En, groote God! ik buig mij neder,
Tot ge eens mijn hartewond verbindt?

Maar wat beteekent dan: 18 *Mei* 1797, *uxorem accepi?*

Wel verre van zich van zijne eerste echtgenoote gescheiden te achten, schrijft Bilderdijk haar uit Brunswijk een briefje, gedateerd 21 *Augustus* 1797, in afschrift berustende bij Dr. Wap, waarin hij haar uitnoodigt provisioneel met hun zoontje Elius tot hem over te komen en eene ontvangst „met open hart en armen" toezegt. In *Juni* van dat jaar was intusschen zijne tweede echtgenoote tot hem gekomen. Dr. Wap heeft uitgevorscht, dat Bilderdijks huwelijk niet in Juni '96, maar eerst in Februari 1802 door echtscheiding ontbonden is.

Tot na dien datum, tot het jaar 1803 toe, heeft Bilderdijk zijne tweede verbintenis tot zelfs voor zijne oudste dochter en vertrouwdste vrienden verborgen gehouden, onder het voorgeven aan Uylenbroek, dat de ..... Stadhouder (!) indertijd die geheimhouding bij voorbaat gewenscht had. In dien brief aan Uylenbroek van 16 Juni 1803, zoo hij *in originali* nog bestaat, moeten evenwel meer bijzonderheden omtrent deze zaak

voorkomen, die men echter bij de uitgave in 1836 weggelaten en met tittels aangeduid heeft, als vallende onder de rubriek der dingen die, toen nog ten minste, „zouden kunnen hinderen."

Aan zijn ouden vriend Dr. Verschuur eindelijk schrijft Bilderdijk: „daar mijn gestel mij niet toeliet zonder vrouw te le-„ven, ben ik, na van de mijne verlaten te zijn en de dissolutie „des huwelijks, daardoor ipso jure geschied, bewezen te hebben, „in Engeland hertrouwd."

Wien kan het, na lezing van een en ander, verwonderen, dat Dr. van Vloten eene droevig-ernstige beteekenis hecht aan een „versje, *de Schaapjens*, in '96 door Katharine Wilhelmina naar het Fransch gedicht:

Natuur beveelt aan uwe harten,
Uw liefde kent die stem alleen,
En, ongenaakbaar voor haar smarten,
Geniet gij slechts haar zaligheên.
Gij hebt geen harteleed als tranen uit te gieten,
Die als ons hart een offer brengen moet,
Van onze bleeke wangen vlieten.
Geen hopelooze wensch wordt in uw hart gevoed —
Wat is het voorrecht, daar ge, o stervling, meê durft pralen?
Dat naauwbeperkt verstand? Wat hebt gij nuts daarvan?
Verstand, hetgeen de schok van elke drift doet dwalen,
Een enkle blik vervoeren kan!

o Schaapjens! gaat uw zorgloos leven
Niet boven aanzien en geboort?
Waarbij 't gevoelig hart steeds voor zich zelf moet beven?
En de onverbidbre plicht zijn heete wenschen stoort?

Geen mensch inderdaad die op haar den eersten steen zou mogen werpen, op die edele vrouw en edele moeder, goede geest van Bilderdijks leven, in hare liefelijke poëzie de zonzijde zelfs van zijn reuzengenie en aanvullende wat hem aan beminnelijkheid ontbreekt. Met welk een hart heeft zij Bilderdijk bemind!

Ach in waan van u gelukkig door mijn zuivre min te zien,
Dorst ik, en 't berouwt mij nimmer, trots aan heel een wareld bien.
Ach, ik zou nog meer mijn Waardste. Zoo gij slechts gelukkig waart.
Offerde ik u zelfs mijn Liefde, 't eenigst, dat mij rest op aard.

Zulk een liefde maakt de wereld tot een hel of tot een hemel, maar zij moet haar eigen weg ten einde gaan en legt een eerbiedig stilzwijgen op aan anderen. Wat de jonge, zachte vrouw betreft, het eenige dat men haar verwijten, neen waarover men met haar aan de wieg van haar jonggeboren dochterke klagen kan, is de noodlottige gave van een al te teeder hart:

En zoo gij, lieflijk Wicht — ach zoo gij met het leven
  De zwakheid ook verkreegt van mijn vertederd hart!...
Helaas! van nu af aan doet mij dat uitzicht beven,
  Dan moet ge een offer zijn van onuitwijkbre smart!

Met Mr. Willem Bilderdijk echter staat het geval anders: Dr. van Vloten noemt hem haar „gewetenloozen verwinnaar.” Indien het hem bij ’t schrijven van dit woord gegaan is, als het menig ander gaan zal bij ’t lezen er van, dan zal zijn gemoed er verlichting in gevonden hebben.

Waarom echter halen wij met eenige uitvoerigheid een en ander op? Vooreerst wel omdat deze quaestiën door de Heeren Thijm en van Vloten aan de orde gesteld en in zoo geheel verschillenden zin behandeld zijn. Voorts, omdat zij in menig opzicht den mensch en den dichter Bilderdijk beter doen verstaan. Niet het minst, om voor het bestaan van zekeren onmiskenbaren tegenzin in ouden en nieuwen tijd tegen den mensch en den dichter eene waardiger verklaring te geven, dan die al te gemakkelijke van den Heer Thijm: de wanhopige middelmatigheid en het schijnheilig ongeloof zijner tijdgenooten. Maar stellig niet, om met zeker goedkoop, maar onedel genoegen steenen te werpen tegen het grafgesteente van een der grootste zonen onzes volks, of ons te verheugen omdat ook die reus wel eens struikelde, wel eens viel, wel eens kroop op den grond. Wij beweren volstrekt niet, dat Dr. van Vloten zijn lust in dit genoegen gevonden heeft, maar betreuren toch, dat hij naast het gevoel van bewondering voor het talent van den dichter zoo weinig plaats heeft gegeven aan nog een andere aandoening, dan die van misnoegen tegen den ontevreden, klaagzieken

mensch. Ach! waar moet het met de wereld heen, zoo de goede engel van het mededoogen, door de onbarmhartigheid van — wat zullen wij zeggen, onze eischen of onze deugden? — verschrikt, met de handen voor het gelaat haar ontvlucht? Wat zal ons overschieten dan eenzelvige plichtsbetrachting, met een eenzaam genot van hare voldoening, dat noch dankbaar maakt noch nederig: wat, dan hoogmoedsduizelingen bij den rechtvaardige, wanhoopsmoedeloosheid bij den struikelende, voorts de wreede heerschappij van den volkswaan, van den spot der geestigen en de giftige beuzelpraatjes der nietsdoeners, vooroordeel, onrechtvaardigheid, oppervlakkigheid, indien wij voor ons zelven versmaden en aan anderen eene erkentenis weigeren die mede te allen tijde de betoovering van het evangelie heeft uitgemaakt: die van het droevige onderscheid in een mensch tusschen zijn willen en volbrengen. Wat zal ons resten, dan iets bij uitstek ontroostbaars, indien onze liefde voor het strenge, onschendbare recht ons eens het vergeven, het dulden, tot zelfs het begrijpen van eens anders gebreken mocht hebben doen verleeren? Laat de tegenpartij — want het kan niet anders of men schaart zich aan wederzijde van Bilderdijks persoon — ophouden met dien man heilig te verklaren of zijne gebreken op eene wijze toe te geven, dat men in die grootmoedige toestemming zelve een nieuwen grond voor nog hoogere lofverheffing vindt. Laat men ophouden, als in dat minst bevredigende aller boeken: *de Mensch en de Dichter Bilderdijk*, geschiedt, naar de grondstelling waarvan da Costa het goddelooze onder het uitspreken niet gevoelde: dat een ander omtrent zijn meester onpartijdiger moest zijn, dan hij kon of *wilde*; laat men ophouden met zoolang om dat ééne mannelijke, christelijke: *dit is slecht*, heen te praten, totdat de lezer niet meer weet, hoe hij het heeft. Laat men niet meer, door op de echtgenoote van Bilderdijk misschien welgegronde maar in elk geval zeer leelijke beschuldigingen te stapelen, daardoor de aandacht van den man in quaestie trachten af te leiden, indien men toch wel genoodzaakt is van dezen in diplomatischen vorm te zeggen: hij was blijde van zijne vrouw ontslagen te zijn, omdat hij tijdens hun huwelijk reeds verliefd was op eene andere. Laat ons toch niet hooren: „Bilderdijk was geen Isengrim, want . . . hij hield

van zijn eigen kind." Dat had er voorwaar nog bij moeten komen, dat hij geen lach en hart en lied had voor een spelend kind, zijn eigen jonkske, dat met welgemeenden ijver zich afsloofde, om zijn vader boeken aan te dragen, die het nauwelijks tillen kon! Laat men niet schroomen om, even als de Heer Thijm in een woord, waarvoor wij hem danken, met Bilderdijks minnedichten aan Odilde afrekende: „het is wel „geen ontucht, die daarin gepredikt wordt, maar een christen„hart zal toch veel te veel zinnelijks in die liefde vinden en „zal zich ongetwijfeld beleedigd gevoelen door de losheid van „het penceel, dat deze liefde schildert," even zoo rekening te houden met menigen anderen trek in zijn karakter. Laat dit toch stilzwijgend vaststaan: indien men op Bilderdijks grafgesteente een opschrift trachtte te beitelen, als 't geen op Vondels monument een traan in 't oog lokte en de stem van heilige ontroering in de keel doet stokken, het marmer zelf zou wraak roepen. Al wordt ooit Bilderdijks naam even bekend als die van den meest geliefde onzes volks, deze „man des gebeds" bij uitnemendheid van den Heer Capadose, zal nooit in de schatting en liefde der natie een plaats waardig zijn in de schaduw van Bestevaer, vóór den slag nederknielende in de kajuit van Hollands admiraalschip. En wij weten nog van grootere dingen van Grooteren dan deze! — Maar als sommige dingen, onaangenaam om te zeggen, eenmaal kort, goed, mannelijk gezegd zijn, laat ons ze dan vergeten en er niet meer over spreken. Wij voor ons, als onder het lezen van Bilderdijks correspondentie, te midden van honderd overdrijvingen, dwaasheden zelfs, en duizend dingen, waartegen ons oordeel in opstand komt, de flitsen van dat wonderbaar doordringend verstand, dat scherpe oordeel ons schokken als electrieke vonken en de uitgebreidheid dier kennis ons verbaasd doet staan; als hij op de breede, zilveren stroomen zijner poëzie ook onze boot voortdraagt naar een tooverland vol bloemengeur en vogelenlied, tusschen groene eilanden, donkere, overhangende wouden en ontzagwekkende bergen door; als dan in ons gemoed door de openstaande poort der bewondering ook vereering, ook mededoogen, ook zucht om mee te leven en te lijden willen binnengaan, wij zullen met geweld die deuren niet sluiten. Wij willen ons herinne-

ren welke rampen dien dichter hebben overstelpt, hoe vreemd zijn lot en hoe dubbel zwaar de strijd om goed te zijn juist voor zijn karakter is geweest.

Hoe heeft bijkans alles moeten medewerken om hem in botsing met lot en leven en menschen te brengen en die botsing hevig te doen zijn! In een vreugdelooze jeugd schijnt het vroeg ontwikkelde kind geen moederliefde te hebben gekend. Peinzende, zijn hersens afmattende met wonderbare vragen; — de regels der talen waarvoor hem de leerboeken plachten te ontbreken stelde hij bij zich zelven, zegt hij, uit metafysische gronden vast — alle wetenschappen beoefenende, voor zoo ver het zelfstandig, met allerlei dwaze hulpmiddelen naspeuren er van beoefenen heeten mocht; in alles autodidact, schoonschrijvende, teekenende, zich zelven de hardste oefening in de techniek der poëzie opleggende, menschenschuw en maar één vriend, Dr. Verschuur, kennende, had de jonge, bleeke Willem Bilderdijk geen jeugd, of liever ging hij uit een jeugd zonder spel, zonder makkers, zonder vroolijkheid plotseling over in den staat van bekroond en gevierd dichter. Hoe kon hij zich later dat door geen eigen inspanning herstelbaar gemis aan volledige vorming in de wetenschap beklagen! Hoe goed wist hij zelf dat hij eenzijdig was, al gaf het arglistig hart er ten slotte een beterklinkenden naam aan: „de paradoxen en enantiophona „in mijne brieven moeten U (H. W. Tydeman) niet verwon„deren. Ik heb door eigen vorming en de wrijving in den „zak waar het lot mij in omgeschud heeft, een geheel ande„ren vorm gekregen, dan uwe dagelijksche vrienden, die zich „op elkander afgeslepen hebben, en elkander dus op en uit „gelijken. En die mij in iets, wat het ook zij, naar zich zel„ven beoordeelt, grijpt in zijn denkbeeld geen schaduwtjen van „mij. Ik zeg niet, dat ik daarom beter ben, maar ik ben „oorspronkelijk ('t zij dan beter of slechter) en niemands Copij.″ „Onder alle plagen des levens,″ heet het in een zijner altijd belangrijke Voorberichten, „is dit — (nl. slordige uitgave zijner verzen) „onloochenbaar een der meest grievende voor „mijne aandoenlijke ziel geweest, die naar mate zij zich min„der in de Fyzieke wereld te huis vond, te meer in haar eigen

„Atmosfeer van verbeelding omdwarrelde, en het goede of „kwade des levens nooit naar den gewonen maatstaf, maar naar „de verwrikking, die het in hare gestemdheid toebracht, be„rekende.”

Zijn lichaamsgestel, hoewel in een vierenzeventig-jarig leven, vol inspanning en krankheden, bewijzen gevende van inderdaad „ijzersterk" te zijn, was van der jeugd af aan lijdende. Reeds op zijn derde levensjaar had hij — ten gevolge van overspannen denken, als hij zegt — van die suizingen in het hoofd, waarover hij zijn leven lang klagen zou. Op zijn vijfde treedt hem een buurjongen, met wien hij staat te praten, onbesuisd op den voet, en dit geringe ongeval is voldoende om eene ontsteking te weeg te brengen, die hem tot zijn zestiende jaar belet uit te gaan.

Daar lag ik jaren lang in 't krankvertrek gebonden
  En kende kinderspel, noch spijs- noch drankgenot,
Verwaarloosd of geplaagd, en sleet mijn bittre stonden
  In mijmrend zelfgevoel of twisten met mijn lot.

Een borstziekte overvalt hem en men denkt dat de knaap tering heeft. „Honderd ponden bloed — dit is," verzekert ons de dichter, „niet bij vergrooting gezegd; het was meer" — tapt hem de geneeskunst dier dagen het kranke, jonge lichaam af. Dokter Bilderdijk, de vader, stond als bloedvergieter bekend. Dit aderlaten moet voortaan ieder jaar van het lange leven eenige malen herhaald worden. Den geneeskundigen van onze dagen zal het niet verwonderen, dat dit van zijn beste sappen beroofd lichaam aan allerlei kwalen blootgesteld bleef. Hoe ze op te tellen, met al de klachten en verwenschingen, die zij den lijder in dicht en ondicht afpersten?

........een zwak gestel met uitgebleekte kaken —
  Mijn spierkracht uitgeput! — mijn vezels week verslapt! —
Mijn kreupel sleepend been! —

Die klachten waren nu misschien voor een deel de door latere ervarigen verkleurde herinneringen van den grijsaard omtrent zijn jeugd, even als dat andere, dat hij reeds in de wieg naar

zijn graf zou hebben gesnakt, of, aangaande zijn kinderjaren:

Zoo groette ik reis aan reis bij 't smartlijk boezemzwoegen
In elke morgenstond een toetred tot de nacht.

Maar, ziehier uit den studententijd, de periode der eerste minnedichten, van 't ridderlijk duel om zekere schoone, een klacht aan een toen geschreven brief ontleend: — — „koort-„sen — — die met allergeweldigste beroering in 't hoofd, on-„afgebroken en pijnigend ijlen, en lange slapeloosheid gepaard „gaande, een zoo volslagen verwoesting van krachten te weeg „gebracht hebben, dat ik — — volstrekt van 't gebruik van „denkvermogen verstoken ben. Spot met mij, wanneer ik van „*vegeteeren*, van *voortduren* spreek; maar geloof mij, ik walg „van een aanzijn, zoo nietsbeteekenend als het mijne..... Ik „ben mij zelven tot last." — Zoo wisselen de krankheden en de verzuchtingen dat gansche lange leven af. „De dagen van „mijn nuttig leven zijn voorbij en nu ben ik doodëter." Bilderdijk telde toen 34 jaren. „'t Is een uiterste afmatting en „uitputting van geest en hersenen die mij — — genoegzaam „volstrekt gedachteloos en geheugenloos maakt." — 't Was omstreeks dien zelfden tijd. Uit Brunswijk schreef hij: „Ik heb „niet geslapen; en ben dus nog al redelijk. Slaap namelijk, „is bij mij nooit anders geweest dan eene tegennatuurlijke be-„dwelming, die mij foltert terwijl zij duurt, en vreeselijke hoofd-„pijnen nalaat, die in vroeger tijd na de thee allengskens op-„helderden, nu voortduren. Ik sliep voorheen zelden dan om „den derden nacht; nu breng ik wel zeven, acht, ja tien et-„malen achtereen door, zonder dat er sluimering in mijne „oogen koomt, doch eindelijk bezwijke ik, en val in die soort „van slaap, die mij eigen is; en zoo niet, moet ik hem door opium „maken." — „En dan zegt men, dat ik veel werk? Men bedenkt „niet dat de dag voor mij vierentwintig uren heeft, zonder slaap, „zonder uitgaan, zonder eten, zonder menschen te zien, zon-„der kleeden, zonder alles wat het leven meestal vervult." Hevige ziekten in Brunswijk, in Katwijk, brengen hem aan den rand van 't graf. „Duizelingen van apoplectischen aard" en „beginselen van apoplexie", bloedspuwingen", „phtisis eerst in „de eene, toen ook in de andere long", ja welke kwalen niet?

voegen zich bij het ongemak, waarover de verzuchtingen nooit ophouden: verzwakking van geest, oordeel, denkvermogen, geheugen bovenal, die hem wel een vers in één adem af laat maken, maar niet wederopvatten als 't eens afgebroken en dus de draad verloren is; die hem wel niet belet middelerwijl allerlei geestesarbeid te volbrengen, maar 't verlammend, troosteloos gevoel schenkt van voor niets meer berekend, beuzelaar doodeter, ballast te zijn.

„Wat doe ik met zulk een gestel op deze wereld?" — „Ik „ben niet geschapen voor deze vervloekte wereld." — „ô Die „ouderdom is een lastig ding; maar het jong zijn heb ik ook „nooit recht aartig of plaisierig gevonden; en kindsheïd.....! „praat mij daar in 't geheel niet van. Zoo ik drie dagen van „mijn leven kiezen moest om weêr te herhalen, ik zou er geen „weten." — „Het eenige wat ik kon, mocht ik niet, en waar „ik niet toe deuge, dat moet ik, tot dat het God behage mij in „het graf, of den Koning mij in het dolhuis van een' arbeid „rust te geven, die mij dag aan dag het verstand dieper krenkt": wij doen maar hier en daar een greep. En o! hoe zeer is dien man het leven zelf een last geweest, de dood begeerlijker dan fijn goud — de dood die, altijd afgebeden, nooit wou komen, het eene tiental jaren voor, het andere na met alle beden in vers en proza spotte, de vermetele, die zoo vaak de bepaling van zijn lot in eigen handen genomen had, beschaamde en eindelijk — o nietigheid van den mensch! — zijn komst deed voorafgaan van de grootste bezoeking door Bilderdijk gevreesd, werkelijke slooping en kindschheid van zijn grooten geest! — Van die levensmoêheid en die stervenszucht vloeien brieven eu verzen over end' over. Nu eens zijn de uitingen bitter:

In 't leven, hoe 't ook zij, is 't leven zelf mij 't hardst!

deze regel is bekend.

'k Zie dan — ('t was op zijn 52sten verjaardag) — na een jaar vol weenen,
't Haatlijk daglicht weêr verschenen
Dat mij op den misthoop smeet,
Dien het menschdom Wareld heet.

En wien grepen, onder een huivering van kille vrees, de gespierde verzen niet aan van die hartesuitstorting, waarin de wanhoop kermt en die hij *Levenspijn* tot opschrift geven dorst

Ik leed, wanneer Gij riept tot lijden, en geduldig;
En, tot wat peil het stijge, ik ben U hooger schuldig.
Maar ô geef krachten! Roep, ô roep mij van mijn wacht,
Eer waanzin me op het laatst het zuizlend brein verkracht.
Gij ziet het woelen, ziet het koken, ziet het bruischen
Laat, laat me Uw hoogen wil niet roekloos tegendruischen.
Ik vraag geen wraak o God! ik vraag lankmoedigheid.
Toon aan 't verduisterd oog, dat vijftig jaar beschreit,
Een hooger, eedler, een U waardiger bestemming,
Als 't doel waar voor ik lijde in dees mijn zielsbeklemming.
'k Ben zwak, mijn God! 'k bezwijk: mijn reden faalt en zwicht
Bij 't altijd klimmend leed en meerdrend overwicht.
Ach! zoo een oogenblik mijn hoop op U verraste —
Mijn sidderende hand in 't duister zich vertastte —
De onvaste voet me ontglipte op 's afgronds smallen rand —
o Hou me in 't vallen op. en grijp mij bij de hand.

Deze roepstemmen kwamen dan ook uit de diepte van ellende in het jaar '10. In vroolijker dagen, want ook Bilderdijk heeft nog vleugjes van opgeruimdheid gekend — gevolg van zijn hersenverzwakking, beweerde hij — kon hij in goede luim over zijn dood praten: „Nu, ik ben moê genoeg „van dat ding, dat men leven noemt, om met plaisir af te stap„pen; doch dat staan op den wal, eer de schuit afvaart en 't „wachten tot de bengel luidt, verveelt mij geweldig. Daar draai „ik nu rond en weêr rond, doe niets, en moet den kwaden „jongens te woord staan die mij aan alle kanten plagen met „hun: „mijnheer, belieft ge geen pijp etc.", en denk: ware „ik dit kwartier uurs nog maar op mijn kamer gebleven." Dan was het: „Haast zal het gerucht u toewaaien, dat de *Turca* „*Batavus* geweest is, en, bijgevolg Griekenland met zijn Leoni„dassen in vrijheid hersteld. Wat feest zal dit zijn! Nu, zoo „ik kan, koom ik dan eens om een hoekjen kijken, om te „applaudiseeren." Zelfs dichtte hij bij voorbaat voor dat feest zijn bekenden, ondeugenden *Rondedans om een doodkist:*

Nu is Bilderdijk
Een lijk, enz.

Straks weer, roerend, weemoedig als de nachtwind klaagt door 't dorre lied, zong hij zijn prachtig *Stervenszucht*, dat alleen vrees om onbescheiden in onze aanhalingen te worden, ons verbiedt in zijn geheel over te nemen: — —

Waarom, waarom met geduld
Mijn bestemming niet vervuld,
Waarom dus naar 't lot gegrabbeld? —
Zucht naar 't uiteind van zijn smart
Tergt en tokkelt aan mijn hart,
Als de vlam aan 't haardhout knabbelt.

— — — — — — — — — — —

Leven? ò wat valt dat bang,
Zelfs bij weeldes toverzang!
Zelfs in wellusts troetlende armen!
Leven is geen leven, neen.
't Is een schaduw hier beneen,
't Is in 't hart versmoorend kermen.

Zalig, wien zijn laatste dag
't Hoofd ten doodslaap buigen mag!
Zalig, 't rusten van zijn werken!
Lieflijk kleppert aan en af
't Avondwindtjen over 't graf,
En verkoelt het met zijn vlerken.

't Morgenroosje, moê en mat,
Laat haar saamgekrompen blad
Op den dorren wortel vallen.
't Veldkruid, van den middag flaauw,
Hijgt naar frisschen avonddauw;
't Loeiend vee naar luwe stallen.

Ik, mijn God, verlang als zij.
Plantjen in dees woestenij,
Schaars verkwikt door malschen regen,
Buig ik op mijn' dorren steel.
Runddier in het ploeggareel,
chrei ik d' avondschemer tegen.

Runddier (neen!) dat niet meer ploegt,
Maar op d' akker afgezwoegd,
Knikkend neerzeeg in de voren;
Brandend naar den dronk versmacht,
Die hem in de toekomst wacht
En wiens loeien Gij wilt hooren!

Zeg vrij dat er in deze klachten en verzuchtingen de gewone overdrijving heerscht, en trek er — hoe veel wilt gij? — af. Deel met een glimlachjen mede, dat gij in de brieven en verzen, waarin over volslagen geheugenloosheid, verwoesting van het verstand en dergelijke kleinigheden geklaagd wordt, eer de bewijzen van het tegendeel pleegt te vinden. Frons de wenkbrauwen en zeg, dat Bilderdijk zelf door overspannen werken, bij dag en nacht, de deur voor allerlei smart, ja voor alle verwoesters van den blijden levenslust heeft opengezet. Wij willen u zelfs helpen. Met walg aan het leven, paarde hij een afkeer van de menschen. Het lust ons niet een arm vol distelen te garen. Daarom een paar aanhalingen slechts: „Ik wil (ik „heb het schriftelijk aangeboden) gaarne naar de wildernissen „van Siberiën, als ik maar vrij blijf om met menschen om te „gaan en van menschen te hooren, maar vruchteloos, — — „wee, dat ik niet gestorven ben, eer ik een mensch kende of „leerde kennen. Gevoel te hebben, dat men hun in iets ge„lijkt, is een hel; en het is dit dubbeld bij een hart, dat uit„boezeming en mededeeling behoeft, en, uit neiging mensch„lievend, weldoen en in alle mogelijke vormen weldoen moet. „Spreek ik dus, zoo houdt men mij voor dol of zot. En ech„ter wil men mij dan niet als een dolle of zot opsluiten: „maar integendeel als wijs behandelen. Dit is ondragelijk. „Mij te willen dwingen om met hun te raaskallen, die niet „anders dan raaskallen, en als alles mij dol maakt, mij te „dwingen dat ik wel te vreden zal zijn." — „Zeker is het, „dat ik met al de levendigheid van mijn verbeelding mij nooit „een Duivel heb kunnen voorstellen, zoo Duivel, als ik na dat „alles mij den mensch, die thans bestaat, in abstracto voor„stellen moet, en dat onder hen te leven mij een afschrik is." Zeg gerust met ons, dat deze woorden aan Godslastering gren-

zen, of, leg al de pijn die ze een godsdienstig gemoed aandoen, in het waardige verwijt van den jongen Tydeman: *maar gij zijt toch zelf mensch en door God daartoe geschapen.* 't Zal u bevestigen in de overtuiging, dat deze man met zijn grooten geest, maar zijn door blinde hartstochten verscheurd, ja verwoest gemoed, op het voetstuk zijner dichtersgrootheid nooit met wezenlijken eerbied zal worden aangestaard. Maar als gij alles hebt afgetrokken, wat het uw recht was te doen, erken dan, dat het ten slotte toch niet om het ijdel genoegen van zonderling te wezen zijn kan, zoo een man zijn leven lang snakt naar den dood en met zoo smartelijke verbazing vragen kan: alles, Almacht! hecht aan 't leven, ook den minstbegunstigde is bij zijn leed elke dag nog zoet — hoe is mij alleen het leven pijn?

> Ben ik dan minder nog dan de armste slaaf bedeeld,
> Die in zijn keten zingt, of met haar schalmen speelt?

Zoo hij het ten opzichte van anderen geregeld placht te vergeten, dat zij menschen waren aan allerlei zwakheid en dwaling onderworpen, vergeet gij het niet ten opzichte van hem. Bedenk eens van hoeveel rampen en teleurstellingen dat leven van Bilderdijk doorweven is geweest; dat hij, door welke oorzaken dan ook, nergens een blijvend, rustig *t' huis* heeft mogen vinden; dat hij, de man wiens ziel aan vrouw en kroost en huiselijk geluk hing, „om heel de aarde t'overspreien met de lijkjes van zijn kroost," dertien kinderen ten grave heeft gedragen, ach, het den laatste, teêrgeliefde, die op zee is gebleven, niet eens heeft kunnen doen. Antwoord eens: of wij er meer of minder om te beklagen zijn, zoo zich het verwijt van eigen onheiligen wrevel en lichtgeraaktheid met onze rampen mengt? En, als gij een gezond lichaam ten dienst kunt stellen aan een altoos wakkeren geest en opgeruimd gemoed, laat u dan door een des-lijdens-kundige verhalen, wat het zegt als een door lichamelijke zwakte gevoelig zenuwgestel alle indrukken versterkt, genot en smart verdubbelt, de verbeelding zweept, de verwachting van heil of leed buiten alle maat vergroot, den evenaar der gemoedsstemming onophoudelijk doet schommelen tusschen

opgewondenheid en neerslachtigheid die haar boet; en gaat het met lichaamspijn gepaard, den kranke voortdurend tot zich zelven en zijne kwalen bepaalt!

Dring nog wat dieper in het eigenlijke karakter van den onverzoenlijken strijder tegen zijne eeuw door. „Ik ben", zoo ongeveer laat hij zich ergens uit, „in alles *onmatig:* ga nu heen, „lezer! en vertel dat Bilderdijk een vraat, een dronkaard is en „zich te buiten gaat." — Zeker zal de lezer dit niet doen. Hij weet wel beter. In dien zin was Bilderdijk niet onmatig. Maar wel was hij het in een anderen zin. Hij was een dier krachtige geesten, meer tot heerschen dan tot dienen geneigd, met geen laatste, met geen tweede plaats tevreden, wier begeerte door geen halve wereld, 't zij van landen en volken, of van goud of van roem, of van kennis en wetenschap, te stillen is. Dat karakter draagt Bilderdijks poëzie: dat zijn geheele wijze van denken en doen. Wacht van dien man geen sympathie — die voor 't overige zijne opvoeding niet kweekte — voor uwe beginselen van vrijheid en gelijkheid voor allen, uwe stelsels, die alle laagten vullen met de geknotte kruinen van alle hoogten, uwe constitutiën, die angstig, naar den aard van zuinige burgermannen — ook geen voorwerpen van zijn hartesneiding — rechten en plichten afwegen, uwe vertegenwoordigingen, Procrustus-bedden voor alle stoute, grootsche gedachten, onschendbare wijkplaatsen van proza en middelmaat. Zijn hart en zijn woord voor den Koning onder God-alleen; voor den éénen, ongedeelden koninklijken *wil*; voor den Stadhouder, dien hij *Gezalfde* Gods noemt; voor Lodewijk, voor Keizer Napoleon, voor den te wachten Zorobabel, mits het maar een Alleenheerscher zij. — Wij kennen geene passage, die Bilderdijk in dezen beter kenschetst dan de volgende: — „Geloof „mij, ik kan even goed als iemand den vorsten de les lezen „en heb het gedaan, waar het behoorde; ik doe het even zoo „mannen, en vaders; maar kinderen, vrouwen en volken moet „niet wijsgemaakt worden, dat zij rechten hebben, anders dan „die hun werkelijk verleend worden. Dit moet als een geheim „zijn tusschen den vorst en zijn hart en verstand, voor den „grooten hoop verborgen, zoo veel het dit immer zijn kan." Men ziet het stelsel doorschemeren. Niemand heeft rechten:

allen hebben plichten. Die plichten vloeien ten slotte uit godsdienst en recht voort. Maar alle godsdienst is oorspronkelijk *openbaring*, alle recht oorspronkelijk *bevel*, stellig gebod van God. Vraag nu eens wie de authentieke, onfeilbare bewaarders van dat *recht* zijn geweest, sinds den dag waarop dat stellig bevel Gods heeft weêrklonken — het antwoord zal luiden, indien wij wel begrepen: alle recht van regeering en wetgeving wortelt in de vaderlijke macht, in den vader, straks als stamhoofd en vorst erkend. Werp tegen, evenals de Franeker professor deed, dat gij nu in den loop der tijden die oorspronkelijke "patria potestas" en „maritalis potestas" van God verkregen, die „echte Majesteit," door zoo veel omwentelingen, geweldenarijen van opgeworpen tirannen, moord, gruwel en bedrog zoo dikwijls verdrongen en op zij geworpen ziet, dat gij haar nergens meer vinden kunt. — Bilderdijk zal u met een machtspreuk antwoorden, dat gij niet maar op goed geloof moet aannemen al wat domme historieschrijvers u van Romulus, Tarquinius en andere zoogenaamde geweldenaars vertellen. Zelf zal hij ongevraagd uwe bedenking toegeven. Hij is natuurlijk veel te goed kenner der historie, om niet te weten wat er in de practijk van die Majestas a Deo, wat er bij een Lodewijk XV, een Hendrik VIII, een Filips II van dat „geheim tusschen den Vorst en zijn hart en verstand" te recht komt en wat van dien sentimenteelen door hem gestelden regel van huis en landsbestier: „de zwakkere heerscht altijd — — want de zwakkere „boezemt den sterke een betooverend belang in; maar die „zwakkere moet voor zijn eigen rust en welzijn aan geen rech„ten denken, terwijl hij dat recht geniet. Doet hij 't, zoo houdt „de natuurlijke, de godlijke ineensmelting van twee tot één „op . . . 't hart des mans, des vaders, des vorsten wordt koud, „zoodra hij zich rechten hoort voorwerpen." Zelf had hij aan het Stadhouderlijk hof wel zaken gezien, waarin hij niet treden mocht, maar waarvan hij toch iets vertelde: dat men Prins Willem V „blind gehouden, misleid, bedrogen" had, juist in die zaken, die zijn vorstenplicht zouden raken. „Hoe men, „toen hij ondanks alle maatregelen, zich met onverbiddelijken „ijver toelei op zaken, samenspande om hem dood te zuipen," etc., etc. Zelf hield hij al de wettige vorsten van Europa voor

afvalligen en spotte met de „fraaie souvereiniteit van de Hoog „Mogenden van Holland en Westfriesland", ook àl onrechtmatig verkregen en den volke opgedrongen. — Nu zou men zeggen, indien de Majestas a Deo, dat Goddelijk recht, dat zoo barmhartig en genadig het van alle recht ontbloote volk zal leiden, *nergens* ter wereld te vinden is, dat Bilderdijk met zijne theorie verlegen moet worden. Volstrekt niet. Hij vestigt zijn hoop op — — Napoleon, die toch waarlijk geen anderen rechtstitel kon doen gelden, dan de sabel, en op de Wareldmonarchie die deze vestigen zal. Alles is hem goed, zelfs de Helhond, Moloch en Minotaurus van later, indien maar het beginsel der persoonlijke heerschappij, dat hem in merg en nieren zit, belichaamd worde!

Maar Bilderdijk zelf behoorde toch tot „het volk" en kende zich dus ook mede van rechten ontbloot! In de verste verte niet. — 't Karakteristieke is juist, dat hij zich zelven stilzwijgend en naïef genoeg uitzonderde. „Maak kinderen, vrouwen „en het volk niet wijs, dat zij rechten hebben." — — — Maar gij dan, Mr. Bilderdijk, vanwaar haaldet gij het *recht* om vorsten de les te lezen? Waart *gij*, docters-zoon uit Amsterdam, niet uit het volk? Of was het een *recht* van de Teisterbants en Orsini tegenover den vorst? maar wij meenden dat de vorsten de regeeringsgeheimen hadden uit te maken tusschen zich en hun hart en verstand alleen?

De zaak was, dat er voor Bilderdijk in deze wereld één middelpunt bestond, en dat middelpunt was een *ik*, een *wil*, en dat ik was Bilderdijk. Wij laten voor een oogenblik daar, in hoever Bilderdijks godsdienst een tegenwicht moge geboden hebben, maar van nature was zijn zelfgevoel heftig, heerschzuchtig, jaloersch, onverdraagzaam. Dat was zijn „onmatigheid". 't Geen van nature was groeide door eene eenzelvige opleiding en volslagen gebrek in zijne jeugd aan wrijving en botsing met anderen onbesnoeid, welig, ziekelijk op. Bijna geen brief, geen vers, of de persoon van Bilderdijk is er het middelpunt van; in den *Ondergang der Eerste Wareld* zelfs kán hij zich niet onthouden van een tirade tegen zijne tegenstanders in theologie en staatkunde! Meen nu niet dat die hongerende en dorstende geest een wereld van onedele dingen zou begeerd heb-

ben! Zijne oudste liefde, die hem heimelijk in het hart bleef hangen, was het ridderlijke vak der wapenen, de krijgsmansstand — maar 't „kreupel sleepend" been maakte de vervulling van den hartewensch onmogelijk. Toen wierp hij zich met al den brandenden ijver van zijn reuzengeest op de wetenschap, recht, taal, letteren. Posten, ambten, geld, onmiddellijk voordeel voor zich zelven? hij verachtte ze met de minachting van een grooten heer — waarin intusschen meer affectatie en hooghartigheid school, dan goed voor hem was. Maar ziehier zijn roem, zijn eerzucht: hij

Kleefde aan (zijn) schrijfdisch vast en at (zijn) tweebak droog
En dronk zijn slappe thee, gelukkig in zijn oog.
Waarvoor? voor d'armen wees, den lijdende en verdrukte,
De onnoozle dien (zijn) hand uit boei en kerker rukte —

Dat was ook een koningschap:

— — — — — — — — —
Wie onzer in 't ontwikkelen
Der duisterheen van 't recht, gevoelde heeter prikkelen?
Wie ijveriger gloed? Wat scherpziend lynxgezicht
Zag redding waar ik dubde en waar ik 't opgaf licht?

Zie hier eindelijk Bilderdijk in het uur van zijn triomf:

Ten afgrond uitgestegen,
Hief 't oproer de oude leus van Loevestein omhoog,
Nam Staats- en Rechtszaal in, en wet en rechten zwegen,
De schaal van Themis zwenkte, en 't heilig lemmer boog.

Partijzucht trok te veld met wapens en standaarden,
De onnoozelheid, aan eed, aan God getrouw en Vorst,
Gekerkerd en bedreigd bij 't blikkren van de zwaarden,
Had toevlucht, schuts noch wijk. — *Zij vond die in mijn borst.*

Waar is vorstenkroon en glorie vergelijkbaar bij deze, dat gij zeggen kunt, of het u verbeeldt te kunnen doen: bij 't wankelen van het recht was er ééne borst, waaraan de verdrukte onnoozelheid — in casu Kaat Mossel — schuts vond, en die borst was de *mijne*?

Maar dit veld van werkzaamheid wordt verwoest: deze bron van zelfbevrediging gestopt. De advocaat wordt balling. Welk een lot, mijne vrienden! voor zulk een geest, in een Brunswijk acht, tien van zijn beste levensjaren lang, aan zijn eigen vuur te moeten verteren! Als vijftiger keert hij terug. Hij vraagt zich af wat zijn leven tot nu toe geweest is, en het antwoord luidt, dat het tot heden stuk- en lapwerk geweest is. Aan welke groote taak heeft hij zich kunnen wijden? Maar nu zal het in 't vaderland beter gaan. Een werk wordt hem voorgespiegeld, beloofd, en zijn eigen hart hangt er aan. Dat ééne bedoelt hij, als hij honderdmaal den wensch slaakt om nuttig te zijn. Het telkens verschoven worden, het eindelijk voor goed uitblijven van dat ééne beklaagt hij, als hij in de bitterheid zijns harten uitroept, dat hij een doodeter is, nutteloos, een last voor zich zelven en anderen, dat men hem onthouden heeft het ééne, waar hij voor deugde, opgedrongen 'tgeen hem niet past!

Dat ééne is een professoraat.

Onze verdraagzaamheid, onze zucht om alle opiniën recht te doen, alle richtingen een spreekzaal met gas en een katheder met suikerwater te gunnen, grenst misschien wel eens wat al te na aan scepticisme en gebrek aan heilige overtuiging. J. M. Kemper handelde misschien beter toen hij, Bilderdijk een leerstoel in de letteren toewenschende, zich zonder voorbehoud tegen diens professoraat in de rechten te Franeker verklaarde, omdat Bilderdijk beginselen beleed, die hij, Kemper, verfoeide en doodend achtte voor de vrijheid van den mensch. Wij kunnen toch niet dan betreuren, dat het Bilderdijk niet gegeven is. Zoo iemand, dunkt ons, dan had hij op een leerstoel recht gehad. Zoo iemand, dan zou hij door zijne bekwaamheid, meer nog door de oorspronkelijkheid van zijn geest, geestdrift hebben kunnen wekken en sluimerende geesten wakker schudden tot besef van kracht en roeping. In elk geval, 's dichters hart hing er aan. 't Was ook om den strijd tegen den geest der eeuw te beter te kunnen voeren, voorzeker! om de leemte in logica, in aesthetiek, natuur- en rechtswetenschap zijner dagen, die zijn scherpzinnige geest — getuigen zijne brieven — ontdekt had, onbarmhartig bloot te leggen, zonder twijfel!

maar meer nog — daarvan houden wij ons overtuigd en beroepen ons op diezelfde brieven — om het edel, vorstelijke genot van mededeelen en uitstorten, de blijdschap en den trots om, niet ter wille van geld of plicht, maar als de koningen doen, uit grootmoedigen lust tot weldoen, de schatten van kennis rond te strooien, eigene, bij dagen en nachten zuurgewonnen kennis!

Teleurstelling op teleurstelling! Noch Lodewijk, noch Willem kon, dorst of wilde dien éénen hartewensch vervullen. In de plaats daarvan gaf koning Lodewijk den dichter een huis in Utrecht, een buitenverblijf, een ruim pensioen; hij maakte hem bibliothecaris, president van het Instituut — ach het was dat ééne niet, en zijn gunsteling ging te midden van die weelde onder het besef gebukt, dat hij het brood der luiheid at:

Ach, waartoe den fieren draver
  Eens in 't renperk mee geroemd,
(Zijn er thans ook duizend braver)
  Tot de muffe stal gedoemd?

Geef hem zijn bestemming weder!
  Doe hem, Koning, doe hem recht
Zoo de weldaad ons verneder'
  Ze is te na aan smaad gehecht.

't Was niet wat *hij* zocht:

Ach! hier der wetenschap een nieuw bestaan te geven,
Die wijd en zijd misvormd en bloei. verloor en leven;
Het graan te strooien in een vrucht'bren rijken grond,
Waaruit ik vrucht verwachtte in blijder avondstond
Dan 't lot mij toelei'; dit in Hollands dierbre streken
Met stramme en matte hand voor 't Nageslacht te kweken;
Te vormen, wie mijn werk waar ik bezwijken moest
Vervolgen mochten tot een zegenrijke oest;
Dit was mijn wensch, mijn zucht, mijn uitzicht, mijn verlangen,
Dit. zoeter voor mijn hart dan toegejuichte zangen!

Zeg, dat hij niettemin tevreden en dankbaar had moeten zijn op den van God hem gewezen post, en ware hem al onrecht

gedaan, dat niet wreken op anderen. Gij zult gemakkelijk gelijk krijgen. Zeg, dat gij voor u 't niet betreurt dat een man van Bilderdijks beginselen geen leerstoel aan 's Lands hoogescholen verkregen heeft. Opper den twijfel of hij, had hij zijn zin gekregen, wel tevredener en handelbaarder zou geworden zijn! Maar peil eerst de diepte der grieve, die juist deze teleurstelling dien geest moest aandoen. Stel u eerst voor welk een strijd het hem nu moest kosten vrede te hebben met lot en menschen. Heb eerst een hart en traan voor de smart, die hij moet gevoeld hebben onder 't nederschrijven van regels als de volgende:

Zoo wrijft de bloote steen, als graan en bast ontbreken,
Zich-zelv' tot gruis, in vlam, door eigen kracht bezweken;
Zoo blaakt zich 't vuur te niet, door eigen gloed verteerd;
Zoo 't rustloos werkend brein, van doel en werk geweerd.

In dezen stand van zaken, in deze gemoedsgesteldheid zocht Bilderdijks brandende geest een voedsel voor zijn vlam, lessching voor zijn dorst in zijn godsdienst en zijn dichtkunst. Wij zwijgen over zijn kerkgeloof. Niet omdat wij met Dr. van Vloten gelooven, dat het enkel een min of meer van buiten aangebrachte en nu ingeroeste verstandsovertuiging was; wij gelooven, dat het stelsel van de volslagen verdorvenheid des menschen, alleen door eene persoonlijke wonderdaad te redden, het stelsel, ook in zaken van geloof, van onfeilbaar bevel aan de eene en blindelings gehoorzamen aan de andere zijde, daarvoor te veel met zijn gansche gemoedsbestaan strookte: hoewel wij intusschen nog minder met den Heer Thijm kunnen ontdekken, dat Bilderdijk „overal in Gods schepping harmonieën zag." Hij vond die harmonieën toch eerst, nadat hij in een gansche bestaande orde van zaken Gods tegenwoordigheid ontkend had, door een „vervloekten grond", „een verpest heelal" en een gansch geslacht van in zijne termen niet nader te beschrijven tijdgenooten op het nadrukkelijkste naar den Duivel en zijne engelen te verwijzen. Nadat hij alzoo voor de tegenwoordige wereld beleden had zijn geloof aan *dis*harmonie in persoon, zijn ongeloof aan het bestaan van tarwe op den onreinen akker, zijn wanhoop aan de macht en

de eindelijke zegepraal van beginselen, van waarheid en van godsdienst, zocht hij daarna harmonieën, en vond die ook door de kracht zijner verbeelding — maar waar? — in de voorwereld, in een Paradijstoestand, in een omgang met geesten, dien hij herstellen wilde, eindelijk voor de toekomst in de Wereldmonarchie, straks bij voorkeur in een Godsgericht bij Christus aanstaande wederkomst. Wij laten dat kerkgeloof daarom liever rusten, omdat het Bilderdijk, zoo geene oorzaak, dan toch eene aanleiding geweest is, waarom hij zijne naasten heeft geoordeeld, gehaat en gevloekt; omdat hij het, onder den naam van godsdienst, tot staatsgeloof wilde verheffen, waarvan wij de liefelijkheden kennen, en omdat wij liever van aangenamer dingen spreken. Bilderdijks godsvrucht scheiden wij van zijn stelsel af. Dit stelsel vergeten wij; van die godsvrucht des gemoeds, — daar het ons te doen is om aan te toonen, dat de barsche man niet alleen een zwaren strijd met zich zelven te voeren heeft gehad, maar dat hij dien ook bestaan heeft, — zamelen wij met voorliefde de blijken op. Wij denken aan die vriendelijkheid, die voorkomendheid, die bereidwilligheid in het mededeelen, waarvan zijne correspondentie nog meer bewijzen toont, dan van zijn slecht humeur; aan zijne innige verknochtheid en dankbare gehechtheid aan de Vries; aan die lang niet schaarsche belijdenissen van eigen schuld vooral. Om maar een paar te noemen, maar die afdoende zijn: ..... „alles is te dragen,″ zegt hij, „onder de bewustheid, dat God het ons ter zaligheid zendt, ja „wordt daardoor tot blijdschap. Doch is er die bewustheid in „oogenblikken van eigenzin, wrevel, verzetting van 't gemoed „tegen het overstelpende leed? Zeker neen; en zoo mijn gevoel „van zelfheid door 't lijden overwonnen en uitgeroeid worden „moet, ô mijn God, hoe wil het dan gaan? Wierd mijn ziel „zachter en gedweeër, ik zou de plagen zegenen, maar 't ver„derf des harten bruischt er tegen op″. — — „Gij hebt recht,″ — heet het elders — „ook het weinige dat ik kan, vordert dank, „en den hoogsten dank; het is onchristelijk, onredelijk, onver„standig, meer of anders te willen dan God wil; niemand is „daar meer van overtuigd, van doordrongen dan ik; aan niemand „is deze overtuiging zoeter, verkwikkelijker dan aan mij; ieder

„oogenblik vloeit zij mij troostrijk uit het hart — ben ik met „mijne lieve vrouw, over de lippen; ben ik alleen, over de „wangen; t'elken reize uit de pen; en nogthans ieder oogenblik „weer neemt ongeduld, wrevel, weêrstrevigheid mijn gemoed „in; en wat God goeds geeft, wordt tot gift in het onzuivere „vat." — „Met Bilderdijk," zeide daarom ook de Vries, die een fijn opmerker was en hem kende, „had Bilderdijk niet zoozeer op." Bilderdijks eenzijdigheid is onbetwistbaar, maar evenzeer is zijne liefde voor de waarheid onverdacht. Hij moet in velen ergernis wekken, maar tot onedele dingen heeft zich zijn lust niet uitgestrekt en goud of eer heeft hij niet begeerd. Duizend malen is hij de slaaf van zijn hartstochten geweest, maar wat hij ook wenschte of verwenschte, wat hij in gelukkige dagen bezat of ook zijn talenten hem misschien recht gaven te verwachten, onveranderd is het t' huis bij vrouw en kind zijn liefste plaatsje op de wereld gebleven. Duizendmaal is hij jegens menschen onrechtvaardig geweest, maar omgekeerd heeft hij ook geen menschen gevreesd en aan moed heeft het hem nooit ontbroken. 't Kan stormen in zijne verzen, als de wilde jacht der stoutste dichterlijke gedachten voorbijbruist of de driften woeden: maar als het stil wordt, klinken er liedekens van zoo eenvoudig vertrouwen, zoo stille dankbaarheid, dat gij ze mede zoudt willen neuriën. Genoeg: hoe ver deze broeder het in zijn strijd gebracht heeft, zij aan Ander Oordeel ter beslissing; gekampt heeft hij om dien vrede, dien wij allen zoeken op 's levens pad. En nàdat hij, met wonden overdekt, kreupel en gebroken ervaren had:

Door *lijden* wordt de *daad* volbracht,

is er een levensavond voor hem aangebroken, waarin hij kalm en blijmoedig op zijn worsteling terug kon zien:

Blijmoedig ben ik; want Gij geeft het me ô mijn God!
'k Heb vroeger (ja) getwist, geworsteld met mijn lot,
En 'k ben bezweken. Maar Gij schept bij 't pijnlijk prangen
In 't lijdend harte rust, en dank en lofgezangen.

Wat Bilderdijk ook moge ontbroken hebben; in welke opzichten zijn leven — in mindere mate altoos dan hij zelf wel eens klaagde — verbrokkeld en mislukt, zijn levensdoel gemist, de reuzenkracht van zijn geest jammerlijk in zich zelven verteerd moge schijnen, in één opzicht niet. Want al zijne schade heeft hij verhaald op zijne poëzie en door haar heeft hij zich eene wereld veroverd, die eindelijk hem eens en onbetwist als koning huldigde.

Bilderdijk met al zijne veelzijdigheid is vóór alles dichter geweest. Hij had zich zelven tot dichter gevormd, want ongeloofelijk zijn de oefeningen in het uitdrukken, onder allerlei maat en vorm, van de dichterlijke gedachten, waardoor hij zich — naar zijn eigen verhaal — dat onovertroffen meesterschap over zijn dichterwoord verworven heeft; maar vóór dien tijd was hij poëet geboren! Hij kan het niet helpen dat hij dichtte; hij moest, of hij wilde of niet. Een profeet van Israël, in een oogenblik van diepe neerslachtigheid over de handtastelijke vruchteloosheid van zijn arbeid, had besloten het op te geven: „hij zou niet meer spreken tot dat volk in 's Heeren naam;" — „maar," zegt hij in zijn schilderachtige taal, „het was als vuur besloten in mijne beenderen, ik beproefde om het uit te houden, maar ik kon niet." Evenzoo was het onzen dichter. Daarom, verzekerde hij meermalen, was het voor hem niet de eerste vraag of zijne gedichten schoon waren of niet en door anderen zoo geacht werden: want waren ze goed, hij kon ze toch niet slechter maken; waren ze slecht, hij kon toch niet laten ze uit te storten; hij moest. Ons, menschen van het proza, die al blij zijn zoo wij onze denkbeelden verstaanbaar hebben gemaakt, kan soms, als het hoofd vol is, en het hart van aandoening zwelt, het onbereikbare verlangen aanwaaien naar vleugels, naar een wijze van gedachteuiting, naar woorden, teekenen, wat gij wilt, van grooter kracht en vrijer vlucht. Bilderdijk waren die vleugelen gewassen; hij sloeg ze uit en dreef op het lentekoeltje hoog in de lucht, of hij worstelde er mede tegen den storm. In proza voelde hij zich als op glad ijs, angstig, onzeker, zich zelven wantrouwende; geschoeid met den rhythmus van gedachten en woorden, vloog hij, zich zelven meester, met nimmer missende streek en onberispelijken zwaai

over de blinkende vlakte. Schreef hij proza, dan wist hij wel waar hij begon, maar waar hij te lande moest komen, dat wist — wij meenen, citeerende uit het geheugen, dat het de duivel was die 't wist; in poëzie stonden beeld, woord, rijm en al dê wapenen van zijn metrum voor hem in 't gelid en wachtten op zijn wenk.

Merkwaardig uit een zielkundig oogpunt en voor de kennis van Bilderdijks karakter onmisbaar is het te weten, wat de poëzie voor hem geweest is. „Gij weet wat Dichtluimen zijn. „Zij zijn een soort van delirium en met ze te kweeken, heb ik „eigentlijk mijn hoofd zoo verzwakt." — „Een gesprek met „iemand over eene kleine quaestie van de Algebra — — heeft „mij het hoofd zoodanig geëxalteerd, dat ik den ganschen „nacht in een buitengewoon accès van *delirium* heb doorge- „bracht en thans volstrekt zinneloos ben. Ik heb mijne vrouw „met verzen uit mijn mond op te schrijven derwijzen afge- „mat, dat zij geen arm verroeren kan. Zonderling zijn die pa- „roxismes. Zij hebben iets van het onweerstaanlijk dansen in „de *Chorea Sti Viti*. Onder anderen heb ik eene Romance „van *Potifars Vrouw* uitgestort, die vol vuur is. Ik word „dan medegesleept tot het verzenmaken als in een wervelwind „en het is of een dubbel wezen in mij is, waarvan 't een in „bedwelming rondsnort, duizelig, zich niet in kunnende hou- „den, alle voorwerpen dooreenmengende: het ander, dat het, „als tranquil in 't midden gezeten, met dartele verachting „rond doet dansen, hemel en aarde beneden zich ziet en op „een afstand van zich houdt."

—— „Sedert mijn wederopstaan van den laatsten winter- „stoot draait mij 't hoofd: een stroom van verzen is er weêr „uitgevloeid in vier of vijf weken tijds en sedert ben ik weêr „stomp." —

— „Want verzen storten zich van zelven uit; maar Proza „had altijd veel moeite voor mij in; en kom ik na mijn dood „ooit spoken, zoo zullen mijne verschijningen zelven met niets „ongerijmds vergezeld gaan, en daar zult gij mij aan kennen. „De vloed van verzen, dien ik thans uitstort, is mij zelven „onbegrijpelijk. — —

— „Ik maak geen verzen, om verzen te maken, noch met

„eenig oogmerk of bedoeling, daar behoede mij de Hemel „voor! maar uit behoefte om mij uit te storten; als ik eens „geroerd of getroffen ben, dan stort ik dat gevoel ook zoo „uit, zonder mij des verder of anders te bekreunen — — ik „ben ze kwijt."

Daarom dus ook, om tot de poëzie over te gaan:

Zeker, bij uw Hoogtijdsmalen
Is mijn toon wat ouderwetsch
En mijn wijn moest wel verschalen
In zijn langgeborsten flesch:
Ja, gij moogt hem edik heeten
Bij uw muscadellenvloed
Doch — hij perst mij door de reten,
't Zij hij amper heet' of zoet.

Daarom ook:

Hij wien Poëzy behoefte, ziel, en levensadem was,
Rust die van zijn ademhalen eer zijn lichaam keert tot asch?
Waarom ruischt het murmlend beekjen? waarom vloeit het stroomnat af
Waarom zuist het popelboschjen, 't geen de lente schaduw gaf?
Waarom bruischt het ruim der golven op het blazen van de lucht?
Waarom heft de maagdeboezem van nog onbekende zuch
Waarom klatert, gromt en dondert de op elkaâr gedrongen wolk?
Waarom bromt de holle weêrklank uit de diepte van de kolk?
Waarom schreit de droefheid tranen, en ontfronzelt zich de vreugd,
Bleekt de schrik het blozend aanschijn, de ouderdom de glans der jeugd?
Vraag d' ondichterlijke slechthoofd wien de dichtgloed nooit doordrong,
Die zijn vingers op de Dichtlier naar ontleende lessen dwong,
Wien de Poëzy der Engelen niet uit eigen ader welt,
Wien zijn boezem slechts door d' invloed van verhitte hersens zwelt,
Vraag dien onder 't sylbentellen, onder 't zoeken naar een woord,
Naar een denkbeeld, naar een beeldnis, in zijn barenswee versmoord:
Waarom zingt gij? Maar men vrage 't aan geen Dichter van natuur,
Wiens gevoel een loutre vlam is, geen in de asch vervonklend vuur.

Met één woord en om het met dit geestig beeldje genoeg te laten zijn:

Roem mijn werkzaam schrijven niet
Dat mij slechts de borst ontschiet;
'k Hou niet van iets op te vijzelen.
Die mij van een toren stiet

Zou me in gruizels doen verbrijzelen,
Maar dat gruis, naar alle schijn,
Zou gebroken verzen zijn.

Die beweren wilde, dat Bilderdijks verzen zonder uitzondering zulke uitstortingen des harten zijn, waarvan men zeggen kan: „de nood is hem opgelegd,” zou bewijzen dat hij menig mat, eentonig, gerekt gedicht, waarin de plicht of de gelegenheid of de werktuigelijke kunst van verzenmaken en niet de dichter aan het woord is, vergeten had. Hoe kon het ook anders zijn? Maar in de meesten is dat oorspronkelijke, onopzettelijke, onmiddellijke, het uit het hart tot het hart voelbaar. Tusschen den dichter en zijn lezer — zoo deze hem komt vinden, want hij zoekt hem niet — heeft geen angstig sylbentellen, geen pijnlijk zoeken naar woord of denkbeeld, geen likken en schikken zich ingedrongen. De dichterlijke gedachte heeft zich van de ziel meester gemaakt, houdt haar vast, houdt haar bezig, rust niet eer zij — soms na dagen zoekens, soms als bij het licht van één bliksemslag en in één oogenblik — in al hare vertakkingen doordacht is en dan — bij de uitstorting — vangen de denkbeelden in het blinkend gewaad der beeldspraak, met lichtgeschoeiden voet van zelf haar sierlijken kringdans aan, en de woorden komen gedienstig aangevlogen, als waren zij reeds lang van te voren met zorg gekozen en juist voor die plaats besteld die zij thans innemen. Er ligt iets waarlijk tooverachtigs in die volstrekte gehoorzaamheid, die onbegrensde plooibaarheid, zoodra Bilderdijk maar beveelt, der voor ons vaak zoo stugge woorden! Er ligt iets verbijsterends in de snelheid en de kracht waarmede in de ziel van dien man, op het onverwachtst, de rijkste bronnen openbarsten, waarvan hij zelf vaak het bestaan niet vermoedde. Men weet hoe ongedacht en hoe spoedig, 't geen de *Ondergang der eerste wareld* worden moest, in plan en aanleg rijpte, en 't geen er van bestaat tot stand gekomen is. Het treurspel *Floris de V^de^* is in driemaal vierentwintig uren geconcipiëerd en geschreven: drie weken schenen te kort te zijn om het ter opvoering van buiten te kunnen leeren! Bilderdijk had geen treurspel willen schrijven; volstrekt niet; „hij had er een walg aan” en zoo voort. „En nu, daar bracht Valckenaer mij dien *pessimum-minimum*

„dat treurspel van.... ! Toen kookte mij 't bloed." *Hij*, zegt Vondel, maar 't moet *ik* zijn:

Ik (Hij) blaakte en kreeg een koorts en door die koortse, dorst
Naar — bloed en tranen, en vervloekte dien Hansworst
Die in de hooge laars ten schouwburg op dorst stappen
En 't purpren staatsiekleed ontsierde met zijn lappen,
De fiere Melpomeen in 't Trijnbrakkinnen kleed
Naar 't Dolhuis joeg. — Ik stampte uit innig harteleed
Wel driemaal op den grond, en — had mijn Treurspel vaardig,
Eer ik of iemand 't wist.

Wij willen van onze bewondering voor Bilderdijk den dichter verlof vragen tot het maken van twee restricties ten opzichte van zijn dichterlijke grootheid; voorts haar den vrijen teugel vieren; geen aanhalingen van schoone passages doen, waar eens begonnen ons het eindigen eene onmogelijkheid zou zijn, en eindelijk aan het, gelukkig! meer en meer veld winnen van gezonde begrippen van smaak en van de werking van geschriften als de *Bloemlezing* van Dr. van Vloten overlaten, dat de erkentenis en het genot van Bilderdijks dichtgaven bij onze jongelingschap worden verkregen.

Wij hadden nog wel een derde voorbehoud, een vierde misschien — — maar een dreigend opgestoken schimmenhand houdt het op onze lippen terug. Wij zouden willen vragen en klagen: waarom er in Bilderdijks verzen bij zoo oneindig veel 't geen den smaak adelen, 't gevoel voor schoonheid en eenvoud kweeken, naast veel dat den levensernst wekken kan, zoo weinig is voor de kinderen van ons geslacht? Waarom zoo weinige goede hoop op, zoo weinig blij vertrouwen in den mensch? waarom zoo weinig hart voor een oprecht zoeken naar waarheid? waarom nooit eens met ruimen blik en liefdevol gemoed het „goeden moed!" toegeroepen aan degenen, die zich aan den breeden stroom van het onderzoek hebben toevertrouwd, geloovende ja, dat God, die waarheid is, zich zelven niet voor den zoeker en vrager zal verbergen, hem niet in nacht en twijfel laten omkomen, maar toch wel eens zeer moede en beangst? Waarom — — maar de spokenvinger dreigt en een strenge grafstem klinkt: „Ik zong niet voor u. *Mihi*

„*et Musis.* Nu nog fraaier! moest ik zingen voor de loshoof-„den, die in dwazen eigenwaan hun God verlaten hebben, een „liedje kweelen tot hun troost!! Laat uw geestverwanten het „doen uit den overvloed van hun goeden moed!”

En wij zwijgen. De éene die het deed is dood. En sinds?

Ons eerste voorbehoud betreft in Bilderdijks dichterlijke werken zekere uit een vroeger tijdperk van poëzie en kunstsmaak overgeërfde stijfheid, zekere conventioneele deftigheid in uitdrukking, in spraakwending, in de overgangen vooral. Men zou soms zeggen, de traditioneele kunstjes tusschen spreker en hoorder in de oude rhetorica, waarvan iedereen het geheim kent, in de poëzie overgebracht. Intusschen late niemand zich door haar afschrikken! Daar in dit gedicht van langen adem niet alles schoon kan zijn, evenmin als in een landschap, maar hier enkele partijen en daar enkele onderdeelen door uitstekende schoonheid nieuw genot bereiden, nieuwe kreten van bewondering ontlokken, is het niet te veel gevergd, dat men 't geen minder betooverend, vlak en eentonig misschien, den overgang vormt van het eene genot tot het andere, blijmoedig doorwandele. Voorts zoo dit ons voorbehoud een blaam behelst, wordt die in lof verkeerd door het onweersprekelijke feit, dat Bilderdijks Muze langzamerhand een losser, vrijer gang heeft aangenomen en hij ook in dezen een nieuw tijdvak in de dichtkunst heeft geopend.

Ons tweede voorbehoud moge in een citaat aanschouwelijk gemaakt worden. Het is de alleenspraak van Ada in den *Willem van Holland.* Haar vader, Diedrik, graaf van Holland, is pas gestorven en heeft uitdrukkelijk zijn broeder Willem als opvolger aangewezen, die dan ook, onraad en tegenstand vermoedende, onmiddellijk met een legermacht naar Dordrecht oprukt, om het bestuur in handen te nemen. Ada's moeder Adelheide intusschen, eene heerschzuchtige vrouw, vlamt op het bewind voor zich zelve. Zij wil Ada na een overhaast, te midden der rouwplegtigheden van haren vader, voltrokken huwelijk met den graaf van Loon, tot gravin van Holland laten uitroepen en natuurlijk regeeren op haar dochters naam. Ada weigert. Zij weigert een huwelijk met een man, dien zij niet achten kan. Zij weigert, andere Antigone, alle mede-

plichtigheid aan de stoornis in haars vaders lijkplechtigheden. Zij weigert op te staan tegen Willem, haren Oom en wettigen Heer. Men ziet, religieuse ouderliefde, trouw aan den wettigen Vorst en maagdlijke trots, in een zwak meisje tegen de overmacht, tegen zulk eene moeder in opstand: Bilderdijk wist de moeielijkheden te scheppen en op één punt op te hoopen. Ada is zoo goed als gevangen in het tot vesting ingerichte klooster te Dordrecht, waarheen men het lijk van haren vader heeft overgebracht, en wordt — hoe zal zij op den duur wederstaan? — met beden en dreigementen door haar minnaar en haar moeder bestormd. De laatste vooral wil van geen weigering weten en verlaat haar met het woord:

Zwijg Ada, ken uw plicht:
Kom mij voor 't Echtaltaar, niet eerder voor 't gezicht!

Alleen gebleven, in misschien het laatste oogenblik van verademing dat haar zal geschonken worden, stort Ada hare aandoeningen uit in de volgende alleenspraak:

Ada

alleen (*Haar vooraf een poos, als verstomd, naoogende*).

Niet eerder voor 't gezicht! — Rampzalig ouderlooze,
Ziedaar uw vonnis dan. — Verbleek ik? — Neen, ik blooze,
Voor wien? — Is 't voor mij-zelf, veroordeeld wicht,
Dat redloos hier verplet, versmoord in tranen ligt?
Voor haar, aan wie mijn hart den naam nog schroomt te geven,
Dien ze afzwoer? of voor u, o oorsprong van mijn leven,
Mijn Vader dus gehoond? Mijn dierbre Vader, ach! —
Mijn oogen, schreit, o schreit, zoolang ik schreien mag! —
Men hoort mijn bede niet, en doet met gramme blikken
De stem, die 't hart verheft, in d'eigen boezem stikken.
Verstoot mij van uw kniën, waarom ik de armen sla! —
Mijn Vader, 'k vlie tot u — Gij immers hoort mij, ja!
Ja 'k ben uw dochter nog; gij ziet dees tranen vloeien.
O! laat ik ze ongestoord op uw gebeente sproeien!
Dan, neen, een helsche woede ontrukt mij 't; — sleurt bij 't hair
De onnoozle, hoe zij kermt, voor 't haatlijk Echtaltaar,
En trapt haar 't hikkend JA, haars ondanks, uit den gorgel.

Bij 't klaatren van 't gejuich, van zangren stem en orgel!
Zie hemel! zie, zie neer. — Ik hoor gerucht, men koomt! —
Waar wijke ik? — Wijken, ach! En waar dan voor geschroomd! —
Of schame ik mij die bron, die afbruischt langs mijn kaken,
En zal ik op mijn beurt natuur en hart verzaken?
Mijn Vader! neen, o neen!

Alle eerbied voor de rechten dergenen, die in de Sophocleesche brozen stappen, om ook hunne gevoelens in hooggehakte termen te schoeien; maar die hier spreekt is niet de jeugdige Ada, maar Mr. Willem Bilderdijk met zijne herhaalde vragen, zijn „Vader ach!" „gij hoort mij, ja:" zijn „neen, o neen!" „zie Hemel, zie, zie neêr!" zijn „schreit, o schreit!" zijn „'t hikkend JA uit haar gorgel trappen," en zijn welbekende „helsche woede." Of de toestand op zich zelven gevoelens als de hier uitgedrukte mee kan brengen — zeker is het dat een mensch, dat een jong meisje *in* dien toestand zoo niet spreken zou, niet onderzoeken of zij bleek zag of bloosde, om dan in redenaarsstijl de verschillende redenen na te gaan, waarom ze blozen kon, of over haar tranen zooveel woorden te spillen. In plaats daarvan zou ze werkelijk hebben geschreid en misschien de toeschouwers mede; geschreid uit een bij al haar heldenmoed toch zoo natuurlijk gevoel van vrouwelijke zwakheid; geschreid uit een gevoel van hare verlatenheid bij het stijve machtelooze lijk haars vaders; geschreid uit kinderlijke droefheid over de hardheid harer moeder; geschreid ook wellicht, bleek of niet, uit spijt en drift over den dwang haar, der Gravendochter, aangedaan; — geschreid tot zij in het verheffend besef van haar recht en plicht en vastbesloten haar tranen verbood te vlieten. In elk geval, de *mensch*, de vrouw, zou voor den dag gekomen zijn.

Hier niets van dat al wat den mensch kenmerkt. En waarom niet?

Bilderdijk was een groot zielkundige. Zijne leerdichten vooral leggen van de vaardigheid, waarmede hij het geestelijk samenstel van den mensch, gemoeds- en zielsbewegingen, het ontstaan en het verloop van drift en hartstocht wist bloot te leggen in een taal die door maat en rijm niet gebonden, maar eerst recht vrij schijnt te worden, verbazingwekkende proeven af.

Maar 't was meer de mensch *in abstracto*, dien Bilderdijk aldus beschreef, dan de mensch zoo als hij — indien zijn schim ons deze uitdrukking omtrent een mensch veroorlooft — reilt en zeilt. Dien mensch in zijne eigenaardige wijze van doen, denken en spreken heeft hij nooit bestudeerd. Hij wist wel wat toorn en jaloerschheid waren en zou deze hartstochten aangrijpend beschrijven. Beschrijvende poëzie was toch, naar ons oordeel, zijn kracht en is zijn hoogste glorie. Maar hoe een vrouw en hoe een man; hoe een schipper en hoe een koning; hoe een barbaar en hoe een beschaafd mensch toornen zal; welke wijzigingen, welke eigenaardige karaktertrekken de hartstocht van bijkomende, soms kleine omstandigheden ontvangen zal, dat heeft Bilderdijk nooit geweten of de moeite waard geacht te schilderen. Al zijne personen spreken derhalve eene zelfde taal op denzelfden forschen maatslag van het Bilderdijksche metrum.

Daarom is de alleenspraak van Ada voor Bilderdijks manier zoo kenmerkend. In *Floris de Vde* komt een jaloersch, maar minnend echtgenoot voor, Gerard van Velzen; en zeker, de man raast wat en blaast wat in opgewonden woede en Bilderdijksche verzen en uitroepingen; ook de toeschouwer merkt wel, dat hij het met zijn minnenijd en wantrouwen te kwaad heeft, maar ô Moor van Venetiën, gij, die niet laten kondt het smeulende vuur aan te blazen, hoewel gij wist dat het u en uw dierbare vrouw tot asch en pulver verteren zou, gij, half krankzinnig van liefde en haat, gij met uw: „de zakdoek!" — „de zakdoek!" — „de zakdoek!" hoe brengt gij dien anderen bulderaar op de planken tot zwijgen! Machteld, Velzen's echtgenoote, aan het hof van Floris te brengen in een toestand en een conflict van plichten, die de aandacht van den toeschouwer ten hoogste moet spannen, en alzoo de ware dramatische belangstelling te wekken, dat was Bilderdijk wel toevertrouwd — maar hoe schoot hij zelfs bij Machteld — een zijner best gelukte figuren — te kort in de kunst, om een schepsel der verbeelding met vleesch en bloed en zoo echt manschelijke trekken te kleeden, dat het voortaan, los van het dichtstuk en onverschillig of zij in meer of minder schoone verzen sprak, voor herinnering en verbeelding leeft als ons gelijke. In den *Onder-*

gang der Eerste Wareld, voor 't overige alle bewondering waard, zijn het geen menschen uit de voorwereld, maar uit Bilderdijks tijd, liever uit Bilderdijks verbeelding, die aan 't woord zijn. Zij hebben niets van hetgeen Homerus' personen onsterfelijk maakt: mengeling van kinderlijke naïeveteit, half barbaarsche ruwheid soms, met adel des gemoeds, met helder, klassiek gezond verstand — natuur en waarheid met één woord. Enos' offerzang,

„Uit de oudheid, eeuwen door, van hand tot hand ontfangen,"

en Segol door den grijsaard voorgezongen, bevat een schoone aanroeping van het Opperwezen, maar geen enkel merkteeken dat het een uit de geheimzinnige jeugd des menschengeslachts overgeleverd lied zou zijn, zelfs geen schijn of schaduw van bewijs, dat de dichter gepoogd heeft het den stempel van ouderwetsche, eerbiedwaardige, half raadselachtige wijsheid in te drukken. 't Is eenvoudig een vrij uitvoerige inleiding in Bilderdijksche taal, op Bilderdijks verzoenings-theorie. Segols bekeering tot reinere Godsaanbidding is volkomen die van een beschaafd man, die een onjuist begrip voor beter laat varen. Vergelijk eens in den *Koning Hendrik de IV^de^* het afscheid van Percy Hotspur van zijn Kate met dat van Segol en Zilfa: de toestanden staan bijna gelijk; in beide gevallen is er van weêrskanten hartstocht: Bilderdijks verzen stroomen uit Segol's en Zilfa's mond met gloeiende vaart: nogtans, bij Shakespere spreken de menschen, bij Bilderdijk spreekt de situatie. Om die reden is in Bilderdijks vertalingen van Homerus al de naïeveteit van Homerus verdwenen en zeide hij zelf, bij 't opgeven van het werk der overzetting: „het wordt nooit Homerus". Om die zelfde reden ook, hoe schoon ook Bilderdijks gedichten zijn op zijne gestorven kinderen; hoe zeer de hartstochtelijke droefheid van den beroofden vader daaraan te voelen is, haalt geen enkele daarvan in aandoenlijkheid en roerenden eenvoud bij 't geen de moeder dier zelfde kindertjes, in verzen als *Herinnering aan Adelheide*, of aan het *Afsterven* van een ander *dochtertjen*, uit hart en pen liet vloeien.

Ga voorts de *Bloemlezing* van Dr. van Vloten haren weg

en vinde zij eene plaats bij velen. De *Kompleete Werken* zijn en blijven met de bundels brieven het groote, deftige magazijn, welgeorderd van binnen, statig van buiten, onmisbaar voor wie Bilderdijk bestudeeren wil en uit den rijken, opgestapelden voorraad trekken wat hem past. De *Bloemlezing*, gevolgd als het kan door een dozijn andere onder allerlei formaat en voor allerlei spotprijs te koop, zij de komenij, waar wij burgerlui ons voorzien, niet in het groot, maar voor onze centen in het klein, de waar voor ons netjes en draagbaar ingepakt en met een vriendelijk woord van raad en inlichting ons overgereikt wordt. Doe ze verdwijnen zekere schuwheid voor den barren man, wiens dichtergrootheid men tot heden meer op hooren zeggen bewonderde, dan genoot. Helpe zij voltooien en met elk nieuw geslacht voortzetten het goede werk der zuivering van den smaak voor waarachtige poëzie. Kweeke zij liefde voor die taal, wier rijkdom, wier kracht, wier smedigheid, wier plooibaarheid en liefelijkheid Bilderdijk op geheel eenige wijze blootgelegd, tot haar en zijn roem verwerkt, maar niet geschapen heeft, want hij gebruikte 't geen hij vond en dat was zoo heerlijk-rijk, omdat het de geestelijke nalatenschap was van een groot volk. Leere zij bij ervaring kennen, dat een taal als de zijne voor de onze te kennen en haar meester te zijn, gelijk staat met een groot goed te erven. Leere zij onzen jongeren dichters en hun die hen aanmoedigen, dat om dichter te zijn en de Godsgave te eeren, meer noodig is, dan in welluidende, welvloeiende, welrijmende coupletjes zekere, vooral niet al te bepaalde aandoeningen een weinig lucht (maar geen licht) te geven. Dat Heine's „jammeren" na te neuriën — en daar blijft het dan ook bij — als men een gezonde Hollandsche jongen is met, welbeschouwd, een hart vol eerlijken moed in en een wereld vol goeds vóór zich, voor 't minst belachelijk is. Dat het een waren dichter onwaard blijft, onder den naam van *lyriek*, bundel uit, bundel in, zijn landgenooten bezig te houden met zich zelven, zijn smarten, zijn wenschen, zijn droomen, die op 't laatst wel eens voor de gelegenheid of naar 't bekende model worden gemaakt, dat is, gelogen. Dat God daarvoor zijn wereld te groot en te rijk gemaakt heeft, en te heilige genietingen verbonden aan een zich zelven vergeten

in de aanschouwing van Zijn natuur, Zijn geschiedenis, het door en tot hem geschapen menschenhart. Dat gelijk Vondel zijn *Rhijnlied* niet dichtte, eer hij haar loop langs alle landsdouwen en steden van de Alpen tot Katwijk voor zijn geest had; noch Schiller zijn *Klokken-lied*, eer hij het gieten van een klok kende als een meesterknecht; Bilderdijk zijn meesterschap en altoos klimmenden roem dankt, ja aan den gloed van zijn verbeelding en 't geen meer den dichter in zijn wieg wordt medegegeven, maar dan ook en vooral aan de klaarheid van zijn oordeel, aan de volkomene kennis van zijn stof. Dat hij door studie en wetenschap de wereld veroverd had, eer hij zich vermeette er den tooverstaf van zijn poëzie over te zwaaien. Dat hij ook daaraan dankte menige stoutheid van conceptie, als in zijn *Nero*, zijn *Moord van d'Enghien*, zijn onovertroffen beschrijving van *Hollands* ontstaan uit dat hoopjen zeewier, dat er dreef in 't nat, ten prooi aan wind en golven. Dat hij daarom in de keuze van zijn beelden, zoo juist, in de uit- en afwerking, ook bij de snelste dichterlijke vaart, zóó nauwkeurig was; dat zijn poëzie nooit een gewaarwording van onevenredigheid en valschheid achterlaat, bij haar nooit het gevoel de oogen voor het gezond verstand behoeft neêr te slaan, maar èn gevoel èn smaak èn oordeel, gelijkelijk bevredigd worden. Om het met één woord te zeggen, dat poëzie slechts een hooge vorm van *waarheid* is.

1869.

OVER BEELDSPRAAK.

Jourdan, de heer geworden burgerman, uit Molière's blijspel, is in de wolken. Hij heeft ontdekt, dat hij zijn leven lang proza gesproken heeft en dat zonder het te weten!

Hoe veel grooter zou nog niet de opgetogenheid, hoe veel koddiger nog de verbazing van dezen waarden heer geweest zijn, indien zijn onderwijzer in een volgende les hem verzekerd had, dat het welbeschouwd poëzie was, wat hij zijn leven lang, onbewust van zijne dichterlijke voorrechten, had gesproken!

Trouwens, menig ander dan Jourdan zou vreemd opzien bij dat bericht. „Poëzie? in *mij* poëzie? Neen man! geen zier. Van mijn grootvader, vader en een schare ooms heb ik poëzie gevonden, netgeschreven bundels vol, uit den tijd toen ieder fatsoenlijk Nederlander wel verzen scheen te maken en zijn dichlijken vriendenkring had. Maar ik? als er een verjaardag komt, hoort gij geen poëzie van mij. Een cadeautje, een handdruk, een „van hàrte, hoor!" daar doe ik het mee af."

Nu, of de dichtkunst wel zoo onherstelbare verliezen geleden heeft bij de slachting, die de mannen der geestige Braga indertijd onder de verzenmakers heeft aangericht en bij 't wijken van den eens zoo bloeienden tak van kunst-liefhebberij voor andere tijden andere zeden, zou nog te bezien staan. Maar, al ware het zoo, zelfs tot den nuchtersten aller Jourdan's in dezen ontnuchterden tijd zou men kunnen zeggen: van moeders schoot af spraakt gij poëzie. „Gij hebt dat nooit gemerkt?" Wij willen het wel gelooven. Gij hadt er ook nauwelijks schuld aan.

Gij kondt het waarlijk niet helpen. Toch was het zoo. Onbewust van uw rang en rijkdom, als het koningskind in de wieg, ontvingt gij uit de handen uwer moeder, straks door uw ruwer makkers op de straat, de erfenis uwer vaderen, zoo als geen koningskind ontving. Gij droomdet in onwetendheid voort en ondertusschen werden u schatten in den schoot geworpen, goud, bloemen, paarlen, juweelen, kunstwerken uit alle deelen der wereld, uit alle schuilhoeken van ouden en nieuwen tijd te zamengebracht voor u. Gij ontvingt de taal der menschen en met haar de schatten der heerlijke poëzie. Zij zelve is poëzie. Want in haar hebben uwe voorouders op dit zelfde plekje lagen grond, koene schippers, nijvere kooplieden, vrijheidlievende burgers, vrome mannen, in haar bijna alle geslachten, die onder wuivende palmen of besneeuwde dennen, aan Ganges, Nijl of Jordaan, op Romes heuvelen of aan den voet van den Hymettus leefden, het beste dat zij vermaken konden, neergelegd: hun vragen en hun weten, hunne wijsheid duur genoeg gekocht, hun geloof en hoop, hun hooger, geestelijk, menschelijk leven, hun waarachtig zelf. Gij hadt daar geen vermoeden van, Jourdan! Gij waart misschien de schatten onwaard, waarmeê gij speeldet. Toch kon uw onverstand de waarde der u aangeboren erfenis niet eens verminderen: indien maar niet uwe halve wijsheid het deed!

Dat de taal niet maar het voertuig is der poëzie, dat zij zelve een verheven dichtstuk is, moet wel waar wezen, als een Bilderdijk, taalminner, taalkenner, dichter voor alle dingen, zoo als de geschiedenis er maar weinigen kent, zeggen kon:

Hollands taalschat uit te storten
Is mijn glorie: niets dan dit!

Maar ook, wat is de taal des menschen?

Stel u het oogenblik voor, dat de mensch de „edelste verovering", die hij ooit zou doen, heeft gedaan. Hij heeft het eerste paard opgevangen. De kreten en uitroepingen, die de vurige begeerte, de opwinding van de wilde jacht, hare teleurstellingen en angsten, straks de overwinning hem afgeperst hebben, waren nog geen eigenlijke woorden. Zij onderscheidden hem nog niet van het dier, dat ook zijn angst-, vreugde- en

zegekreten heeft. Maar straks komt de behoefte aan mededeeling. De gelukkige overwinnaar moet zijns gelijken verhalen van zijn schoonen buit en het *paard* krijgt zijn *naam*. Het fraaie dier wordt bewonderd en dezelfde drang tot uiting en mededeeling van gewaarwording al weer doet den eigenaar en zijne makkers, omdat de mensch een *sprekend* wezen is, naar *klanken* zoeken, en *zeggen*, dat het *paard* zoo *schoon*, zoo *vlug*, zoo *sterk* is.

Dat éene paard, waarvoor *paard* nog haast een eigennaam geweest was, kwam te sterven. Er kwamen honderd, duizend paarden, wit, bruin, vurig, traag, leerzaam, koppig, toch ondanks hunne verscheidenheid allen paarden — en ziedaar, de mensch, in plaats van zich door die veelheid en bontheid te laten verbijsteren, *dacht* al dat toevallige, dat bijzondere *weg* en sprak van *een*, van *het* paard als soort en had nu door lichaamskracht en vlugheid niet dat éene, trotsche dier getemd, maar door zijn geest en *woord* ze allen veroverd.

Begeerte, afgunst, macht doen twist ontstaan. „Aan wien behoort dit paard?" — Aan mij, want ik ving het! — „Aan mij, want toen het losgebroken weer met zijn oude makkers op de vlakte rondzwierf, ving ik het op!" — Voortaan zal de mensch spreken over *mijn* paard en *dijn* paard, en de botsing van zelfzucht tegen zelfzucht het besef in hem wakker maken, al zal hij ook nog zeer lang de kromme lijn recht noemen, door den sterksten tusschen *mijn* en *dijn* getrokken.

Dat eerste paard was *schoon*, *vlug*, *sterk*, maar toen de eerste mensch dit zeide, wáren nog *paard* en *vlug*, *paard* en *schoon*, *paard* en *sterk*, even als in de werkelijkheid, ook in zijne voorstelling onafscheidelijk samengegroeid. Dat zou veranderen. De geest en het woord zouden eene nieuwe verovering doen. Want in duizend andere dingen trof den mensch iets van hetzelfde, dat hem het paard had doen bewonderen en liefhebben. Waren zwaluw en woudduif ook niet vlug als het paard? de leeuw en de buffel ook niet sterk? de bloem, de gazelle, het meisje van zijn hart, het snoer van bloedkoralen om haar hals, haar schitterende oogen, waren zij ook niet schoon? als men daarvan sprak, moesten ze niet ook alzoo worden *genoemd*? Een nieuwe reeks van optellingen en aftrekkingen ving nu aan.

Paard en leeuw en bloem en zwaluw, het sieraad en zij die het droeg, werden in de werkplaats van het menschenverstand te zamen gebracht. Wat die dingen van elkander onderscheidde, al was het nog zoo goed en begeerlijk, werd ter zijde gelegd en weggeworpen. Weggeworpen werd van al die dingen tot zelfs het leven en het werkelijk bestaan toe. Wat bleef er dan over? Niets. Niets ten minste dat met handen getast of gewogen, dat ooit op zich zelf aanschouwd kan worden met de oogen. Toch zou de mensch toonen, op dat *niets*, dat ontastbare en onzienlijke, den hoogsten prijs te stellen. Het voorwerp, eene wereld vol voorwerpen had hij weggeworpen, de *eigenschap* had hij behouden. Het ding zelf had hij laten liggen, den toestand en de werkzaamheid legde hij weg in de schatkameren zijns geestes. Voortaan sprak hij van schoon*heid*, vlug*heid*, sterk*te*.

Verder, verder, altijd verder. De wereld der zichtbare en der onzichtbare dingen werd altoos ruimer en alles vroeg zijn eigen naam, zou het den mensch en zijnen makkers niet volslagen vreemd blijven. De schatten der aandoeningen en gevoelens groeiden onophoudelijk aan en persten ieder voor zich — daarvoor was hij mensch, tot gemeenschap en mededeelen geschapen — hem een woord af. Betrekkingen, verhoudingen, rechten en plichten, werkelijkheden en mogelijkheden strengelden zich, altijd, altijd weer anders dooreen en — geen enkele mocht onge*noemd* blijven, zou de mensch, in plaats van zijn koningsrang op aarde te handhaven, niet verbijsterd, overmeesterd, getiranniseerd worden door het levenlooze en redelooze beneden hem. Een ding kon bestaan, — maar ook het nietbestaan moest een naam hebben. Het kan bestaan hebben en niet meer bestaan; het kan nog niet aanwezig zijn, maar in de toekomst na tal van dagen of eeuwen als aanwezig gedacht worden: ja de vlugge gedachte schoot vooruit naar den tijd, waarin ook dat toekomstig zijn tot het verledene zou behooren. In verleden, heden en toekomst kan voorts een toestand of werking aan voorwaarden gebonden, aan wenschen en verlangens onderworpen; die voorwaarden en wenschen zelven konden ingehouden of gevierd, beperkt en uitgebreid worden — en ziet! alles geschiedde naar den wil van het kleine *sprekende* wezen, dat mensch heet!

O wonderwerk der menschelijke taal! Een kereltje van vijf jaar zegt: „als ik de baas was, dan maakte ik een schip zoo groot als de toren en dan schoot ik in Amerika alle leeuwen dood en dan aten wij alle dagen pannekoeken met suiker.″ Een ziekelijk, bleek meisje, zwak schepseltje aan bed en leunstoel gebonden, vertelt haar broertje, wat zij gelezen heeft in haar eenzaamheid: fabelen, sprookjes, geschiedenissen van vorsten en volken, tooneelen uit verre landen en zeeën.

Wat doen die twee, die held die voor een bok op de vlucht zou slaan, de reizigster die geen voet buiten hare kamer zette?

Zij spreken, niets meer. Maar dat spreken wil zeggen, dat zij, beeldende kunstenaars, door middel van een paar klanken, in een oogwenk tijds, voor de verbeelding van huns gelijken, de zee met hare schepen, de donkere wanden met wilde gedierten in een ver afgelegen werelddeel, veldslagen en paleizen, tegelijk met welgesuikerde pannekoeken in 't aanzijn roepen. Eenige weinige klanken nog, op de strooming van één enkelen ademtocht gedragen, en zij hebben die gansche wereld dooreen geworpen, hare deelen van elkander gerukt, weer naar lust en luim verbonden, haar opgehangen aan den draad van eene enkele onderstelling, misschien wel ten slotte door één nauw hoorbaar toegevoegd ontkenningswoord in 't niet teruggeslingerd!

Spreken is schilderen: 't is door het woord, op het doek van des hoorders verbeelding het beeld doen verrijzen, dat de spreker wil. Hoe jeugdiger intusschen eene taal is, des te schilderachtiger, te dichterlijker ook. Of men zeker dier met *paard*, *horse*, *hippos* of *cheval* aanduidt, is, zoodra spreker en hoorder 't maar eens zijn over dat woord, tamelijk onverschillig. Ten minste het is dat ons. Maar men mag aannemen, dat er bij de eerste naam- en taalvorming vrij wat minder toevalligs heeft geheerscht, dan wij ons kunnen voorstellen; dat de eerste „sprekers″, door een natuurlijk fijn gevoel geleid, ook in den klank van den naam poogden na te bootsen 't geen in het voorwerp hun 't meest kennelijk was. Het bewijs ligt voor de hand in de klanknabootsende woorden, waaraan onze taal vooral rijk is. 't Is wel niet toevallig dat in het zelfde natuurverschijnsel het zware, rollende, krakende, rommelende

geluid *donder* heet, en het snelle, felle, klievende licht *bliksem, bliksemschicht* of *bliksemflits*; dat wij spreken van het *murmelen* van een beek, het *piepen* en *knarsen* van een ongesmeerden wagen, het *sissen* van een braadpan, den *wrok* of de *gemelijkheid* van een ontevredene; van *kletteren, klateren, schuifelen, sijfelen.* De goede dichters weten het wel. Zij brengen in hunne verzen het geraas van den slag, paardengetrappel, trompetgeschal, het gerochel der stervenden, de triomfkreten der overwinnaars, volgelenlied, vrouwentranen, het gebed der onschuld over; de stilte van den nacht en het zwijgen van het woud maken zij hoorbaar: de taal wordt onder hunne handen tot muziek. Leest BILDERDIJKS liederen; bestudeert ze; beluistert hunne melodie en vraagt dan eens, of dat schijnbaar eenvoudige wel te gering was om een dichter tot hoogste doelwit te zijn.

Hollands taalschat uit te storten
Is mijn glorie: niets dan dit!

Spreken is schilderen. Ook in dit opzicht moeten de talen in haar jeugd sprekender, teekenachtiger geweest zijn, dan nu op haar ouden dag, omdat de eerste menschen-maatschappijen beperkter gezichteinder, ongekunstelder levenswijs hadden; omdat haar gedachten en zorgen nog vooral door zichtbare voorwerpen en eenvoudige betrekkingen werden bezig gehouden. Het was natuurlijk, dat zij voor onzichtbare dingen, voor eigenschappen, gewaarwordingen, deugden, recht en ideaal, namen borgden bij de natuur, waarmede zij vertrouwd waren, opklimmende van de stof tot den geest. 't Is natuurlijk dat het zoo geweest is, omdat het in den grond nog zoo is. Onze talen zijn oud; zij hebben de herinneringen harer jeugd, de blinkende rivieren aan wier oevers zij speelden, den geur van het woud en de zeelucht waarmee zij werden gedrenkt, vergeten. Door langdurigen omloop zijn vele woorden, eens met een eigen merk gestempeld, afgesleten, even als onze oude schellingen en zest'halven, wier beeldenaar onkenbaar geworden was. Woorden, eens uit andere wettiglijk geboren, zijn verre van hunne ouders gaan zwerven, en op hunne avontuur-

lijke dwaaltochten tienmaal van gedaante, kleur, rol en beroep veranderd. Het leven is veel kunstmatiger; de band, die de oude volkeren aan de natuur bond, is losser geworden. Met het toenemen der beschaving werden gedachten en begrippen meer en meer uitgeplozen, gedistilleerd, geraffineerd en hoe langer hoe minder aanschouwelijk. Er ontstond eene taal der boeken en der wetenschap, en daar niet het volk, maar de geleerden, die er de vaders of peeten van waren, aan duizend nieuwe dingen nieuwe namen hadden te geven, ontstond er in alle talen zwermen van misbakken, gedrochtelijke woorden. Daar komt nog bij, dat in alle talen der nieuwere volken tal van namen en spreekwijzen voorkomen, die, even als bij ons, b. v. *test*, *vlam*, *straat*, *molen* en *aalmoes*, een inheemsch kleed dragen en nogtans niet geboren zijn met, uit en onder den zelfden hemel als het volk dat ze gebruikt.

Dit alles neemt niet weg, dat ook onze moederspraak haar toovermacht, haar onverwoestbare schoonheid nog bezit. Zij ook geeft aan de onstoffelijke dingen vorm, gestalte en leven door er de gelijkenis van het zinnelijke aan te leenen. *Recht* zijn voor haar gelijkelijk de lijn, het pad, het levensgedrag en het vonnis, als deze ter rechter noch ter linker wijken van de richting naar het juiste doel; *zachtheid*, *teederheid*, *weekheid*, *hardnekkigheid* en *stijfkoppigheid* en duizend andere woorden hebben ook bij haar aan tastbare dingen behoord, eer zij ze aan onzienlijke huwde; zij, onder een volk van zindelijke huismoeders, ontleende haar *schoonheid* aan den toestand van welgewasschen en geboend te zijn.

Zoowel de voortgang der beschaving als de krachtige invloed van het volkerenverkeer kwamen haar ten goede. Wel is waar hebben beide de strekking om haar een deel van hare frischheid en oorspronkelijkheid te rooven. Hoe droog, hoe onuitstaanbaar neuswijzig is vaak het spreken van beschaafden en geleerden! En welk een koddig figuur maken welbeschouwd in ons midden tal van beelden uit andere landen overgekomen: in een land, zoo plat en drassig als het onze, die *afgronden* met of zonder *bebloemde randen*, die *bergen* en *dalen*, *ten hemel reikende rotsen* en *woeste bergstroomen*, waarvan

Nederlandsche boeken zooveel moois weten, die *zandwoestijnen*, waarin een vaderlandsch auteur veel liever dan in de nationale hei zijn eenzamen reiziger zal laten verdwalen, die *klippen* en *steengevaarten*, waarop in Nederlandsch proza en poëzie veel meer schepen schipbreuk lijden, dan op onze welbekende zandbanken, anders (zou men zeggen) verschrikkelijk genoeg. Dit nadeel intusschen wordt meer dan opgewogen door het voordeel, dat er tegenover staat. Dat voordeel is aanwinst van rijkdom voor de taal. Allerlei volken hebben door de geschriften hunner dichters en wijzen, waarvan het onbeteekenende vergeten werd, maar het schoone en bruikbare bleef hangen, beelden, zegswijzen, spraakwendingen, spreuken en spreekwoorden aan haar overgedaan tot voordeel van ons. Dat de Bijbel, door ons volk niet maar eerst sinds de Hervorming gebruikt en geliefd, maar toen tot dagelijksche spijze geworden, zijn eigenaardig merk op haar drukken zou, was te voorzien. Wie zal den invloed berekenen dien hij geoefend heeft? *Kind des doods, schaduwen des doods, groeve der vertering, beker des overvloeds, der vreugde, en der bedwelming, het hart breken, parelen voor de zwijnen, licht onder de korenmaat, duivenonschuld, slangenvoorzichtigheid, den eersten steen werpen*, deze uitdrukkingen — gij hebt ze uit honderd andere maar voor 't grijpen – zijn op Israëlietischen bodem gewassen: maar welk Nederlander zal ze niet verstaan als zijn moedertaal? Aan de eigen vrije werkzaamheid van den volksgeest in het vormen van zijn spraak stonden zij trouwens niet in den weg: dat die tallooze zinnebeeldige spreek- en zegswijzen, spreuken, beelden en spreekwoorden het bewijzen, wier wieg op hetzelfde plekje gronds stond als de onze!

Hoe is het Nederlandsch er vol van! Laat den rijken schat onzer spreekwoorden veilig rusten en onderzoekt maar, ook de eenvoudigste, meest alledaagsche uitdrukkingen; hoort het eerste het beste gesprek aan; zie de krant in en gij stuit op zooveel beeldspraak, dat gij ten slotte verwonderd vraagt, waar het spreken in gelijkenissen wel mag ophouden? *„De voorraad graan is ruimschoots voldoende voor de behoefte: er is zelfs overvloed*," lees ik: *„Heden overleed"*.... een weinig lager *„Op het onverwachts werd van mijne zijde weggerukt"*.....

verder: *Heden trof mij de gevoeligste slag mijns levens.*" Beelden, niets dan beelden! *Ruimschoots*: de schipper die, den wind mede heeft, viert den schoot van zeil en fok en zeilt met *ruimen schoot. Vol doet* gij een vat, en giet gij er bij, zoo is er een *vloed over* den rand.

Ik lees mijn krant verder. Zij is heden opgetogen. „Zou het nog *bewijs* behoeven" — *wijzen* deed men oorspronkelijk met uitgestrekten arm en wijsvinger — „dat de republikeinsch-monarchale partij bij de stembus *geslagen* is? Wellicht; maar zeker niet, dat men niet zonder beeldspraak het ontvangen van klappen met de hand of slagen met een stok op eene zedelijke nederlaag kan toepassen. „Aan hare *in eigen oogen*" — in werkelijkheid verdraagt iemand juist niet veel in zijne oogen — zoo *welgegronde* verwachtingen" — als waren het heipalen of fondamenten — „is voor goed de *bodem* ingeslagen" als of het vaatjes waren. „Deze partij heeft *uitgediend*;" onwillekeurig komt u uw afgedragen rok voor den geest, waarmee gij niet weet wat te doen: „met haar was dan ook nooit eenig *land te bezeilen*" — en of gij wilt of niet, uw verbeelding voert u naar zee, waar een log, onhandelbaar schip, met tegenwind worstelende, te vergeefs tracht door scherp bij den wind te houden het gindsche voorgebergte te boven te komen.

Verder. De Minerva der krant fronst de wenkbrauwen en stort hare staathuishoudkundige wijsheid uit. „Sinds de *beschaving*" — ach! dat de schaaf over zooveele *be*schaafden zoo vluchtig heenging! — „met *reuzenschreden*" — dank u, moeder de Gans, voor dat beeld! — „met reuzenschreden op elk *gebied*" — wie gebieden daar toch, en welke geboden worden er gegeven? — „is vooruitgegaan, heeft ook het mutsenmaken eene nieuwe *vlucht* genomen:" 't is ons wel, als nu maar die mutsen niet *vliegerig* op de hoofden onzer moeders en echtgenooten komen te staan. „Deze *gewichtige*" — wat weegt men thans al niet? zelfs gelijk men zien zal, „deze gewichtige *tak* van nijverheid" — de takken van een boom, „heeft aanspraak . . ." maar wij zouden het einde niet vinden. Bilderdijk zeide van zichzelven, dat indien men hem van een toren wierp, hij in verzen neer zou komen. Breek onze taal in stukken en gij hebt poëtisch

puin. Even als van een afgebroken gothischen dom, zal elk harer steenen het merk van 's kunstenaars beitel dragen: een heiligenbeeld, een blad, een serafswiek, den kop van een grijnzend gedrocht.

Ach! dat het bouwwerk zorgvuldig onderhouden, of zoo deze eisch te veel omvat, dat het niet door de tempelwachters zelven stelselmatig beroofd en verminkt, dat zijn eerwaarde grijsheid, of ten minste, zoo het vervallen moet, zijn verval geëerbiedigd werd! Maar wie troost ons over de breuke van deze dochter onzes volks? De eenvoudigen in den lande, die de taalregels niet machtig zijn en aan het boekenschrijven geen schuld hebben, tot wie de taal komt niet uit gedrukte blâren, maar als het levend woord van huns gelijken, aan wie zij haar even zoo wedergeven, zullen de taal niet bederven, zoo zij haar gebied al niet uitbreiden. Een enkele harer kenners, vrienden en bewonderaars verdedigt haar met onbezweken trouw, en als het zeevarend volk der voorvaderen gesproken had van „op sleeptouw nemen", voegde hij aan haar beeldenschat uit de verschijnselen dezer eeuw van spoorwegen toe: „een anders wagen aan zijn trein haken." Maar het gros onzer schrijvers, die de boeken en maandwerken en kranten maken voor het gros onzer lezers, het meerendeel onzer beschaafde mannen en vrouwen, die de taalregels en de letterkunde van Franschen, Duitschers, Engelschen, om van Latijnen en Grieken niet te spreken, bestudeerd hebben (dat sprak vanzelf!), doch van Nederland maar ter loops ingezien en vergeten, omdat ze die vanzelf ('t sprak immers vanzelf!) wel kenden! — wie zal hunne gewetens wakker schudden, hunne misdaad duidelijk voor hen stellen? Elke behandeling onzer moedersprake aangedaan scheen hun geoorloofd, elke behandeling haar aan te doen schijnt van hen te wachten: verdraaiing, vervalsching, ontwrichting, slagen in haar aangezicht, onkiesche blootlegging van hare ruwheden en zwakke plaatsen, slavenwerk heden haar opgelegd, morgen hare schouders met bespottelijken tooi omhangen, haar hoofd met smakelooze sieraden overladen; het ergste van alles slordigheid, veronachtzaming, vergeetachtigheid, miskenning! Spreken of praten die vrienden in hun gewone doen, zoo is het leed ten minste nog te overzien — maar wee! zoodra zij er zich toe zetten om het „mooi" te doen.

Een der meest algemeene verschijnselen van het bedoelde euvel is, in spreektaal vooral, het zotte, ondoordachte gebruik van groote woorden. Sommigen houden dit voor een gevolg van ons kunstmatig leven, dat eenmaal aan allerlei prikkels gewend, ook in dezen altijd meer, altijd scherper, altijd sterker eischt, tot dat het in 't ongerijmde loopt. De oorzaak is wellicht veel naderbij te zoeken, in verregaande onkunde van onze taal: er liggen schatten in hare kelders, maar daarvan vragen de rechthebbenden zoo bitter weinig op, om er handel mee te drijven en winst te doen. Deze jonge dame „heeft zich *ijselijk* geamuseerd, o ijselijk Mevrouw!" en 't geen bij navraag blijkt haar van genot te hebben doen *ijzen*, is niets anders geweest, dan een theesaletje met muziek. *IJselijke* amusementen wisselen af met *ontzettende*, *verschrikkelijke*, bij jongeheeren met *gruwelijke*, *razende*, *almachtige* dito's. Bij dezen heet de laatste zangeres, bij gene de laatste roman voor 't minst *goddelijk*. Waar moeten de woorden van daan komen, indien eens werkelijk 't geen den mensch *ontzet*, zijn inwendig bestaan als uit de voegen licht, hem doet *gruwen* of den *schrik* om 't harte slaan, indien eens de indruk van goddelijke almacht moet beschreven worden! Midderwijl wordt de taal door overspanning ontzenuwd. En haar rijkdom èn haar elasticiteit nemen af.

Van geheel anderen aard, maar niet minder verderfelijke werking is de verwatering, die onze taal ondergaat. Zij is rijk aan allerlei kernachtige, puntige uitdrukkingen; zij heeft een overvloed van eigenaardige zegswijzen, waaruit om beurte fijn gevoel, juiste waarneming van natuur en menschenleven, ernst en gulle levenslust spreken. 't Is niet te zeggen, voor hoevele toestanden en vormen des levens zij een eigen woord en term bezit! Onbekendheid met deze schatten, armoede van gedachten, ongewoonte om juist te onderscheiden, traagheid die zich liefst geen rekenschap geeft en gaarne alle dingen in een nevel ziet, doen bij voorkeur de onbepaaldste, minst sprekende spreekwijzen kiezen. Wat een beeldhouwwerk *en relief* kan zijn, wordt vlak en plat. Hoe weinig bladzijden van Nederlandsche boeken laten een afdruk na in geest en geheugen! in onze literatuur, bij veel deftigheid en onberispelijke statigheid, hoe weinig gloed nog, hoe weinig eenvoud en natuur! Bruggen worden over

rivieren *geslagen*, hospitalen en kloosters *gesticht*, huizen *gebouwd*, maatschappijen *opgericht*, maar de gedachteloosheid vindt het gemakkelijker al deze dingen *daar te stellen*. Zoodra zij kans ziet, past zij op duizend andere zaken met onkreukbare onpartijdigheid haar lievelingswoorden *vervaardigen* en *aanwenden* toe, nadat zij ze vooraf behoorlijk heeft *beschouwd* in haren onderlingen *samenhang* en *ontwikkeling* en *zich* van hare noodzakelijkheid *doordrongen*. *Bevorderen* doet zij van alles, en op elk *gebied* — even goed als *staven*. Geen ding zoo dor of levenloos of zij praat van zijn *bloei* en zijn *vruchten*. Wie brengt ons af van dezen „meer en meer *gebruikelijken* weg?"

Hierbij komt nog de eentonigheid waartoe men de taal doemt. De schilderachtigste beelden en treffendste uitdrukkingen, zonder oordeel, afwisseling, bescheidenheid en spaarzaamheid altijd weer gebezigd, beginnen met ons niet meer te treffen en eindigen met ons te vervelen. De spreker meent er niets meer mede en de hoorder verstaat er niets meer onder. De sierlijke wending verkrijgt iets gemeens en allerdaagsch, even als het muziekstuk van den meester tot kermisdreun verlaagd. Wie gevoelt iets meer bij de *afgronden*, aan wier *rand* naar luid der bladen ons vaderland ten minste eenmaal in de maand *wordt gebracht*? bij de *poelen des verderfs*, die ter zijde van elk vaderlandsch voetpad schijnen te *gapen*? bij de *stormen des levens*, den *oceaan des levens* met bijbehoorende stoffeering van *klippen*, *golven*, *duistere nachten*, met *noordstarren* en *kustlichten*, *stuurlieden*, *naakte stranden*, *kompassen* en *havens der ruste*? Wie weet het gevolg niet, zoodra de *sombere wolken* den hemel gaan *bedekken* en het *zonlicht omfloersen*? wie, zoodra er van *banden* gerept wordt, is niet voorbereid op heel den toestel: *teer*, *echt*, *Vorst en volk*, *strengelen*, *slaken*, *losmaken*, *bevestigen*, *verscheuren*? *Zaden van tweedracht* worden er in alle jaargetijden gestrooid, volgens de kranten namelijk. Geen wintertijd houdt het onafgebroken *ontwikkelen*, *groeien*, *bloeien*, *wrange en rijpe vruchten plukken* tegen: 't is dagelijksch werk, even als het *leggen* of *ondermijnen* van en *bouwen op grondslagen*. Zullen wij Amor's pijlkoker doorzoeken? de *pijl* der liefde, die al zoo

lang en onveranderlijk, ook om 't rijm, het harte *griefde*, dat hij bijna stomp moet zijn van al dat werk? het *huwelijksbootje*, ook nog helaas! niet voor slooping verkocht? Genoeg reeds. Moeder, met bedachtzaam overleg, neemt nu en dan het speelgoed van hare kleintjes weg en bergt het op. Krijgen ze het na eenigen tijd weerom, dan is het als nieuw. Spaarzaamheid, goede smaak in het gebruik en zelfkennis der schrijvers moesten bij het schrijven onzer moedertaal verhoeden, dat ooit het nieuwe van haar schoone speelgoed af kon gaan.

Maar de grootste schade berokkent haar 't gemis aan goeden smaak, aan waarheid, eenvoudigheid en juistheid van gedachten bij hen die geroepen zijn haar met eerbied te dienen. Is het te veel gevergd, dat men waar zij? haar geene ongerijmdheden doe begaan? Soms schijnt het inderdaad te veel geëischt. De tegenstrijdigste beelden worden aaneengehecht of op elkander gestapeld. In één adem worden uitgesproken, op ééne zaak worden toegepast vergelijkingen uit zoo geheel onderscheiden gebied, dat de vlugste verbeelding ze niet in ééne gedachte vereenigen kan. De eene helft van een figuurlijke spreekwijze ziet ge dagelijks aan de tweede helft van een andere geplakt: soms brengt de dooreenhaspeling van ongelijksoortige bestanddeelen zoo iets wanstaltigs en onmogelijks voor den dag, dat alleen de veldwinnende gewoonte, om bij vluchtig doorvliegen van boek en nieuwsblad geen rekenschap meer te vragen en met alles tevreden te zijn, onze schrijvers zoo slordig, onze lezers zoo geduldig maken kan.

Vertaalde werken van wansmaak, zoo als die waarin L. Mühlbach hare gedrochtelijke volzinnen ook voor ons publiek ten toon stelt, laten wij even gaarne rusten als de verhevene wartaal van Hugo. Wij bepalen ons zelfs tot het zeer gewone.

De heeren godgeleerden in ons vaderland hebben voor langen tijd onder anderen het gebruik van twee beelden in den grond bedorven. Wat is redelijker, wat ligt meer op den weg van hun plicht en hun recht, dan dat zij handelden over de bronnen onzer kennis en de grondslagen van ons geloof? Maar nu hebben helaas! velen hunner in hun ijver die *bronnen* en *grondslagen* dooreengemengd; zij hebben *gebouwen* op de *bronnen* opgericht en *gevolgen* uit de grondslagen doen

voortvloeien, tot groote schade, moet men vreezen, voor beide. Vooral wanneer het geval gecompliceerd werd door *wegen* der wetenschap, *hoeksteenen*, die zonderling genoeg in de plaats der fondamenten het geheele gebouw schenen te dragen, *toetssteenen* waarnaar wel eens *gemeten*, *maatstaven* met welke wel eens *getoetst*, *resultaten*, die niet zelden *geplukt*, *standpunten* die *overwonnen* werden, alles opgetrokken op bovengemelde bronnen en afgeleid uit de grondslagen: dan kon het een eenvoudig lezer wel eens bang worden.

't Geen een horloge in beweging brengt, heet zeer eigenaardig een *drijfveer*. 't Geen een denkend redelijk wezen tot handelen aanzet, is eene beweegreden, een motief. 't Geen een mensch of dier doet leven, ook 't geen ons in geestdrift brengt, tracht men te noemen met de namen van ziel, bezieling. Maar wat te denken bij *bezielende drijfveeren?* Zeker even veel en dat even duidelijk als wat men denkt bij *practische grondslagen*, bij *practische* en *bezielende middelpunten*, die in de laatste jaren een zoo belangrijke rol spelen, vooral wanneer zij op hunne beurt op geheimzinnige wijze *zich bewegen om de brandende vragen* des tijds.

Een *doelwit* zou men zeggen wordt al of niet door den schutter *getroffen;* in ons vaderland wordt het alle dagen *bereikt*.

Grenzen zou men zeggen zijn *bepaald* of, als de *grenspalen* ergens ontbreken, *onbepaald* of onzeker; in onze dagen schijnen ze, vluchtig geworden, te *zweven* in de lucht. Misschien komt het wel omdat zij ook al met de rest worden *opgeheven*.

Geloofs-verdeeldheid zoudt gij zeggen is, als gebrek aan overeenstemming in gemoedsovertuiging, iets bij uitstek onstoffelijks; toch zien sommigen kans om *papieren-geloofsverdeeldheid* in 't leven te roepen. Papier moet voor 't overige zeer bruikbaar zijn, want een dagblad waarschuwde de natie om „toch uit particuliere brieven geen *dolken te smeden*." Wij hopen, dat zij de les ter harte zal nemen: 't fabriekaat uit zoo goedkoope grondstof kon den armen zwaardvegers eens een al te felle concurrentie aandoen. Te Parijs *wreven* zich, naar luid der berichten, onlangs de *bladen* der oppositie *in de handen*.

Hoogdravendheid is een gebrek dat vooral paarden in de

beenen zit; *mankgaan* evenzeer: maar hoe, en nog wel *„een holle zin, mank gaan kan aan hoogdravendheid"*, blijft raadselachtig. Als een schrijver omtrent zeker stelsel wil te kennen geven, dat het ijdel is, niet meer dan een samenstel van klanken en woorden, voor de practijk volstrekt onbruikbaar, dan kan hij dit doel volkomen bereikt achten, wanneer hij het stelsel noemt *een holle theorie*. Door dit beeld doet hij ons denken aan schijn zonder wezen, de ondegelijkheid zelve. Maar als die schrijver het nu zeer mooi wil maken en spreekt van *„teren op het onvoedzame brood eener holle theorie*, dan vinden zijne ernstige lezers dat inderdaad zeer.... onverteerbaar.

Voor vele jaren schijnt er eene zonderlinge maatschappij door al zeer vreemde mannen te zijn opgericht. Dat zij bekrompen waren was misschien zoo wonderlijk niet, maar hunne bekrompenheid was eene *wijdmouwige bekrompenheid!* Dat zij beginselloos waren was al erg genoeg, maar, verbeeld u, de kwaal waaraan zij leden was *dorre beginselloosheid*. 't Kwam zeker van de atmosfeer waarin zij opgegroeid waren, al even vreemd. Gij zoudt misschien verwachten, dat zij hunne wijdmouwige bekrompenheid te wijten hadden aan *huisbakkenheid*, aan de omstandigheid, dat zij nooit met iets anders gevoed waren, dan met het huisbakkenbrood der onveranderlijke, benepen gedachten van hun eigen kleinen kring? Veel erger nog. Zij hadden de *muffe huisbakkenheid ingeademd!* Andere lieden roeien oude boomen uit en houwen ze om, terwijl ze oude huizen en vervalschte levensmiddelen laten *afkeuren*: zij *keurden den ouden levensboom af*, terwijl ze ondertusschen zijne vruchten plukten. Met de stichting van zulke raadselachtige wezens moest het wel vreemd afloopen. *Sinds ging zij aan het doodbloeden*, zegt gij? Juist. Maar terwijl ieder ander schepsel doodbloedende al zijn levenssap verliest, behield die maatschappij het: *en zuigt een loot van anderen wortel als woekerplant haar het levenssap uit.* Geheimzinnig einde, niet waar? Waartoe heeft de overledene wel behoord, tot dieren- of plantenrijk? of zou zij wel eens dood zijn, ondanks haar doodbloeden?

Het volgende is een vers:

Als de grijsheid heur sneeuw strooit op 't neerbukkend hoofd,
Als het hert, waar elke uur eene levensvonk dooft,
Nog alleen van den nasmaak zijns galbekers leeft,
Maar voor d' ijskuil des grafs toch terugschrikt en beeft....

Neen, thans is de beurt om terug te schrikken en te beven aan ons. Het hart is een haard, waar eens de levenslust vroolijk vlamde, doch nu nog maar in de asch eenige weinige vonken gloren, waarvan elk uur eene dooft — dit beeld is schoon en zuiver. Maar die haard..., *leeft*, o jammer. En waarvan? Van een.... *nasmaak*. Van.... *van den nasmaak eens galbekers*. Schonk iemand ooit *gal* in bekers, dronk iemand het er uit? Desniettegenstaande schrikt en beeft dat hart terug voor.... het graf, dit is te begrijpen, omdat het menschelijk is, voor een *grafkuil* ook, maar voor... *een ijskuil des grafs*? Zijn wij misschien op eene Noordpool-expeditie en moeten wij voor een onzer ongelukkige makkers een graf uithakken in het ijs? Ach, maar zulke dichters delven het graf voor den goeden smaak!

Wij willen besluiten met een paar coupletten van VONDEL. Wij konden voor ons doel evenwel den ganschen VONDEL, met den ganschen BILDERDIJK er bij aanhalen. VOSSIUS, 's dichters vriend, heeft in den dood van zijn veelbelovenden zoon een ontzettend zwaar verlies geleden. VONDEL spreekt hem toe:

Wat treurt ge, hooghgeleerde Vos!
En fronst het voorhoofd van verdriet?
Beny uw' zoon den hemel niet:
De hemel treckt; ay laet hem los.

Men klaegt, wanneer de kiele strandt,
Maar niet wanneer zij ryckgelaen
Uit den verbolgen Oceaan
In een behouden haven lant.

Men klaeght, indien de balsem stort,
Om 't spillen van den dieren reuck,
Maar niet, zoo 't glas bekomt een breuk,
Als 't edel nat geborgen wordt...

Deze weinige regelen bergen, even als de bloemkelk de honig, 't geneesmiddel voor vele kwalen.

Dat geneesmiddel heet *waarheid*.

1869.

EEN PRAATJE.

„Tusschen Oost-Friesland en de Schelde" lag een dorp, dat men vruchteloos op eenige kaart zal zoeken. Het heette Sattem, prijkte met eene fraaie kerk op een door statige linden belommerd plein, bezat een notaris, een kantonrechter en een griffier en onderscheidde zich, gelijk dit vluchtig „verhaal van de geboorte, den groei, de misdaden en den dood van een praatje" leeren zal, door eene zekere — hoe zal een even kiesch als nauwgezet geschiedschrijver het noemen? — door eene zekere onevenredigheid bij zijne inwoners tusschen het gewicht hunner gedachten en de veelheid hunner woorden. De zeldzaamheid van dit verschijnsel dwingt den verhaler dan ook wel de ongehoorde tooneelen zijner vertelling op te voeren in een dorp — wie merkte ooit in een groote stad van kleine geesten? — in een dorp, ergens verzonnen, maar nergens te vinden; waardoor toch kenmerkt zich de herderskout onzer plattelanders in verblijdender mate: door degelijkheid of door onschuld? door hare poëzie of door haren eenvoud aan natuur ontleend?

Er was dan een dorp en het heette Sattem. En er kwam eens, in zekere Juli-maand, een mooie dag, zoo als die maand ze opleveren kan, helder, vroolijk, frisch en prettig, zonnig en winderig. De zon scheen in de diepe, blauwe lucht zoo schitterend en blij alsof geen vale dampen ooit een naargeestig floers over haar aangezicht trokken, maar ziet — daar kwam

de wind en dreef een groote witte wolk, als een schip met blanke zeilen, haar blinkend gelaat voorbij, deed de slagschaduwen de weilanden overvliegen en de heuvelen opsnellen, deed de populieren babbelen en klapperen alsof ze op theevisite waren en maakte in de golvende korenzee beneden zulk een liefelijk geruisch, dat de leeuwerik in de hoogte niet na kon laten er met een lied op te antwoorden. En nu was er een van deze dartele windvlagen, de wildste van alle, die na in jeugdige uitgelatenheid met het bloeiende graan gestoeid te hebben, in ongehouden vaart op Sattem afstoof. Zij joeg bij den tol aan den ingang der straat een stofwolk de lucht in, slingerde het uithangbord van het „Vliegende Hart" op zijne roestige hengsels heen en weer, blies een kindermeisje de Haarlemmer krant uit het mandje waarin ze meteen beschuit zou halen, maakte een troepje kippen een oogenblik met haar staarten verlegen, rende toen de straat door, op de kerk af en kreeg, op den hoek, den hoed van den griffier te pakken.

Want er was, het schemerde reeds door, op Sattem een griffier. Of liever en juister, er waren een griffier en een hond. Van den dag af, nu een week of zes geleden, dat de nieuwe ambtenaar aangekomen was en de bovenkamer van de Wed. Doornheg betrokken had, was hij nimmer gezien geworden zonder zijn viervoetigen makker, een jachthond van meer dan gewone grootte, wit met een zwarte plek om het rechteroog, verklaarde vijand van alle poezen in de buurt, geheime vloek van de eerzame weduwe, voor wier pasgeboende trap het monster geen den minsten eerbied toonde, maar voorwerp van stille bewondering voor alle aankomende jongelingen, en lieveling van zijn meester, die een groot deel van den dag aan Bello's opvoeding en dressuur besteedde. Het zij tot eer van het menschdom in 't algemeen en van het kanton Sattem in het bijzonder gezegd, de wets-overtredingen in de buurt lieten onzen griffier veel vrijen tijd. Op het oogenblik, dat wij met hem in kennis komen, heeft hij de volgende bezigheden reeds achter den rug. Hij is te negen uren opgestaan, heeft al wandelende een jongeheeren-ontbijt gebruikt, waartoe juffrouw Doornheg reeds voor de derde maal dezen morgen kokend

water boven heeft gebracht, heeft daarna bij afwisseling met Bello gestoeid, zijne jachtgeweren van het rek genomen en bekeken, eindelijk nog verricht wat hij zijne bureau-zaken noemt en is nu op weg naar de societeit. Zijne kleeding is keurig, maar om de waarheid te zeggen, voor een beschaafd man wat al te mooi en opzichtig. Hij heeft, wat de meeste menschen noemen een gunstig uiterlijk, maar als gij hem op den hoek, waar de dartele wind met zijn fijnen stroohoed een loopje neemt, een oogenblik goed in het oog kunt vatten, oordeelt gij, dat voor een man van 29 jaren die onderkin en lichaamsomvang wat te zwaar, die wangen onder de glurende oogjes wat te vet zijn en de schedel door het zorgvuldig opgeschuierde haar te duidelijk heenschemert.

Op dit oogenblik heeft hij naar zijn hoed gegrepen, maar niet dan zijn schedel te tasten gekregen. Reeds huppelt het hoofddeksel met al de grillige speelschheid aan wegloopende hoeden eigen over het kerkplein voort, en noch het hijgend nadribbelen van zijn eigenaar, die herhaaldelijk met zijn wandelstokje den vluchteling tracht te harpoeneeren, maar natuurlijk telkens op den straatsteen prikt door dezen zoo pas verlaten, noch het woedend aanslaan van Bello, die wel begrijpt, dat er iets gaande is, maar niet precies welken dienst hij zou kunnen bewijzen, hadden kunnen beletten, dat des griffiers hoed voortgehuppeld was in de groene vaart, door die van Sattem met eenige grootspraak „de haven" genoemd, indien niet, net van pas en ééne schrede van den val.....

Ja, wat gebeurd ware? Er waren op den winderigen achtermiddag niet alleen een windvlaag, een griffier, een hond en een vluchtende hoed op het Sattemer kerkplein, maar er was ook een juffertje van ongeveer 20 jaren, smaakvol maar toch zeer eenvoudig gekleed, met een blos op de kaken van den wind, die haar aanblies, de linten van haar hoed aan hare ooren deed klapperen en met hare bruine krullen stoeide. Zij ziet een hoed op zich afkomen, bevroedt het dreigend gevaar en houdt dien met de punt van haar neergeslagen parasol tegen. Een oogenblik later en zij heeft een strooien manshoed in de hand; een witte hond blaft in uitgelaten sprongen om haar heen en een vet jonkman staat met glinsterende oogjes,

waaruit eene zoo ongeveinsde bewondering spreekt, dat zij zelve er schik in heeft, onder duizend buigingen een stroom van dankbetuigingen uit te gieten. Een strohoed wordt overgereikt; een stem als een zilveren klokje zegt vroolijk, „dat het niet de moeite waard is", en een slanke gedaante vervolgt met den veerkrachtigen tred der gezonde jeugd haren weg in den wind op. Een dikke meneer strijkt eerst zijne verwarde haren op, zet er zijn hoed over heen, kijkt een oogenblik met glurende oogjes de vertrekkende dame na, brengt duim en voorvinger aan de lippen, smakt dan op een wijze die aardig moet verbeelden, maar enkel onaangenaam is, en slaat met den hond voor den wind af. Ditmaal echter de societeit voorbij, een hoek om, een steegje en een achterwegje door, blijkbaar met het doel om aan een anderen kant Sattem binnen te komen en zoo de kans te loopen nog eens een zekeren blauw-mousselinen japon en bruinen strohoed tegen te komen. Te vergeefs. Dan weer het kerkplein over, nu de societeit binnen en een „bom bitter" besteld.

Dat was gebeurd. Wat werd er gepraat? Luistert. Op den dag van den wind was het in Sattem kamerdag. Dat wil zeggen: in de voorkamer van alle deftige woningen, ook in die van den notaris Rheeder op het kerkplein bij de haven, stond de tafel in een hoek, de piano van den wand geschoven, hingen de schilderijen omgekeerd tegen het behangsel, was de spiegel met een witten doek bedekt, de schoorsteenmantel leeg, het boekenrekje leeg. De stoelen stonden twee aan twee op elkander in den gang; een trap stond bij een blik, een schuier en een bakje met theebladen op den vloer en eene dienstmeid lag met een witten boezelaar voorgespeld en een stofdoek in de hand uit het half opgeschoven raam. Zij, wier bovenlijf en breeden, rooden, lachenden mond gij bij den heer notaris kunt zien, heet Betje Giggel, en Betje Giggel was getuige van het voorval met den hoed. En nu moest gij gezien hebben met welk een dollen pret zij haar breeden mond tot lachen opende en zich op de knie klopte en in de kamer ronddanste, om dan door den gang naar de tuindeur te stuiven en te gillen: Sannetje, Sannetje, juffrouw Suzanne!

Jufvrouw Suzanne kwam. Zij was de dochter des huizes en sinds den dood van moeder het vrouwelijke hoofd des gezins, maar de oprechtheid gebiedt te erkennen, dat indien de waardigheid van het huis door deze 19 jarige moest opgehouden worden, zij soms groot gevaar liep. Nog korter dan haar stomp neusje was Sannetje's nadenken; nog grilliger dan haar kleeding, eene mengeling, zoo bont mogelijk van rood, groen en geel, waren hare gemoedsstemmingen, Niets kenschetste haar zoo goed als hare houding tegenover Bet. Nu eens was zij hooghartig, dan weer gemeenzaam. Van daag was het juffrouw Susanne en was juffrouw Suzanne ongenaakbaar; morgen was het Sannetje en stoeide en lachte Sannetje met Bet en liet zich door deze met vooronderstelde vrijers plagen — om overmorgen zich te beklagen over „de infame familiariteit van dat meidengoed."

Nu zij op het geroep van Bet afkwam, had zij eerst een hooghartig: „zul je nooit leeren je fatsoen te houden?" op de lippen, toen zij op het gezicht der dienstmaagd, die rood als vuur stond te dansen van pleizier, hare nieuwsgierigheid voelde prikkelen en alvast maar mee begon te schateren. Hare nieuwsgierigheid steeg ten top, toen Bet eindelijk wist uit te brengen: „o! juffrouw Sannetje, de griffier, de griffier!" — want er was in de vijf werelddeelen geen naam die in de laatste weken de belangstelling van de notaris-dochter zoo zeer vermocht te prikkelen als de naam van dezen ambtenaar. Zij pakt Bet bij den arm en weet het door een beurtelings: „Och! leelijke meid, wat sta je toch onbeschoft te lachen, kinderachtig schepsel!" beurtelings door een: „och toe Bet, Bet, vertel mij toch, wat is er met hem?" zoover te brengen, dat de dienstmaagd onder buien van lachen uitroept: „neen maar! de griffier en Koosje ten Beste!" — De laatste naam scheen olie in 't vuur te zijn. — „Toe Bet, je moet het me zeggen, je moet en je zult" — klinkt het, en eindelijk komt het voor den dag: „Zoo stonden ze, zie je zóó" — Bet had niet alles gezien, omdat zij toevallig eerst een zekeren kant opkeek, waar de bakkersjongen verwacht werd en dus de aanleiding van het geval, het wegloopen van den hoed, niet opgemerkt had — „zoo stonden ze; hij aan 't buigen en zij aan het lachen! en een kleur! nou dat begrijp je! en de hond

aan 't blaffen en *zij* had *zijn* hoed in de hand, die was zeker onder de hand afgevallen, en *zij* lachte — nou, dacht ik, dat mos jufvrouw Sannetje d'res zien zeg ik — — en — neen maar — — toen deed ie zóó, zóó deed ie." — — en Bet smakte met de lippen en viel weer aan 't schudden en schateren.

Maar de laatste mededeeling scheen niet te bevallen. „Zoo deed ie, zóó?" klonk het snibbig weerom, „en heb je niets anders te vertellen? En weetje wat je doet, luie meid? je leit uit het raam naar de heeren te kijken. Je plaats is bij je werk, begrepen?" En Bet Giggel ging, maar mompelde: „Kan ik het helpen, kat, dat de griffier een ander bekje aardiger vindt dan jou?" — stak de tong uit en smeet met de stoelen.

Men zal opgemerkt hebben, dat Bet Giggel geen enkele directe onwaarheid heeft verteld; de griffier had zóó gestaan en zóó gedaan en Koosje ten Beste *had* een kleur gehad van den wind, en zal wel gelachen hebben, toen zij dien manshoed opgevangen had. Echter zal men niet-met-al verbaasd zijn over den groei en de ontwikkeling, die ons pasgeboren praatje reeds den volgenden achtermiddag gekregen had. Inderdaad, ons kleintje groeide allerhonnigst op.

Dien volgenden dag was er theevisite bij de juffrouwen Zeulig. Suzanne van den notaris moest er ook wezen, maar kwam laat. Zij had verschrikkelijk veel haast gehad, was wel een paar uur voor den tijd naar haar kamer gegaan om zich te kleeden, maar desniettegenstaande, of liever juist daarom, ver over den tijd klaar gekomen. Het behoorde nu eenmaal tot de eigenaardigheden van deze jonge dame, dat zij gedurig met zich zelve in tegenspraak kwam. Zij had zich eerst vreeselijk gerept, was toen plotseling aan een brief begonnen, dien zij toch niet voltooid had, en kwam eindelijk buiten adem aan. De zaak, waarvan zij vol was, was intusschen reeds tot eenige rijpheid gekomen. Eene der juffrouwen Zeulig had zoo, onder het presenteeren van een oubli, bij haar neus langs gevraagd:

— „Is Koosje ten Beste al weer t'huis, dat de dames we-

ten?" — Koosje was eenige weken lang uit logeeren geweest bij een tante in het stedeke Moorwijk.

Op die vraag hadden eerst een paar vriendinnen elkander glimlachend aangekeken, alsof zij zeggen wilden: „'t is zonde," en had een derde werkelijk gezegd: „nou, òf ze t'huis is, dàt zou ik denken!"

Toen had juffrouw Zeulig, de oudere, met een vragend glimlachje van haar haakwerk opgekeken en gezegd:

— „Nou, Betteko, wat dan?" en daarop had Betteko gezegd:

— „Niks, o niks bijzonders," zei ze.

Maar daarmee was juffrouw Zeulig weer niet tevreden geweest — en, onder ons gezegd, was het Betteko's bedoeling niet geweest, dat zij het zou wezen — en had nader, vriendelijk, maar toch krachtig aangedrongen, waarop dan Bettoko uit den hoek gekomen was.

Betteko Lutterik was de zuster van den heer Aegidius Lutterik. Zij deed zijn huishouden en hij, onder den titel van candidaat-notaris, deed niets. Zelden had iemand het drukker gehad met niets uit te voeren dan deze heer; zelden ook had iemand het zoo ver gebracht om van niets iets te maken, door het in eene ruime bepakking van lichtgeloovigheid, geheimzinnige plechtigheid en omslachtige deftigheid te wikkelen, als hij. Op onzen winderigen achtermiddag had hij achter de krant gezeten op het oogenblik, dat de griffier binnentrad. Hij had zijn schuilhoek niet verlaten; hij was een weinig bang voor de drieste brutaalheid van den ander, die hem zoo onbarmhartig plagen kon, maar hij had des te gretiger geluisterd naar de onafgebroken uitroepingen, die uit een opgewonden verslag van den griffier aan een zijner medeborrelaars tot hem overwoeien. Zoo veel had hij er uit opgemaakt, dat hij dien middag, aan tafel, op geheimzinnigen toon zijn zuster toe kon fluisteren: „Hoor es — èh — — er mot met Koosje wat gebeurd zijn. Het schijnt — enfin — het moet" — in 't kort, wat Betteko op vereerend verlangen aan haar vriendinnen vertelde.

Betteko vertelde dan. Zij wist er het rechte niet van; maar „Koosje ten Beste moet gister middag in de haven geloopen zijn. Net komt meneer de griffier, dat ie naar de societeit

zal gaan, of dat ie ergens anders naar toe zal gaan, daar op af. En toen mot de hond te water gesprongen zijn en haar der uit gehaald hebben, maar *hij* het natuurlijk een handje geholpen, want zoo'n hond kan van zelvers zoo'n heel mensch de wal niet op krijgen en dan met crinolien en al. En zijn hoed, nou dat begrijp je, in de alteratie, die òf, en ook in 't water, maar die mot ze nog meegenomen hebben, maar nat of niet, dat durf ik niet zeggen."

Betteko zweeg.

— „Wel heb je van zen leven!" zegt er een.

— „Nou, maar die hoed is wel nat geweest, daar kun je gerust op an. Het water, dat begrijp je," roept een ander.

— „Je zou zeggen," werpt een derde er tusschen in.

— „Hoe kwam ze daar?" wil een der Zeuligje's weten.

— „Wel, ze heeft natuurlijk weer naar de sterren loopen kijken, dat mot je vooronderstellen, niet waar?" wordt er geantwoord.

Die vooronderstelling schijnt zeer geestig te wezen; ten minste er volgt een algemeen gelach: „ja, ja, dat moet het wezen."

— „Maar heeft ze der wel heusch in gelegen?" brengt een bedeesd stemmetje in. „Ik had gehoord, dat het de hoed geweest was en toen — —

— „Nu nog mooier," valt de stem van de vooronderstelling, die hare zege zich niet zoo gemakkelijk laat ontwringen, in: „nu nog mooier, en toen was Koos te water gegaan om den hoed van den mooien griffier te redden — wèl heel galant van 't juffertje, dat moet *ik* zeggen."

Algemeen gelach. „Neen" wou het schuchtere stemmetje daartegen inbrengen, „zoo was het niet. De hoed was op den loop, van den wind, en toen heeft Koosje dien opgeraapt" — te vergeefs. Dat was nou toch al te onnoozel. De waarheid was nu toch al te nuchter om niet doodgelachen te worden, en het arme Mietje Bluigers werd uit het veld geslagen door de vraag: „hoe is 't, Marie, ga je ook haast les nemen bij je vriendin, in de sterren?"

Ha, ha, ha! Neen, maar die was nu al te onnoozel!

— „En waarom kan die hond haar ook niet gered hebben?"

vroeg Jans van den burgemeester met een blik op Marie, waarin al het gewicht van de positie haars vaders lag. „Zoo'n hond, ik weet van mijn zwager, die *heeft* een hond! Maar dan zeg je: Milord zeg je, zit op en dan zit ie; Milord zeg ik: rapport en ik gooi een speldekussen in den hoek van de kamer, maar hij ruikt er aan en laat het wél liggen, hoor! Wat een verstand toch!"

— „En dan de St. Bernards-honden," zei Betteko, „die halen je onder de sneeuw van daan of 't niks is, met schelletjes en een kruikje met brandewijn an der hals." — —

— „Heer! aan wie der hals?" vraagt er een.

— „Wel aan de honden der hals, aan wie anders?" zegt Betteko.

— „Nu, ik heb gister middag — hoe laat moet het gebeurd zijn, half twee? — *ik* heb om dien tijd den hond nog zien loopen," zegt Cateau van der Dreef, „maar of hij haar toe al gered had of niet, dat durf ik niet zeggen."

Cateau's opmerking maakt juist om hare bedachtzaamheid een diepen indruk. 't Is beslissend voor het feit zelf.

— „En als ik vragen mag, Cateau, was ie toe nat of droog?" klinkt het uit den kring.

— „Nou, Daatje Overteem, hoe heb ik het met je? Denk je, dat ik na andermans honden kijk, of die nat zijn of droog? Maar gezien heb ik 'em" — en zij hapte in een oubli.

Algemeene goedkeuring. Er rest geen redelijke twijfel meer aan de werkelijkheid van het voorval. Alleen over de bijzonderheden hangt nog een lichte nevel van onzekerheid. Hoe Bello droog gekomen is, baart geen bezwaar: zoo'n hond schudt zich af, da's niks. Maar waar is Koos zelve binnengebracht?

— „Zij kan toch niet zóó maar" —

— „Neen, neen, ze kan niet zóó maar" — — daarover is men het eens.

— „Wel, de griffier kan haar bij zich binnengebracht hebben" — —

— „Nou Bet, dat zou toch wel wat al te raar geweest zijn!"

— „En waarom niet?"

— „Maar heb je dat gezien, Betteko?" waagt nog eens de schuchtere Marie Bluigers te vragen.

— „Gezien? wel neen! maar het kan daarom wel gebeurd zijn, al heb ik het niet gezien! Ik heb ook niet gezien, dat jij van middag je kraagje scheef omgespeld hebt, maar daarom is 't wel zoo!"

De arme Marie zweeg, onder een algemeen gegiggel, met een roode kleur. Haar vader was niet rijk: voor hare kleeding kon er niet veel overschieten, ze wist het wel, en haar kraagje was misschien niet scheef, maar er was een gaatje in van ouderdom!

Nu is dat laatste beweren nog niet bewezen, maar het wint toch in waarschijnlijkheid. Zooveel staat vast, niemand behoeft het gezien te hebben.

— „Nou, weetje wat," zoo hakt Mina Takkes den knoop door, „weten doe ik het niet, maar of het mij verwonderen zou — neen. Zijn huis was immers dichtebij; waar kon hij haar anders brengen dan daar? En zij — nou zij zal er ook niks tegen hebben, hoor. Zij is ook zoo'n rare."

Men zwijgt. De vooronderstelling is wel wat stout, maar er is weinig tegen te zeggen.

In deze onzekerheid is het weder de wijze bedachtzaamheid van Cateau van der Dreef, die licht schept.

— Gezien had ze niets. Weten deed ze niets. Zij wou niks kwaads denken, de Hemel beware! „Maar *as* Koos ten Beste, doornat of van zich zelve, zal ik maar zeggen, naar haar eigen huis gedragen was, *dan* moest zij het gezien hebben, want der moeder had nog gezeid: Cateau, zei ze, je zit den heelen middag voor 't raam alsof je geprikt bent."

— „Nou," herneemt de stem van de vooronderstellingen, „griffier of geen griffier, *ik* wou wel om een mooi dubbeltje, dat *ik* gezien had hoe de onvergankelijke groene japon er uitgezien heeft na het bad. Dat zal ten minste opluchten, als *die* voor goed den knoei gekregen heeft."

— „Dat zal het,"giggelt het koor. „Hoe lang zou ze daar ook wel mooi mee geweest zijn?"

Op dit oogenblik kwam Suzanna Rheeder binnen, verklaarde dat zij niet mankeeren kon, enz., enz.

Suzanna had eene deftige bui. Het had haar nu eens behaagd een zondagskleed van louter ernst en strakheid aan te

trekken, altoos, voor zoo lang het duren kon. Zij was zeer gesloten, maar hare vriendinnen gevoelden met dat wonderbare instinct dat de belangstelling in den naaste geeft, dat zij een zwaar beladene batterij gelijk was, nog rustig, ja, maar die vonken zou kunnen schieten.

Geduld maar en beleid!

— „Maakte Sanne's pa het wel?" — „Dankje, Sanne's pa maakte het wel, een beetje rheumatiek; de noordewind van de vorige week, moet je denken, maar men was al dankbaar, als 't dragelijk was, niet waar?"

— „O zeker, zeker!"

Stilzwijgen. Spanning. Men is nog niet verder. Maar wat doet de liefde tot den broeder en de zuster niet?

— „Is Suzanna gister ook uitgeweest, met het mooie weer?"

— „Ik, Betteko? neen, neen, kamerdag en strijken, mensch!"

— „O zoo, dat's waar. Neen, anders. . . . ."

— „Wat anders, Betteko?"

— „Neen, ik dacht soms, *als* je t'huis geweest was. Je woont daar zoo op de haven."

Suzanna wil nog niet bijten. Zij kijkt de vraagster zoo ondoorgrondelijk aan, dat er met haar niet te worden is. Er zal een directe aanval gewaagd moeten worden.

— „Heb je er dan niks van gehoord, Suzanna, dat juffrouw ten Beste gister middag in de haven geloopen en door den griffier zen Bello gered is?"

Nu kan Suzanna dan ook niet langer zwijgen. De vijf minuten van hare deftigheid zijn bovendien ook om.

— „In het water geloopen en gered? nou, dat kan wel wezen, daar weet ik niet van. Wel ja, dat moet er nog bijkomen. Die nuf. Ze vindt dat zeker ook wel interessant. Maar 't is zoo, van die fijne zusjes moet je het maar hebben!"

— „Maar wat dan, Suzanna?" vraagt een der vriendinnen.

— „Wat dan? O! niks niemendal bijzonders, men goeie mensch, niks anders dan dat . . ."

Maar de geschiedschrijver spaart zijnen lezers het relaas, dat, na uit Bet Giggel's mond opgevangen en door den trechter van jufvrouw Suzanna's nijd geloopen te zijn, thans tot den vriendinnenkring kwam en zich met het reeds verhaalde ver-

eenigde. Genoeg zij het te melden, dat de vergadering den indruk ontving van iets wonderlijks en ergerlijks te gelijk. Dat *zij* zoo'n kleur gehad en *hij* gedaan had, wat Bet Giggel onder veel schateren nagedaan had, maakte vooral diepen indruk.

— „En dat voor een meisje! wel foei!" zei de een.

— „Nu, ik weet niet, wat ik liever wou," een ander.

— „Op klaarlichten dag," lachte een derde.

— „En dat een wees," zuchtte een vierde, die een beetje vroom was.

De lezer heeft recht op eenige verklaring. Hoe kwam het toch, vraagt hij, dat onze lieve vriendinnen, de juffrouwen Zeulig; meisjes als Betteko Lutterik, die wij allen als zoo teergevoelig kennen; als Cateau van der Dreef, die het op de zenuwen kreeg, toen er laatst een jonge musch door de poes verscheurd was: dat Aegidius Lutterik, candidaat-notaris, die goede jongen, die heusch zoo stichtelijk en met zoo'n keurige witte das om in de kerk collecteert; hoe kwam het dat die alle, christenen en christinnen, van wie je zegt: „hoor eens. als zulke fatsoenlijke lui het niet zijn, wie moeten het dan wezen?" zoo bereid zijn om van hunne lieve vriendin Koosje dingen te gelooven en voort te vertellen, die.... in 't kort, die ze niet wilden dat hun zelven overkomen waren? Wij konden zeggen, dat wij zoo zwak zijn en dus, op rekening dier algemeene zwakheid, wel eens borgen mogen. Wij zouden kunnen praten van beuzelarij, die — in Sattem — de bezigheid is van leege hoofden en koude harten, maar wie zou ons gelooven? Bovendien, vraag Betteko en Aegidius, Cateau en de Zeulig's maar — de schuld lag bij Koosje zelve: waarom was zij ook zoo "raar?"

Koosje ten Beste was, zooals wij reeds vernamen, twintig jaren oud, had bruine krullen en scheen er naar het oordeel van den dikken griffier goed uit te zien. Zij was wees, hoorden wij, had zich aan de misdaad schuldig gemaakt van zekere groene japon onbehoorlijk lang te dragen en werd beurtelings eene nuf en een fijn zusje genoemd. Wat was hiervan aan?

Koosje ten Beste was inderdaad wees en woonde van hare vroege jeugd af aan bij een oom en tante zonder kinderen in, over welke luidjes zij, om maar de waarheid te zeggen, tamelijk wel den baas had leeren spelen. Had zij daarom van haar invloed misbruik gemaakt? Waarlijk niet! Vraagt gij Betteko en de rest, of Koos dan nu een slechte inborst heeft, of zij nijdig of lasterziek, hoogmoedig, valsch of gierig is — „neen", zullen ze zeggen, „dat niet, maar...." Juist! dat „maar." Omdat zij haar leven lang haar eigen rond krullenkopje had mogen volgen, had zij iets zeer eigenaardigs gekregen. 't Was eene mengeling van onafhankelijkheid, oprechtheid, ongeduld, liefde voor waarheid. Had zij van onzen Lieven Heer een wat minder helder hoofdje, een minder eenvoudig en minder warm kloppend hartje gekregen, ja, zij had een onverdragelijke nuf kunnen worden, nu werd zij enkel „raar." Heerlijk woord, dat „raar;" wat gij niet zeggen kunt en toch zoo gaarne zeggen wilt, dat laat gij maar door dien boodschapper „raar" bezorgen, en het komt terecht. Koos *was* raar. Zij *had* vreemde gewoonten. Zoo was zij gewoon nimmer kwaad *van*, maar wel eens als het noodig was kwaad *aan* iemand te zeggen, vlak in zijn gezicht, verbeeld je. Zoo kon ze òf precies iets zeggen, zoo als ze 't meende, wat heel lastig en vreemd was, òf een heele poos zwijgen soms, wat nog vreemder was. Zij had van die begrippen, weet u? van die opvattingen, meeningen: zij kon niet, beweerde ze, met Jansje Bakker wit en met Naatje Smit zwart praten tegelijk. Daar nu! Dan had ze van die stokpaardjes: „we waren niet in de wereld om te praten, maar om wat te doen." En vreemde vragen dat zij kon doen! Zoo had zij eens in het volle gezelschap gevraagd: of 't heusch waar zou wezen, dat de menschen nog een ziel hadden? — „Nou Koos, — had een van de vriendinnen gezegd — hoe heb ik het met je? 't Staat immers in 't vraagboek: de mensch, naar Gods beeld geschapen, heeft eene redelijke en zedelijke..." „O ja, da's waar ook," had ze geantwoord. „Neen, weet je, ik had al zoo lang een ziel willen ontmoeten, maar ik vind ze maar niet." Dan zei ze eens: waarvoor zou een meisje toch in de wereld zijn? Een anderen keer, impertinent, op den krans bij den burgemeester aan

huis (porcelein en zilver en roomsoezen, wat netjes hoor!) zei ze: „waartoe of eigenlijk de krans nut zou wezen?” Nu, de vriendinnen hadden op geen dezer beide vragen geantwoord, wat meende ze wel? en toen was Koos onbeschaamd genoeg om te gelooven, dat ze ook geen antwoord wisten. Er kwam nog bij, dat zij Betteko en de eenigszins bedaagde dames Zeulig doodelijk beleedigd had door niet den minsten eerbied te koesteren voor den heer Aegidius en zoo bij haar neusje langs te vragen: of er heusch hoop bestond, dat deze jongen eens mondig zou worden? een man van 40 jaar, dat nest!

Maar het ergste van alles, de zonde die niet vergeven kon worden, was, dat Koos in de sterren studeerde. 't Was toch eenvoudig genoeg toegegaan. Reeds als klein kind had zij de sterren liefgehad. 't Was een der weinige herinneringen die zij van haren vader bewaarde — van moeder wist ze niets — dat zij in den winter, in 't schemeruur op zijne knie voor 't raam gezeten, met stille verwondering een voor een de lichtjes aan het hoog gewelf had zien aansteken, totdat er zooveel waren als ze vingers had aan haar kleine roode knuisten — totdat ze er verlegen mee werd en er geen oog meer op houden kon en van binnen ook de lamp werd opgestoken en het luik dichtgeschoven en haar avondboterham klaar gezet. Of het nu was, omdat zich aan het gezicht van den sterrenhemel de weinige herinneringen van vader vasthechtten, wist zij niet, maar zeker was het, dat zij gaarne op die met bloemen bezaaide weide Gods placht te staren, waarlangs de maan als herderin de witte vlokkige schaapjes zoo vredig drijven kon, dat haar onrustig hart, in die eeuwige, vriendelijke kalmte verloren, stiller, vrediger klopte. Zeker is het ook, dat ze — alweer zoo'n rare vraag! — op een mooien avond zich zelve vroeg: waarom kan, waarom mag ik niet even goed weten, hoe het daar boven uitziet, als ik weet hoe de spersiebedden en bloembedden liggen in ooms tuin en om de hoeveel toeren ik minderen moet aan tante's kous? En toen had ze gezegd: *ik wil* — en die wil was in huis wet. Oom had een populair, eenvoudig boek met een sterrenkaartje voor haar ontboden en Koos was aan 't lezen en kijken gegaan. „Een savante, een geleerde dame, professor in de crinolien,” hadden ze gespot! En Koos had ge-

zegd, terwijl ze met haar voetje op den grond stampte: „ik *wou*, dat ik er geleerd in wezen kon. Ik wou, dat ze in plaats van ons arme vrouwen alle dingen half te laten leeren en dan op den koop toe ons te beleedigen met de bewering, dat wij eigenlijk genoeg weten, als wij kunnen stoppen, naaien, thee-schenken en trommeltjes presenteeren — ik wou, dat ze ons eerden *denken*, leerden één ding goed te weten. Dat ze ons eindelijk eens voor vol gingen aanzien. Maar weten? ik weet niets!" En inderdaad, de lieve meid liet zich op hare weinige liefhebster-kennis van sterrennamen en beweging niet alleen niet voorstaan, maar zelfs zou niemand daarvan iets geweten hebben, had tante er in hare eenvoudigheid niet een weinig mee gepronkt.

Dàt was Koos ten Beste, zóó raar was ze nu, en zóó zeer was zij zelve schuld en oorzaak van anderer lichtgeloovigheid omtrent haar persoon.

Naar onze theevisite keeren wij niet terug. Hetgeen daar verteld, geloofd, met aanteekeningen en voorrede voorzien, daarna uitgegeven werd en een paar dagen lang in omloop was, kwam hierop neer. Koos naar de sterren kijkende is in 't water geloopen. Bello en zijn meester hebben haar gered. Uit pure dankbaarheid — ze is zoo raar en opgewonden! — is zij den griffier om den hals gevallen — zoo maar op straat. Haar hebben ze toen op zijne kamer — kamer van een jong heer — binnengebracht.

Een paar dagen, wel te verstaan, — langer kon in zulk een klein plaatsje als Sattem de waarheid niet verborgen blijven. Koosje zelve, toen zij den volgenden dag van hare lieve vriendin Cateau van der Dreef een bezoek kreeg en deze „het niet had kunnen gelooven en gezeid had: nou maar, daar mot ik meer van weten, want dat geloof ik nooit en daarom was ze dan nu ook maar eens gekomen;" Koosje zelve, toen zij van Cateau het relaas hoorde, had de uitgelatenste pret gehad, waarvoor haar levenslustig hartje vatbaar was. Zij had het verhaal te opwekkelijk gevonden om het tegen te spreken en daarom hadden anderen het te sterker voor haar gedaan.

Ons praatje heeft zijn bloei en vollen wasdom bereikt en gaat nu kwijnen en verwelken. Maar er zijn planten, die eerst

een koortswalm van zich geven, als zij rotten; ziekten, die eerst besmettelijk worden, als zij aan 't afgaan zijn. Zoo is het met die giftplanten, die uit het moeras van menschelijke kleingeestigheid en liefdeloosheid opschieten en die wij praatjes noemen. In 't kort, wij zijn genaderd tot de misdaden van het praatje op het dorp dat nergens te vinden is.

Onder de dingen die ten monde uitgaan en den mensch verontreinigen, onder de boosdoeners der lippen zijn er in Sattem twee woorden in omloop, wier zwarte zondenlijst zeer lang is. Teeken ze, mijn lezer, en brand aan hunne onwaarde, liefdeloosheid en huichelarij het merk der schande in, geesel ze met snerpende slagen overal waar gij ze los vindt loopen! Het eerste dezer woorden is een spreekwoord en wandelt nog wel in de lange Farizeërskleeren van de volkswijsheid rond en laat zich op de markt te Sattem, Rabbi! Rabbi! noemen. Het luidt: *men noemt geen koe bont of er is wel een vlekje aan.* Welk eene wereld van laaghartigheid en boosaardigheid ligt er in! Gij zijt door den schijn, die tegen u is, of door lompe onhandigheid van dezen of genen aangeklaagd, maar zegevierend vrijgesproken; door een ongelukkigen loop van zaken, maar buiten uw toedoen, schuld of kennis, is uw naam in een schandaal genoemd, maar naar het oordeel van alle deskundigen rein gebleven; eene gelijkheid van omstandigheden, eenige verwantschap, eene toevallige overeenkomst van naam met een schuldige misschien, heeft op uw eer een blaam geworpen, zoo ongerijmd, dat gij niet eens noodig hebt voor uwe vrienden die daarvan rein te wasschen — ja wel! de (Sattemer) wereld, die te traag is om te onderzoeken en ieder uur verloren acht, dat niet doorgebabbeld wordt, glimlacht en denkt met onverzettelijke volharding aan het koetje en praat jaren lang nog van die vlekken, al zijn ze enkel de onreine wolken geweest voor haar eigen oog. Er zal nog veel moeten gebeuren, zullen de Sattemers van hunne boosaardige volkswijsheid bekeerd worden tot het Evangelie dier liefde, die zich niet verblijdt in

de ongerechtigheid, maar in de waarheid, die alle dingen bedekt en hoopt en gelooft, die geen kwaad denkt.

Het andere booze woord is, als 't kan, nog laf-, nog laaghartiger. Het luidt aldus: *ze zeggen, het moet waar wezen.*

— Hebt gij zelf het gezien, gehoord, bijgewoond....

Neen, *ze* zeggen....."

— Wie zeggen?

Nu, *ze.* ik weet het niet, *men,* de menschen natuurlijk!

— Goed! hebben *die* het zelve gezien, gehoord, bijgewoond?

Neen, dat juist niet!

— Wat dan? Weten *ze* het dan zeker? Kunnen ze man en paard noemen, die het zeker weten, gezien, gehoord, bijgewoond hebben?

— Gij vraagt zooveel; weet ik alles? Of ze man en paard weten? dat kan ik niet zeggen, maar....

— Maar mensch, gij martelt mij! mijn fortuin, levensgeluk, naam en eer staan op het spel! noem mij één bewijs, dat ik weerleggen, één getuige, dien ik bij de keel grijpen en tot verantwoording dwingen kan, of anders zwijg! —

— Ik weet het niet, *maar 't moet toch waar wezen, zeggen ze.*

Doch ik ga liever vertellen. Ons praatje verwelkte spoedig. Oppervlakkig zoudt gij gezegd hebben, dat het dood was. Maar het leefde. Het leefde vele weken, vele maanden lang, even taai van bestaan als onkruid, telkens weer opschietende uit elk brokje wortel, dat gij in den grond hebt gelaten. Hoe verder van den persoon dien het geldt, des te levendiger is soms zijn groei, vooral onder halve kennissen, halve familie en kennis van familieswege. Zoo kroop er over den grond, zoo zweefde er in de lucht, zoo fluisterde er onder de kennissen van Koos, onder hare vijanden en benijders, een iets. Het was niet te vangen, niet te grijpen, ontastbaar en merkbaar toch. Een gefluister was het nu en straks sprak het een helder, duidelijk woord, tot dat de vreemdeling den indruk kreeg, alsof er in dat Sattem een griffier was, een jonkman met niet al te reine beginselen en niet al te zuiveren naam, en een jong meisje,

een malle meid, die ver buiten de perken van jonkvrouwelijke zedigheid, dien jonkman aanhaalde!

— „Maar is er dan heusch niets van aan, jongen?" vraagt eene moeder met grijze haren aan haar zoon, „me dunkt toch — men noemt geen koe bont...."

— „Och moeder," antwoordt hij, een jongen van 18 jaar, in groote opgewondenheid: „Koosje ten Beste is vroolijk en levenslustig. Zij had zoo'n schik in het dolle praatje van die havenpartij, dat, toen zij den eersten keer daarna den griffier en zijn hond bij de van Ervens ontmoette, zij een koddige buiging voor Bello maakte, hem haar redder noemde en over het geval allerlei grappen had. En de griffier, die dwaas? Ja *die* heeft dagen en weken lang voorbij haar raam gepatrouilleerd en allerlei dwaasheden gedaan om hare aandacht te trekken. En op de societeit en bij die laffe Lutteriks was het altijd over „die verdomd mooie meid." Maar *zij*? u moest eens hooren, hoe ze hem op zijn plaats zetten kan, hoe ze hem klein maken kan, hoe ze geen greintje achting voor hem heeft. Laatst vloekte hij, wat hij nooit laten kan, in haar bijzijn. En de anderen lachten stil over haar werk, maar zij stond op als een koningin, moes, en zei, dat ze zeker niet recht verstaan had, of dat meneer de griffier vast had gemeend in een stal te wezen. En als meneer de griffier niet geloofde dat er een God was, dat het dan laf was, Diens naam te gebruiken; als hij het soms wel geloofde, dat in dat geval die naam te heilig was, om hem zonder eerbied aan te roepen. En ze zei geen woord meer — maar hij kreeg een kleur en ging heen!"

— „Nu, nu, jongen, jelui bent altijd zoo gauw op je paardje. Ik gun het lieve kind niets dan goed; de hemel beware me, een wees! maar ik heb zoo vaak al gezien, men noemt geen koe bont of er is een vlekje aan." —

O wie verlost ons van dat spreekwoord?

En het gerucht ging verder. Met trekschuiten sukkelde het verder in den mond van reizigers, om een praatje verlegen. Het kroop in de jassen van oude heeren met grijze haren en verborg zich tusschen de bladen van hunne portefeuille, — en als ze die op de beurs openden, dan sprong het er uit —

want op de beurs van de nabij Sattem gelegene groote stad werden een enkele maal de kleine dingen der wereld bepraat. En het gleed in de couvertjes met rooskleurige briefjes en kruiselings over elkaar geschrevene regels, waarin voor eeuwig verbondene kostschool-vriendinnen elkaar hare hartsgeheimen vertrouwen. En het nestelde zich in de plooien der veelbeteekenende glimlachjes en opgetrokken wenkbrauwen, waarmede tantes en moeders elkander aankeken als Koosje's naam werd genoemd: „dood jammer van het meisje, inderdaad, en dat een wees!"

Hoe het alzoo te Moorwijk kwam, doet niet ter zake. Het kwam er. En het kwam niet alleen in de deftige woning met de strakke ophaalgordijnen en ondoorgrondelijke horretjes van Koosje's tante, maar het kwam ook in die van zekeren buurman, schuins over op den hoek. Dat was ernstiger. Die buurman was een streng man, hij was een onverzettelijk man, hij was een braaf man, maar hij was een bekrompen man. Die buurman, — waartoe langer verbloemd, wat mijne lezeressen met fijnen tact reeds van verre hebben gemerkt? — was de vader van zekeren Carel Hendrik, candidaat in de medicijnen aan de beroemde hoogeschool te Leidrecht. Deze jonkman had Koosje ontmoet en toen was het gebleken, dat voor zijn gevoelig hart de oogen van tante's logée al te schitterend, hare krullen te geestig, haar lach te helder, haar ziel te oprecht waren geweest. Hij had deze omstandigheid wel niet openlijk aan de betrokken jonge dame verteld, hij had haar en hem tot en in niets gebonden. Hij kende zijn vader te goed, om, eer hij zijn graad van Dr. had, bij hem aan te durven komen met zekere voorslagen op de gesteldheid van zijn hart betrekkelijk. Hij had zelfs gemeend, dat hij zich zelven met heldenmoed bedwongen en als een marmerbeeld gezwegen had — maar toen Koosje weer naar Sattem keerde, wist zij genoeg. En weet gij nu, waarom zij na haar terugkomst uit Moorwijk nu eens zoo uitgelaten vroolijk en dan zoo stil en afgetrokken kon zijn? Waarom zij zulk een uitbundig vermaak kon hebben in die onbetaalbare dwaasheid omtrent haar en den griffier verteld?

Och, omdat zij wist, in het bezit te zijn van een liefde

haar boven alles waard, zoo hoog en onkwetsbaar boven alle andere gevaar of aanzoek, genegenheid of schijn daarvan verheven, dat zij er veilig mee spotten kon. Omdat zij in stilte uitzag naar zeker klein berichtje in het Handelsblad, dat zij sedert eenige weken, even trouw als oom zelf, van de Weener berichten omtrent den Baron von Budberg af tot aan den Salon des Variétés in de Nes toe, doorlas — en wist — nu! gezegd was het niet, maar een hart dat vertrouwt, eenvoudig is en lief heeft, kan zoo veel begrijpen, — wist alzoo, dat, was eens dat berichtje uit Leidrecht in de krant verschenen, er dan een zekere vraag zou gewaagd worden, waarop zij het antwoord wel wist!

En dat berichtje kwam. Oom sliep, na het eten, bij de kachel, dat wil zeggen: hij verbeeldde de krant te lezen, die intusschen, als geregeld elken middag, ook nu uit zijne hand gegleden en Koosje's wettige buit geworden was. En nauwelijks had ze haar ingezien — zij wist wel, waar zij de binnenlandsche nieuwstijdingen vinden moest — of zij riep:

— „o Tante!"

't Goede mensch was een weinig aan 't peinzen geraakt en riep verschrikt:

— „Kind, wat is er?"

Maar het kind was al aan 't lezen, op zegevierenden toon: „*Leidrecht* 17 *Maart. Heden werd aan onze Hoogeschool tot Doctor in de geneeskunde bevorderd de heer* Carel Hendrik Jansen, *geboortig van Moorwijk, met eene inaugureele dissertatie over eenige merkwaardige gevallen van tanden-krijgen door den schrijver waargenomen.* Dáár nu!"

— „En wat zou dat, kind?" — zei tante, die zich heel dom kon houden als ze verkoos, „wat zou dat?"

— „Wat dat zou?" — zegt Koos, die zich niet bloot wil geven, maar met glinsterende oogen en terwijl ze haar krullen schudt: — „vindt u dat niet hoogstbelangrijk, het tandenkrijgen! Den eersten keer, dat ik hem ontmoet.... laat hem oppassen! Dan moet ik weten. of het merkwaardige geval zich bij hem al heeft voorgedaan, dat hij de verstandskies gekregen heeft..."

— „En denk je hem spoedig te ontmoeten?" vraagt tante

weer, met een gezicht zoo oolijk en guitig als ze niet gehad heeft sinds den tijd, nu 30 jaar geleden, dat de man die daar slaapt, nog geen bril, geen dikken buik, geen grijze haren had en hij bedremmeld en verlegen met eene groote vraag voor haar stond.

— „Foei, tante, stoute plaaggeest van een oude tante, waar denkt u aan?" zegt Koos, maar verbergt blozend haar krullekopje aan tante's schouder en kust haar honderdmaal. Oom slaapt, maar tante en nichtje hebben elkander begrepen!

Wonderbaarlijk, hoe tooverachtig zulk een droog krantenberichtje werken kan. Sinds dat uit Leidrecht gedrukt en gelezen was, was het alsof in Koosje en om haar heen, een ongedurigheid, een wachten en rusteloos vragen ontstond, dat toch zoo volheerlijk was, dat het wel scheen of Koos zelve op springveeren zolen liep en de velden en bosschen daarbuiten door extra zonnen geïllumineerd waren. Zonderling! dwaas! en om boos op je zelve te worden, maar wàar was het, dat ze een kleur kreeg, toen haar schoolvriendin Daatje haar met verrukking vertelde van haar jongen, die twee tanden gekregen had, en dat ze het een „merkwaardig geval" noemde.

Dit duurde een poosje; dit duurde een poos. Tante had gevraagd of ze dacht, dat zij Carel Jansen spoedig ontmoeten zou en daarop had ze niet geantwoord, maar eigenlijk — al had hij ook geen dag en datum genoemd, zooveel had een goed verstaander toch wel begrepen, dat — ja hij moest dan nu ook spoedig komen. Voor dat „spoedig" intusschen was het nu reeds te laat: maar dat was niets; hoeveel kon hem terughouden tegen zijn wil! maar de week werd een maand en uit één werden twee.... en nog geen taal of teeken uit Moorwijk. Men kon niet zeggen dat Koos zich niet goed hield. Maar er legerde zich langzamerhand in oom's huis een wolk van onrust. Oom begreep er het rechte niet van, maar tante en nicht, die anders zoo goed met elkaar overweg konden, als zij nu in pijnlijk stilzwijgen tegenover elkander aan de theetafel zaten, begrepen het des te beter, al dorsten zij elkander niets bekennen. Toen begon voor Koos een bange tijd. Al het lijden

dat er ligt in gekrenkte hoop, opkomenden twijfel, kwellende onzekerheid, gekwetste vrouwelijke schaamte, brak voor haar aan. Uren lang kon zij voor het raam van haar kamertje op de knieën liggen en staren in de verre verte, totdat de sterren aan den hemel kwamen, waar zij niet eens op lette. Straks was zij weer zoo uitgelaten blij, waren de grappen die zij vertelde zoo dwaas, dat gij haar voor een zorgeloos kind zoudt gehouden hebben, als niet dat oog een al te fellen gloed bezeten had en de plekjes op de wangen al te brandend rood geweest waren. Nu eens pijnigde zij zich af om eene verklaring voor zijn gedrag — doch straks, als zij de dolste hersenschimmen zich voorgesteld, maar een voor een verworpen had, zeide zij tot zich zelve, dat zij dwaas was. Zij had zich wat ingebeeld. Wat recht had zij om te hopen, te wachten, te eischen? — Dan legde zij haar bonzend hart stilte op, stilte — maar vergeefs! Kon zij dan den droom harer reine jeugd prijs geven aan den wind? —

Het gif werkte. De slang had gebeten en reeds joeg de koorts door de aderen van haar offer heen. Te Moorwijk in het kantoor van den heer Jansen was zij binnen komen schuifelen en had hare tijdingen en vermoedens hem in 't oor gesist. En te Leidrecht had zij zich tusschen de boeken van den zoon verscholen er er geruchten gefluisterd, daar dubbel hatelijk, waar de slechte reputatie van den griffier nog onder de jongelui voortleefde. Werden deze geruchten dan nu terstond geloofd, zoo zwevend en onbewezen als zij waren? Zeker niet. Noch hier, noch daar! Maar zij werden herhaald, nu eens van deze, dan van gene zijde: aan den aard der overbrengers hier met een bedenkelijk schouderophalen, daar met een beleedigenden glimlach, ginds met eene stellige verzekering. En telkens bleef er iets van hangen: geen doorn met boosaaadiger venijn dan achterdocht! Werd er geen onderzoek gedaan? zeer zeker! maar wat alledaagsche menschen, d. w. z. flauwe en bekrompen menschen, onderzoek noemen. Geen flink, onverbiddelijk, mannelijk ondervragen, op den man af, spoedig en aan de bron zelve, maar een bedeesd navragen bij de laatste vertellers. Deze wisten het niet. De hemel mocht hen bewaren, meneer Jansen, om kwaad van een meisje te spreken. *Zij* voor zich hadden

met dat Koosje ten Beste altijd veel opgehad; een vroolijke prettige meid; maar, meneer Jansen, men noemt geen koe bont — ziet u? Anderen, met een zucht, kunnen het zich niet voorstellen. Ze hebben het niet willen gelooven en gelooven het nog niet, „maar ze zeggen, het moet waar wezen!"

Toen de promotie afgeloopen, de dissertatie met de merkwaardige waarnemingen verzonden was, de nieuwe doctor in het ouderlijk huis zijn intrek genomen had en tot zijn vader van zijne wenschen en plannen sprak, geschiedde dit aanzoek zoo flauw en met een weifelend harte, was aan den anderen kant de weigering zoo beslissend, dat het niet herhaald of aangedrongen, maar eenvoudig blauw blauw gelaten werd. Er volgde voor den jongen docter eene verrassing van eene rijke tante, een reis voor zijn vak naar Frankrijk en Duitschland, die hem tot diep in den herfst van huis hield. Toen hij t'huis kwam met een zeker gevoel van schuld tegenover Koosje en met een aangewakkerde genegenheid voor haar, deed hij wel wat hij veel eerder had moeten doen, de waarheid onderzoeken met mannelijken ernst, vond hij haar wel en wist hij zijn vader de oogen eveneens te openen: hij deed wel de gewichtige reis naar Sattem en werd tot Koosje toegelaten, maar er was veel veranderd.

'tIs nu winter. Volle negen maanden zijn verloopen sinds Koosje om dat berichtje in de krant haar tante om den hals gevallen is. In den laatsten tijd had het venijn zijn vreeselijkste werking gehad. Het was begonnen met haar vrede te verwoesten; nu tastte het haar zelve, haar geloof en liefde aan. Zoolang zij aan allerlei omstandigheden gelooven, of zich zelve verwijtingen doen kon, mocht zij droevige oogenblikken, dagen vol treurigheid en nachten vol onrust doorworstelen, dat was nog te dragen, zoolang haar vertrouwen bleef. Maar nu, wat zij eerst verre van zich geworpen, daarna als mogelijke oorzaak van haar ongeluk nu en dan aangenomen had, dat werd nu — door gedienstige vrienden, als ons in ons ongeluk nooit ontbreken — tot zekerheid gebracht.

Ook hij geloofde niet meer in haar karakter!

Vreeselijk was de verandering, die toen in haar plaats greep.

zij was getroffen in wat haar lief was als het leven zelf door de hand, die haar had moeten beschermen; zij werd gewantrouwd door hem, wiens vertrouwen, dat zij zoo zeker meende te bezitten, haar juist zoo fier had doen lachen met de dwaasheid der menschen! Een ander karakter dan het hare zou misschien onherstelbaar geknakt zijn — zij sprong op als een gewonde tijgerin. Al de onafhankelijkheid, de trots, de fierheid van dat jonkvrouwelijk hart, dat onschuldig was en zich zelf geheel gegeven had met eenvoudig vertrouwen, kwam in opstand. Van toen af schreide zij niet meer. Zij zat niet meer uren lang te peinzen. Hare oogen stonden niet meer droevig. Geen klacht kwam er over hare lippen en de hand van tante, waaraan zij in den laatsten tijd zoo vaak behoefte had gehad, werd niet meer gezocht. Geen lied weerklonk meer uit haar mond en geen lach, dan die u zeer deed, zoo snijdend scherp was hij. Stipt was zij op haar post. Met buitengewone nauwgezetheid deed zij haar plicht: zij zocht onafgebroken bezigheid en scheen er met haar gansche ziel bij te zijn. Maar het voorhoofd had een rimpel, de oogen stonden strak. En datzelfde Koosje, die ja! ondeugend zijn kon, die dingen zeggen dorst, waarvan de deftigheid rilde en de beuzelarij de koorts kreeg, maar toch zoo'n eenvoudig, geloovig, vertrouwend gemoed had — geloofde niet meer in deugd, waarheid en liefde, en kon over de menschen zoo bitter en met zulk een koude verachting spreken, dat gij er van rillen moest. Die ziel was vergiftigd! Een nachtvorst was over die lente vol bloesems gekomen en had ze voor den zomer gedood.

Toen nu de heer C. H. Jansen door een briefje belet vroeg en bij haar aangediend zou worden, vroeg Koosje ten Beste — niet aan onzen Vader in den hemel, wat ze vroeger zou gedaan hebben, dat zij *goed* — maar aan de ontketende booze machten in haar, dat zij *sterk* mocht zijn in den moeielijken strijd. Sterkte, Koos! en zij balde de kleine vuist en klemde de tanden op elkander, om het beven van haar kaken stil te maken, stil.

En zij was sterk. Toen hij binnentrad, en zij voor 't eerst zijn trekken aanschouwde, thans door de zon verbrand, merkte *hij* ten minste niet op, dat zij zich door den grond voelde

gaan — hij zag slechts, dat zij zoo bleek was, zoo vermagerd, zoo hooghartig. En toen hij begon met van de genegenheid te spreken, waarmede zij niet onbekend kon zijn, gewaagde van dagen van weleer — ja, toen was ze sterk, want zij viel hem koel in de rede met het woord:

„Te laat! Carel. Onze wegen loopen niet meer samen. Alles kan ik verdragen, maar ongeloof van u in mijne liefde, mijn karakter — nooit!" Sterk was zij, want toen hij verontschuldigingen aanvoerde, zelfs toen hij met bitter zelfverwijt zich zelven beschuldigde van lafheid en flauwheid — bleef zij onbewegelijk staan en smeekte hem, om haar en zijnentwil een einde te maken aan het pijnlijk onderhoud.

Sterk was zij, toen zij hem heen zag gaan, sterk zoolang ze het gerucht zijner voetstappen hoorde — toen zakte ze ineen, en kroop op den grond en kermde als een kind!

Den volgenden dag was er op Moorwijk een jonkman, die radeloos in huis heen en weder liep en zijne moeder den doodschrik aanjoeg, door naar de Oost te willen gaan om te sterven. En te Sattem, voor het huis van den heer Ten Beste, rentenier, werd de straat dik met zand belegd en de schel werd omwonden en Koosje's slaapkamer was donker gemaakt en de docter sloop verscheidene malen met een ernstig gezicht de trap op en af en praatte van hersenziekte, een gevolg van overspanning.

Dit waren de misdaden van ons lief, aardig praatje.

Ik had nog beloofd den dood van ons praatje u te vermelden. De juiste sterfdag van onzen lieveling is nooit bekend geweest. Maar wel weet men het oogenblik, waarop hij voor goed den knak kreeg. 't Was het achtermiddaguur, waarop Sattem plotseling zoo veel nieuws en ongehoords te zien, te vertellen, te beoordeelen en met aanteekeningen te versieren kreeg en al onze lieve vriendinnen zoo eenstemmig zich allerlei noodige boodschappen en stellige afspraken herinnerden, dat er toevallig eene uitgebreide samenkomst bij de Zeuligjes

plaats had, en al het vroegere voor goed op den achtergrond gedrongen werd.

Weer was het Juli. Weer was het zoo'n prettige, zonnige dag, waarop dartele windvlagen in jeugdigen overmoed allerlei baldadigheid bedreven, maar met dat al der menschen zenuwen sterk en hunne harten vroolijk maakten. Weer staan wij aan de haven. Het eerste wat dezen achtermiddag onze verbazing wekt is dit. Bij den heer Rheeder, notaris, gaat de deur open. Een groote, witte hond springt er uit. Dan volgen een dikkig jonkman met glimmenden hoed, rok en wit vest, keurige handschoenen en een gezicht naar de gelegenheid, en aan zijn rechterarm een jonge dame, heelemaal in 't nieuw, van den kleurigen hoed tot de krakende laarsjes, met een opgezet gelaat, verlegen of het heel kinderachtig lachen, dan heel voornaam en onverschillig kijken zal. Eindelijk verschijnt, om de deur dicht te doen, maar blijft op den drempel staan, eene dienstmeid, dansende, grinnikende, op de knieën kloppende van de pret en allerlei wenken seinende naar den bakkersjongen aan den overkant. Terwijl wij voortwandelen, hooren wij achter de toonbank bij de overburen een geroep:

— „Mie, kom eens hier, gauw! kijk eens! heb ik het je niet gezeid, daar heb je 't nou al!"

— „Wel, wel," begint de kritiek, „meneer de griffier met Sannetje, kom an! Nou dat is ook om 't gelletje en niet om 't velletje, kind, en *ik* weet wie er blij zullen wezen met papa Rheeders geld..."

Weer is gedurende een half uur het kerkplein stil en de wind plaagt er ongestoord de kippen, wie het moeite kost met zoo'n zeil op als de natuur haar in den staart verleende en in zoo'n koelte het roer recht te houden. Maar nu komt er nieuwe beweging en nieuwe opschudding achter de toonbank.

— „Mie, Mie, kijk nou eens! neen, maar nou mot je zien!"

— En de kritiek valt weer in: „Zoo, zoo doctortje, heb je der dan eindelijk gekregen? Is hare hoogheid u eindelijk genadig geweest? Nu jongen, wèl gefeliciteerd. Maar *mij* zal 't benieuwen wie de baas blijft."

Inderdaad, dat zijn Docter Jansen en zijne verloofde Koos

ten Beste. Ze ziet nog wat bleek. Gij kunt zien, dat zij hevig en lang ziek geweest is, maar ze ziet er zeer gezond, tevreden en gelukkig uit. Wat u het meest in haar treft, is dat zachte glinsteren, dat koesterende, milde glimmen der oogen, in plaats van dat flikkeren en schitteren, dat vonkelen en steken soms van vroeger. Daaraan merkt gij, dat er in haar wat veranderd is ook.

Inderdaad zij is den Docter genadig geweest, zoo als Mie achter de toonbank zei. Toen zij na weken ijlens eindelijk tot rust en stilte en later tot bewustheid kwam, was het alsof een benauwende droom eindelijk voor haar geest was voorbijgegaan. Zij is kalmer geworden en als zij nadenkt over het verleden, billijker niet alleen, maar ook onder den indruk van den grooten zegen van haar herstel, ootmoediger en liefderijker. Zij heeft geleerd veel te vergeven, veel te verdragen. In de dagen, dat zij zoo krank was — zoo vertelde tante haar, toen zij voor 't eerst in Juni in den tuin mocht zitten — was *hij* van het dorp en van den drempel harer woning niet geweken — en Koos had niet geantwoord, maar haar vochtig oog en bevende lip hadden getoond, dat zij in een stemming was om dat te waardeeren. En toen nu de jonkman, na eenige geheimzinnige samenkomsten met tante, in Juli wederkwam en beweerde, dat de genegenheid die hij nogmaals waagde aan Koosje aan te bieden door den tegenspoed niet alleen sterker maar ook reiner geworden was, toen had zij schertsend wel, maar toch zeer ernstig gezegd:

— „Alles wèl, jongeheer, maar eerst dien ik te onderzoeken of gij de verstandskies reeds gekregen hebt!"

En toen had zij zeer eenvoudig, maar zeer ernstig — gij bemerkt, mijn lezer, dat zij nog steeds dezelfde „rare" Koos was, met hare zonderlinge begrippen — gevraagd:

— „Carel, gelooft gij dat men alleen waarlijk lief kan hebben dien men met grond kan achten?"

— „Ja, Koos!" had hij gezegd!

„Carel, wilt gij bedenken, dat ik slecht zou worden van het oogenblik af aan, dat ik den steun van uw ongeschokt en ridderlijk vertrouwen moest missen?"

— „Ja, Koos!" had hij gezegd!

„Belooft gij mij, Carel, dat gij niet mee zult doen noch aan de beuzelarij, noch aan de babbelzucht, noch aan de onbarmhartigheid der wereld?"

— „Ja, Koosje!"

„Dat gij mij helpen wilt in de liefde, die alle dingen gelooft, alle dingen hoopt, alle dingen bedekt?"

— „Ja, ja, Koosje!"

Toen had zij met een zaligen glimlach om de bevende lippen en een traan in het oog haar hand in zijne hand, haar hoofd aan zijn schouder gelegd.

Januari 1868.

